

نادره بېگم نینگ اۋزېكچه دېوانى

نادره بېگيم دېوانى املاسيگه بو اؤزگريشلرنى كېلتيرديم:

1. اؤزبېكچه يىنگى املا رعايت قىلىندى ، يعنى (ؤ — ي) بېلگىلىرى يازىلدى.
2. بوگونكى يازووېمىزگه يىقىنلاشتىرىلدى. (البته اگر قافيه گه زيان يىتكىزسه ، اؤزگرتىرىلمەگن.) بونىنگ اوچون قويدە گى سۆزلر املاسى نىنگ اېسكى شكلى و بو دېوانده گى شكلى كۆرسە تىلە دى:
مىنگا و مىنگا ← مىنگە و مىنگە.
لار (كۆپلىك بېلگىسى) ← لر.
دىن (كېلىشىك) ← دن.
قىلمادى و بارمادىم كېي فعللر ← قىلمە دى. بارمە دىم.
غە و قە ← گە. (سۆز اقتضاسىدىن تشقىرى)
دا ، گا (كېلىشىكلر) ← دە ، گە.
سالور ، قالور كېي فعللر ← سالر ، قالر.
ايله ماق و ايتماق (قىلماق و سۆزلە ماق) كېي فعللر ← ايله ماق و ايتماق.
قاچان و قايان (سۇراق سۆزلرى) ← قچان و قيان.
قايسى ← قيسى
اېتار و كېتار كېي فعللر ← اېتر و كېتر.
اؤزگاچا و اؤزگاچە ← اؤزگچە
ايلاب ← ايلب
بۇلماسون و قىلماسون كېي فعللر ← بۇلمەسىن ، قىلمەسىن
بۇلسا ← بۇلسە
بۇلسون ← بۇلسىن
كېلگىل و قىلغىل كېي فعللر ← كېلگىن ، قىلگىن
اوشال ← اوشل
سرمە ← سورمە
اۇلغان و بۇلغان ← اۇلگن و بۇلگن
اورار ← اورر
تاپقاي ← تاپگەي
قايفو ← قيغو
آقارغان (غان) ← آفرگن (گن)
بۇلوب ← بۇلبب
بارچە ← برچە
اېنگالى ← اېنگەلى
بۇلغاچ ← بۇلگچ

غزller

هر نېچه كۆز سالر اول دلبر گلغام منگا
داغلر پنبه سى اهرميش گل بادام منگا
قانلى كۆز ياشيم ايله آه، جنون بزميده
سرو موزون ايله دور طفل گل اندام منگا
دور جام طرب اوپرولماغي بس دور ساقى
گرچه اوپرولمه دى بو گردش ايام منگا
نېچه كيم ظلم ايتر عاشقه گردون، ايتسون
دور ناكامل يغيدين چو اهروركام منگا
ببر اياغ مى كرمين ايله دى ساقى آغاز
ايله دى بخت، بو مقصدنى سرانجام منگا
سرخوشم دشت جنون ايچره كه بولميش حاصل
لاله لر اوزره سرشكيم مى ايله جام منگا
گلشن ايچره انى گيسوسيگه مانند كؤريب
طره سنبل اهرور حلقه بولن دام منگا
كيهسه تاپمس اتريم ايسته ماق و سورماقدن
نه نشان قالدى فنا ملكيده، نې نام منگا
نادره كوييده باش قويماغيم اهرمس ناياب
ايت لرى خېلى اهرور مقصد اكرام منگا

یوزینگ فرخ، جمالینگ روح افزا
خطینگ خضر و لبِ لعلینگ مسیحا
مبنی دېوانه قیلدی اشتیاقینگ
ساجینگ زنجیریدن باشیمده سودا
جمالینگ مُصحفین قیلدیم تلاوت
قاشینگ بسم‌اللهی دور انده طغرا
دم تیغینگ مېنگه وقتِ شهادت
اېرور البته شربت دن گوارا
ملاحت لیغ یوزینگ ماهِ منور
جمالینگ آفتابِ عالم آرا
جمالِ بی‌مثالینگ جلوه‌سیدور
شراب و شمع و شاهد، جام و مینا
کۆنگول کیم هجر ایلیدن بېنوادور
قیلر پیوسته وصلینگ نی تمنا
جهان عیشی غنیمت دور نېچه کۆن
وفا قیلمس کیشی گه ملکِ دنیا
نه شیرین قالدی عالمده، نه فرهاد
قنی یوسف؟ قیان کبّتی زلیخا؟
کۆنگول عشق ایچره بؤلمه بی‌تحمل
که وصل و هجر ارا قیلگین مداوا
سېنگه، ای نادره قسمت بو اېرکن
ازل کوندن بؤلیب دور عشق پیدا

بهار كېلدى، كۆزۈم گل گە باقمەدى اصلا
نېدن كە گلشن ارا گلرخىم اېمىس پيدا
يۈزىمگە بۆلدى يۈزىنگ مۇقتىر بھمدالله
آچىلدى مېر و وفا باغىدە گل رعنا
سرىغ يۈزىمدە قىزىل اشكنى طراوتى بار
نېچۈك كە ساغر زرىن ارا مى حمرا
لبىدن آيرو مېنگە بادە تۈتمە، اې ساقى
خمار كلفتى كە نافع اۋلەمدى صېبا
بو جان خستە، كە وصلىنگنى آرزو آيلر
خيال طرەسىدن باشىدە اوزون سودا
فراق لشكرى طغيانىدن معاذالله
كە قىلدى صبر و تحمل ديارىنى يغما
يۈزۈنگ نظارەسى عاشقلرنى فردوسى
حرىم درگھىنگ احبابە جنت الماۋا
سېنىنگ سلاسل زلفىنگ كە مبتلادورمن
كە بۆلدى عقل و خرد قۇشلىرىگە دام بلا
فلكدن اۋتدى فغانىم، قوياش كە يېتىدى اونىم
هنوز نادره، كم بۆلمەدى بو آه و نوا

اي سروسهي بوي ليغيم، اي قامتي زيبا
كېل كيم كوزوم آيينه سي مشتاق تماشا
اول كون، كه وصالينگ چمنين سير اېتر اېرديم
منظور نظر اېردى مېنگه اول قد و بالا
ايديم كه: قچان بولغوسى كويينگده مكانيم؟
عاشقده دېدى: حاجت اېمس منزل و ماوا
كويوردى چمن گل لرينى رشك اوتى بيرله
اول غنچه خندان ايله اول نرگس شهلا
اول زلف دلاوپز معنبر گرهيدين
هر كيم نى توشيب باشيگه بير اوزگچه سودا
هر سبزه و سنبل كه بو گلشن ده چېكر باش
موي سر مجنون دور و يا طره ليلا
ويرانه ده عاقل كه اقامت نه مناسب
سرمنزل آسايش اېمس عرصه دنيا
هجران غميدن تشنه لب و خسته جگرمېن
ساقى كرم ايلب مېنگه توت ساغر صهبا
كوزگو كې حيرانلرينگه عرضي جمال اېت
ديدارينگ اوچون نادره دور واله و شيدا

ای مهرِ جمالینک عالم آرا
ذرات، یوزینگه مست و شیدا
ای حُسن ریاضیده قدینک سرو
أول سرو اوزه سنبیلینک سمن سا¹
کهلکین نظریمکه، ای پیریو
دیوانه گه بیردم ایت تماش
سبن اویقوده ناز و مست دورسن
مبن درد بيله غریب و تنها
تون کچه فغان و نالشیم دن
کؤیینک ایتی ایچره توشدی غوغا
سبن قیسی دیار عزمین ایتدینک
کهلمس خبرینک بو یبرگه اصلا
آهیم اؤقیگه قدیم کمان دور
بو اؤقنی نشانی دور ثریا
معنون نېگه لیلی ترکین ایتسین؟
یوسفنی اؤنوته دی زلیخا
قهی دن سبنی نادره اؤنوتسین
بو سؤز نه مناسب، ای دلارا

¹ متن ده: ثمن سا. ثمن نینگ معناسی نرخ، بها و قیمت دیر و بو معنا بیلن بو بیتگه مناسب کیلمهیدی و معنا بیلمیدی. شونینگ اوچون سمن سا یازیلدی.

اي يوزىنگ قبله ارباب صفا
سر كۈيىنگدە كۈنگول قبلەنما
كعبە كۈيىنگ ابرور تكيە گھيم
كۈز ياشيم زمزم اۋشل كعبە ارا
بۇلمسە مېركۈنگول دە، نې آسيغ
منزلىنگ مشرب اۋلە يا بطحا
سورمە آسا قدمىنگ تۈپراغى
خيره بۇلگن كۈزومە بېردى ضيا
توتىادور مېنگە نقش قدمىنگ
كە كۈزوم آيينەسى تاپتى جلا
بۇلسە تا عمر و حياتيم باقى
مېنى اېلگيم دور و دامان وفا
دۈستلر عيش و فراغت بيلە خوش
بۇلدى دشمن هدف تير بلا
هر كيم اۋز رتبە سىدن لاف اورر
بو مراتب دە مقامىنگ اعلا
دامن يار اېلىك دن كېتدى
نادرە، پيرھنيم بۇلدى قبا

مرحبا، اي پيك سلطان، مرحبا
هُدُودِ ملكِ سليمان، مرحبا
طلعتينگ فرخ، مبارك مقدمينگ
قيلدی کلبه منی گلستان، مرحبا
خوب کيلدينگ، يخشی کيلتيردينگ خبر
ايله دينگ درديمگه درمان، مرحبا
بۇلدى موزون قامتينگ دن منفعل
سرو نازِ باغِ رضوان، مرحبا
قيلغاسين اول ماه، مھرين آشکار
صبح ينگليغ پاک دامن، مرحبا
مژده کيلتيردينگ وصال ياردن
تاپتی تسکين درد و هجران، مرحبا
کېل بېرى، تا خاکِ پايينگ نی قيله ی
تۇتياى چشم گريان، مرحبا
روشن ايلرمن چراغ آهني
کۆزلريم دور گوهرافشان، مرحبا
بو کچه هجران شېستانیده دور
انجم اشکِ چراغان، مرحبا
قۇی کف پايينگ نی ديدهم اوستيگه
بیر دم، اي سرو خرامان، مرحبا
نادره هر سۆز که انشاء ايله دی
ايدى انگه اهل دوران، مرحبا

اي خوشا، شيشه ارا آب حیاتِ حکما
کیم انینگ هرکیشی نوش ایتسه، بۇلر خضرنما
حکما عشق مریضیگه بویورمیش می ناب
هجر دردیگه دهمیشلر بو مفرح نی دوا
باده دن ایلهمه پرهیز، دمام قدح ایچ
کېلدی مذموم محبت یؤلیده زهد و ریا
بۆلدی گل موسمی و میکده لر جانبیدن
مژده عیش و طرب ییتکوزه دور باد صبا
اي خوش اول رند می اشام و سیه مست، مدام
جام می ابلگیده، آلیده سبو و مینا
غصه پیمانه سیده خون دل، آشام ایلر
باده دن هرکیشی کیم، ایلر اېسه استغنا
زاهدا، گر دېسنگ عشق اهلی گه رسوا بۆلمه ی
دېمه گین میکده اوباشیگه کۆپ چون و چرا
باده مشتاقیگه لطف ایله، قدح توت، ساقی
یؤقسه جمشیدگه هم ایلهمه دی جام، وفا
نادره جام محبت نی لبالب ایچیبان
مست لیغ بیرله قیله ی عشق نمازینی ادا

روزه آیی کبلی و مهن عاجز و بی دست و پا
روزه آیی نینگ هلالی دېک قدیم بؤلیمیش دوتا
کوندوزی بیر گوشه ده آشفته حال و سرگران
کېچه لر تا صبحدم بېدار و مشغول دعا
روزه آیی تاپمه دیم پیر مغان ارشادینی
لاجرم مسجد ارا زاهدگه قیلدیم اقتدا
احتساب اهلی تغلب ایلله دی میخانه گه
قالمه دی می ده حرارت، ئی ده تأثیر صدا
شاملر افطار وقتی ظاهر ایلب اضطراب
ضعف دن قیلمس قبول چرب و شیرین، اشتها
روزه ضعفیدن عجب حیرت ده دورمن، نادره
ایلهمس من لېک بو احوال اېله ترک دعا

يوزىنگ آفتابى ، مهْ عالم آرا
جمالينگنى كۆزگوسى مهرِ مُجلا
لبىنگ يادى كۆنگلومده مهمان اېمس دور
ابرور شيشهده موج صهبا هويدا
قدىنگ سروىده ايكي زلف سمن سا
مگر حسن باغىنى نرگس لرى دور
ايكي چشم جادوي بادام و شهلا ؟
نېگه عاشق افغانيدن وهم اېترسن ؟
بۇلرمو كيشى مونچه بې رحم و ترسا ؟
خوش اول كون كه عزم ره اېتدينگ ، يۇلینگده
چراغىن ياروتتى تۇقوز چرخ خضرا
رفاقت بيله باردى روح الامين گه
عنانينگده تا سدرۃالمنتهى
رسالت سپهرىنى خورشيدى دورسن
جمالينگ مجلا ، جنابىنگ معلا
قىليب نادره سعى پىرولىغىنگده
طلب قىلدى سرمايه دين و دنيا

يوزىنگ يادىدە قىلدىم بو كېچە آھ سحر پىدا
كواكب خرمىگە بۇلدى اول اۋتىدىن شرر پىدا
نھال صبرىمە لعلىنگ خيالى بىرلە سوو بېردىم
عجب يۇق، بۇلسە گر بو نخل دىن شىرىن ثمر پىدا
شرف تاپدى مھالك، شاھ دريادل وجودىدىن
اصالت مخزىدىن بۇلدى اول عاليگھر پىدا
زھى شاھى، كە دولت فيضىدىن آگاہ اۋلىب قىلمىش
جواھر سورمە توفىقىدىن نور نظر پىدا
تھمل اويلە كىم بې صبرىلغ تلخ اېتىدى كامىنگنى
بۇلر صبر اېتسنگ اچىق غورەدن شھد و شكر پىدا
مېنىنگ يارىم عجب نازك مزاج و بې مروت دور
بېلىن قتلىمگە باغلب دور، ولي اېرمىس كمر پىدا
نجوم اېرمىس فلكدە، شعلە آھىم شرارى دور
كە بو كاشانە ايچرە بۇلدى اندن زېب و فر پىدا
كۇنگول مجنونىنى، زلفىنگنى زنجىرىگە بند اېتتىم
سوروك اطفال ايچىندە بۇلمە گەى دېب، شور و شر پىدا
عجب يۇق، نادرە پرواز قېلسە يار كۇيىگە
كە بۇلمىش تەن دە فرقت اۋقلىرىدىن بال و پر پىدا

نظر اهلی سودالرینی خطینگ قیلدی لوح جماله پیدا
نپ تانگ ایله سه دود آهیم قمر دوریده هاله پیدا
ساچینگ سنبلیدن عددسیز گره لر توشوبدور کؤنگول رشته سیگه
که یوزدن بیرین ظاهر ایتسم، قیلر جعد مشکین کلاله پیدا
مهنینگ قصه رۇزگاریم فراوان غم هجرینگ افسانه سی دېک
که بیر نکته سین شرح قیلسم، بۇلر نېچه دفتر رساله پیدا
یوزینگ آیینی حیرتیدن ابرور بدر تابان قرا داغلیق
قاشینگ نویدن واقف ابردی، که عاجزلیک اولدی هلاله پیدا
سرشکیم سحابین امدادیدن دلکشادور محبت نی دشتی
کؤنگول داغینی ایتسم بیان، بۇلر اول بیابانده لاله پیدا
سالیب هجر تن ملکینه زلزله، دېدی: قبله دور فلکدن گله
نی دور چاره دردییم ای نادره، فراق اولدی ناگه وصاله پیدا

سۈنمە مە، اې ساقى دوران منگا
كىم نصيب اولمش ازل دن قان منگا
يار جورىدن شكائيت قىلمەنم
كىم ابرور بير وجه استحسان منگا
ناله، بير دلسۈز يارىم دور مېنىنگ
ھەنشىن دور ديدە گريان منگا
مشكل ايش دور درد هجران كلفتى
يارب! اول مشكل نى قيل آسان منگا
دشت و صحرالرنى قىلدىم اختيار
بۇلدى مجنون قصەسى برهان منگا
آه، نېلەى اۋتتى دوران وصال
بېوفاللىق ايله دى دوران منگا
منتظر دورمن ھەمىشە، نادرە
بير قيا باققايمو دېب جانان منگا

لبینگ شهید ناییگه جانیم فدا
خرامان قدینگگه روانیم فدا
فراقینگ وصال اهلیدن جان آلور
وصالینگگه جان و جهانیم فدا
ببل و آغزیده قالدی وهم و گمان
نې تانگ اؤلسه وهم و گمانیم فدا
اگر فی المثل مهر ایله ماه دور
قیله ی سېنگه ای مهرانیم، فدا
ایککی لعل نایینگ نې یاقوتی گه
ایککی چشم گوهرفشانیم فدا
قدینگ سرو نازیگه، ای گلبدن
تنی لاغر ناتوانیم فدا
نې غم دور مېنگه عشق ارا، نادره
اگر بؤلسه جانانگه جانیم فدا

ای شہ ملک کرم، سلطان اقلیم عطا
چبکمه گن هرگز مثالینگ، کلک نقاشی قضا
دهر ملکيگه سپینگدېک دولت و تاج و سریر
نه سکندر کوردی، نه سلطان حسین بایقرا
رشک عدل و همتینگ دن حاتم و نوشیروان
اؤلدیلر یوز حسرت ایله، عازم ملک فنا
کؤرمه دی سپندېک شه نیکونژاد عالمده چرخ
کیم کبلن سلطان انگه یبتتی آتا بیرله آنا
بزم احسانینگده دست زرفشانینگ رشکیدن
شاملر توپراغ ارادور پنجه مهر سما
رزم میدانیده گر رخس اوزره جولان ایله سنگ
زال چرخ اېتگه ی هزیمت، قامتین ایلې دوتا
بر قرار اؤلگه ی الهی، تا بنای ملک دهر
بؤلدی تخت و تاج دن سرمایه دولت بنا
تا قیامت اېتمه یارب، لطف و الطافینی کم
خان عالیجاه کیم احسان و جود ایلر عطا
ای شها، لطف ایله، احوالیم دن اېمدی واقف اؤل
چبکدیم اسرو چرخ دوری جوریدن رنج و عنا
هېچ جرم اهلینی احوالیکه یارب، توشمه سین
عمرلر دور، چرخدن مېن چبکدوگوم جور و جفا

دەر ایوانیده گردون گردشی بېدادیدن
یؤقتورور غم قیدی ایچره کیسه مېندېک مبتلا
چېکتی غم ادبار خطین نامه اقبالیمه
دفتر چرخه قضا کلکی چو خط استوا
لطف ایله، سېن قید غمدن چېکمه سنگ تا رۆز حشر
یؤق خلاص اولماق مېنگه، ای خسرو عز و علا
نېچه ایستب اوچتی راحت آشیانین مرغ دل
تاپمه دی آرامگه جز حلقه دام بلا
بیغدی تا خاشاک، سیلاب سرشکیم باشیمه
توتتی هر یاندن کھلیب، غم قوشلری انده یووا
نېچه هریان باقدیم، ایل ب دولتیم صبحین طلب
کۆرمه دیم از غیر شام نکبت بی انتها
تیشه فرهاد غمدن یاره بغریم داغینی
لطف خشتیدن قیل، ای شیرین سخن خسرو، بنا
بودور امیدیم که لطفینگ دن کۆنگول آیینه سی
زنگ غم دن مهر کۆزگوسی کبی تاپگه ی جلا
راه مدحینگ شام غمه توتتی کلک نادره
مشعل لطفینگ انکه چون صبح اولگه ی رهنما

جلوه كۆرستىدى چو اول سرو دلارا باغ ارا
چشم قمرى بۇلدى بير چشم تماشا باغ ارا
سرمه گون چشمى نظر سالىدى گلستان اهليگه
حسرتيدن قاندى نرگس كۆزى شهلا باغ ارا
عارض گلگون ايله قىلدى چمن سارى خرام
گل يقاسين چاك ايلب بۇلدى رسوا باغ ارا
سرو گلرخساريم ايله بزم عشرت دهب بهار
سرو بيرله گل دن ايتدى جام و مينا باغ ارا
لاله ينگليغ داغ بۇلدى گل جمالى رشكيدن
داغليك گللردن اۇلدى سَير صحرا باغ ارا
نخل قدى خجلتيدن بۇلدى سوو، سرو روان
ايله دى فواره لر جارى سراپا باغ ارا
سَير اوچون قۇيگه ي قدم دهب سبزّه خوابيده دن
هر طرف بير فرش مخمل دور مهيا باغ ارا
كۆردى اول سرو دلارا قامت موزونينى
سرو قدين قىلدى قمريلر تمنا باغ ارا
سَين بوكون خندان سن اي گل ، نادره دلدارسيز
يىغله ماقدن دور بۇلوتلردېك مهيا باغ ارا

ساقيا، هجر دواسيني دېميش لر مې ناب
توته كؤر ميكدده قىغولوق عاشققة شراب
عشق درديگه گرفتار بۇليب من، نه قيله ي؟
زاهدا، مېنگه نصيحت بيله يېتكورمه عذاب
يار لعليني فراقيده خماريم غالب
بۇلمه دى نشئه صهبا بيله كۇنگلوم شاداب
بۇلگه ي ابردى قديمينگ توپراغى بيرله روشن
گر كؤزوم حلقه لرى بۇلسه سمندينگكه ركاب
اېگمه قاشينگ نى خمى بۇلگه لى اېل تكيه گه ي
كعبه دېواريدىد حيرت ايله قالميش محراب
سرخوش اۇلگن كىي خونا ب جگردن عاشق
نشئه باده قىلر حسن اېليدن رفع حجاب
اشك گلگونيم اېرور باده لعلينگ اثرى
روحپوردور انينگ رايحه سى مثل گلاب
بوكون اول ماهلقا شوخ دلآرام قنى؟
يوزيدن روشن اېدى ديدة جان احباب
مست ليغ بيرله غم يار، فراموش اۇلمس
نادره، بۇلمه دى درديني دواسى مې ناب

كۈنگۈلنى خواب غفلت دىن دىمى بىدار قىل، يارب
آقراڭ كۈزلىرىمنى محرم دىدار قىل، يارب
كۈزۈمنى روشنىلىق پەرىزى مەر و جەمەلدىن
مەھبەت نەشەسىدىن واقف اسرار قىل، يارب
ئۇل آي ھەجرىدە چەندەن يىغەلە دىم، ھەر قەترە اشكىمنى
وفا بازىرىدە بىر گۈھەر شەھەر قىل، يارب
يۈزى ھەجرى مەنى كۈپ دەرەندە ئېتىدىىلەجى يۇق
يانە بىر كۈرسەتەپ يارىمىنى، بىرخوردار قىل، يارب
كەندە زلفىدىن ئېرە تۈشۈبەدۈرەن دىعا ۋەقتى
كە بول تولۇم ئەمەلنى بۇيىنەمە زەنار قىل، يارب
تەماشى جەمەلىگە اكر شكر اېتمەگەن بۇلسم
كۈزۈم يېمەنەسىنى اشكە ايلە سەرشەر قىل، يارب
جەھەندە خەسرۈ جەننەت مەكان، عدەل اخیيار اېتىدى
قىيامەت كۈن شەفىعە احمەد مەختەر قىل، يارب
عەزىزەم سەبە يەنگەلەپ پاكدامان اۋتەدىىلەم دىن
شەرەفت بىرەلە تۈپەرەغىنى فەيىز ائار قىل، يارب
مەزار فەيىز ائارى زىيارەتگەھە عالمە دور
رەبەبە يەنگەلەپ فەيىز الانوار قىل، يارب
قارەلەپ دولەتەگە يەتەكۈرۈپ خانە دلاۋەرنى
بەقايەمەرنى اېلەمەردەن بىسەيار قىل، يارب

امیر عادل و والنعمی محمد امین خان هم
جهان باریچه مېنگه بو اوچاونی یار قیل، یارب
قه یو گهره که گردنکشلیک ایتسه خان جنابیدن
ستم تاشی بیله باشدین ایاغ افکار قیل، یارب
اوشل کیم انکه بدخواه و حسود و کهنه پروردور
همایون درگهیده مستمند و زار قیل، یارب
نېچوک کیم هر بیرى کۆز نوری و کۆنگول سروری دور
الرگه بخت و دولتنی همیشه یار قیل، یارب
غزل بنیاد قیلدی نادره، یاریگه عرض ایل
کۆنگولده باغله گن مضمونینی اظهار قیل، یارب

غنچه دېک آغزی ارا اُول لطفِ گفتاری عجب
صنع اېلگی یوقدن اظهار ایله گن باری عجب
آلدی کؤنگول قوشلرین هر لحظه مشکین طره سی
بال شاهین دور که صید ایلر ده طراری عجب
بسکه مجنون دور انینگ حسنیگه گلشن گللی
غنچه گردین دور چمن بؤینیده طوماری عجب
ایله دی آشفته طبعیم نی پریشان طره سی
قیلدی بختیم نی قرا خال ستمکاری عجب
کؤزیدن آزرده دورمن قاشیدن آزرده راق
زار احوالیمگه آزار اوزره آزاری عجب
هر قچان کیم ناز ایتیب چیقسه می گلفام ایچیپ
قان تۆکر می دېک دمام چشم خمار عجب
یار وصلی بیرله عادت ایل ب ابردیم، نادره
اندن ابرو مېنگه بیردم صبر و آزاری عجب

تیره دور صبح نشاطیم، ساقیا کپلتیر شراب
شام هجران ظلمتیدن جام می دور آفتاب
ماه تابان یوزلیگیم هر لحظه یاد ایتسم سبنی
دود بغیریم دن چیقراؤت ایچره توشکن دېک کباب
بند ایتیب زلفینگ ارا کؤنگلومنی آزاد ایتگانینگ
قوش اؤچورکن دېک ابرور باغلب ایاغینگکه طناب
کاشکی آهیم نسیمیدن تحرک ایله سه
یار کیم رخساریگه گل برگیدن سالمیش نقاب
هجر آشوبی بلادور کیم انی تشویشیدن
قطره سیماب ینگلیغ کؤنگلوم ایلب اضطراب
شاد ابدی اول شاه دوران وصلی بیرله خاطیریم
عیش دورانیگه سالدی دور گردون انقلاب
بېوفالردېک سبنی هرگز فراموش ایله مس
نادره یادینگنی ایلر تا دم یوم الحساب

گلگە دېسەم، يۇق كف پايىنگە تاب
دېدەمە قۇي، اي بت زرين ركاب
تشقري چىقمە كېچەلر حشر اولور
چىقسە يريم كېچەدە گر آفتاب
غرقە خون جگر اولدى تنيم
قان ياش ايله موي سر ايتديم خضاب
طرفه سوالى لبیدن سوردى يار
جان بېرەيىن بولمەشە شيرين جواب
صورت دېوار كى بولميشم
حسرت ديدار ايله بې خورد و خواب
جانيمە قصد ايلر اېسنگ قيل، ولېك
تېشلەمە لعلينگنى، قيلرسن عتاب
مايل ظلم اېتمە كؤزينگ توركىنى
يۇقسە قيلر مردم اويىنى خراب
بو كېچە ميخانه درگاهيدە
پير مغان دن تيلەرم فتح باب
ايله مەدينگ، اي بت پيمان شكن
نادرەنى وصلينگ ايله كامياب

غضب بیرله نگاریم کبتدی یانیمدن شتاب ایلب
یوزین کؤرگونچه اؤلدوردی مېنی هجری شتاب ایلب
پری ینگلیغ نظردن چهره پنھان اېتدی اُول مهوش
فراق و هجر جامیدن مېنی مست و خراب ایلب
کؤنگول شاداب اېردی جرعه جام وصالیدن
سالیب هجران اؤتیگه کبتدی بغریم نی کباب ایلب
مروت ایله جانا، سېندن اُیرو تیره دیر شامیم
یاروت کلبه م نی بیر تون عارضینگی آفتاب ایلب
ایچرمن می دمامد یار لعلینگی خماریدن
مېنی میخانه دن منع اېتما زاهد، احتساب ایلب
حساب اېتماقچه چرخ انجم لرین بار احتمال اندن
مېنینگ داغ دلیم نی لېک بؤلمايدور حساب ایلب
لېیدن اُیرو قان یوتماق ایشیم دور بارگین، اې ساقی
مېنگه بېهوده کلفت بېرمه تکلیف شراب ایلب
دریغا، کبتتی آخر گوهر مقصود اېلگیم دن
تاییب اېردیم سېنی محبوبلردن انتخاب ایلب
وفا سرلوحی اوزره نادره موزون کلامینی
یازر، تحسین شعر خسرو عالیجناب ایلب

يار لعلين ياد اېترمن غنچە خندان كۋروب
سبزە خط ساغينرمن باغ ارا ريحان كۋروب
سبزە خط، لعل نابينگ اوزره ماوا ايله دى
خضر قيلگندېك وطن سرچشمە حيوان كۋروب
درد جانكاه و دمادم آه، احواليم تباہ
رحمى كېلگايىمو مېنگە بو حال ايله سلطان كۋروب ؟
ساورولرمن هجر واديسى ارا، مجنون مېنى
گردباد ايلر گمان، دشت اوزره سرگردان كۋروب
كېچە لعلى هجریدن اؤلماق مېنگە دشوار اېدى
يوز تحير بيرلە اېلگين تيشلە دى جانان كۋروب
رشك دن يوزفتنه برپا ايله دى دور فلک
كۋزليم آيينه سين يار آليده حيران كۋروب
تانگ اېهس دور بۇلسە آز مدتده استاد سخن
نادره اشعارىگه تحسين اېتر، سلمان كۋروب

بېره‌ی جان وصال ایچره، ای نؤش لب
فراقینگده تاکی قیله‌ی تاب و تب؟
جمالینگ مېنگه مدعا صبح و شام
وصالینگ مېنگه آرزو رۆز و شب
اگر کېلسه باشیمگه تیغ اجل
قیلرمن مویۆلینگده ترکِ طلب؟
قدینگ مصرع شوخ و برجسته‌دور
بۆلوب حسن دېوانیدن منتخب
مېن زار، فرهاد و مجنون نژاد
اېرور یار، شیرین و لیلی‌نسب
نې محفل‌ده شهد و شکر یاله‌دینگ
که بیر-بیرگه چسپان‌دور ایکی لب
فراقیده شمع شبِ هجرمن
اېمس کؤیماگیم نادره بی‌سبب

كېتەمدەدى مېندىن قەدح بېرلە خەمار آفتاب
صبح يىنگىلىغ تارتەدورمىن انتظار آفتاب
صرف قىلغوم دورانى جام وصالى نقدىنە
گر مىسر بۇلسە لعل ابدار آفتاب
ماهرولرنى يوزىنگ آيى مسخر ايله دى
مونچە بۇلمىس انجم ايچرە اقتدار آفتاب
عارضىنگ مى تابىدن بۇلدى نزاكت دستگاه
طرفە گلر ظاهر ايتدى نوبهار آفتاب
تا يوزىنگ آيى نەمايان بۇلدى حسن افلاكيده
رشك اوتىدن تيره بۇلدى رۇزگار آفتاب
گر كۇزىم حسنىنگ چراغىدن منور بۇلمسە
روشن اېتمىس پرتو نور شرار آفتاب
نادرە، آھىم سنانىدن توھم تارتىبان
چرخ ميدانىدە دور، چابكسوار آفتاب

صید ایتدی مېنى اُول ايکي قلاب
بۇينيمده کمند زلفى پُرتاب
قاشىنى قلیچيگه بۇيين سۇن
عاشقغه بودور طريق آداب
گلخن کولیده فراغت ايتکن
قيلمس هوس سهور و سنجاب
گرداب ابرور کوزومنى ياشى
عاشقنى هلاک ايتر بو گرداب
آرام تاپرمو چرخ دورى ؟
دايم حرکت ايتر بو دولاب
عالم ابلیده وفا تاپيلمس
بو گوهر ابرور جهانده ناياب
قاندور جگريم لبیدن اُيرو
کېلتير مېنگه ، ساقيا مې ناب
عشاق ، مثال کاروان دور
اُول قافله ده ابرور وفا باب
ياش اؤرنیگه نادره کوزيم دن
هجريده آقر مدام خوناب

اگر گلشن گه کهلسه سرو گلرویم خرام ایلب
یوگورگهی سرو و گل، یوز مرحبا بیرلن سلام ایلب
خرامان کهلدی یار و قامتی تعظیمی گه ببخود
بیقلدیم سایه دپک، یپردن توررگه التزام ایلب
قیلرگه کوندوزیم نی کچه، خورشید جمال اوزره
پیشان ایلهدی گیسولرین، صبحیم نی شام ایلب
سهی قدلر پناهی گل جبینلر پادشاهی سن
چمنده سرونای آزاد اتر قدینگ غلام ایلب
خوشا عاقل که ایلب یخشیلیک بنیادینی محکم
اوتر بو دیر فانیدن اوزینی نیکنام ایلب
مسیح عزم سپهر ایلب قویاشکه بؤلدی همسایه
بؤلر همت بیلل افلاک اوستیده مقام ایلب
غزال عمر کیم وحشده دور، پیوسته رم بیرله
بؤلرمو یوزمینگ افسون بیرله بو وحشینی رام ایلب
کؤنگول صید ایتگه لی آماده قیلیمیش عشق صیادی
پیرولر کمند حلقه زلفینی دام ایلب
قلم تحریر اترده نیشکردن بؤلسه، تانگ ابرمس
لبینگ وصفینی ایلر نادره شیرین کلام ایلب

ساقى، مېنگە قىدح توت، بو دىر ارا لبالب
زهد اهلیدن اوساندىم، توتدىم سېنىڭ لە مشرب
حسنىڭ تجلى سىدن بېتاب ماھرولر
انداق كە ظاھر اۋلەمس، خورشىد چىقسە كوكب
يارىمنى وصى بىرلە عالم منور اېردى
بار اېردى ماھ تابان خورشىدگە مقرب
مجنون بېنوانى تكللف جاھ قىلمە
كىم تېلەلر باشىدە يۇقدور هواى منصب
محتاج درگھىڭ من يوزمىڭ اميد بىرلە
مېن قولنى بو اېشىك دن نوميد قىلمە، يارب!
تىغ زبانىڭ اۋلدى مفتاح گنج دانش
علامە زماندور آلىنگدە طفل مکتب
قىل نادرە مىسر شور جنون جهانده
عشق و محبت اۋلدى عاشقە دىن و مذهب

چىقدى اول گلگون قبا ميدان ارا جولان اېتىب
غمزه تيغى بىرلە عاشقنى يوراگىن قان اېتىب
مەھوشىم ميدان ارا بې پرده جولان ايله دى
اېل كۆزىن آيينە دېك ديدارىگە حيران اېتىب
ناوك مژگانلىرى قتلىم گە تركش باغله مېش
چاك ليغ كۈنگلومنى قاش ياسىگە قربان اېتىب
اول خداوندى كە قىلدى بېر و كۈكنى آشكار
شكر كيم بىزنى گدا قىلدى ، سېنى سلطان اېتىب
بۇيله كيم ممتاز ابرورسن برچە سلطانلر ارا
شاد قىلگىن بندە لر نىنگ كۈنگلىنى احسان اېتىب
مبتلامن تا اسير زلف پۇرتا بىنگ بۇلەى
قىل مېنى آزاد باشىنگ اوزره سرگردان اېتىب
باقمە دىنگ بىر لطف ايله ، اې بيمروت سنگدل
نادره هجرىنگدە يىغلر ناله و افغان اېتىب

مېن كە قالدىم ھجر ويرانىدە بې سامان بۇلىب
يار كېلىمىس كلبە ويرانىمە مېھمان بۇلىب
دشت و صحرادن سراغىمنى تاپالمەي درد ايله
ايله نىب كېلدىم يەنە غم اويىگە حيران بۇلىب
شربت لعلىنگ خمارى بىرلە چندان يىغله دىم
قطره قطره كۆز يۇلىدن آقدى بغيرىم قان بۇلىب
وصل ارا مغرور اېدىم ديدارىگە ، شام فراق
اۋرتەدى جىسمىمنى آخر آتشي ھجران بۇلىب
ايله سم دېوانەلىك عىب اېتمەنگىز كىم اول پرى
غايب اۋلەمىش دور نظردن جلوه سى پنهان بۇلىب
نادره اول مھر تابان شوقىدە قىلدىم جنون
آشكارا بۇلدى عشقىم شھرە دوران بۇلىب

چمن ریا ضیدە گلگشت مرغزار قیلیب
کۆنگولنی صید ابتر سرو قد شکار قیلیب
غزاله لرنی کۆزی صید قیلدی صحرا ده
قاش عقابینی شاهین خطیگه یار قیلیب
کېلرموکین ینه اول شهسوار میدانگه
که بېردی اول کبچه یوزلرنی انتظار قیلیب
قیلرمن عشق و جنون کاروانیگه امداد
سرشک ناقه لرین اشک شش قطار قیلیب
تنیمده هجر اوتینی زخمی بېنهایت دور
که بۆلمه گه ی انی یوزدن بیرین شمار قیلیب
نېته ی که ، دهر گذرگاهیده بو تېلبه کۆنگول
یولیقتی هجریگه ، وصلینی اختیار قیلیب
جهانده نادره یارینگ پری مثال اېردی
بۆلرمو حسنینی آیینه گه دچار قیلیب ؟

يوزىنگ دور قبله اهل مناجات
جمالينگ شمعيدن روشن خرابات
بوكون ميخانه ده صهبا قيلر خوش
ابرور پير مغاندن بو كرامات
صراحي قل-قلين ايلر مكرر
بۇلر بو چهارقل دن دفع آفات
چو حق موجود ابرور، عالم عدم بيل
سلوك اهلى كه بودور نفى و اثبات
كوترمك تاغنى آسان اېمس دور
مېن و هجران غمى هيها-هيها
مېنى حاليم كه ييغلىر آشنالر
ابرور حيران مېنگه بېگانه دن يات
جهانده نادره، عشق اختيار اېت
محبت سيز كېچيرگن حيف اوقات

رفیقا، مېنگه بیردم دؤستلیک رسمینی اظهار اېت
که مېن باردیم اؤزیم دن، یار اگر کېلسه خبردار اېت
قچان عشق اهلینی اؤلتورماغینی اختیار اېتسنگ
جفا تیغی بیلن اؤل مېنینگ بغریمنی افکار اېت
حقارت بیرله ای ساقی، باقر میخانه اهلیگه
سؤنیب بیرجام می زاهدنی انده نقش دېوار اېت
مېنینگ حالیم گه بیغلر دشت و صحرالرده وحشی لر
اگر کؤییگه بارسنگ ای صبا، یاریمگه اظهار اېت
اېرور پیر مغاندن بو بشارت، تورگین، ای ساقی
لبالب جام ایله زاهدنی دعواسینی بېکار اېت
قدینگ رعنا نهال سرودور، جانا، خرام ایلب
چمن گلگشتیده طاووس گه تعلیم رفتار اېت
یومولمس کؤزلریم ای ماه تابان، اشتیاقینگ دن
چیقیب پیر آستیدن مشتاقلرگه عرض دیدار اېت
زلیخا مشتری دور گنج گوهر بیرله حسنینگه
جهان اهلینی یوسف دېک جمالینگه خریدار اېت
گل سوسن آچیلدی، بېنوالیک قیلمه، ای بلبل
چمنده نادره اشعاری بیرله ناله و زار اېت

گر اهل وفا ایسته سه کاشانه سلامت
بۇلسین مېنِ مخمورگه میخانه سلامت
أول حسن شعاعیده کۇنگول کویسه، عجب یۇق
قالغەى مو چراغ اؤتیده پروانه سلامت ؟
دېوانه محبت یۇلیده بی وطن اېرمىس
آباد اگر بۇلمسه، ویرانه سلامت
گر سینسه صراحی و سبو، زهد آلیده
بۇلسین مېنگه ساغر بیله پیمانه سلامت
یخشی و یامان بیر بیریکه مغتنم اېرمىش
فرزانه تیریک بۇلسین و دېوانه سلامت
آباد اوله، ای نادره، اقلیم تجمل
جەمشیدِ زمان، خسرو فرغانه، سلامت

وصل اۋيىن آباد قىلدىم، بوزدى ھجران عاقبت
سىل غم دن بو عمارت بۇلدى ويران عاقبت
قىلدى چاك پيرھن داغ دليم نى آشكار
قالمەدى كۈنگلۈم دە زخم عشق پنهان عاقبت
عهد و پيمانلر قىلىپ ابردى، وفا قىلغوم دېبان
ايله دى ترك وفا اول عھدى يلغان عاقبت
آرزو قىلدىم توتارمن دېب، وصالى دامنين
پارە بۇلدى ھجر اېلگيدە گريبان عاقبت
زاھدا، عشق و محبت اھلىنى معذور توت
يار كۈييدە نە بۇلدى شيخ صنعان عاقبت
بسكە قان بۇلدى يورەكيم گوھر اشك اۋرنىگە
قطرە-قطرە كۈزلريم دن تامدى مرجان عاقبت
آھ كيم بۇلدى ينە صبح نشاطيم شام غم
چھرە پنهان اېتتى اول خورشيد تابان عاقبت
گرچە بار ابردى مسخر دېولر فرمانيدە
پايمال خيل مور اۋلدى سليھان عاقبت
نادرە بلبل كېى تا نالە انشاد ايله ديم
نوبھار اۋتتى، خزان اۋلدى گلستان عاقبت

هجریدن مخمورمن ساقى، لبالب جام توت
مېن كې هر كېم كه بولسه رند درد آشام، توت
ايسته سنگ كېم، درگهينگده پاسبان بولگه ي مدام
بېرمه وحشت هجر ايله، كۈنگلوم غزالين رام توت
بېنوالرمىز فلک خورشيدى ينگليغ، ساقيا
جام سرشار صبوحي بيزگه هرايام توت
بولسه گر مقصد كۈنگول لر قوشلرين صيد ايله ماك
دانه قيل خالينگنى، زلفينگ حلقه سيدن دام توت
يار كۈيى ايتلريگه ناگه اولسنگ همنشين
آشنالر دور، الرگه عزت و اكرام توت
گر زمانى دهر غوغاسيدن ايسترسن فراق
ساكن ميخانه بۇل، بېر گوشه ده آرام توت
بۇلمه گين فرهاد و مجنون دېك جهان افسانه سى
عشق ارا، اي نادره، آيين ننگ و نام توت

سیر اېترده نخلستان، یار قدینی یاد اېت
مېن قچان دېدیم مېنگه، آرزوی شمشاد اېت
هجر شحنه سی آخر اؤلتورور اسیرینگنی
بیر قیا باقیب جانا، بند غم دن آزاد اېت
بؤلدى یار سودایی، عاشق اېرسنگ، اې کؤنگلوم
نقد جان مهیا قیل، یار خاطرین شاد اېت
اې کؤنگول، فغانینگ دن تیره دور فلک قصری
بو بنانی ویران قیل، عشق اوینی آباد اېت
قان تۆکرگه مایل دور، قاشلرینگنی شمشیری
اېلنی قتل عام اېتسنگ، کؤزلرینگنی جلاد اېت
گلشن ایچره اې بلبل، صبحدم نوا تارتیب
گل یوزینی یاد ایل، ناله بیرله فریاد اېت
ناگه اول جهان شاهى کېلسه اې کؤنگول بارگین
شه عنانینی اوشلب، هجر اېلگیدن داد اېت
دهر کشتزاریده، بیر شرار و یوز حرمان
کؤیدورورگه عالم نی، برقی عشق بنیاد اېت
هجر ماجراسیگه، نادره تحمل قیل
بېقرار کؤنگلینگنی، صبر بیرله معتاد اېت

اي صبا رازِ دليمني بېخبر ياريهگه ايت
دردليغ كۈنگلوم نينگ احواليني دلداريهگه ايت
هجر درديدن يوره كده قالدی داغ اۋستیده داغ
شرح ايتيب بو ماجرانی لاله رخساريهگه ايت
فرقت ايچره توشتي سوداي زليخا باشيمه
قيمت يوسف بها تاپتي ، خريداريهگه ايت
لطف ايتيب سۋرسه مېنى حاليمدن اول نامهربان
اۋلدي هجرانينگده دېب ، يار وفاداريهگه ايت
سېندن ايرى تلخكام ايتدى دېبان زهر فراق
ياشورون درديمنى اول لعل شكرياريهگه ايت
يوز سلام ايديم ، نه بۈلگه ي بير يۈلى اول هم دېسه
بول سلاميمنى اۋشل آشفته زاريهگه ايت
نادره ، سېن سيز تيريكليكدن نه راحت كۋردى دېب
اول همايون طالع و فرخنده اطواريهگه ايت

نه گل سیر ایله، نې فکر بهار اېت
جهاندن کېچ، خیال وصل یار اېت
محبت سیز کیشی آدم اېمس دور
گر آدم سن، محبت اختیار اېت
عذار و قد و رفتارینگی کورست
لبي مخموری دورمن جام می توت
کرم قیل ساقیا، دفع خمار اېت
اناالحق ماجراسین ایله دینگ فاش
کېل ای منصور، استقبال دار اېت
دُر اشک و عقیق خون دل نی
کېلر یارینگ، ایاغیکه نثار اېت
کویب ای نادره، عالم اېلیکه
محبت شبهه سینی آشکار اېت

عاشق اۋلدينگ اي كۈنگول ، اېمدى ره ميخانه توت
مست اۋلوب ، ساقى اياغىنى اۋيىب ، پيمانه توت
اي كه دېرسن آشنا ، بېگانه دن كۈرمه ي ضرر
عالم اهليدن اۋزىنگنى بيريۋلى بېگانه توت
حسن و عشق ايلر سېنىنگ خاكسترىنگنى توتيا
شمع دن كويماكنى كسب اېت ، مذهب پروانه توت
گر تيلر بۇلسنگ حوادث شاهبازيدن امان
چوغز ينگليغ اي كۈنگول ، بيرگوشه ويرانه توت
دانش و فهم و خرد ، صبر و سكون و عقل و هۋش
برچه نى پروانه شمع رخ جانانه توت
بۇلمه گيرودارگه مغرور گر عاقل اېسنگ
دولت دنيانى اويقو فرض قيل افسانه توت
ايله گين آباد ، توفيق و عدالت ملكينى
نادره ، مولا يۈليده همت مردانه توت

داده كېلديم اي سلاطين سروري، داديم اېشيت
سېن شه و مېن بېنوا، لطف ايله، فرياديم اېشيت
مد آھيم شعله سي حسنينگ دبيرستانيدە
مصرع برجسته دور، اي سرو آزاديم، اېشيت
سرو نازيم، سېندن اېرو، نخل آھيم بۇلدى خم
قامتينگ هجریده سيندى شاخ شمشاديم، اېشيت
هر نېچه كيم صبر تعميريني بنياد ايله ديم
اشك سيلابيدە ويران اۇلدى آباديم، اېشيت
برچه يار و آشنادن ايله دينگ بېگانه ليغ
نېچه كون لر بۇلدى، هرگز قيلمە دينگ ياديم، اېشيت
نادره، باد صبادن سېنگه ارشاد اېتگه لي
قيلدى انشا بو غزلنى طبع ناشاديم، اېشيت

مېنىڭ جۈنۈپىيە مەجنۇنى بېرمەنگىز نىسبەت
قىلرۇمۇ خار و خشك تاب شعلە غىرت
چېكرە جان، مېنگە تەقلىد قىلمە سون فرھاد
فراق تاغىدە بېھودە چېكمە سون كلفت
مېنگە بىر ئابىس كۆھكەن بىلە مەجنۇن
الردە بىر غەم ئابدۇ، لېك مېندە مېنگە حسرت
جەھاندا بۇيىلە كە بۆلۈمىش مەن عشق آيىنەسى
مېنگە زىيادە بۆلۈر يار حەسنىدەن خىرت
غەمىم نى ذرەسىنى تاغلرگە عرض ئېتىسم
تەھمىل ئىلە مەگى تاغ، كېلتىرىپ طاقت
بۇ درد و غەم كە ئانى ئاتقان كۈنگۈل كۈتەرر
مەھبەت ئاھلىگە يۈزدەن بىرى ئېرۇر آفت
غەمىم نى شەرخىنى يۈز مېنگىدەن بىرىنى دېدىم
فەلەك ئانى كۈتارۇر دە، خەم ئىلەدى قامەت
بۇ غەمىنى تاغ كۈترەمس ئابدۇ، ولېك مېنگە
بېرىپ تەھمىلىنى قۇيىدى جانىيە مەنت
سېپەر مەرتەبە عشقىنى بىلدۈرۈپ
دېدى كە: ئادەرنى ھەمىتىگە يۈز رەھمەت

كېلگىن اې يار، وفا رىسمىنى توت
شمع رخسار ايله كلبەمنى ياروت
يار لعل لىبدىن ايرىلدىنگ
اې كۈنگۈل، اېمدى دىدام قان يوت
كۈزلىم بىغلەدى زلفىنگىنى كۈروب
كە يىغىن باغى دور تىرە بۇلوت
قىل فراموش بو عالم غىمىنى
بادە اېچ، مى بىلە كۈنگۈلۈنگىنى اووت
كىشىگە ھەت مردانە كىرەك
يۇق كە آرايش ايله ريش و بوروت
خونى دل بىرلە جگر پارەسىدن
بادە دور لعل مفرح، ياقوت
نادرە دعوى عشقىنگىنى قىلىپ
قولى بو محكمەدە تاپدى ثبوت

فرهاد اگر اوره مېنگه لافِ محبت
بیر آه ایله ایلرمن انی داغ خجالت
هرچند که بهار غمِ عشق ابدی مجنون
دردیمنی کوریب تیشله دی انگشت ندامت
فرهادده بولسه بدي مېنینگ غیرت عشقیم
بیر آه ایله ایلر ابدی اول تاغنی غارت
مجنون ده اگر بولسه ابدی صبر و تحمل
قیلمس مو ابدی مېن کبی شهر ایچره اقامت ؟
گر بولسه زلیخاده مېنینگ ذره چه عشقیم
قالمس ابدی یوسفنی فراقیده سلامت
عشق آفتیکه تاغ تحمل قیله آلمس
مېن من که قیلرمن بو غم و دردگه طاقت
درد و الم و غصه که هجریده چېکرمن
بو محنت و غم کیمده دور، ای اهلِ محبت ؟
یوزدن بیرى مجنون ده اگر بولسه غمیمنی
بیر آه ایله عالمگه سالر شور قیامت
هر حالده ای نادره، شکر ایله خداگه
کیم بېردی سېنگه عشق و محبت بیله دولت

نېچه مدت كه كۈنگول غير ايله توتتى الفت
مېن سرگشتهنى داغ ايله دى فوت فرصت
بارماغيم عمر ايله اول يېرگه ضرورى اېردى
يۇقسه شايسته اېمس بنده گه ترك خدمت
سورمه چشم دليم دور اېشيكينگ توپراغى
درگهينگ دن مېنگه آواره ليغ اېرمى حاجت
سعد اېرور اختر اقبال و همايون طالع
سلطنت چاكر و قول دور سېنگه بخت و دولت
خدمتينگ باعث آسايش اېرور قوللرگه
سېندن ايريلسه كيشى، عمر يده يۇقدور لذت
آستانينگكه قۇيب فرش قيله ي باشيمنى
اۈزگه منزل ده تاپيلمس مېنگه سين سيز راحت
كوكه نينگ بنده ليغين نادره گه عرض ايلب
قۇيگين اي باد صبا، جانيمه اندن منت

جان كۆرمەدى رۇزەدن حلاوت
افطارده يارسىز نه لذت ؟
يار ايله سه يارى بىرله افطار
يۇق رۇزەده موندن اۈزگه دولت
اېل برچه وصال بزميده شاد
تا صبح چىكىب سرودِ عشرت
هر شام مېنگه نواله غم
افطار قىلرگه بۇلدى قسمت
ماه رمضان كه فيضى چۇق تور
مېن خسته گه يارسىز نه راحت
هر شام كۆزومنى ياشى شمعيم
خون جگرېم به جاي شربت
هجران ايله رۇزه جور اېتالمىس
گر بار ايسه نادره، سلامت

كېل، دهرنى امتحان اېتيب كېت
سېر چمن جهان اېتيب كېت
بېدر دلرينگ جفالريدن
فرياد چېكيب، فغان اېتيب كېت
دنيا چمنيني بلبلې سن
گل شاخيده آشان اېتيب كېت
اي اشك، كوزومنى مکتبیدن
حیرت سبقين روان اېتيب كېت
عالم چمنی كه بېوفادور
بیر آه بيله خزان اېتيب كېت
عشاق مقامی بوستان دور
عزم ره بوستان اېتيب كېت
مقصد نه اېدی جهانە كېلدينگ؟
كيفيتيني بيان اېتيب كېت
فاش اېتمه اولوسگه عشق سړين
كوڼگول ده انى نهان اېتيب كېت
كېل، عشق يولیده كوزلرينگنى
اي نادره، دُرفشان اېتيب كېت

هر کیمده اگر بار اېسه آثارِ محبت
أیلر انگه محبوبلر اظهارِ محبت
میخانه عشق ایچره خوش اول رند که تونلر
بیر جرعه اوچون بار ايسه بیدارِ محبت
خوش دور کیشی دنیا غمینی قیلسه فراموش
لا جرعه چبکیب ساغرِ سرشارِ محبت
توت غیردن ای خسته کؤنگول، داغینی پنهان
گر سؤرسه بیرو ایله گین انکارِ محبت
راحت تیله سنگ عشق بناسینی پناه ایت
آسوده ابرور سایه دېوارِ محبت
بالینی اوزه باردی عیادت گه مسیحا
خورشید ابدی چرخده بیمارِ محبت
گر طعنه اغیاردن ای دل، حذر ایتسنگ
عالم اېلیگه بؤلمه گین اقرارِ محبت
تسبیح ریایی بیله مغرور ابدی زاهد
توفیق تاییب، باغله دی زناړِ محبت
ای نادره، زهد اهلینی میخانه ده کؤرسنگ
دم اؤرمه، که فاش اؤلمه سون اسرارِ محبت

ساقيا مخمور دورمن، جام توت
بیر نفس ترکِ غم ایام توت
دامِ غم دن ایسته سن، آزادلیغ
ساغرِ می صبح دن تا شام توت
باده نوش ایت، قیلمه بی آرام لیغ
عیش وحشی دور، زمانی رام توت
ای پری پیکر، کوزوم نی منظری
خوش نشیمن دور، دمی آرام توت
ایمدی کیم، عاشق بولیب سن، ای کؤنگول
وصلین ایستب ترکِ ننگ و نام توت
گر کؤنگول صیدی سبنگه مقصود اېسه
حلقه-حلقه سنبلینگ نی دام توت
وصل جامی تا سېنینگ اېلگینگده دور
اؤزنی یاجمشید یا بهرام توت
صافِ می گر نوش ایترسن، دردینی
بذلِ جامِ رندِ درد آشام توت
وصل ارا کام ایسته سنگ، ای نادره
ایمدی اؤزنی نیچه کون ناکام توت

گلبن نزاكت سن، سَيرِ باغ و میدان ایت
جلوه قیلماق ایسترسن، کۆزلریم ده جولان ایت
گل چمندە شرم ایلِب، غنچه منفعل بۇلسین
پردەنی کۆتر یوزدن، لبلرینگنی خندان ایت
ای کۆنگول، اگر سېنگه یار وصلی دور مقصد
ترک ایلِب عالمنی، عزم کۆی جانان ایت
گر بضاعت ایسترسن، ترکِ سود و سودا قیل
حسن اېلیگه عاشق بۇل، درد و داغی سامان ایت
یار یادى بو آقشام، کۆنگلوم ایچره مهمان دور
ای کۆزوم، دمې اندە یاش تۆکوب، چراغان ایت
ای نگار، هجرینگده مشکل اولدی جان بېرماق
کۆرسه تیپ جمالینگنی، اؤلماکیمنی آسان ایت
داغ عشق اسرارین نکته-نکته شرح ایتتیم
نادره، انی اېلگه فاش قیلمه، پنهان ایت

دېھا کیم لېلریدن ظاهر اېتسه یار حدیث
اولوسنی خاطرینی ایله گهی شکار حدیث
لېینگ حدیثینی جان لوحینه سواد اېتتیم
کۆزیم قراسی کبی بۆلدی مشکبار حدیث
گهر اۆزینی صدف ایچره ایلهدی پنهان
چو ظاهر ایلهدی اول لعل مشکبار حدیث
بیری لېینگنی حدیثی دېک آبدار اېمس
کۆنگول صحیفه سینه یازمیشام هزار حدیث
کلام چاغیده هر سۆز که ظاهر اېتدی لېینگ
صدف گهرلرینی قیلدی شرمسار حدیث
تکلم اېتدی ملاقات لعل نایینگ ایله
فصاحت اهلی ارا تاپدی اعتبار حدیث
لېینگدن ایلرو تۆشیب کامله، کتابت ایله
قرا لباس کییب قالدی سوگوار حدیث

هر قچان كيم دېسه اُول لعل شكريار حديث
تلخ اولور طوطيه گفتار ايله بسيار حديث
گنگ و لال اولغوسى دور بلبل و طوطى ناگاه
اُول شكرلب نفسى ايله سه اظهار حديث
بيلديلر چونكه جهان اهلى حديثنى صحيح
تانگ اېمس بولسه اولوس آغزيده تكرار حديث
عشق اسرارينى اظهار قيليب فاش اېتمه
كيم بو ينگليغ دېميش اُول واقف اسرار حديث
لبيدن سؤرمه حديثى كه ابرور تيلگه گران
يار نازك لبيگه بېرمه سون آزار حديث
بېلىنى بارليغين قىلدى كېرىند عيان
آغزى يوق اېردى، انى قىلدى پديدار حديث
شرح اېتيب يازماق اوچون لعل لېينگنى صفتين
كامله ايله دى چون گوهر شهوار حديث

جانیمگه جفالر بیله جانانه قیلر بحث
هر لحظه کۆزومنی یاشی طوفانه قیلر بحث
أول زلف دلاویزنی اشکالینی آچمه ی
ببهوده نه دین تیل اوزاتیب شانه قیلر بحث
زاهد، مبین دېوانه گه کۆرکوزمه تعرض
مجنونگه قچان عاقل فرزانه قیلر بحث؟
کویماق ابرورعاشق بیله معشوق طریق
بو محفل ارا شمع ایله پروانه قیلر بحث
کم دور تۆلین آی بۆلسه جمالینگکه برابر
خورشیده قولاغینگده گی دُرْدانه قیلر بحث
بو مرحله ده قالمه دی خلق ایچره تفاوت
بو طرفه که عاقل بیله دېوانه قیلر بحث
آتش می دور ای نادره، بو مدرسه اهلی؟
هر نېچه که تسلیم اېته رم یانه قیلر بحث

كۆپمە دەپ ایلەمەدى ھېچ كېشى پروانە گە بحث
عاقىل اېرسىنگ نە قىلر سېن مېن دېوانە گە بحث
شېشە سرشار مى ناب اېرور، سۆرمە سبب
لېىدن نىشە تاپر، ایلەمە پېمانە گە بحث
شۇخلىك بىرلە ختن دشتىدە ماچىن كېيىكى
بۆلدى رسوا، قىلىب اول نرگىس مستانە گە بحث
سرزلفى گرھىن آچماق اېمىس دور آسان
بې سبب ایلەمە مشاطە بوكون شانە گە بحث
سىل صحرادە قىلر شوق ایلە جولان، لېكن
چوغزنى دشمنى دور، ایلەسە ويرانە گە بحث
دردلىغ قصە عشقىمىنى اېشيتتى فرھاد
تېلبە مجنون دېك انى قىلسە بو افسانە گە بحث
اىلە دىنگ جھد ایلە تعمير محبت آباد
كىم قىلر نادىرە، بو ھەت مردانە گە بحث

بېوفادور بو جهان، سود و زيان برچه عبث
کیم غم عیش بهار ايله خزان برچه عبث
بؤلمه اندیشه سوداسی بيله سرگردان
یؤق و باری غمی دن وهم و گمان برچه عبث
تاپمه سه یار جنابیگه شرف بیرله قبول
آه و فریادینگ ايله شور و فغان برچه عبث
بؤلمه عاشقه گر یار وصالی مقصود
آرزوی هوس جان و جهان برچه عبث
فقرا حالیکه گر باقمه سه هر شاه، انکه
حشمت و سلطنت و رفعت و شان برچه عبث
شاه اول دور که رعیت که ترحم قیلسه
یؤق اېسه قاعده امن و امان برچه عبث
نادره، بؤلمه گر عشق اوتینی تأثیری
الم ظاهر ايله داغ نهان برچه عبث

كدورت لوئيدن دنيا ملوٲ
قيلرمو دامين دانا ملوٲ ؟
طمع ذوقى گريبانگير بؤلگچ
بؤلر دامان استغنا ملوٲ
جهان سرتابه پا آلوده ليغ دور
اؤزىنگى قيلمه سرتاپا ملوٲ
اؤزىنى قيلمه دى پيدا جهانده
طمع دن بؤلمه دى عنقا ملوٲ
جهان حماميگه كيرگنلر آخر
مطهر چيققوسى دور يا ملوٲ
قچان زاهدنى عكسى توشتى مى كه
كه جام آلوده دور، صهبا ملوٲ
إل اورسه، نادره، درياگه زاهد
بؤلر باشدن اياغ دريا ملوٲ

قىلمە گىن زىنھار اظهار احتياج
كىم عزيز ابلنى قىلر خوار احتياج
هېچكىم عالمده فارغبال اېمس
هركىم اوز مقدارچه بار احتياج
گنج حسوننگى زكاتين بېر مېنگە
سېن غنى سن، مېندە بسيار احتياج
كۆزلىرىم ايلر يوزىنگى آرزو
كىم اېرور كۆزگوگە ديداراحتياج
مستمند اېتتى مېنى محتاجلىك
قىلدى حاجتمندىنگ اې يار، احتياج
گر تىلرسن آبرو احباب ارا
ايله مه زىنھار اظهار احتياج
قىل روا البته عاشق حاجتين
باقمه گىن عرض اېتسه اغيار احتياج
بېر ترحم ظاهر اېتسنگ نېتگوسى؟
قىلدى حسوننگ كامىنى زار احتياج
يار وصىلىنى تىلرمن نادره
ايله دى كۆنگلومنى افگار احتياج

كۆزلىرىم مشتاق دور ديدار اوچون، رخساره آچ
پردەنى يوزدن كۆزوم قىلغونچە بىر نظاره، آچ
پردە ناز و حيا خاموش لعلينگدن كۆتر
ايككى گل برگىنى بىر-بىردن گهپى گفتاره آچ
بىستون تاغيدە كۆپ جان چېكمە گىن، اي كوهكن
كۆكرە گىمدن جۇي شير اۋرنيگە تلوغ ياره آچ
اي كۆنگول، دود فغانينگدن كواكب تيره دور
آه كۆپ چېكمە، حجاب ثابت و سياره آچ
شوق كامل بۇلسە، مخلص كوچه سى مسدود اېھس
اي شرر، بىر جذبە بىرلە راھ سنگ خارە آچ
مونچە پنھان داغ كىم، اي جان، فلک قۇيدى سېنگە
يار اگر كېلسە، گرىبانينگنى ايلب پاره، آچ
نادرە، آھ دل و شۇر جنون برىاي قىل
اوشبو لشكر بىرلە عالم ملكىنى يكبارة آچ

تیره دل من، شانه زلفینگنی پریشان ايله گچ
صبح عیشیم شام غم دور چهره پنهان ايله گچ
سالدی عیش اهلینگه رستاخیز، هجران آفتی
آه نی صرصر قیلیب، اشکیمنی طوفان ايله گچ
برگ گل کبلیتمه دی اول حُسن انوارینگه تاب
قیلدی گللرنی خزان، سیر گلستان ايله گچ
لعلیدن دردیگه درمان ایلر ابردی وصل ارا
چاره قیلمس، مبتلای درد هجران ايله گچ
ببنوامن دیر ارا ساقی نی استغناسیدن
جام نی ییغلندی مینا بغرینی قان ايله گچ
چابکی کیم غمزه تیغی بیرله عشاق اهلینی
قتل عام ایلر کۆزی، میدانده جولان ايله گچ
نادره، گر وصل دورانین غنیمت بیلمه دی
اؤرتنه نور ابردی خیال شاه دوران ايله گچ

كېتىدى ھۇشىم، اول پريوش جلوه آغاز ايله گچ
اۋرتەدى جان پرده سين مطرب، نوا ساز ايله گچ
تانگ اېمىس قىلسە يوزى مشاطەنى بې دست و پا
ايله دى آيينەنى سوو، چهره پرداز ايله گچ
لبلىر تۈكتى تبسم شھيدىن آب حيات
كۈزلىرى يوز فتنە برىا ايله دى، ناز ايله گچ
ناز بىرلە باغبان صنع، بو گلزار ارا
سبز و خرم قىلدى، سروينگنى سرافراز ايله گچ
فرصتِ عمر گرامى اېتگە نىن رسوا كۈنگول
بىلدى غفلت اويقوسىدىن كۈزلىرىن باز ايله گچ
صيد اېتر بىر دم دە عالم اھلىنى مرغ دلىن
قاشلىرىن شاھىن اېتىب، كۈزلىرى شېھاز ايله گچ
وامق و فرھاد و مجنون دن مقدم بىلدى يار
نادرە عشقىنى، عاشق ليكده ممتاز ايله گچ

مى ايچسنگ اي كۈنگول، ابل دن نهان ايچ
لبى يادى بيله مى رايجان ايچ
اگر غم دن خلاص اولماق تيلرسن
صراحي دېك شراب ارغوان ايچ
كۈنگول، شاداب اېدينگ وصلى مىي دن
لبيدن اىرو توشدينگ، اېندى قان ايچ
كيريپ ميخانه گه غم دن امان تاپ
دمادم جام توت، مى هرزمان ايچ
مى ناب ابل عيارىگه محك² (دور)
اۈزينگنى ايله مك كه امتحان، ايچ
بو دور مضمون موج باده ناب
كه صهبا پيرىنى ايلر جوان، ايچ
سېنگه اي نادره، جام محبت
چو سۈندى ساقى شيرين زبان، ايچ

² اصل ده و نادره نينگ بيرينچى چاپيده محق كىلگن، اما عيار سۈزى كىلگنده البته محك بۇلىشى كىره ك.

اي كۈنگۈل، يار اوچون جەھان دن كېچ
ھوس باغ و بوستان دن كېچ
انگە اۋز لوک بىلە يېتىپ بۇلمىس
ايستە سنگ يار و صلى، جاندىن كېچ
عالم اهلى دە چون وفا يۇقدور
بىر يۇلى يىخىشى و يماندىن كېچ
بۇلگىن عنقاى قاف استىغنا
اي ھما، مەشت استىخوان دن كېچ
بۇلدىنگ اي جان، اسىر شەر فنا
كىم دەدى ملك جاويدان دن كېچ؟
كېچ دەدىنگ يار و آشنالردن
مېنگە لېكن دەپمە، فلاندىن كېچ
نادرە، شور اشكى دريادور
اوشبو دريای بېكراندىن كېچ

وصل يار ايسته سنگ، جهاندن كېچ
هر مقدور بنگ اولسه، آندن كېچ
تيله سنگ وصل، اوت جهان غميدن
نه جهان، بلكه جسم و جان دن كېچ
بیر نظر قامت خرامیگه باق
مدتی عمر جاویداندن كېچ
باردور عالم بناسی وهم و گمان
ای كؤنگول، وهم ایله گماندن كېچ
بؤلمه گین یخشی و یمان گه طرف
ببخود اول یخشی و یماندن كېچ
كوبی توفراقیده نشیمن قیل
سیر گلزار و بوستاندن كېچ
یار کیم بیر توبیده مهمان دور
نادره، ماه آسماندن كېچ

راحتِ روح ابرور نَشئه راح
باده اېچماک کبرهک، اې اهلِ صلاح
عشق فتواسيده عشاقلره
مست لبغ الزم ابرور، باده مباح
نېچه کيم زاهد ابرور صاف ضمير
اېچمايين مَي، تاپه آله يمو صلاح؟
روح پاکی که انينگ تربتي نی
طوف اېتر کونده هجوم ارواح
ايريليب کؤز، خط رخسارينگدن
تيره بؤلُميش کؤزومه شام و صباح
عارضين شرحيني يازماققه، کبرهک
آي و کون صفحه سيدن يوز الواح
يار چون بؤلدي نظردن غايب
اې کؤزوم، ييغله صباح ايله رواح
قؤي نصيحتني مېنگه، اې ناصح
پند ايله تېلبه تاپرمو اصلاح؟
کامله، ميکده گه عزم اېتتيم
فتح باب ايله مېنگه، يا فتاح!

اي جھالينگ صباحت ايچره صبيح
حسن اېلى زمره سيدة سبز و مليح
بؤلمه مغرور مدعى سؤزينه
انى قولى سقيم دور، نه صحيح
مېن كېلى لاف عشق اوريب زاهد
اېلگه رسواليجىنى قىلدى صريح
لېلرينگ دور مسيح و خضر خطينگ
سېندن ايستر حيات خضر و مسيح
كفر و اسلام اېليگه زلفونگدن
عقد زنار و حلقه تسبيح
ترك عشق اېت، دېدى مېنگه زاهد
دېمه دى هېچ تېلبه مونچه قبيح
نادره واضح معاني شوق
انگه تسليم اېتر شريف و وضېح³

³ وضېح نېنگ معناسى ياروغ و آيدىن. بو بيتگه توغرى كېلمه يدى، اما وضېع، شريف گه قره مه قرشى معنا گه اېگه و پست و ناكس معنا سېنى انگلته دى. بو يېرده وضېع بۇلېشى كېره ك اېدى، اما اصل ده هم وضېح بولگنى و غزل نېنگ قافيه سى (ح) ليگى اوچون قول تىككىز مه ديم.

بۇيلە كيم نطق روان بخشينگ ابرور پاك و مليح
تيلگە كېلتورمه ادب بىرلە عبارات قبيح
عشق دعواسىنى بېمارليغ ايلر اثبات
أول كه بېمار اېمس، يۇق انى دعواسى صحيح
ناگهان كۇرسە خرامينگنى بۇلر شرمندە
باغبان ايله دى سروينى قدینگ دن ترجيح
حق جنابيده تاير مرتبه اسماعيل
عشق تيغى بيله هر كېمسه اگر بۇلسە ذبيح
رونق شام ابرور خال و خطينگ اوزره سواد
بسكه رخسار و بناگۇشينگ ابرور صبح صبيح
طوطي نطقيم ابرور گلشن گفتار ايچره
سۇزده شكرشكن و نطق و تكلم ده فصيح
نكتة عشقنى هر بې سرويا فهم اېتمس
دېمه اغيارگه اسرار محبتنى صريح
رشته حالى ابدى دير بيله صومعه ده
كيم برهمن دېدى زنار انى، زاهد تسبيح
پرتو مهرينگ ابله كاملەنى كويديردينگ
كيم اېمس كۆكدە قوياش وجه جمالينگچه وضيح

باغ سیر ایت، کرم داوړه باخ
گلنی باشیده گی تاج زره باخ
خود زرین مېنگه آهیم شرری
شمع فرق سری ده مغفره باخ
قان تۆکر غمزه سی، مژگانلری هم
کۆزی قتلیمگه چېکن خنجره باخ
هجری تیغی بیله بغریم یوزچاک
انی هر چاکیده یوزمینگ یره باخ
شمع ینگلیغ قیا بورک زرین
دود آهیم دن ایتان قرقره باخ
وحشت ایلر مو کییک مجنوندن؟
مېنگه ای کۆزلری آهوېره، باخ
نادره، دهر اېلینی سرخوش بیل
ساقی ډور آلیده ساغره باخ

اگر بؤلسه کیشی نینگ، یاری فرخ
مبارک دور یوزی، دیداری فرخ
قانی اول یاردېک شیرین شمایل
جمالی دلکش و اطواری فرخ
مېنینگ یاریم پری لر شاهی ابردی
لبی شهد و شکر، گفتاری فرخ
نھال قامتی سرو خرامان
یوزی گل، لعل شگرباری فرخ
ابرور میخانه فیضی مېمنت لیغ
لبالب، ساغر سرشاری فرخ
مېنگه زاهد یوزی دور نامبارک
ولېکن جبه و دستاری فرخ
بؤلوب دور نادره ممتاز معنی
کلامی روشن و اشعاری فرخ

مېنگە لەلېنگدن اُيرو كام جان تلخ
اېرور اندن شراب ارغوان تلخ
اېرور گل موسمى، بلبىل نشاطى
بۇلور عىشى انى فصل خزان تلخ
جهاندىن كېتىدى اُول شاھ جهانىم
مېنگە بۇلدى فراقىدە جهان تلخ
سېورمن يارنى، يۇق كىم رقىبىم
نېچوك كىم يىخسى دور شىرىن، يامان تلخ
فراقىنگ زھرى دېك قاتل اېمس دور
هالاھل بىرلە قىلدىم امتحان تلخ
فرح كۆز توتمە ھجران شىرتىدىن
اېرور زھىر هالاھل بېگمان تلخ
مېنگە يۇقدور حلاوت سېندىن اُيرو
كە بۇلمېش رۇزگارېم آنچنان تلخ
اگر تامسە كۆزومدن قطرە ياش
بۇلر دريادەگى آب روان تلخ
مېنگە اې كاملە، لەلېدىن اُيرو
اگر شگەر يېسىم، بۇلگەى دھان تلخ

أول پرى پىكر كه هجرىدن جهانىم بۇلدى تلخ
شربت لعلىدن آيرو كام جانىم بۇلدى تلخ
واى كىم، جام وصالىدن فرح تاپتى رقىب
عشرتىم اې ساقى شىرىن زبانىم، بۇلدى تلخ
كام جان وصالىنگده شىرىن اېردى، مېن مست غرور
اېمدى هجرانىنگده اې نامهربانىم، بۇلدى تلخ
نې حلاوت كۇرگامن هجرىنگده بو مىخانه دن
نشئه زهر اۇلدى، شراب ارغوانىم بۇلدى تلخ
سىب غىغب بىرله عتاب لىنىگ هجرانىده
ميوه الوان باغ و بوستانىم بۇلدى تلخ
شربت لعلىنگدن آيرو تاپمه دىم جان لذتىن
كامىمه عشرت مېى اې دلستانىم، بۇلدى تلخ
وصل دورانىده عىش و عشرتىم جاويد اېدى
نادره، هجرانده عىش جاودانىم بۇلدى تلخ

اینانمه لاف محبت دن اېلگه اورسه زرخ
که باردور عشق ايله زاهد اراسی یوز فرسخ
فلک عجوزه سی دور طرفه شوخ غداره
که نېچه شیخ دن آلدی کونگولنی ايله دی شیخ
حریر بیرهنینگ رشته سیگه نی نقصان ؟
یَره م نی تیککنی اندن عنایت ایت بیر نخ
نېچوک تحمل اېتر مشّت پیکر خاکی
که طاقت اېتمه دی هجران عذابیکه دوزخ
حریص معده سی تۆلمس جهان خراجی بيله
نه کیم یۆلوقتی انگه قیلدی داخل مطبخ
بو برچه عجز ايله اثبات ناتوانلیغ دور
که مور قیلدی سلیمان گه تحفه ، پای ملخ
وبال نادره ، یار آلیده رقیب یوزی
نېچوک که یوز اوزه نقصان حُسن ابرور آنخ

فراقىنگ آتشىدىن آه و آوخ
كه طاقت ايله مس بو اؤتگه دوزخ
يورەك زخمىدە پىدا بۇلدى يۇل-يۇل
اۋقىنگ پىكانى گۇيا ابردى رخ-رخ
بلى، بىر-بىرگە عاشق بىرلە زاهد
مخالق دور نېچوك كىم اۋت بىلە يخ
شه ايلر مسند ناز اوزره آرام
مېن دېوانه گە بس خاك گولخ
جهان اي نادره، ابل مقتلى دور
اېمس تور جاي آسايش بو مسلخ

يار كېرەك عاشقە، مېندە سېۋور يار يوخ
درد و غمىم بېعدە، سۈرگەلى غمخوار يوخ
تا ابد آباد اۋلە، شەر فنا كۈچەسى
جنت اېرور عاشقە، اندە كە آزار يوخ
بۇلدى خيالینگ بېلە، كۈنگلوم اويى دلکشا
كېل كە بو ويرانەدە، سايە دېوار يوخ
محفل ايام ارا، مايە عيش و نشاط
برچە مھيا مېنگە، حيف كە دلدار يوخ
غنچە و گل تېنگ اېمىس، لعلینگ ايلە آغزینگە
گل دە شکرخندە و، غنچەدە گفتار يوخ
اۋتسە خرام ايلە بان، جلوه بېلە چابكىم
يېتمىس انینگ قديگە، سروده رفتار يوخ
اېلگا نېتانگ ايلەسە، آه و فغانيم اثر
مېنگە بوكون نادرە، ياردن آثار يوخ

رېا و حرص و طمع صوتى دور ترانه شيخ
اېشيتما، كيم همه افسون اېرور فسانه شيخ
صنم لر عشقينه طاقت قىلالمه يين ناچار
ياشوندى صومعه گه زهد اوليب بهانه شيخ
رېا و زرق طريقىده تشنه كام اولور
سراب بحر خيالات بىكرانه شيخ
خמוש اېترمن انى بير شرار آه بيله
اگر چه تېز اېرور اؤت كى زبانه شيخ
كؤنگوللر اولدى ساووق صبحتيدن افسرده
اېرور چو باد خزان آه عاشقانه شيخ
بېرور غرور ايله آرايش فش و دستار
كه خودنمالىغ اېرور زيب كارخانه شيخ
تاپيلسه نادره، بير شيخ عارف كامل
باشيم هواسين اېته ي نذر آستانه شيخ

أول سرو که باردور انی موزون قدی آزاد
مشاطه اوچون شانه چبکر زلفیگه شمشاد
مردملیغ ایله ایله دی اول آی مہنی رسوا
نیرنگ ایله خود تہلبہ قیلر اہلنی پریزاد
تاشی قیلیچی بیرلہ قیلر قتل دمام
عشاقلرین ایککی کؤزی بؤلغہ لی جلاد
أول غمزه، سہنگہ جور و جفا علمین اؤقوتتی
افسوس کہ، تعلیم وفا بہرمہ دی استاد
سہن ترک وفا قیلدینگ و بدمہرلیغ اہتدینگ
بارینگ (نی) فراموش قیلیب، ایلمہ دینگ یاد
آہیم شرری قیلہ دی کؤنگلینگنی ملایم
ہرچند ملایم بؤلر اؤت تابیدہ فولاد
برپای توتیب قاعدہ مہر و محبت
ترک ایلمہ دینگ نادرہ، دولت اویی آباد

باردینگ نظریم دن، ای پریزاد
مېن قۇل نی دوباره قیلمه دینگ یاد
هجر ایچره فراق شدتیدن
یوزناله و صدهزار فریاد
قانلیغ کۈنگول ایچره مدّ آهیم
انداغ که چمنده سرو آزاد
مژگان ایله نرگسینگ دن، ای شوخ
کسب ایله دی قان تۆکارنی جلاد
مېن آه (ایله) تاغنی سوو قیلدیم
کُند ایله دی تیشه سینی فرهاد
فریاد که هجر تندبادی
عیشیم چمنینی بېردی برباد
دین نادره دن کمال تاپتی
اقبال رفیق و ملک آباد

اۋتتى كۆكسىم دىن اۋقىنگ، سىرو رواندىن بېردى ياد
زىمىلر كىم قالدى اندىن، گلىستاندىن بېردى ياد
مىحتى ھىجران ارا ناكاملېغى چىكىن لىرە
وصل ارا اۋلىماق حىياتى جاوداندىن بېردى ياد
اگە اېتىدى اېلىنى اشكىم ثابت و سىيارەسى
دود اھىم دور فلكدە كەكشاندىن بېردى ياد
ايله گىچ بىر باد عىشىم حاصلين، ھىجران يېلى
اشنالىرگە سىرىغ رنگىم سىماندىن بېردى ياد
واقف اۋلدىم دەر باغىنى گل رىناسىدىن
كىم بىھار رنگ كېلتىرگىچ، خزاندىن بېردى ياد
يارىدىن اېرىلدى دېب ھىركون مېنگە دور فلک
كۆرگوزىب مېرىنى، اول نامېرباندىن بېردى ياد
نادىرە قىلغاچ مىحتى نىشە سىدىن گىفتگو
لذت شىر عمر صاحىبقراندىن بېردى ياد

اجل نی دستیدن یوز داد و فریاد
که عمریم حاصلینی بهردی برباد
مزین قیلمه طرح استقامت
جهان بی بقادور سست بنیاد
کۆنگول قسری، محبت داغی بیرله
مؤبد تا ابد معمور و آباد
جهان مکاره زال بی وفادور
وفا بیرله کۆنگولنی قیلمه دی شاد
قنی فرهاد ایله مجنون نشانی؟
قنی شیرین و لیلی؟ ایله گین یاد
علاقی برچه زنجیر عمل دور
قؤیر انداغ که دام حيله، صیاد

جهان باغیده، ای حور پریزاد
خجل دور قامتینگ دن سرو و شمشاد
تغافل بیرله قان تۆکماک فنی ده
کۆزینگ شاگرد شۆخ و غمزە استاد
خرامان کهلگین، ای سرو روانیم
قدینگ نخلینی بسیار ایله دیم یاد
مهنی اول آی وصالیدن اییردینگ
آلینگدن ای فلک، یوز داد و فریاد
مهنکه هجر ایچره ای گردون، جفا قیل
که بۆلدیم درد و غم چبکماککه معتاد
ریاضت بیرله کۆنگولگه صفا بېر
بۆلر آیینه صیقل بیرله فولاد
تیلر نالان کۆنگول تن دن فراغت
بو بلبل نی قفسدن ایله آزاد
گر اهرسه کعبه تعمیرى مرادینگ
کۆنگول ویرانه سینی ایله آباد
فلک جورى بيله اول آی فراقى
مهنکه ای نادره، بس مونچه بهداد

فرقت ایچره قان یوتوب غم بیرله چېکتیم آه سرد
کیم خزان اوراقی دېک بۇلدى یوزیم هجریده زرد
یۇلیده باشیمنی فرش رهگذاری ایلهدیم
باک اېمس جان و تنیم بۇلسه ایاغ آستیده گرد
کۆردی دردیمنی طبیب و تیشله دی برماغینی
آیدی کیم: یۇقدور دواسی، عشق دردی دور بو درد
طالب دنیا گرفتار کمند حرص اۆله
پایبند اۆلمس تعلق دامیگه آزادمرد
بۆلمه غافل کیم سېنگه قصد اېتتی هجران لشکری
ای کۆنگول، تارتیب سنان آهنی قیلگین نبرد
ناتوان جسیمده هریاندن نمایان داغلر
کیم بساط عشقده بو استخوانده کعب و نرد
گلشنی وصلی سراغینی تاپالمه ی نادره
بۇلدى (یو یا مو؟)⁴ سرگشته هجران دشتیده وادی نورد

⁴ متن نینگ اوزیده بو سۆزلردی هیچ بیر یوق، اما وزن و معنا تقاضاسی بیلن شو ایکی دن بیر ی بولیشی ممکن دېب اۆیلهدیم. کاتب نینگ تحریریدن شو سوز قالگن بولیشی ممکن.

شکر باری کیم ایشیم تاپمه دی رد
عشق برهانی مېنگه اېردی سند
کفر و اسلام اېلیگا سېن معبود
کعبه و دیردور ایککی معبد
غم هجوم اېتسه، ره میکده توت
رندلر همتیدن ایسته مدد
دیر پیری قدح و مینادن
فتنه یا جوجی اوچون باغله دی سد
عشق درسینی نه بیلسین زاهد؟
اېمدی آغاز قیلیب دور ابجد
باغ سیرینه خرامان اوتتی
سرورفتار، بت موزون قد
ایله دی نادره گه عرضی وصال
یؤقسه مسدود اېدی راه مقصد

چون مېندن اوزدى مېرىنى اُول يارِ معتمد
بېگانه بۇلدى بېر-بېرىدن جان ايله جسد
بۇلسم فراق لشكرىدن منهزم، نې تانگ
صبر و ثبات چىرىكىدن يېتمەدى مدد
مېن ناتوان و خسته نى اُول آى جمالیدن
محروم قىلدى طالع برگشته، بختِ بد
يۇق آغزى نېنگ سُراغیده اې جان، نشان تېلب
تۇشدينگ عدم طریقىنه گم دور مېنگه بلد
هر کیم که تاپسه عشق ادبگاهیده قبول
قىلمس انى تکلیمىنى هېچ کیمسه رد
دردِ فراق شدتیدن بیلدى نادره
دوزخ عذابیدن غم هجران اېکن اشد

توشتی آهیم دن بو آقشام چرخ میدانیکه دود
کیم اثر قیلدی فلک نی مهر تابانیکه دود
بحر اشکیم دن رطوبت کبته ماتحت السرا
یبتی آهیم دن فلک طاق نمایانیکه دود
کچه اول گیسو تمناسیده چبکتیم آه لر
تانگ اهرس اندن توتشسه چرخ ایوانیکه دود
شمع رخسارینگنی اطرافیده پیچ و تاب اورر
طرفه اوخشر یارنینگ زلف پریشانیکه دود
شمع دپک او رتب تنیم نی، احتیاط ایت دودینی
کیم کبره کلک دور سواد خط ریحانیکه دود
یار عشاقینه شمعی جلوه روشن قبلمه سین
کیم توشر اندن رقیب روسیه جانیکه دود
کویدی بغریم (آه) مصراعینی انشاء ایله گچ
توشتی اندن نادره اوراق دېوانیکه دود

اۋتدى نشاط فرصتى، كېلمەدى ياردن خبر
بۇلدى كۈنگۈل سراغىدە، خستە و زار و درېدر
سرو چەندە باش چېكىپ، گل لىر آچىلسە تانگ اېمىس
و، نېچە سرو گلېدن، قىلدى بو باغدن سفر
اۋل كە زمانە بزمىدە، ايله دى سىرلند اۋزىن
باشدن اياققە شمع دېك، اۋرتەدى قصە مختصر
فصل بهار گل آچر، مهر و وفا رياضيدە
هجرىدە لاله برگى دېك، داغ ايله قان بۇلىپ جگر
دشت جنون نسيمى دېك تېلبە كۈنگۈل خيال ايله
تاپمەدى سىرە سر يوروب، يار سراغىدن اثر
درد دلىنگىنى اې كۈنگۈل، سۈرگەلى كېلسە يار ايتى
قۇى جگرىنگىنى آلىگە، خىر طعام ماحضر
گرچە فراق دردىدن، بۇيله نزار اۋلەمىشم
نادرە حال زارىنە، سالمەدى يار بىرنظر

هر تب و تابى كه اُول شمع شبستانيمده دور
تابلردور كيم دمامد رشته جانيمده دور
هر غبار و گرد كيم يېتميش انى دامانيگه
اُول غبار و گرد موجى، چشم گريانيمده دور
گر غبار خاك راهين ايله سه بيجا نسيم
صبر و ببطاقت ليگى طبع پریشانيمده دور
تا پمه سون تغيير اُول رشك چمن رنگى دېبان
لاله ینگليغ داغلر كۈنگلومده گى قانيمده دور
يېتمه سون يارب، نسيم سرد اُول شمشاده، كيم
شعله لر هر لحظه اوتلوق دود افغانيمده دور
رشته جانيم سموم وهم بيرله تيتره نور
گر صبادن جنبشي سرو خرامانيمده دور
جسم و جان خاكستر اولگه ي جمله ركنى اورتى گه ي
بويله اوت كيم عشقيدن بو قلب سوزانيمده دور
برچه اېل كرداريگه تحسين اېتيب، ايلر دعا
خوبليغ كيم نادره، جمشيد دورانيمده دور

قىلمە غرور اې كۈنگۈل، كىمگە جەھان وفا قىلر؟
كىمنى كە صىد ايله دى، غصە بىلە فنا قىلر
مەر و مروت اھلىگە چرخ مەبت ايله مس
جور ايله ايككى يارنى بىر-بىرىدن جدا قىلر
بادە لالە رنگ اچىپ، چەرەسەن ارغوان اېتىپ
عاشق مەتمەندىنى رەنگىنى كەپرا قىلر
گلشەن وصلەن آرزو قىلسە كۈنگۈلنى بىلە
يار يۈزىنى ياد اېتىپ، نالە چەكىپ، نوا قىلر
زال فلەكنى اې كۈنگۈل، مەكىدن ايله گەن حذر
يۇقسە سەنى فەرىپ ايله دامىگە مەتلا قىلر
مەن سەنى مەتمەندىنگەم آرى، خدای لەم يەل
قىلسە بىراونى پادشاه، بىرنى انگە گدا قىلر
اېمەدى خدا رەساسىنى نادەرە اختیار اېتىپ
اېلگە عدالت ايله بان توبە رەنا قىلر

رُخين كۆرمەيىن مېنگە ارمان ابرور
كۆنگول ايچره يوزنوع حرمان ابرور
جهان ايچره توشدى بسى رستخيز
مگر جلوہ بيرلہ خرامان ابرور؟
اولوس برچہ، فرقيگہ ايلر نثار
اگر جانلر آلاققہ فرمان ابرور
مسيحا كبي لعل جا نبخشيدن
همہ درد هجرانگہ درمان ابرور
قيزيل گل كبي تير مژگانيدن
كۆنگول بسكه چاك گريبان ابرور
انى هجريني درديدن هر كچه
مېنگە نالہ و آہ و افغان ابرور
بو عالم ارا يارينگي، نادرہ
وصاليني تايماق، نہ امکان ابرور

مېنگە اۇل سروق دېغامين اي باد صبا، كېلتير
غبارِ مقدميدن كۆزلىمگە توتيا كېلتير
وفا قانونيدن صوت و ترنم ايله، اي مطرب
به يادِ دۇستان، عشاق بزميده نوا كېلتير
سبا ساريگه گرتوشسه گذارينگ ناگه، اي هدهد
سليمان ساري بلقيس كوييدن بير مرحبا كېلتير
ابرور تاج مرصع باعثِ دردسر، اي مجنون
پريشان مويِ سردن شانه بالِ هما كېلتير
كۈنگۈل كۆزگوسيني اي نادره، عشق ايچره روشن قيل
محبت داغيدن آيينه گيتي نما كېلتير

أيله دینگ عزم سفر، ای شهسواریم، یخشی بار
اېمدی سېن سیز یوق مېنی صبر و قراریم، یخشی بار
وقت رحلت یېتدی آهنگ سفر ساز ايله دینگ
یاریم اېردینگ وصل ایامیده، یاریم یخشی بار
روشن اېردی محفل امکان جمالینگ شمعیدن
یخشیلر سلطانی اېردینگ شهریاریم یخشی بار
یېتمایین آسیب هجران چرخ نافرجام دن
کوه غم آستیده قالدیم، غمگساریم یخشی بار
سېن قیلیب عزم سفر، مېن قالیمش حسرت بیله
گرچه هجرینگده خزان بولدی بهاریم، یخشی بار
طرفه مشکل دور وداع اېتماق سېنینگ دېک یار ايله
کؤککه یېتدی ناله بی اختیاریم، یخشی بار
زعفران دېک سرغه ییب، هجرینگده نالان قالیمش
سېن سن ای خورشید طلعت گلعداریم، یخشی بار
نادره مشتاق دور، زنهار کېلگه یسن ینه
منتظر دور یؤلگه چشم انتظاریم، یخشی بار

هر زمان ياد ايله بان كۈنگلومگه سلطانيم كېلر
لطف بيرله بيت الاحزانيمگه مهمانيم كېلر
غم ديارينده مېنى هجران اۋتى اېتميش هلاك
مژده يېتسه وصليدن، درديمگه درمانيم كېلر
توشسه مېرى كۈنگلو مه ببخود بۋليب، فرياد اېتيب
اۋل زمانى اېلگيمه چاك گريبانيم كېلر
هرتاووش كيم كېلسه ديرمان ياريمى آوازي دور
سايه گيرگچ ساغينر مېن اويگه جانانيم كېلر
گل يوزيني فكر ايلب شامدن صبحدم
يىغله ماقدن گۈز ارا ياش اۋرنىگه قانيم كېلر
دېمه دينگ اې شاه اۋل مهجور ارا بلبل كېى
نالهدن تينمەى سيني هجرىنگ نالانيم كېلر

يارنينگ و صلى اېمس آزار سيز
گلشن ايچره گل تاپيلمس خار سيز
هرکېشيني بير مناسب يارى بار
مېن اوئل آواره دورمن يارسيز
أول پريوش وصيلدن بۇلديم جدا
راحت دل قالمه دي دلدارسيز
يار اوچون اغيار دردين تارتا مين
كؤرمه ديم بير يارنى اغيارسيز
تن بۇزولدى اېمدي راحت قالمه دي
سايه پيدا بۇلمه گي دېوارسيز
عارضين كؤربولما زلفيدن هلول
بوجهانده گنج يۇقدور مارسيز
بيرما نسبت قديگه اي باغبان
سرودور بوباغ ارا رفتارسيز
عار قيلمس طعنه اغياردين
عاشق صادقنى دېرلر عارسيز
نادره احواليدن آگاه اولونگ
اي مصاحبلر، كه قالميش يارسيز

يار مېنگه غير جفا ايله مس
وعده قيليب، انگه و فا ايله مس
شوم رقيبى كه عداوت قيلر
كافر ابرور ياد خدا ايله مس
موجب حيرانليغ ابرور جلوه سي
آيينه دن شرم و حيا ايله مس
زاهد ايشى مكر ايله تزوير دور
طاعت بى روى و ريا ايله مس
كؤزلرى دور ساحر، او شال قاشى يا
ناوك مژگاننى خطا ايله مس
قيسى چمن بلبللى دور، كيم انينگ
گلشن عشقيده نوا ايله مس
نادره اول يارنى وصلين تيلب
صبح و مسا ترك دعا ايله مس

تھمل حددین آشتی، اہمدی افغان اہتمس ام بؤلمس
اولوسنی خاطر جمعین پریشان اہتمس ام بؤلمس
گریبان چاک، با غریم پارہ دور، باشیمده یوز سودا
بو حالت بیرلہ عزم کوی جانان اہتمس ام بؤلمس
محبت کوییده ناچار دور عاشق قہ حیرانلیغ
تحریر کول قیلیب آیینہ سامان اہتمس ام بؤلمس
کۆنگوللر کعبہ سین بیریر زیارت ایلہ دیم، اہمدی
طواف مکہ و تخت سلیمان اہتمس ام بؤلمس
غرض عید وصالینگ درد کۆنگول گہ، ای ہلال ابرو
یوزینگنی آییگہ جانیم نی قربان اہتمس ام بؤلمس
بوآقشام سالدی ظلمت عالم ہجران قراشامی
کھلیب یادینگنی اشکیم دن چراغان اہتمس ام بؤلمس
مہنی عاشق دہبان تیر ملامت یاغدی باشیمگا
اولوس دین، نادرہ، دردیمنی پنہان اہتمس ام بؤلمس

مېنگه عشق ايچره سودى جنون بس
جهان اقباليدن بخت نگون بس
بو بزم ايچره فغان و ناليشيم دين
نواى چنگ و صوت ارغنون بس
مېنگه دير ايچره اسباب تجمل
صراحي بيرله جام لاله گون بس
ايننگ كؤيىگه هرتون عزم اېترگه
چراغ برق آهيم رهنمون بس
هلاک اېتماک اوچون دشمنلريگه
غم و حسرت بيله درد درون بس
جنون دشتيني سرگردانى دورمين
رفيقيم اوشبو وادیده قويون بس
محبت داغيني اظهار اېترگه
يوره کده، نادره بير قطره خون بس

مېنى اپتگيل دردليغ كۈنگلومدن، اي گردون خلاص
يا كۈنگولنى قىل بى صبر و سامان دن خلاص
قول اوئل قول دور كه جاننى خواجه كه قىلسه نثار
بې وفادور اول كه، ايستر بۇلسه سلطان دن خلاص
بې وفادور حسن دن تا قىلمه ديم قطع نظر
بولمه ديم تشويش كۈز و قاش و مژگان دن خلاص
عاشق اولدیم غم گريبانیم دن آلدی، نادره
ايچمه ديم تابير آغيزمى، بۇلمه ديم اندن خلاص

قان توکار میدان ارا اُول قیلسه جولان هر طرف
موج اورار دریا کبی میدان ارا قان هر طرف
هر قچان کیم عزم میدان ایتسه اُول چابک سوار
تیتراشورلر وحشتیدن اهل میدان هر طرف
نوبهار اُولدی یانه شمشاد قدلر چبکدی باش
جلوه ایلر باغ ارا سرو خرامان هر طرف
ناتوان کۆنگومنی غم دشتیده دیرلر خار پشت
چونکه بی حد سانچیلیب دور خار مژگان هر طرف
روحپروردور گلستان نزاکت باغ ارا
آچیلیب گل دفتری، بلبل غزلخوان هر طرف
قیلدیم اُول کۆز آلدیده درد دلیمنی آشکار
چبکتی قتلیمگه سنانلر خیل مژگان هر طرف
اوتتی پران اؤقلری کؤکسومدن آگاه اؤلمه دیم
نادره، قالدی یوره کده زخم پیکان هر طرف

ياردن أيرو كۆزومنى انتظار اېتتى فراق
قالمەدى صبر و قرارىم بېقرار اېتتى فراق
خاك پايىنگى كۆزومگە توتيا قىلماق اوچون
اختيارىم بار اېدى، بى اختيار اېتتى فراق
يارسىز دېوانە مېن معذور، اې اهل خرد
عاقل دوران اېدىم، مجنون شعار اېتتى فراق
ايله بان جور و ستم خاك تنيم توفراغىنى
پايمال حادثات ايلب غبار اېتتى فراق
وصل گلزارىدە شاخ گل دېك اېردى عزتيم
بۇلدى ايام خزان هجر خار اېتتى فراق
ساقيا، كېلتير قدح كيم، يارسىز مخمور مېن
نشئه اقباليمېرنج خمار اېتتى فراق
هجر شاميدە سېهر انجملريدن قيل قياس
نادره، داغ دليمى آشكارايتتى فراق

ياردن أورو مهن بيدلنى زارايتتى فلک
ياشورون درد دليمنى آشکارا يتتى فلک
کؤزلريمنى کوکب افشان ايله دى مردم کبی
مه لقالرنيگ يوزیدن شرمسار ايتتى فلک
کبتتى أول خورشيد مه پيکر، انى هجرانیده
انتظار ایلب جدایی اختیار ايتتى فلک
ايردی خاک پيکریم اندوه تاغیدن گران
پایمال خیل غم ایلب غبارايتتى فلک
غنچه گلشن ده عزیز مصر استغنا ابدی
تا نشاط اظهار ايتیب گل بؤلدى، خارايتتى فلک
قوى مایین آزاد و خرم دل، قیلیب مکر و فسون
کوپ دلاورلرنی مرگ ايله شگار ايتتى فلک
نادره، کؤز توتما گردون دن مروت کیم بسی
اعتبار دهرنى بی اعتبار ايتتى فلک

اي سرو روان نه دور خياليڻگ
جان اورته دي وعده وصالينگ
پيوسته دعای خير ابتر مين
مقصوديم ابرور سيني جمالينگ
اول آيني يوز يگه بحث ابترسين
يېتميش مگر اي قوياش، زوالينگ ؟
زهد اهليگه سلسبيل و کوثر
بس دور مېنگه رشحه زلالينگ
چيقمسدي هنوز خط و سوادينگ
مصحفده مبارک ابردي فالينگ
جمشيدني جاميدن زياده
اي رند گدا، سينوق سفالينگ
عشاقلرينگ غمپنگده اولدي
يوقدور سيني ذره يي ملالينگ
اي خسته کونگول، فراق ايچينده
دم اورگالي قالمه دي مجالينگ
اي نادره، لاف عشق اورار سين
مشهور خلايق اولدي حالينگ

اي مصاحبلر، مېنى درديمگه بيردرمان اېتىنگ
يار پىغامىنى دېب مشكللرېم آسان اېتىنگ
قىلمەنگىز قانلىغ كۈنگۈل اسرارىنى زاھدگە فاش
محتسب فھم اېتمەسىن، مى شىشەسىن پنهان اېتىنگ
اي پرى رخسارلر، عشق اھلىگە رخسار آچىنگ
جلوہ سودا سى بىلە آيىنە ناوك مژگان اېتىنگ
بۇلغوسىدور شام غم شمع شب هجرانىنگىز
زنهار اي بېنوالر، سۆز دل سامان اېتىنگ
قىلمەنگ اي احباب، أول رخساردين قطع نظر
لبلىرى يا قوتى نى، البتہ قوت جان اېتىنگ
نادرہ، شاھىم سفر قىلدى جھاندن، دۈستلر
شمع ینگلىغ ياش تۈكىب، ماتم توتوب افغان اېتىنگ

منگا اي فلک، قصد جان ايله دينگ
فراق ابلگيده ناتوان ايله دينگ
ثريادور آهيم اؤقيگه نشان
قديمني اؤقيگه کمان ايله دينگ
وفا کؤرمه دينگ چرخ دن، اي کؤنگول
فلکني بسي امتحان ايله دينگ
چېکيب تير مژگان قاشي ياسيدن
يوره ک داغين انگه نشان ايله دينگ
يشيردينگ لبينگ دانه خاليني
يوزيمني بو غم دن سمان ايله دينگ
وصاليني هجران ايتيب، اي فراق
لطفات بهارين خزان ايله دينگ
يوره ک داغين اي نادره، غيردن
بسي خوب قيلدينگ، نهان ايله دينگ

ملک جهانیم ای شە دوران، تصدقینگ
ملک و جهان نه بۇلغوسیدور، جان تصدقینگ
یوزجانیم اۆلسە، لحظه ده قربانینگ ایلەرم
وصلیم نثارینگ اۆلسین و هجران تصدقینگ
گریان کۆزومنی یاشیگه نظاره قیلەه دینگ
گوهرلر ایتدی دیدە گریان تصدقینگ
بیریۆل مېنى قاشیگه کولیب کېل که، ایلەیین
مال و منال و نعمت الوان تصدقینگ
یبتکورسە گرنسیم، وصالینگ پیامینی
قیلمس مو اۆزنی عاشق حیران تصدقینگ؟
گلزار حسن و سبزه خطینگ بهار دور
فیض بهار و سیر گلستان تصدقینگ
جان و دلینی سېنگه فدا قیلدی نادره
ای یار، کېل که بۆلدی دل و جان تصدقینگ

باردینگ احباب گه بیر نامه سواد ایلهمه دینگ
بیزنی رسوای جهان ایتتینگ و یاد ایلهمه دینگ
نه روا کیم، اؤله عشاقلرینگ غصه بيله
بیر باقیب غمزده لر کؤنگلینی شاد ایلهمه دینگ
ای کؤنگول، عشقینی حیرت بيله پنهان توتدینگ
خوب قیلدینگ، که جنون ايله فساد ایلهمه دینگ
اوزمه دینگ یارنی زلفیدن امیدینگنی، کؤنگول
رشته جانینگ ابدی، قطع مراد ایلهمه دینگ
ای صنم، باده ایچیب یوزنی قیزرتیب می دن
عارضینگ ماهینی خورشید نهان ایلهمه دینگ
سپن که بو دوردده حسن اهلیگه سلطان دورسن
نی اوچون عشق اهلگه عدل ايله داد ایلهمه دینگ ؟
نادره، ایریلیب اول شاه جهانپوروردن
آفرین سپنگه، که فریاد ايله داد ایلهمه دینگ

جمال يار ايسترسن، گلستان دن تماشا قیل
مېنى گریان کؤزومنى ابر نيسان دن تماشا قیل
نېچوک کیم آی شعاعی روشن اؤلیمیش مهر تابیدن
جمالی پرتوین خورشید تابان دن تماشا قیل
اېمس کؤزگو دمې کیفیت دیداریدن غافل
تجلی نشئه سینی چشم حیران دن تماشا قیل
محبت در دیدن آشفته لیکلر توشتی باشیمگه
مېنى حالیمنى اول زلف پریشان دن تماشا قیل
قمیش دېک بند-بندیم آشیان ناله بؤلیمیش دور
فغانیم دستگاهینی نیستان دن تماشا قیل
کؤنگول تشویشینی زلف پریشانیده کؤرگنده
جگر قان اؤلدیغین اول لعل خندان دن تماشا قیل
بؤلوب ادهم صفت یکبارہ گی عالمنی ترک اېتمک
بو ایشنی حضرت سید عمرخان دن تماشا قیل
اېمس احسان جزاسی غیر احسان، همت اھلیگه
بو معنی کامله، تفسیر قرآن دن تماشا قیل

گل و لاله موسمی دور، قنى يار دلنوازیم ؟
نظریم دن اۇلدى غایب صنم سخن طرازیم
همه صید آرزودور بوجهان شکارگاهی
نېته یین قۇلیم دن اوچتی بو محل ده شاهبازیم
مېنگه شمع انجمن دېک، نه جنون ابرور، نه سودا
که یاروتتی هجر شامین، کبچه سۇز ایله گدازیم
سېنگه کۇپ اېدی محبت، کم اېدی غمینگه طاقت
که تمام بۇلدى غارت، طلبینگ ده کۇپ و آزیم
مېنگه آرزو وصالینگ، مېنگه مدعا خیالینگ
نظریمده دور جمالینگ، همه نازدور نیازیم
نظر اېتسه بخت شاید، ینه بیر یوزینگنی کۇرسم
قدمینگنی کۇزگه سورسم، کرم اېتسه کارسازیم
کیمه ایته یین غمیم نی، نه علاج اېته ی، نه چاره ؟
سېنگه یېتمه دی، دریغا، کۇپ اېدی کۇنگولده رازیم
دېدیم عشق جذبه سیدن سېنگه نا دره، کلامی
که حقیقت اقتضادور، همه نکته مجازیم

قالیب فرقت دیاری ایچره جانانیم نی ساغیندیم
چراغ رۇزگاریم، مونس جانیم نی ساغیندیم
گلستان دور وصالی محفلی، مېن عندلیب انده
گل عیشیم خزان اولدی، گلستانیم نی ساغیندیم
کۆروب کۆنگلومده یوز آزار، ای بی درد، طعن اېتمه
مروت کۆرگه زېب رحم اېت، که سلطانیم نی ساغیندیم
چمنده جلوه قیلدی سرو و گل، هم سېزه باش چېکدی
قدی سرو و یوزی گل، خطی ریحانیم نی ساغیندیم
هوای عشق سرگردانی من، آرام و صبریم یوق
پریشان ذره دېک خورشید تابانیم نی ساغیندیم
کۆزیم دن یاش تۆکیب، گریان بۆلیب، قان ییغله مه ی، نیله ی؟
که هنگام تکلم، لعل خندانیم نی ساغیندیم
مېنگه دور فلک دن بۆلمه دی بیر لحظه آسایش
پریشان حال من، سلطان دورانیم نی ساغیندیم
عرب دن تا عجم مشهور اېدی اول شاه لر شاه ی
سکندر سلطنت لیغ شاه تورانیم نی ساغیندیم
قیزیل قان دور کۆزیم یاشی، صبا یبتکور سلامیم نی
گل صدبرگ ینگلیغ پاکدامانیم نی ساغیندیم
تیکرمن نادره، غم یۆلیده کازه زلیخادېک
که اول یوسف لقا، سلطان عمرخانیم نی ساغیندیم

مدتی دور کیم، جهان اھلیگه یۇقدور الفتیم
بلکه اۇزلوكدن ملول اېتمیش مېنى، یوز صحبتیم
تیرەدور اول آیدن اُیرو هجر شامی مسکنیم
نقل غم بۇلمیش غذا، خون جگردور شربتیم
مدعا بیر یار ابدی عالمنی گیر و داریدن
یۇقسە بو دنیانی غوغاسیگه یۇقدور رغبتیم
ای سپهر بی مروت، مهر و ماهینگنی نېتە ی؟
کېتتی ییر آستیگه سلطان ھمایون طلعتیم
آرزو قصرینی بنیاد ایلەدیم محنت بیلە
بوزدی سیلاب حوادث، ضایع اۇلدى محنتیم
ای مصاحبلر، تیریک دور دېب گمان اېتمنگ مېنى
جسمدن جان عزیزیم کېتتی، قالیش صورتیم
یار هجرانیدە یۇقدور بار و یۇقومدن اثر
نې اۇلوکمن، نې تیریک، معلوم اېمس ماھیتیم
عرصە ملک جهان هر چند فرمانیمدە دور
سېن سیز ای آرام جان، منظور اېمس بو دولتیم
شرېت وصل ایستەدیم، زھراب غم بۇلدى نصیب
نیلەیین مېن ھم ازل کوندن بو اېرسە قسەتیم؟
نادرە، دنیاگه هرگز اعتمادیم قالەمدی
کېتتی اقلیم عدم گە شاھ داراشوکتیم

نېچه كون بۇلدى كېتىپ دور هم انىسىم، غمكىشىم
غم بيا بانیده درد ایتورگه یوقدور بیركىشىم
دود آھیم چىقسه گردون گه سراپا چیرمه شر
طاقتیم طاق اۇلدى جیحون دېك آقیب كۇزدن یاشیم
بو جدالیق هجریده افغان چېكىب شام و سحر
كېلگین ای همخانه، آرتیب دور سېنىنگ چون نالیشیم
دھر ایچره بارمو مېندېك ائرو گلرخساریدن؟
ای رفیقیم، بو جهندن دور سېنىنگ بیرله ایشیم
مونسیم، كېلگین كه اظهار ایله یین درد دلیم
نکته یازمه ی نېچه كونلردن بیرى قاتتى باشیم
غمده اۇلدوم، غصه ده کويدوم، علاجیم تاپمه دیم
اېمدى حسرتلر بیلن كېچسین مېنى یاز و قیشیم
آه، کیم ظلم فلک دن بۇلدى اخگر نادره
صبر و آرامیم كېتىپ اورتب کوير ایچ و تاشیم

كۆزۈم حىرت فزادور، عزم مىدان ايله سين شاهىم
كۈنگۈل مىدانىدە بىرلەشكەن جولان ايله سين شاهىم
سەند ناز اوزە مىدان ارا جولان اېتىپ ھىيان
كۈنگۈللەرنى نشان تېر مۇگان ايله سين شاهىم
چېكر قاش ياسىنى قىلىمگە، قىران من صداغىنگە
يۈرەك زخمىگە مەرھەم نىش پىكان ايله سين شاهىم
كۆزۈم قان ياش تۈكۈپ، گۈللەر آچىلدى تازە داغىم دىن
بۈگۈن بىردەم كېلىپ، سېر گۈلستان ايله سين شاهىم
اېرۇر بۇ ناتۋان جانى حەزىن، مەشتاق دىدارى
زەمانى اندە گۈلگەشت خىبابان ايله سين شاهىم
شېستان دور كۆزۈمنى منظرى اول آي فراقىدە
كېلىپ اشكىم نەجمىدىن چىراغان ايله سين شاهىم
جەھان گۈلزارىدە تىرك تەماشى ايله سۇن، يارب
تەماشى رىياض باغ رىضوان ايله سين شاهىم
اگر چەندې كە دىدارىن كۆزۈم دىن ايلەدى پەنھان
خىيالىنى كۈنگۈل گە مۇنس جان ايله سين شاهىم
فراقى ابتلاسى بىرلە كۈنگۈلۈم دىردىمىندە اۋلدى
مېنگە وىلىن دىواي دىردە ھىجران ايله سين شاهىم
كېلىپ اې نادىرە، كەلەم سىرى فەيىز قىدۇمىدىن
كۈنگۈل وىرانە سىن تەخت سەلىمان ايله سين شاهىم

گذرگاهیده تیکدیم کازه، پروا قیلمه‌دی شاهیم
غرور حُسن دن یادِ زلیخا قیلمه‌دی شاهیم
مېنگه رام اؤلدی وحشیلر، ولی ناز و تغافل دن
جنونیم دستگاهینی تماشا قیلمه‌دی شاهیم
نه باغی دور بوکیم معلوم اېمس بیر ذره آثاری؟
فنا دشتیده هرگز گرد پیدا قیلمه‌دی شاهیم
قچان بادِ صبا تکلیفِ گلگشتِ چمن قیلدی
چېکیب قامت، قیامت آشکارا قیلمه‌دی شاهیم
رقیب‌لر جانیمه قصد اېتتی لر، بیلمان گناهیمینی
مېنگه امداد اوچون هنگامه بریا قیلمه‌دی شاهیم
فراقیده نېچه غننامه‌لر تحریره کېلتیردیم
انینگ مضمونیده بیر نکته انشا قیلمه‌دی شاهیم
کۆنگول یوزیاره بؤلدی نادره، سرغردی رخساریم
تماشای گلِ صدبرگ و رعنا قیلمه‌دی شاهیم

هرقچان كيم اُول پريوش وصيلنى ياد ايله رم
چرخ بنيادينى بير آه ايله برباد ايله رم
گرچه محزون من اوزوم بير نازنين هجرانیده
بينوا افتاده لرنى خاطرين شاد ايله رم
تاغنى بير آه ايله هامونده ايلب استوار
عشق صحراسیده گى مجنوننى فرهاد ايله رم
نېچه تورلوک داغ ايله كؤنگولده آى نى باغله دوک
شاهيمه مهر و وفا ملكينى آباد ايله رم
بؤلميشم هر چند هجرانينگده صبر ايلب خموش
چون توشرسن ياديمه ، يکباره فرياد ايله رم
قان ياشيم تصوير ابتر هر لحظه اُول گل صورتين
كؤزگه كيم مژگانلريمنى کلک بهزاد ايله رم
قصه فرهاد و مجنون قالدى ، مېن هم عشق ارا
نادره ، بير جانگداز افسانه بنياد ايله رم

مېن كه فرقت تونلرى اول گل يوزين ياد ايله رم
بلبلې دورمن خزان فصلیده فریاد ايله رم
شاملرکیم زور ابتر مایوسلیک اول شاه سیز
آرزو جنسی نی بیر آه ایله بریاد ايله رم
بیر کچه کوردوم توشومده اول جهان آرا يوزين
دم به دم اول وجه دن غمگین کونگول شاد ايله رم
صورتی یادیده رنگین فکرلردن هر زمان
صفحه فطرت ارا تصویر بهزاد ايله رم
اؤتقه سالدی آه و افغانیم، فلکلر رختینی
هر کچه کیم چرخ بیداد ایتتی، بیداد ايله رم
خسته کونگلوم ایچره پنهان داغلردور هر زمان
کچه لر تسبیح دېک یولدوزنی تعداد ايله رم
مېن که جان بیرله رضا جوینده فرمانینگم
نادره، اندن وفا ملکینی آباد ايله رم

بۇلۇب من خلق دن بېگانه، اۇل نامهرباندىن هم
اېرور جان والە كۈنگۈم دن، كۈنگۈل آزرده جاندىن هم
سېمك دن تا سماء عرض اېتتىلر بار امانتنى
جوابى بۇلمەدى معقول يېردىن، آسماندىن هم
نېچە كۈن دور نسيم آسا كىزىب گلزار عالمى
نشان تاپمس من اۇل گل هجرىدىن، سرو رواندىن هم
مېنگە اۇل گل دن اېرو قىلمە تكليف تماشا كيم
گلستاندىن خجل من، سېر باغ و بوستاندىن هم
سېنى دېب دهر دن قطع تعلق ايلهدى كۈنگلۈم
خلاص اېتتى اۋزىنى، عالم وهم و گماندىن هم
مېنگە عقل و خرد تشويشىدىن يۇق اېردى آسايىش
جنون امداد اېتىپ، موندن قوتولدىم شكر، آندىن هم
ايشيم يۇقتور جهان اھلىنى يىخشى و يامانىگە
مروت كۈز توتىپ عالمده يىخشىدىن، ياماندىن هم
اېرور عشق و محبت مدعا، ايجاد عالم دن
غرض بوجذبە توفيق دور، كۈن و مكاندىن هم
جهان سلطانى اېردى نادرە، يارىم كە هجرىدە
جهان اھلىگە استغنا قىلىپ، كېچتىم جهاندىن هم

مېن كه قدينگ سرويني ياد ايله ديم
آهني سرکوب شمشاد ايله ديم
آه چېکتيم، ناله توفان ايله دي
چرخ بنياديني برباد ايله ديم
قانده سن؟ کورسم جمالينگني صنم
اي پري پيکر، سېني ياد ايله ديم
عشق دامیگه گرفتار ايله بان
جانگه بېداد اوزره بېداد ايله ديم
ايتلرينگ خېلي ارا تون تا سحر
ناله قيلديم، آه و فرياد ايله ديم
اوردی زلفونگ حلقه سي بؤينيمده پيچ
تا خيال دام صياد ايله ديم
ايله بان موزون قدينگني بنده سي
سروني باغ ايچره آزاد ايله ديم
نونه اوختديم قاشينگ تصويريني
نرگسينگ باداميني صاد ايله ديم
بېستون دور عشق تاغي، نادره
اؤزني جان چېکماکده فرهاد ايله ديم

تا بادەسىن لېىنگگە، قىلمىش پىالە تسلىم
قدو يوزىنگگە ايلر، گل بىرلە لالە تسلىم
باش اېندوروب يىنگى آى، پىوستە قاشلرىنگگە
ايىكى قرا كۆزونىنگگە، قىلمىش غزالە تسلىم
تا كە صدف اېشىتسە دريادە سۆزلىرىنگى
گوهرلىرىن قىلر اول، دُرّ مقاله تسلىم
قاشىنگگە ناز ايلر، حسن ايچرە ماھرولر
خورشىد ايله گن دېك، يوزىن ھالالە تسلىم
گر آفتاب كۆرسە حسىنىنگى، اۆز شعاعىن
بې اختيار ايلر، ماھ جمالە تسلىم
فردوسى ناز ايچرە، طوبى قدىنگ نھالى
سرو ايله سە عجب يۇق، او شېو نھالە تسلىم
آغزىنگ كە بې نشاندىر، وصفىن خيال قىلدىم
ھەر نكتە سىنج ايلر، اوشېو خيالە تسلىم
حسنىنگ تجلى سىدە، خورشىد ذرە يىنگلىغ
ايلر قھر يوزىنگگە، ماندى ھالە تسلىم
اې نادىرە، سۆزومنى گر كۆرسە ابر نىسان
گوهرلىرىنى ايلر، ماندى ژالە تسلىم

زلفونگی کۆرگچ، پریشانحال و بی سامانینگم
قاشینگى یاینه چون سالدیم نظر، قربانینگم
شانه دېک چاک دل اېرمس رنگ ایجادیم مېنینگ
خانه زاد خدمت زلف عبیر افشانینگم
بسکه هجران اوتی کۆنگوم تاشینی سوو ایلهدی
کۆزگو ینگلیغ عکس رخسارینگ ایله حیرانینگم
کیمسه گردشمن اېرور، حالیم کۆروب، رحم ایله میش
بسکه چۆخ زار و اسیر حسرت هجرانینگم
موج ینگلیغ سووگه سال، یا شمع ینگلیغ اؤتله
عشق ایچره هر نه بؤلسه، بنده فرمانینگم
چېکمه اېلگیم دن عتاب ایلې، ترحم دامنین
رحم قیلگین کیم، غبار گوشه دامانینگم
سرنوشتیم موج دېک کېلدى تېش بیرله شکست
غرقه گرداب درد و داغ بی پایانینگم
نقش پایینگ دن نظر قیلگین که بارمین پایمال
کاکلونگ ینگلیغ، ترحم قیل، که سرگردانینگم
شمع رخسارینگ دن آيرو تیره دل دور نادره
داغ ینگلیغ دودمان آتشی هجرانینگم

نگار گلبدينى توشومده كۇرسىم اېدىم
لب شكرشكنىم توشومده كۇرسىم اېدىم
كۆز آچمەيىن غمىدە رۇزگاريم اۇتغۇچى دور
كە يار سىم تىنىم توشومده كۇرسىم اېدىم
چو دور راحتىم اۇتتى، زهى سعادىت اېدى
مراد جان و تىنىم توشومده كۇرسىم اېدىم
يوزى گل و قدى شمشاد، كۆزلىرى نرگىس
بهار و يا سەنىم توشومده كۇرسىم اېدىم
جفاى ھجر بىلە كۆكسومى فگار قىلەى
نگاه سحر فنىم توشومده كۇرسىم اېدىم
لبىم كە كېلدى انىنگ وىلىنى تىلب جانىم
بلا اۇتى فگنىم توشومده كۇرسىم اېدىم
ھمىشە بلبل طبعىم فغان و زار اېتر
كە عارضى چەنىم توشومده كۇرسىم اېدىم
فراقى نادرە، كۆنگۈمگە داغلىر قۇيدى
امير صف شكنىم توشومده كۇرسىم اېدىم

تا بدن دور جان مقامی، عمرخواه جانینگم

تا ابرور جانیم بدن ده، بنده فرمانینگم

خاکسارینگ دېک کرم قیل، چېکمه گین لطف اېته گین

بیر غبارینگ من که محو گوشه دامانینگم

اې فلک، جانیمکه بېداد اوزره بېداد اېتمه کیم

بو بېتر کیم خسته حال و زار و سرگردانینگم

بۆلدى کۆنگلوم غنچه ینگلیغ تا توگونلر مخزنى

زیر دست منت احسان بی پایانینگم

ساقیا، لطف اېت دریغ اېتمه عنایت ساغرین

کیم بوکون مخمور صهبای لب خندانینگم

پاره-پاره بۆلدى جسمیم تا جفالر تیغیدن

.....احسانینگم⁵

ناز اویقوسیده سېن دورسن، ولی مېن صبح و شام

منتظرمن نادره، کۆز یوممه یین حیرانینگم

چاپ دن قالگن اپکن⁵

كۈنگۈل جانیدن و جان قالدی جانان و جهانندن هم
كۈنگۈل دن جانە يېتتيم غم تونیده، بلکه جانندن هم
تيلرمن يوزيبابان قطعيني قيلسم قويون ينگليغ
كه اۋتگهي من وصالين ايسته بان، كون و مكاندن هم
دعا بيرله پيام وصل يېتكور اي صبا، بيركون
ايننگ روحيگه مېندن، مېنگه اول روح و رواندن هم
اگر هجران اېلينه يار و صلي بۇلېسه حاصل
نه حاصل خان و ماندن، بلکه عمر جاوداندن هم
ايننگ هجرانیده قان ييغله ماقدن خوش بۇلر حاليم
ايرمه اي فلک، بيرلحظه چشم خونفشانندن هم
حريم كعبه اقبالينه يېتسم، بودور مقصد
كه قيلسم ناله داغ هجر يار مهربانندن هم
بۇلوب من نادره، اول سروگلرخساردن ايرو
كۈنگۈل قان دور هواي باغ و سیر بوستانندن هم

فغان كيم، گردش دوران اُيىردى شەسوارىم دىن
غمىم كۆپ اې كۈنگۈل، سېن بېخىرسىن حال زارىم دىن
غبارىم عشق وادى سىدە برباد اۋلدى، انداغ كيم
بيابانلردە مجنون تۇتيا ايزلر غبارىم دىن
قىزىل قان دور سرشكىم، زعفران دور چەرە زردىم
مېنى كيم كۆرسە فرق اپتمس، خزان بىرلە بهارىم دىن
بۇزولدى رۇزگارىم، خانە عىشىم خراب اۋلدى
نە راحت كۆرگامىن اېمدى بۇزولگن رۇزگارىم دىن ؟
بيابانلرنى ايزلب تاپمەدىم يارىم سراغىنى
بېرورمىن جان، صبا ناگە خبر كېلتىرسە يارىم دىن
ديارىم اهلى مېندىن يارسىز بېگانە بۆلمىشلر
كە مېن هم يارسىز آزردەمىن يار و ديارىم دىن
گەھى يىرتىپ يقا، گە قان يوتوب، گاهى فغان اپتتىم
نېلر اۋتدى بو آقشام نادرە، جان فگارىم دىن

اي مې ناب ايله رخسارين گلستان ايله بان
مې كې ھردم كۈنگوللر غنچه سين قان ايله بان
بېر تغافل دن قيله ي پامال ، سرکشلر باشين
يوزگدانى بېر ترحم بېرله سلطان ايله بان
بېر طرفده خنجر مژگانيدن قانلر تۈكيب
بېر طرفدين باده نى لعل لى جان ايله بان
چهره گلغام بېرله گل چراغين ياندوروب
سورمه گون كۈزلرنى آچيب نرگستان ايله بان
زلف مشكين بېرله قيلگن نافه چين آشكار
نرگسي مست ايله محفل نى خمستان ايله بان
نادره ، اول يار سوداسى ايله كۈز يوممه كيم
راحت جان يار اېتمس يار جانان ايله بان

صبح لر کیم حسرت اول شاه توران ایلهرم
صبح ینگلیغ مهريدن چاک گریبان ایلهرم
شهسواریم فکری کیم جان بیرله کؤنگول دور مہنگه
جسیم ایچره کؤنگول و کؤنگول ارا جان ایلهرم
اشک گلگونیم که طوفان ایله میش غم شامیده
خلعتیم اندین شفق دامانی دېک قان ایلهرم
داغر نقدین که کؤنگول مخزنیده قویدی هجر
کیسه دېک کیم گنج پیدا قیلدی، پنہان ایلهرم
دین عشق انکارین ایتکنلرنی ایلہی دېب هلاک
اشک سبیلدن بوکون امواج توفان ایلهرم
غنچه طبعیم نی قان اوستیده قان ایتتی ملال
لطفینگی فیض نسیمیدن گلستان ایلهرم
بندہ فرمان ابرورمن، هرنه کیم فرمان ابرور
عالم اهلینی فدای حکم و فرمان ایلهرم
بسکه ابرمیش من هواخواه هوای دولتینگ
تا ابرور باشیم، هوای مدح سلطان ایلهرم
شاه لیغ لطفی قامودور شاهد حالیم مہنینگ
نادره، بووجه بیرله شکر احسان ایلهرم

ای لبینگ جان و کلام جانفزا روح و روان
آشکارا و نهان دور صورتینگ جان اوزره جان
کاکل شبرنگ دن قیلدینگ چمنلر آشکار
نرگسی بدمست دن قیلدینگ خُستانلر عیان
چرخ اوزره سانمه کوکب کیم چراغان تونلری
دودِ آهیم شعله سیدن اویله کیم بیر کهکشان
ساقیا، مخمورمن چرخ اہتتی ناکام و ذلیل
ایله گین بیر ساغر می بیرله شاد و کامران
سپن قویاش، مہن سایه پامال، حسرت تونیده
پرتو الطاف ایله بہرگین کدورت دن امان

سېن بېله عالم منور، مهر دوران دورموسن ؟
ملک دور سېندن مزین، شاه توران دورموسین ؟
ختم اولمیش سېنگه توز رسم ایله عالمدارلیک
ای جهان آرا محیط گرهراشان دورموسن ؟
فیض لطفونگ بیرله آچیلدی کؤنگولر غنچه سی
یا بهارستان دولت، یا گلستان دورموسن ؟
شادمانلیق سېندن اېرمیش دور جهان احوالیگه
مونچه هم جمعیت طبع پریشان دورموسن ؟
لطف و خلق و دانش و احسان و عقل و سلطنت
سېنده دور، مجموعه اخلاق و احسان دورموسن ؟
تیره خاطرلرنی روشن حال ایلرسن مدام
آسمان جاه اوزه خورشید تابان دورموسن ؟
خلق و احسان بیرله عالم نی سرافراز ایله دینگ
الله-الله بو صفت دولت لو سلطان دورموسن ؟
نادره، روشن دور اقبالیم چراغی وصل ارا
کؤزوم ایچره نور یا کؤنگلیم اراجان دورموسن ؟

آيىلدىم اۇل قوياشنى تا عرق افشان لقاسيدن
كۆزومگە اۋت توشر خورشيد ايله انجم ضياسيدن
غباريم دن نشان تاپمس قويون بير عمر سىر ايلب
كه مېن سرگشته من اۇل خسرو توران هواسيدن
فغانيم سرو و آھيم سنبل اۋلدى ، غنچه دور كۈنگلوم
چمنلر اۋلدى پيدا حسرتيم نشوونماسيدن
چو تَرِكِ جلوه اېتتى خسرو خورشيد رخساريم
كۈنگول كۈزگوسى زنگِ هجر ارا قالميش صفاسيدن
فلک رحم ايله اېھدى جان ايله كۈنگلومگە جانانسيز
كه كۈنگلوم جانە كېلدى فرقت زورآزماسيدن
سفر يۈلین نگارِ مهربانيم كۈپ اوزاق آلدی
تاپالمس من خلاص اۋلماك يۈلین هجران بلاسيدن
مېنى حاليمگە باقمە اي طبيب پاك طينت ، كيم
امان يۈقدور سموم هجر و درد بې دواسيدن
حبيبى عارضين يادى له چېكتى نادره اونلر
هواى بلبل و گل قالمەدى برگ و نواسيدن

ياردن قالدى چمن سرسبز و خندان اۆلمەسون
گلەزارىم سىز جەھان باغى گلستان اۆلمەسون
بۆلمەسون گل كۆكسىنى آچىپ، چمن دە جلۇەگر
تا كە گل دېك حاصلىم چاك گرىبان اۆلمەسون
غىچە لر گلشن ارا آچىلمەسون اول يارسىز
غىچە يىنگلىغ تا مېنىنگ حالىم پرىشان اۆلمەسون
تۆشمەسون شېنم گل اوزرە گلەزارىم دن جدا
تا كە شېنم دېك كۆزوم ياشى فراوان اۆلمەسون
ابر نىسان لحظه-لحظه ياغمەسون گلزارگە
ابر نىسان دېك كۆزوم ھرلحظه گریان اۆلمەسون
قىلمەسون بلبل چمندە نالە و فرياد كىم
تا كۆنگول بلبل كىي ھجرىدە نالان اۆلمەسون
تۆشمەسون كۆز ھم انىنگ سرمنزل و ماواسىگە
تا كۆنگول قصرى ندامت بىرلە ويران اۆلمەسون
نادرە كۆكسىنى اېتتى لالە يىنگلىغ داغ-داغ
ھېچكىم يارب، اسىر داغ ھجران اۆلمەسون

بیراغ اۆلسم اگر اول سرو سیم اندام آلیدن
کۆنگول سیماب ینگلیغ سوو اولور آنینگ خیالیدن
صبا ای عشق ایلینی قاصدی، اؤتسنگ اگر ناگه
نگاریم کؤیی ساری، واقف ایت بو خسته حالیدن
کۆنگول شرح غمین هر خامه بیرله کیم رقم ایلر
قیامت صبحی بؤلغونچه چبکر باش ناله نالیدن
قاشی و آغزی و قدی بیل زلفین خیال ایلر
اؤلوب من لال اؤزلوک دن، کپتیب یاریم جمالیدن
چبکر ابردیم فراقیده نهچه کیم رنج ایله محنت
فراقی بیی ده یوز آنچه تارتارمن وصالیدن
نهچوک اسرار عشقین اسره سین اول خسته، کیم هر دم
ساریغ رخساری بیرله ظاهر اؤلیمیش اشک آلیدن
مگر کیم، نادره کؤرگوزدی رخسار عرقناکین
قیزردی گل یوزی باغ ایچره، شبنم انفعالیدن

سحر کیم توشتی اوتلر جانیمه اول مهرسیمادن
آشوردوم آه و افغان دودینی اوج ثریادن
مقامی حاصل ایتیم وادی عشق ایچره، کیم انگا
ییتالمس سعی ایله فرهاد و مجنون کوه و صحرادن
طبیبا، دردیمه شمشاد برگیدن دوا قیل، کیم
قامو بهارمن اول سروقد و گلشن آرادن
بهار ایامی قان بولغونچه ای شمشاد، باش چهکمه
که ییتیم جانیه سرو گلعداریم سیز تماشادن
بصیرت اهلیگه لاف نظر اورسم عجب ابرمس
کوزوم کحل سعادتگه ییتیشتی اول کف پادن
ساچی اندیشه سی هر دم فرحبخش دماغیم دور
ختن لر سیر ایترم ایکی زلف عنبرآسادن
تغافل بیرله بیداد ایتمه چوخ حالیمگه، ای طالع
که تلخ اولمیش مذاقیم کامی اول لعل شکرخادن
فغانیم دن که اوتلرباش چهکر اول ماه دن ایرو
انینگ اوچقونلرین یاد ایله گین نجم ثریادن
طرب تکلیفی بیرله کونگلومی قان ایتمه، ای ساقی
نی حاصل نادره، لعلیدن ایرو جام صهبادن

دردِ دل ایتتیم رقم، یارنى هجرانیدن
نقطه‌سى کۆز یاشیدن، سطرى جگر قانیدن
هجر و فراق اېلکیده پیره‌نیم پاره‌دور
قیلمه‌دى اېل تفرقه، جیبى‌نى دامانیدن
بو دل دېوانه کیم مهرینگ ایلّه واله‌دور
صبح اېرور نسخه‌یى چاک گریانیدن
عرض اېته‌کۆر اې صبا، دردِ دلیم شرحینی
یار خبردار اېمس، عاشق حیرانیدن
خسته کۆنگول آهیدن یار حذر ایلّه‌مس
کویدى فلک خرمنى، شعله‌ افغانیدن
تا نظریم دن نهان بۆلدى اول آرام جان
نوریدن اُیریلدى کۆز، جسم جدا جانیدن
وصل کونى کۆز لیریم مردمى گلچین اېدى
گه رخ زیبا سیدن، گه لب خندانیدن
ظالمه ناگهان، قیلدى یمان کۆز اثر
قالدى فراق ایچره جان، اُیريله جانانیدن
خسرو فرمانروا، صفدر و کشورگشا
گوهر قیمت بها، کبته کرم کانیدن
عرصه ملک جهان گرچه نگینیم ده‌دور
باش چېکه بيلمس کۆنگول، عشق‌نى فرمانیدن
رازِ دلیم گر صبا، یارگه یېتکوره‌سه

واقف اېمس اول صنم، نادره هجرانیدن

يارنينگ آشفته سى وَهم ايله مس اوز جانيدن
جان فراقى سهل دور، ايريلمە سون جانانيدن
وہ، نې ينگليغ دۈست ليغ دور مېن بيلن حسرتلرە
قۇيماغيم يۇقتور زمانې شاھيدن، غم يانيدن
ساقيا، كۈپ خستە خاطرمن، جفا دورانيدە
بىر قدح مې تۇتگين، آزاد ايله غم زندانيدن
اي خدا، رحم ايله كيم، آخر نہ قيلغوم چرخ ارا؟
دم به دم زور ايله بان، اندوہ بې پايانيدن
قالمەدى مېن كۈرمە گن بېداد، دوران اېلگيدن
داغە وېردى كۈنگلومى اندوہ بې پايانيدن
سۇرمانگيز اي دۈستلر، مېندن نشان و نام، كيم
يېلغە واردى توپراغيم، آہ و فغان توفانيدن
اېمدى داغ فرقتە يارب، نېچۈك صبر اېتميشم؟
بۇلمايميشديم نادرە، انديشە دە هجرانيدن

لله الحمد كه، از خاصيتِ دولتِ خان
عافيت تاپدى چېچك دن ولنعمى سلطان
مملكت وارثى، شهزاده عالي گوهر
قرة العين جگربند، اميرِ دوران
شهريارى كه انينگ دولتى دور، رۇزافزون
بۇلدى خاصيتيدن ملك امان، نرخ ارزان
حضرتِ خان دلاور بيله سلطان محمود
بىرى سرو و بىرى شمشاد و گلستانِ جهان
حق تعالى نى پناهيده مصون بۇلغەي لر
عالم اهليگه بۇلر دولتيدين امن و امان
ولنعمى نى كمالىگه يېتورگيل، يارب
قىلدى عالم نى مە طلعتى فردوس نشان
قىلدى اول حادثه نى دفع، خدای عالم
شكر اوچون بۇلدى خلاق تىلى گوهرافشان
غصه و غم بيله دشمنلرى احوالى زبون
دۇستلر عيش ايله خرم دل و شاد و خندان
تا جهان باريچه بۇلگەي بو ايكاو لان جاويد
بۇلمە سون بير نفس عالم ده بولرسيز دوران
بو ايكاو دولتيگه شكر قيلر نادره، كيم
قالدى كۇنگومده بير او حسرتيدن يوز ارمان

اويقوده بىرتون وصالينگى كۆرر كون بارموكىن ؟
صبح خورشيد جمالينگى كۆرر كون بارموكىن ؟
كۆزلىرىم مردملىرى كۆپ يىغلهماقدن سوودە دور
ماہ رخسار اوزره خالينگى كۆرر كون بارموكىن ؟
آفتاب وصل جنت قصریدە تاپمىس زوال
آفتاب بى زوالينگى كۆرر كون بارموكىن ؟
بۇيله كيم قىلدى كۆزومنى ياشينى قان ، اشتياق
كۆز آچىپ رخسار آلينگى كۆرر كون بارموكىن ؟
لبلىرىنگدن آيرو عيشيم تلخ دور دوران ارا
جان بېرىپ شىرىن مقالينگى كۆرر كون بارموكىن ؟
مهر رخسار اوزره خالينگ دور سعادت كوكبى
اختر فرخنده فالينگى كۆرر كون بارموكىن ؟
لعل نابىنگ حسرتيدە تشنه قالديم ، نادره
شربت كوترمثالينگى كۆرر كون بارموكىن ؟

غم ھلاک اېتتى مېنى ھجرىنگده اې جان، قېده سن؟
سېن سيزين بېمارمن، درديمگه درمان، قېده سن؟
وصل ارا سلطان اېديم، اېمدى جداليق درديدن
خسته مور ناتوان دورمن، سليمان، قېده سن؟
ھجر يغماسى كۈنگولنى ملكىنى قىلدى خراب
سېندن اېرو اۋرتەدى فرغانە، سلطان، قېده سن؟
مھر رخسارىنگدن اېرو صبح عيشيم بې صفا
تېرەدور شام غمىم، اې ماھ تابان، قېده سن؟
دور اېلى آسودە خاطر اېردى سېندن، واى كيم
تايدى دوران انقلاب، اې شاھ دوران، قېده سن؟
نادرە فرغانە ملكيده سېنى ايلر سراغ
ملك توران خسروى، سېدەمرخان، قېده سن؟

سېن سېزىن عالم بهارى سېز و خرم بۆلمە سون
قېسى عالم؟ بلکہ عالم ايچرە آدم بۆلمە سون
بىلبە، گلزار سېز اېرمى تېنای نوا
فرصت چنگ و نوا بېرلحظه، بېردم بۆلمە سون
دور لطف و رايۋ اقبال سېندن اۋزگە گە
گردش دوران ارا، بۆيلە مسلّم بۆلمە سون
سېندن آلدی گردن تسليم سرافرازليق
اۋزگە لرگە گردن تسليميميز خم بۆلمە سون
نادرە، تا سرودور سرسبز بوگلزار ارا
باشيميزدن نخل قدينگ سايه سی کم بۆلمە سون

بېلىل دىل، غىچە گلزارىنگ ايلر آرزو
طوطى جان، لعل شىكر بارىنگ ايلر آرزو
كىم قىلر اميد، قان يوتمه ي، لىبنىگى شىرتىن؟
اولمايىن، كىم نىرگى بېمارىنگ ايلر آرزو؟
لال بولمه ي، كىم تىكلم ايله دى كورگى سېنى؟
خاك بولمه ي، كىم سېنى رفتارىنگ ايلر آرزو؟
باقمه غه ي كوثر لىبىده حورنىنگ رخسارىگه
كىم لب لعل و مه رخسارىنگ ايلر آرزو
توكمايىن كىم اشك، تاپمس لعل سېرايىنگ سېنى
يوتمايىن قان، كىم رخ گلنارىنگ ايلر آرزو؟
فاخته شمشاد ايزلر، گل وصالين، عندليب
نادره مسكىن، قد و رخسارىنگ ايلر آرزو

قان دور جگريم غصه بيلن، ياردن اُيرو
آشفته من اُول يار وفاداردن اُيرو
ياش اۋرنيگه قانلر تۈكيلر ديدەلريم دن
تا توشتى كۈزوم اُول گل رخساردن اُيرو
حيران كۈزوم اې ماه، جمالينگنى تيله ي دور
آيينه نى يۇق مطلبى ديداردن اُيرو
بىر گوشه ده تنهالغ ايله يادينگ اېترمن
يۇق همفسيم ديدە خونباردن اُيرو
هجرينگده نه راحت كۋرادورمن، نه حلاوت
يۇقدور مېن دلخسته گه آزاردن اُيرو
گرسرو ايله طاووس خرام اېتسه كۈزوم گه
منظور اېمس اُول قامت و رفتاردن اُيرو
كۈنگلى انى غم اېلگيده قالغايمو سلامت
گر بۇلسه كيشى سېن كې غمخواردن اُيرو؟
مېندن نه روا اېردى كه يار اېتتى جدالغ
گلنى كيشى كۈرگن مو اېكن خاردن اُيرو؟
فرياد و فغان صوتىنى سېن سيز اېشيترمن
كاشانه دن اُيرو، در و دېواردن اُيرو
اۋت ياقتى فراقينگ شررى اېلگه ولېكن
اې نادره، كۈيمس دل افكاردن اُيرو

غیرنینگ بزمیدە دور اول ماہ تابان ھرکېچە
اۋرتە نور حالیم کۋروب، شمع شېستان ھرکېچە
خلق اگر ھر ییلدە بیر قربانلیغ ایلر ماہ عید
مېن قیلرمن نېچە جان اول آی گە قربان ھرکېچە
سېن قیلیب اغیارنی بزمینی روشن، رشکدن
شمع دېک جانمیدە دور داغ نمایان ھر کېچە
مژدە صبح وصالینگدن کۋنگولنی جمع قیل
کیم ابرور زلفینگ کبی حالیم پریشان ھرکېچە
گرچە اوزدینگ رشتە الفت مېن مھجوردن
شکر کیم، یادینگ ابرور کۋنگلومدە مھمان ھرکېچە
کافر بېرحم و سنگین دل اسیری بۆلمیشم
دین و دل غارت قیلر اول نامسلمان ھرکېچە
بزم عشرت ساز اېتیب، سېن می اېچیب، شاداب اولوب
مېن قیلرمن ئی کبی فریاد و افغان ھرکېچە
واقف ابرمسی سن مېنینگ دردیمن دن ای عیسی نفس
کیم تالاشورمن لبینگ ھجرانیدە جان ھرکېچە
نېچە کون بۆلدى لبینگ صھباسیدن ابرو توشوب
نادرە کۆزدن تۆکر یاش اۋرنیگە قان ھرکېچە

محبت كشورى آباد اپرور اقبال و جاهييمده
 تانگ اپرمس بۇلسه لر عشق و جنون اهلى پناهييمده
 قوياش دېك مشرق و مغربنى بير گام ايتتى جولانيم
 اپمس مانع، خلائق كوه قافى سد راهييمده
 سوادالوجه فى الدارين اپكن درويش صاحبدل
 علم دور ايكي عالم سايه بخت سياهييمده
 اپمس دور هجر شامى چرخ اوزه هريان كواكلر
 اپرور بير نېچه اوچقونلر شرار دود آهييمده
 شه ملك جنون دورمن، سپاهيم برچه وحشيلر
 ولې يوقدور خصومت كيমে گه خيل سپاهييمده
 محبت كشوريدة دستگاهيمنى تماشا قيل
 فلكنى گردنى باغليق كمن دود آهييمده
 ايكي گريان كوزوم مھرينگنى دعواسيده تانيق دور
 نه دېرمن بۇلسه تردامانليغ عيبي بو گواهييمده؟
 كوزوم كوركچ يوزينگنى تېلبه كۈنگلوم بۇلدى سودايى
 ساچينگ سرمايه سى دور رشتە تار نگاهييمده
 جنون شھرينى بې سامانلرى محكوم فرمانيم
 كه باردور خاتم داغ محبت دستگاهييمده
 كوزوم ياشينى چرخ بېمروت خاكه دۈندردى
 نېچوك جرم اۈلدى پيدا اوشبو طفلي بېگناهييمده؟
 صبا لطف ايت، عمر سلطانگه يېتكور، نادره عرضين
 كه تۈي نورچشمى دور، رضا گر بۇلسه شاهييمده

كۈنگۈل باغلندى تا زنجير گيسوي سمن ساگه
تراغدېك سالدى حسرتلر آليدن چاك اعضاگه
عجب ابرمسى دمادم ذره ينگليغ ببقرار اولسه
اوشل كۈز كيم توشر اول آفتاب عالم آراگه
هواي سنبيل سوداسيدن فرهاد و مجنون دېك
نه غوغالر كه سالدى تېلبه باشيم كوه و صحراگه
كۈزومنى بۈيله گريان بيلمه كيم دُرْدانه اشكين
بسې گوهر كه تۈكميش عشق نيسانى بو درياگه
فغانيم يېتماكى اول آسمان حسنە مشكل دور
كه يېتمس گرد، پرواز ايله دامان ثرياگه
كۈنگۈلنى باده غم بيرله آخر تلخكام اېتتى
يېتالمەى نادره اول لعل ميگون شكرخاگه

شام فرقت یارسیز مېن یوتمه گن قان قالمه دی
رحم قیل کیم، اېمدی قان یوتماققه امکان قالمه دی
جانگه یېتتیم دم به دم خونابه حسرت یوتوب
وه که جانان شوقیدن جسمیم ارا جان قالمه دی
یانه-یانه قالمه دی جان بیرله کونگولوم داغ سیز
تامه-تامه کوزده اشک چشم گریان قالمه دی
زلفین ایستب رشته جانیمگه توشتی تابلر
کېتتی طاقت دوری، اېمدی تاب هجران قالمه دی
خاطریم دن کېتمه سون دلدار داغ حسرتی
کېتسه کېتسون، گر نشاط و عیش و سامان قالمه دی
بیر نفس بیهوش قیلگین، مېنگه ساقی می توتوب
کیم خیال ایلرگه اېمدی جانیمه جان قالمه دی
قد موزونی بیلله گلگون یوزین یادی بیلله
آرزوی طوبی و یاد گلستان قالمه دی
ساقیا، توتگین غنیمت ساغر عشرت بیلن
کیم نېچه دور اؤتتی و بیر نېچه دوران قالمه دی
نادره، کونگولومنی روشن قیلدی یاد عارضی
کیم مېنگه اندیشه خورشید تابان قالمه دی

فلک اېلگى غبارېم صرصر هجرانه تاپشیردى
وجودېم رختینى کؤزلر یاشى طوفانه تاپشیردى
طبیب، چېکمه زحمت حالیمه، حسرت دواسى چون
قضا هجران مریضین درد بېدرمانه تاپشیردى
غمیده اؤتتى دورې، درد هجران بؤلمه دی آخر
که حسرت جانیمى اندوه بی پایانه تاپشیردى
غمى سؤزینى باشلب اېتمه دیم سامان چون گردون
بو دُرلرنى مېنینگ دېک بی سروسامانه تاپشیردى
آچیلمه یدور کؤزوم یوسف عذاریم دن جدا بؤلگچ
که دوران باشیمى بیر کلبه احزانه تاپشیردى
نشان تاپماق اېمس آواره کؤنگولدن میسر کیم
اېرور بیر قطره قان کؤز یاشى طوفانه تاپشیردى
نه قیلسون لاله ینگلیغ نادره بغرى نی داغ اېتمای ؟
که آنى چرخ، داغ شه عمرسلطاننه تاپشیردى

فغان كيم يار عشقى، صبر كۈنگلومدن جدا قىلدى
غم اېلگى صفحە احوالىمە ثبت جفا قىلدى
فلككە يېتكۈرۈپ ھەر كېچە اۋتليغ آھ و افغانين
محبت عندليبي كۈنگلومى آتش نوا قىلدى
اۋشل لىلى ملاحت نازنين ماہ رخساريم
مېنى مجنون كىي سرگشته دشتِ بلا قىلدى
پريشانليغ ياغيلىدى باشيمە دردِ محبتدن
خيال يار عشرت شاميني رۈزِ جزا قىلدى
پرى پىكر قرينداشيم خيال ماہ رخسارى
نشاط و عيشدن بېگانە و غم آشنا قىلدى
نە صبر و ھۈش قالدی، نە قرار و طاقتيم، يارب
كۈنگۈل ايچرە ھوای عشق بيلمە نە بلا قىلدى
وصاليني تاپالەھەدى نادەرە، مشكل اېرور حاليم
كە بېداد محبت مېنگە قتيق ماجرا قىلدى

هجر اېدى عشق ايچره مېن كۆرگن بلالردن بېرى
درد وادى سىده مېن چېككن جفالردن بېرى
رحم اېدوب حاليمنى سۆرمزلىر، كۆرىنگ بېدادلىغ
سىمېرلردن بېرى، موزون قبالردن بېرى
چېكمە يوب غم چېككى شيرين صورتين فرهاد، لېك
عشق آيينى ده دېرلر بېحيالردن بېرى
قاش و كۆز و زلف و خال ايله مدارا ايله سنگ
ايله مز رسوا سېنى يوزى قرالردن بېرى
اهل طبع هر كيم اولانمز، اهل دل دن سۆرمه كيم
قوش نژاديدن بلند اوچميش يووالردن بېرى
ايسته رم يارب، بقاي دولت سلطان عمر
ايله مقبول اجابت سېن دعالردن بېرى
عشق دعواسىنى قىلديم نارسا جرأت بيله
اي رسالر زمهره سى، مېن نارسالردن بېرى
نادره تينمەى دعا قىل، كيم بوكون سلطانى سن
پادشاه عصر دورسن، اول گدالردن بېرى

زمانه اهلیدن غم کبتتی، عیشی جاودان کهلدی
عدم دن عالم ایجاد ارا خان ابن خان کهلدی
قدم تا عرصه عالم گه قویدی اول دُر یکتا
مبارکباد اوچون بخت و سعادت توأمان کهلدی
بشارت سیزگه ای اهل جهان، کیم ملک دنیاگه
چراغ محفل، آلتین بېشیک، بابر نشان کهلدی
زهی طفل همايونفر، مبارک روی فرخ رُخ
جهان اهلیگه اندین مژده روح و روان کهلدی
اصالت بحریده ظاهر بولیب موج گرم اندین
دُر یکتا طراز دامن آخر زمان کهلدی
صفای مقدمیدن بولدی خرم عرصه عالم
حیات تازه تاپدی مملکت، گویا که جان کهلدی
ظفر تاپدی سپه، شهزاده آثار قدومیدن
قیلینگر یخشیلر شکرین، که دولت رایگان کهلدی
خرد سالاریدن تاریخ میلادین سوال ایتدی
دهدی کیم: نور چشم احکم صاحبقران کهلدی
دعای خیر ایتینگ ای اهل دولت، نادره ینکلیغ
دمادم شکر ایتینگ، شهزاده ملک جهان کهلدی

مسیح انفاسیدېک جسم ایچره جان کیرگوزدی گفتاری
کۈنگول بزمینی روشن اېتتی هرتون شمع رخساری
فراقینگ اۋتی دودی باشیم اوزره سالدی یوز سودا
فغانیم دن قیزیدی جانیم ایچره حشر بازاری
کېلینگ ای همنشین لر، بول مېنی جانیمگه رحم ایلینگ
بیقیلدی کۈزلریمنی یاشی بیرله جسم دېواری
بۇلوب باشدین آياق آیینه ینگلیغ دیدۀ حیرت
توشومده جلوه اېتتی هر طرف طاووسی رفتاری
کلامینگ نشئه سی بهارلر جسمیگه روح افزا
لېینگنی شربتیی اېردی بوزوق کۈنگولنی معماری
پری دېک اۋزنی نی دن ایلهدینگ کۈز شخصیدن پنهان ؟
کېشی گه بۇلمه دی معلوم آغزینگ رمز و اسراری
مگر کېلسه نسیمې یار گلپوشیم ریاضیدن
آچیلسه غنچه ینگلیغ عقدہ سی، کۈنگولومنی طوماری
نه حاجت ناله چېکمک، کۈز یاشینی ایلهمک طوفان
فراق و محنت ایچره صبر اېتمک دور سزاواری
مگر کیم اول پریرو حسنی نوری ایلهدی پرتو
کۈزوم آیینه دېک ای نادره، حیرت نموداری ؟

وہ، نې واقع بۇلدى؟ بارىب شەسوارىم كېلمەدى
برچە يخشىلر سفردن كېلدى، يارىم كېلمەدى
صبح وصلیدن منور اېردى ماہ طلعتیم
شام غم يوزلندی، شمع رۇزگاریم كېلمەدى
مېن قچان ياد اېتمەدیم وصلینگنى؟ كیم جان اۇرتەنىپ
كۆز يۇلیدن يوزگە اشك شش قطارىم كېلمەدى
نخل امیدیم گل آچمەى قالدى، يوز افسوس كیم
بۇلدى نورۇز جهان و نوبهاریم كېلمەدى
باردى و عالمى كويدىردى فراقى آتشی
شهر اۇرتندی غمیدن، شهربارىم كېلمەدى
اېمدى اۋز حالیمگە يىغلرمن دمامد نادره
كېتتى عالم دن امیر نامداریم، كېلمەدى

گوزەل يارىم گە اي باد صبا، يېتكور سلامىنى
كىم اېلتر سېندىن اۋزگە، يار كۈيىگە پيامىنى؟
كۈنگۈل دردىنى تقيرىگە قىل و قال اېمىس حاجت
تفكر بىرلە روشن ايله مضمونى كلامىنى
كۈنگۈلگە مېنى شىرىن ايستەدىم جام وصالدىن
فغان كىم چرخ، هجران زھرىدىن تلخ اېتدى كامىنى
قرانغو بۇلدى عالم، دود اھىمىنىڭ سوادىدىن
كە فرق اېتمىس منجم، رۇز روشن بىرلە شامىنى
وفا شېھبازى دورمىن، گر مېنى صيد اېتمىك ايستىرسىن
محبت رشتە سىدىن قىلغاسىن زىھار، دامىنى
فلكىدن گر شكائىت آشكار اېتسىم، تانگ اېرمىس كىم
غم هجرانە تېدىل ايله دى عيشى مدامىنى
كرم قىلدىنىڭ صبا، اول ياركويىدىن خبر بېردىنىڭ
گل و ريحان ايسىدىن بې نياز اېتدىنىڭ مشامىنى
مريد عشق عالم سۇزمن عشاق بزمىدە
نواي نالە ئى دېك بلند اېتدى مقامىنى
عدم اقليمىدە شاھىم مسافردور، خداوندا
مېنىگە يېتكور سلامت شېھريار نېكىنامىنى
چىمىندە گل تماشا ايله بان سىرو روان كۇرسىم
قىلدىم ياد، سلطانى سكندراحتشامىنى
قرانغودور كۈزىمگە هجر شامى، تىرە دور عىشىم

فلک توفراغه پنهان ایلهدی ماهِ تمامیمنی
غرض همتلریمدن یار و صلی اقتضاسی دور
تیلرمن وصلینی یارب، زیاد ایت اهتمامیمنی
سیادت خاندانی، شاه بابر نسلِ پاکی من
خدایا، رحمت ایله، برچه اجدادِ عظامیمنی
جوابِ شاهبیتی نادره، اول نادرِ دوران
تبیگب سنگِ اجل، سیندوردی مینا بیرله جامیمنی

يازىب من صفحه حسننگ خيالیده بو انشانی
 خجالت ايله دی آینه، طوطی شکرخانی
 دهان و لعل و خطینگ دور مو، یا ای حسن سلطانی
 ییغیب سن گوشه کوثرگه خضر ايله مسیحانی؟
 مېنگه خیل و سپه دېوانه لر بیرله مجانین لر
 نېچون کیم تازه داغی جسمیمه مهر سلیمانی
 کۆنگول قان بۆلدى، آغزینگ سړی هرگز بۆلمه دی روشن
 قیزیل گل غنچه سیدېک کیم آچر اوشبو معمانی؟
 نې دن جان و تنیهگه منت ابرمس پای بوسینگ دن
 کیم ابرمیش شهنه شوقینگ کۆنگول ملکی ارا جانی
 ایکی کۆز، هجر کنعانیده چون یعقوب نابینا
 نې دن کیم حسن مصری ایچره دورسن یوسف ثانی
 شکر سۆزلوک، قرا کۆزلوک غزالیم هجریده ییغلب
 قویون ینگلیغ کبزرمن آه ایلد دشت و صحرانی
 سېن ای گردون حذر ایت، کشورینگنی ايله گین محکم
 کۆزومنی اشکیدن خجلت گه باتتی نوح طوفانی
 یوره ک قان اۆلدى، آهیم نینگ توتونی کۆککه يانداشتی
 قچان کیم توشده کۆردوم گل یوز ايله سرو بالانی
 وفا رنگی، محبت نگهتین کۆز توتمه گین، ای دل
 بورنگ و بوی کۆرگوزمس کیشیگه دهر بوستانی
 خیال یار ايله ای نادره، شوق اوی ده صبر ایت
 جهاننی ايله دی آشفته بو حال پریشانی

يوزونگ هجریده توفان دور سرشکیم، توتی دنیانی
عجب اهرمس ایننگ بیر قطره سی غرق ایتسه دریانی
محبت اهلینگه حاجت اهرس تور دهر غوغاسی
کېل ای شور جنون، دور ایله باشیم دن بو غوغانی
کۆرالمه ی یارنی بۆلمیش جنونیم اېل تماشاسی
اگر کۆرسم جمالین، انده کۆرگه ی سن تماشانی
یبتالمه ی گلعداریم وصلینگه، عشق ایچره رسوامن
مدد قیل، بخت کۆیی ساریگه باشقر بو رسوانی
أول آی هجرانیده آهیم بنات النعش دېک هریان
پریشان ایتتی کیوان بارگاهیده ثریان
آفرگن کۆز لیریم دن بۆلدی أول یوسف لقا پنهان
اېرور کۆنگلوم اوبی یعقوب کنعان بیت الاحزانی
کۆنگول بیر آفتاب عشقی ده حیران دور، که تانگ اهرمس
لبی شوقی فلکدین یېرگه اېندورسه مسیحانی
کېشی کۆرگن اهرمس دور عشق دعواسیده آسایش
اگر راحت تیلرسن زاهدا ترک اېت بو دعوانی
یوزینگ اؤلسون قرا کیم ای فلک، ظلم ایله دینگ بېحد
آییردینگ یاردن بو نادره مجنون شیدانی

منتظر دورمن قچان کیم کېلسه جانان، ایلہئی
باشیدن یوز یؤل تصدق ایلہبان جان، ایلہئی
باشیدن ایلنمہ دیم دېب کؤپ دور ارمانیم مېنى
کېلسه یاریم، قاله سون کؤنگولده ارمان، ایلہئی
لحظه یی خالی اېمس کؤنگلوم خیالینگ خېلیدن
اشتیاقینگ دور کؤنگول تختیده سلطان، ایلہئی
مهر رخسارینگنی ساغیندیم، قراریم قاله دی
ذره دېک باشینگدن اې خورشید تابان، ایلہئی
ایلہرم عید وصالینگنی دمامم آرزو
اې یوزینگ بیرہم آیی، جان سېنگه قربان ایلہئی
گردباد دامن دشت جنون دور پیکریم
جستجو ایلې سېنى کوہ و بیابان ایلہئی
شام لر فکر و خیال ایچره سېنى ایلې سراغ
صبحدم باد صبا ینگلیغ گلستان ایلہئی
کېل خرام ایلې قدم قۇیگین کؤزوم گلزارینه
قد و رفتارینگدن اې سرو خرامان، ایلہئی
مغتنم اېردی وصالینگ، قیدہ سن، اې شہسوار؟
سېندن آيرو نادرہ غم بیرلہ حیران، ایلہئی

اي سرو ناز، قەد نھالینگدن اۋرگيلەي
يادينگ بخير، فكر و خيالینگدن اۋرگيلەي
شام فراقینگ اېتتى مېنى تيرەرۋزگار
كۋرست يوزینگنى، ماھ جمالینگدن اۋرگيلەي
ھجران مېنگە مصاحب اېرور، وصلینگ آرزو
گاھى فراق و گاھ وصلینگدن اۋرگيلەي
پيوستە قاشلرېنگنى يوز اوزرە خيال اېتتېب
بېر آفتاب و ايکكى ھالینگدن اۋرگيلەي
كۋنگلوم قوشىنى بند قىلر غم توزاغينە
گل خرمنيدە دانە خالینگدن اۋرگيلەي
مېن تېلبەگە كۋزونگ كييگى رام بۈلمەدى
وحشى صفت رميدە غزالینگدن اۋرگيلەي
تاپمىس كۋزومنى مردمى حسنينگ مثالينى
خال سىيە ايلە رخ آلينگدن اۋرگيلەي
مشكين خطینگ بهاريدە سيمين عذارسن
عنبر ساچر گل اوزرە، سقالینگدن اۋرگيلەي
كېلتيرسنگ اي كېوتر، اگر ياردىن خبر
كۋرگندە نامەسن، پر و بالینگدن اۋرگيلەي
اي گلعدار، نادرەنينگ حالينى سۈرەب
گفتارە كېل، جواب و سوالینگدن اۋرگيلەي

بۇلدى أول فرصت كه ترك صحبت عالم توتەى
قان تۇكىب كۆز مردمىدن شيوە ماتم توتەى
شه عمر سلطان جهاندىن كېتدى أول شوكت ايله
اېمدى دوران اھلىدىن چشم مروت كم توتەى
اوتتى صبح وصل ، كېلدى شام اندوه و فراق
مرحبا اي داغ حسرت ، كلک بزم غم توتەى
بادەسيز مينا و جام آخر نشاط افزا اېمس
اېمدى ياد غنچه گل بو چمنده كم توتەى
قان بۇلر كۇنگول انىنگ دورىنى ياد اېتكىن زمان
مېن نېچوك طبعيمنى شاد و خاطريم خرم توتەى ؟
فرقتىدىن يىغله ماق دن قالمەدى كۆز ايچره ياش
اېمدى خون دل ايله كۆز صفحەسین پۇرتم توتەى
بزم وصلين كۆرمە گن لر فرقتىدىن داغ دور
مېن كه كۆردىم دولتىن ، اۋزنى نېچوك بېغم توتەى ؟
تاپماغيم اۋلمس مىسر ، أول گل خندان بسى
گر همه سیر جهان و عرصه عالم توتەى
كۇنگلومى هجران اۋتى ايلر دمادم زخمناك
قىل مدد اي صبر و طاقت كيم ، انكه مرهم توتەى
يادگار أول شاه دن قالدی مېنگه دۇردانه يى
اېمدى آنى دولتىن شكرىنى مستحکم توتەى
نادره ، كېتتى اېلىكدن شھرياريم دامنى
اېمدى اولادىن دعا اېتمك يۇلین محكم توتەى

جان آلوده ای صنم، قیلگن شتابینگگه اۆله ی
گاه نازینگگه بېره ی جان، گه عتابینگگه اۆله ی
هرکېشی اۆلسه یوزینگ مه ریده، لعلینگ تیرگوزر
چون مسیحینگ زنده ایلر آفتابینگگه اۆله ی
تیرگوزر بېمارلرنی شربت لعل لبینگ
ساقیا، مخمورمن ذوق شرابینگگه اۆله ی
جان بغیشلرده لبینگ، نازینگگه جان ایله ی فدا
قتلیم ایلر چاغده قیلگن اضطرابینگگه اۆله ی
لعلینگ آلیده کۆنگول سۆرگنده حالینگدن سوال
ناز و استغنا بیله بېرگن جوابینگگه اۆله ی
تلپینیپ اۆلگن کبی صیادنی دامیده قوش
قوی که، بیردم چیرمه شیب بند نقابینگگه اۆله ی
آستانینگ قبله مقصود خاص و عام اېرور
نادره، باشیمنی فرش ایلب جنابینگگه اۆله ی

زمانې وصفينگى ياد اېتماغيم نې احتمال اۇلغاي
بو يۇلدور كيم وفا اصحابينه كسب كمال اۇلغاي
قىلرسن شاد چۇخ عقل خداداد ايله عالم نى
عجب دور كيم بيراوگه مونچه هم رنگين خيال اۇلغاي
برابر ايله مس اوز رتبه سين گردون قوياشيگه
بيراو كيم سايه ينگليغ در گهينگ ده پايمال اۇلغاي
بهار التفاتينگ فيضيدن نشو و نما تاپگچ
خزان اۇلگن كۇنگوللر فطرتى رعنا نهال اۇلغاي
چو خدمت يۇليده دامان دولت توشتى اېلگيمگه
انينگ شكرانه سيدن تينماغيم امر محال اۇلغاي
اۇشل كيم بنده فرمان اېرور، اي خسرو عالم
يۇلينگ دن نادره باش چېكماغى نې احتمال اۇلغاي

مخمس

كېلگىن اې ناله ، سېنگه آه ايله امداد قىلهى
عافيت خرمنىنى بىر يۇلى برباد قىلهى
منع اېتىب ناله نى ترك ره فرىاد قىلهى
تابه كى هجر و فراق آفتىدن داد قىلهى
اېمدى اۋزنى نېچه كون صبرايله معتاد قىلهى

مېنگه گاهى خبر ماه تھامىم نى دېسنگ
يارگه درد و غم صبح ايله شامىم نى دېسنگ
اول پريوش گه دعا بىرله سلامىم نى دېسنگ
يار كۋىيده به شرطى كه پيامىم نى دېسنگ
بو قفس دن سېنى اې جان قوشى ، آزاد قىلهى

عدل و انصاف ده جھشيدنژادىم سېن اېدينگ
فكر و اندیشه ، خيالم بيله يادىم ، سېن اېدينگ
راست ايتھى سبب رشد و رشادىم سېن اېدينگ
اې دلآرام ، بو عالمده مرادىم سېن اېدينگ
ايلب عالمى فراموش ، سېنى ياد قىلهى

ينه بىر مرتبه غم شاميده ماهيمنى كۋروب
هجر دردنى دېسم ، پشت و پناھيمنى كۋروب
رحمى كېلگه ي مو بو احوال تباھيمنى كۋروب ؟
جورلر كه مېنگه چرخ ايله دى شاهيمنى كۋروب

باش يَلنگ ايلب، عنانينگني توتوب، داد قيله ي

سرو گلپيرهني سبن كبي پيدا ابرمس
سبن كبي سرو ايله گل دلکش و زيبا ابرمس
بو چمن گللري منظور تماشا ابرمس
كوزومه قدّ و يوزينگ دېك چمن آرا ابرمس
نېچه اندیشه سرو و گل و شمشاد قيله ي؟

وصل بزمي ارا جام مي سرشار قني؟
ظلم ايله مېندن آيبردي فلک سفله سني
پاره دور گل كبي اېگنيده جنون پيرهني
آشي درد و فراق و شرر هجر مني
اُرتهدى، قيسى بيريني سېنگه بنياد قيله ي؟

يارسيز مشكل اېكن محنت هجران چېكماك
وصل اميدى بيله رنج فراوان چېكماك
ئى كبي بولدى ايشيم ناله و افغان چېكماك
مېن من و كوه غمېنگ قله سیده جان چېكماك
نېچه شيرينى وفا تاغیده فرهاد قيله ي

شمع سرتا قدم اُرتندى، فنا اُرگنديم
كُروبان قطره شبنم نى، حيا اُرگنديم

گل و بلبل سۆزیدن برگ و نوا اؤرگندیم
آستانینگ ایتیدن رمز وفا اؤرگندیم
اېمدی بیر نېچه محل خدمت استاد قیلەى

ساقیا، رنج خمار اؤرتەدى، کېلتیر مېنگە مې
تۆلدوروب نېچه قدحنى توتە کۆر پی در پی
هجر دردې بیله حکمت یۆلینی قیلدیم طی
صبر دور درد دلیم چارهسى، یۇقسە تا کی
ناتوان جانیمە بېداد اوزه بېداد قیلەى؟

نېچه کونلر که مېنگە بار اېدی لطف و کرمینگ
سرمه چشم جهانبین اېدی گرد قدمینگ
فرض دور اېمدی مېنگە طوف در محترمینگ
باغلب اخلاص ایله احرام حریم حرمینگ
اشکدن راحله و خون جگر زاد قیلەى

تا جهان مُلکینی سلطانی اېدینگ دولت ایله
بېنوالرگه کرم ایلر اېدینگ شفقت ایله
خلق سېندن همه خوشنود اېدی بو عادت ایله
شاد قیلگەى سېنى روحینگنى خدا رحمت ایله
مېن هم احسان ایله اېل خاطرینی شاد قیلەى

مستمندی که دعا بیرله سېنی یاد اېتگه‌ی
رحمتی بیرله خداوند جهان شاد اېتگه‌ی
انبیا روحی سېنینگ جانینگگه امداد اېتگه‌ی
آخرت ملکینی تا حق سېنگه آباد اېتگه‌ی
ملک ویرانه لرین عدل ایله آباد قیله‌ی

کاشکی، اویقوده بیرکؤرسم ابدی یاریم‌نی
بیغله سم بیلگه‌ی ابدی حال دل زاریم‌نی
درد اهلی اوقوسون نادره، گفتاریم‌نی
یازیبان کؤکده قویاش لوحینه اشعاریم‌نی
نسخ مشق قلم مانی و بهزاد قیله‌ی

سراغىنگدە بىابانلار كېزىپ بېيا و سر يوردوم
 قويون دېك چرخ اوروب، جسمىم غبارىن كۆككە سوردوم
 سېن عزم ايلب كېترگە، مېن بۇلىب بېمار، قىغوردوم
 كۈنگۈل جان بىرلە بۇلدى ھېرھىنگ، مېن درد ايلە توردوم
 سېنگە جان بىرلە كۈنگۈلۈمنى، سېنى تىنگىرىگە تاپشوردوم

وداعىنگى قىلردە كويدى جانىم خىربادىدن
 فلک سقى قارردى دود آھىم نىنگ مدادىدن
 جھان ظلمتسرايى دود آھىم امتدادىدن
 نشاندور تىرە بۇلگن اختر بختىم سوادىدن
 تۈگن لركىم فراقىنگ اۋتىدن غم شامى كويدوردوم

قاشىنگ ياسى تھناسىدە دور پيوستە قديم خم
 يورەك زخمىگە مرھم اىستب اېتمس من تردد ھم
 كۈنگۈل ناوك لرىنگى زخمىدن راحت تاپر ھردم
 ياغاچ بىرلە باشاق كىم تئە قالدى، اول ابرور مرھم
 جنوندن كىم فراقىنگ اۋقلىرىن جسمىم دە سىندوردوم

گرىبان چاك ابرور من صبح وصلىنگ انتظارىدن
 قرانغو بۇلدى شامىم دود آھىمنى غبارىدن
 شررلىق شعلەلر باش چېكىتى كۆكسىم خار-خارىدن

تۆشتى شمع دېك ھر برماغيم ھجران شراريدن
اېلىك مرھم قۇيەى دېب چون بغير چاكيگە يېتكوردوم

كۆروب اول بتنى زنار آلمەگى سىز، اي مسلمانلر
مېنينگ دېك يوز بلاگە قالمەگى سىز، اي مسلمانلر
سلامت كنجيدن قۇزغالمةگى سىز، اي مسلمانلر
چو اول كافر چيقر، كۆز سالمەگى سىز، اي مسلمانلر
كە مېن بيچارە كۈنگلومنى باقىب اۋتكونچە، آلدوردوم

مېنى لال اېتتى گفتار لب خاموش گۇباسى
اۋشاتتى قند و شگر نعمتين لعل شكرخاسى
نە دلکش حسن اېرور، كۆرگن سارى آرتر تھناسى
يوزين كۆرگچ باشيمگە تۈشتى مشكين زلف سوداسى
فغان كيم بير باقىشده يوز بلا باشيمگە كېلتوردوم

سېنى تايماق بسې مشكل كۆرۈندى جستجو بيرلە
فراقينگ درديگە تسكين تيلرمن گفتگو بيرلە
گېھي پيمانه بيرلە شغل اېتيب، گاهى سبو بيرلە
كۈنگول تينمس گە قالميش اېردى ھرنوع آرزو بيرلە
رضا كۈيى گە تا قۇيدوم قدم، كۈنگلومنى تيندوردوم

ضرر قيلمس محبت اھليگە اغيارنى طعنى

اېرور بدخواه لرنينگ گفتگويي برچه بې معني
بوکون اې نادره، باشدن قۇيوب تاج مرصع نې
مکان گلخن کولين قيلدى نوايي تېلبه دېک يعني
جنون تاراجيدن آخر قرا توپراققه اۇلتوردوم

اېمدى مېنگە نە حاجت، عالم نى ماجراسى
 كيم يار وصى اېردى، كۈنگۈل نى مدعاسى
 ھجرىدە پارە پارە پىراھنىم ياقاسى
 بودرد بې دوانىنگ بارمو اېكن دواسى؟
 مرھم علاجى بىرلە بوتەس كۈنگۈل ياراسى

ايرىلدى يار مېندىن، بېلھان يقين-يىراغىن
 جانىمگە مونس اېتتىم، اسرەب كۈنگۈلدە داغىن
 آھىم شرارى بىرلە، روشن قىلەى چراغىن
 دنيا يوزىنى اىستىب، تاپكەى اېدىم سراغىن
 گر بۇلسە يوز مراحىل، مېن بىرلە يار اراسى

دل خستە و جگر قان، تن دردمند، سېن سىز
 فرياد ايلە فغانىم بۇلمىشى بلند، سېن سىز
 دنيانى ايلەمسى من ھرگز پسند، سېن سىز
 رنجوردور ھمىشە بو مستمند، سېن سىز
 عىشى تھام غم دور، خوناى دل غذاسى

وصلىنگ ارا فلکدن، اېردى رواجىم افزون
 سېن ايلە بزم رحلت، مېن قالمىشم جگرخون
 فرياد اېتىب جنوندىن، انداق كە ساز مجنون

توزمیش بو ناتوانینگ، غم گوشه سیده قانون
هجران ترانه سی دور عشاق ارا نواسی

مېندن آییردی دوران، اول یار همدیم نی
قه ی دن تا پرمن اېمیدی، شاه مکریم نی
حوّاصفت جهانده، ایزلرمن آدمیم نی
یاریم دن آیریلیب من، کیم گه دېین غیم نی؟
دشوار اېکن جهانده، تنهالیغ ابتلاسی

یاریم دن ایکیکی گوهر، قالدی کؤنگول سروری
دولتنی آبرویی، اقبال نی ظهوری
خوش دور کؤنگول الردن، جان دور الر صبور
ایکیکی خجسته فرزند، ایکیکی کؤزوم نی نوری
باردور کؤنگول سروری، هر قیسی نینگ لقاسی

اول شهریار دوران، قیلدی وداع عالم
کیم قیلدی تخت و تاجین، فرزندیکه مسلم
آیین عدل توزدی، انصاف بیرله اول هم
شکر خدای عالم، صبح و مسا دما دم
کیم شاه دور مکرّم، صاحبقران بالاسی

بو پندنى اېشىتتىم بىر سالک سۇل دىن
يار ايستە سنگ گذر قيل ، يىكبارە جزو و گل دىن
فرزند مەرى اېلتەر ، غم زىنگىنى كۈنگۈل دىن
ھەرچىد شاد اېرورمىن ، بو ايىكى تازە گل دىن
كېتىمىس ھىوز مېندىن ، اول يارنىنگ ھواسى

اول يار وصى بىرلە ، خوش اېردى رۇزگاريم
مەر و وفادىن اېرو ، يۇق اېردى كار و باريم
القىصە ، گل يوزىنى ، مېندىن ياشوردى ياريم
ھىجران غمىنى چېكىمىك ، يۇق اېردى اختياريم
رۇز ازل خدانى مونداغ اېكن رىضاسى

گر بۇلىسە وصالى ، مېنگە جھاندە نې بار ؟
دۇرخ اېرور كۇزوم گە ، جىنت دە بۇلىسە يار
سالىدى مېنى فراقە ، مكارە چىرخ غدار
دىيانى عشوہ سىگە ، مەرور بۇلىمە زىھار
كىم دەر بې بقادور ، عالمى يۇق وفاسى

افسوس ، شاھ دوران ، عزم ايله دى جھاندىن
دوران مېنى ايبىردى اول يار مېرباندىن
خاك رە فنادور ايرىلسە جىسم ، جاندىن

⁶ متن ده سبيل كىلگن ، اما سبيل بۇلىسە ، قافىيە بوزىلەدى . سۇل اېسە ، يۇللار معناسىدە و قافىيە لرگە ھم ماس دور .

أول یخشیلرنی شاهی، کبتهی بو خاکداندن
ایثار انکه پیایی، بو نادره دعاسی

آه، بىر سۈرۈ سەھى رەفتاردىن ئايرىلمىشىم
كۆزلىرى بادام و گلرەخساردىن ئايرىلمىشىم
خستە جان و ناتوان مەن، ياردىن ئايرىلمىشىم
يار ھەمدەم، مونس و غەمخواردىن ئايرىلمىشىم
بۆلمىشىم بېخان و مان تا ياردىن ئايرىلمىشىم

ھىجر وادى سىگە سالدى گەردىش دوران مېنى
آتەش، فرقتەدە آخىر اۋرتەدى ھىجران مېنى
خلىق ارا فسانە قىلدى نالە و افغان مېنى
ھىجر دردىگە گەرتار ايله دى جانان مېنى
أول گل اندام و پرى رخساردىن ئايرىلمىشىم

يار ھىجرىدىن ياقانى پارە قىلمەي نىلەيىن ؟
كۆزلىرىم خونابىنى سىپارە قىلمەي نىلەيىن ؟
يادىنى درد دىلەم گە چارە قىلمەي نىلەيىن ؟
ھەر طرف و صلىن تىلب، نظارە قىلمەي نىلەيىن ؟
والە مەن، آيىنە دەپك دىداردىن ئايرىلمىشىم

أول كە دايم ھەنشىن و ھەمدەم و ھەمخواب اېدى
شەربەت جام وصالىدىن كۆنگۈل شاداب اېدى
خوب لىغ دورانىدە خورشىد عالمتاب اېدى

علم و دانش مخزنیده گوهرِ نایاب ابدی
مونسِ جان، واقفِ اسرارِدن اَیرلیمیشم

اَی خوش اُول کونلرکه، اُول گلچهره بیرله یار ابدیم
کَچه-کوندوز دولتِ وصلی له برخوردار ابدیم
نکته مهر و وفاده محرم اسرار ابدیم
کامیابِ شربتِ اُول لعل شکرِبار ابدیم
قان یوترمن لعلِ شکر بارِدن اَیرلیمیشم

یار کبتتی، ابدی هجران ماجراسی دور مہنگه
وصلیگه شکر اہتمه دیم، فرقت بلاسیدور مہنگه
یادگار اُول مونس جانیم دعاسی دور مہنگه
کَچه و کوندوز وصالی مدعاسیدور مہنگه
یار غمخوار و نکوکرداردن اَیرلیمیشم

یار ابدی همخانه، وصلینی غنیمت بیلمه دیم
اندن اَیرو قالمیشم گر قدرِ صحبت بیلمه دیم
اؤتتی فرصتِ لذتِ عیش و فراغت بیلمه دیم
دولتِ دیدارینی عینِ سعادت بیلمه دیم
وای، یوز فریاد، یارِ غاردن اَیرلیمیشم

دہب ابدی، بغرینگنی هجران تیغی بیرله تیلمه بین

عهد اېتيب اېردى، كه سېندن بير نفس ايريلمه يين
تا تيريك دورمن، جداليغ ماجراسين قيلمه يين
يار كهتتى نادره، حسرتده قالدیم، بيلمه يين
عهدي يلغان دلبر عياردن ايريلميشم

ساقی، شراب کبلیتیر مخمورمن بغایت
مطرب ترانه توز که، فرصت ابرور غنیمت
جام طرب لبالب، میر زمان سلامت
بو دم که ساز بۆلدی، قانون بزم عشرت
عیش ایت که دلکشادور عشاق نینگ نواسی

سالار ملک و دولت، میر بلنداختر
شیر دلیر میدان، رستم دل و دلاور
خورشید بختی تابان، مهر رخی منور
انصاف و عدل بیرله، کسری نی قیلدی چاکر
همت خزاینیده، حاتم انینگ گداسی

بپردی خدای عالم، دولت بیلله سعادت
دوریده دور ولایت، مانند باغ جنت
خوشنود ابرور خلاق، آباد هر ولایت
اقبال و دولتی، حق دن تیلب رعیت
مقبول ابرور خداگه، بیچاره لر دعاسی

ای یخشیلر نی شاهی، حق سپنگه یار بۆلغای
دولت بۆلیب زیاده، عمرینگ هزار بۆلغای
بدخواه لر همیشه، عالم ده خوار بۆلغای

هر كيم كه بۇلسە دشمن ، مردود و زار بۇلغاي
عدل ايله بان كرم قيل ، شول دور خدا رضاسي

اي خسرو زمانه ، دولت بيله امان بۇل
اقبال مسنديده ، كي خسرو زمان بۇل
عشرت ميني نى نۇش ايت ، عيش ايله كامران بۇل
باقمه فلک ايشيگه ، غم چېكمه ، شادمان بۇل
ايتورگه ارزيمه يدور ، عالميني ماجراسي

بول بزم دولت ايچره ، اي شاه ، مدح خوان من
مرغ ترانه سنج بو باغ و بوستان من
اي نادره كرم قيل ، غم بيرله ناتوان من
دور فلک جفاسي كيم گه قيله ي بيان ، من ؟
كۇنگولده بير الم بار ، يۇقتور انينگ دواسي

سلطنت بحریده پیدا بۆلدى يكتا گۆهرې
صبح دولت دن طلوع اېتتى همايون اخترې
منفعل دور مه رُخیدن آفتابِ خاوری
سعدِ اکبر دور خریدارِ جمالِ مشتری
کیم ابرور عالی نسب شهزاده لرنی سروری

تا قدم قۇیدی جهان ملکینه اُول خورشیدفر
عارضیدن بۆلدى روشن دیدۀ اهل نظر
ایله گین یارب، نهالِ قامتی نی بارور
سلطنت ایوانینی شمعی دور اُول عالی گهر
کم ابرور پروانه سی خورشید چرخ چنبری

طلعتی ماهِ روان، یخشی جمالی دلفریب
سرو آزادی اصالت مسندیگه بېردی زیب
فرقِ فرقدسایى تاپگه ی تاج دولت عنقریب
ایله گین جاوید عمرینی انگه، یارب نصیب
تاپتی طغرا یخشی آتیدن سعادت دفتری

سرو قدیگه مناسب خلعت آزاده لیغ
در گهیگه تکیه قیلگن کورمه گی افتاده لیغ
شکر لله تازه بۆلدى منصبِ شهزاده لیغ

تانگ اېمېس گر اهل عالم دور طرب آماده ليغ
کيم انينگ ديداريگه حيران دور انسان و پري

ميهمان نو مبارک باد، آنينگ مقدمي
کيم جماليدن منور بولدي چشم عالمي
بخت و طالع چاکر و اقبال و دولت همدمي
جد اعلاسي مکرم، شاه لرنينگ اکرمي
مهر ديداري شرف بُرجينه ماه انوري

بحر دولت دن بشارت سيزگه، اي اهل جهان
بیر همایون طفل، بابر نسلیدن بولدي عيان
نونهال بوستان تيمور صاحبقران
عمردن بر تاپگه ی اول شهزاده عالي نشان
جلوه گر ماه جماليدن اصالت جوهری

طفل ابرور شهزاده، سلطان مظفر بولغوسي
شاه دوران اوغلي دور، عالمگه سرور بولغوسي
لطف حق دن دولت عظمي ميسر بولغوسي
خاندان سلطنت اندن منور بولغوسي
سايه تختي فلک، خورشيد تابان افسري

يارب اول بخت و سعادت گلبنی تاپگه ی کمال

ایلا گای سېن آفتاب طالعینی بیزوال
سرو یکتا بؤلغای، آز مدته اول زیبا نهال
دامن اقبالیکه اولتورماغای گرد ملال
حق تعالی بیرگای انکه دولت اسکندری

صبحدم خوش اهلیکه پیک صبا بېردی خبر
بؤلدى پيدا سلطنت گلزاریدن شیرین ثمر
یارب، اندین پایدار اولگهی اساس کر و فر
فتح و نصرت بیرله هر قیسی طرف قیلسه سفر
خضر ایله الیاس بؤلگهی بحر و برده رهبری

اول همایون طفل نی حق زب کشور ایله دی
لمعه دیداری کؤزلرنی منور ایله دی
شحنه مهری کؤنگوللرنی مسخر ایله دی
خضر عمرین آب حیوانی مکرر ایله دی
اېلنی تیرگوزدی مسیحای لب جانپروری

کېلدى تا عالمگه اول شهزاده عالی تبار
گلشن مدحیده الحان بیرله بلبلر هزار
بخت یاور، طالعی فرخنده، دولت پایدار
گرچه بؤلېم دور هنوز اول طفل کودک، نی سوار
شاهلر فرمانبری، سلطانلر آنینگ چاکری

شادليغدن بۇلدى گلگون لاله لىر پىراهنى
تەننيتدن بۇلدى سوسنى لىباسى سوسنى
سرو و گل بزمىدە پۇرز بۇلدى رعنا دامنى
عيش صوتىگە مېدل بۇلدى بلبل شيونى
قۇيدى گل باش اوزره دورانىدە تاج احمىرى

كېلدى چون دنياگە اول شەزادە ەالى گھر
نادرە قىلدى دعای خىر ايله سۆز مختصر
روشن اۇلدى شمع بزم حضرت سلطان عمر
دۇستلر دلشاد و دشمن خاطرى زير و زير
شاه دور آيينه اقبال نى روشنگرى

نېچه کون بۆلدى که عقل و ھۈش دن بېگانه من
 شاهِ دوران ماتمى ده بېخود و مستانه من
 خلقِ عالم ايچره بېكس ليک بيله افسانه من
 عالم اهلى شاد، مېن حسرت اۋتیده يانه من
 دهر ارا محروم دیدار شه فرغانه من

فرقتیده اهل ماتم، خسته جان و دلفگار
 ملک عالم دن سفر قیلدى امير نامدار
 سلطنت اقلیمیده هم شاه ابدى، هم شهريار
 ایردى شهباز خیالیم بزمیده عنقاشکار
 اېمدى اول سلطان مزارى شمعى که پروانه من

اي امير نکته دان، تۈفراغینگ اوزره داد اېته ی
 سېندن ايریلدیم قه یان باره ی، نې منزلگه یېته ی؟
 مېنگه یادینگ بس اېرور، دېرمن خیالینگده کېته ی
 روضه پاکینگکه ايتار دعا قیلمه ی نېته ی؟
 خانه زاد آستان اوشبو دولتخانه من

درديدن بېمارمن، خرم دل اېردیم ساغیده
 دود آھیم نخل ماتم دور غذا⁷ سی باغیده

⁷ متتده شونداق، اما معنا بېرمهیدی. عزا بۆلسه، باغ اونگه توغرى کیلمهیدی. بیر قرارگه کیلالمه دیم.

أيله دی پدرود عالم نی ییگیتلیک چاغیده
کلبه احزان ارا سلطان عمرنی داغیده
شمع دېک هرکېچه تانگ آتکونچه اورتب يانه من

ماه عيد عالم گه سالدی پرتو انوارینی
ياد ایلرمن عمر سلطان نی گیر و دارینی
آه کیم کؤرمک میسر بؤلمه دی رخسارینی
عرصه محشرده کؤرگه یمن مو دېب، دیدارینی
گاهگاهی طوف اېتیپ تۇپراغیدن ایلانه من

جاودان جنت ده بؤلگه ی حضرت سلطان عمر
بار ابدی فرغانه ملکیده امیر معتبر
شهریار جم نشان، صاحبقران دادگر
ایرلیب اول پادشاه دن بؤلمه یین دېب، دریدر
اؤز دیاریمده مقیم گوشه ویرانه من

خوش زمانلرکیم الرگه اختلاطیم بار ابدی
آلیده پاسی ادب دن احتیاطیم بار ابدی
یخشیلر بیرله همیشه ارتباطیم بار ابدی
شهریاریم بزمیده عیش و نشاطیم بار ابدی
اېمدی غم کنجیده حسرتلر بیله اورتانه من

مهربان شاهیمنی تاپمە ی ، قالمیشم گریان بۆلیب
آقتی بغيریم پاره سی کۆزلر یۆلیدن ، قان بۆلیب
خلق عالم خوشدل و مېن بېنوا ، حیران بۆلیب
هجر وادی سیده قالدیم بې سر و سامان بۆلیب
مېن غلام حلقه در گوش اوشل دردانه من

اۆتتی عالم دن امیریم ، بېوفادور بو جهان
نه سکندر قالدی ، نه جمشید ، نه نوشیروان
گرچه کبتتی اوشبو عالم دن امیر کامران
گوهر شهواریدن دُردانه یی قالدی نشان
نادره ، شاهیم دن آبرو ، بېنوا دېوانه من

الفراق احبابلر، اي اهل دوران، الفراق
 كيم قيلر عزم سفر سلطان عمر خان، الفراق
 قالدى هجريدن كۈنگۈلدە داغ پنهان، الفراق
 قانده باردى بيلمەدیم أول شاه دوران، الفراق
 اۋتتى دورانى، كۈنگۈلدە قالدى ارمان، الفراق

اېمدى تاپمس من سېنى اي شھرياريم، قانده سن؟
 تېلموروب قالديم يۈلینگده، شھسواريم⁸، قانده سن؟
 گلشن عيشيم خزان بۈلدى، بهاريم قانده سن؟
 فرقت ايچره قالمه دی صبر و قراريم، قانده سن؟
 حسرتینگده كويدى بغيريم، اۋرتە دی جان، الفراق

اي مصاحبلر، تماشا وقتى، شاهيم كېلمە دی
 موسم سیر اۋلدى، شاه كج كلاھيم كېلمە دی
 شاه لرنى شاھى، عالي جايگاھيم كېلمە دی
 داد اېترمن فرقتيدن، دادخواھيم كېلمە دی
 كۈزلريم يۈللرگه باقيب قالدى حيران، الفراق

لطف خُلقينگنى بو كېچە اويقوده ياد ايله ديم
 كۈز آچيب آليمده كۈرمە ي، قىچقيريب داد ايله ديم

⁸ ايكله مصراع شھرياريم اېدى. بونداق بۇلىشى ممكن اېمس. نادره كۈپ يېرلرده شھريار و شھسوارنى قافيه قىلگنى اوچون، بولردن بېرى شھسوار بۇلىشى انىق.

گاه غم دن ناله قیلدیم، گاه فریاد ایلهدیم
نېچه کونلر کیم وصالیدن کؤنگول شاد ایلهدیم
اېمدی هجریده کؤزومنی یاشی دور قان، الفراق

بؤلیمیشم شاه عدالت دستگاهیم دن جدا
دود آهیم دن فلک لر یاندی، ماهیم دن جدا
بېنوامن، دادرس پشت و پناهیم دن جدا
مشکل ایشلر توشتی باشیم اوزره شاهیم دن جدا
بؤلغودېک اېرمس بو مشکل مېنگه آسان، الفراق

حضرت سید عمر کیم قدردان اېردی مېنگه
بیر فقیر ناتوان دېب، مهربان اېردی مېنگه
مرحمت لیغ سؤزلری آرام، جان اېردی مېنگه
لطف و خلقي هر بیرى روح و روان اېردی مېنگه
کېتتی أول روح و روان، فریاد و افغان، الفراق

روز ماتم دور بوکون ای اهل صحبت، الوداع
اېمدی توتمس من جهان اهلیگه الفت، الوداع
کېتتی شاهیم، جانده قالدی داغ فرقت، الوداع
قالمه دی هجرانیدن کؤنگولده طاقت، الوداع
داغ فرقت قیلدی دردیمنی فراوان، الفراق

روحىگە بۆلگەنى ەلى صدر جنت جاىگاه
اۋتتى عالم ملكىدن اول خسرو گىتى پناه
معدلت بىرلە جهان اهلىگە ابردى پادشاه
ايرىلىپ اول پادشاهدن بۆلدى احوالىم تباہ
دل فگار وسىنە رىش و دىدە گریان، الفراق

ابردى بو عالمده دايم خير و احسان عادتى
مستمند و بىنوالرگە كۆپ ابردى شفقتى
اۋتتى فرصت، قالدى كۆنگوللرده داغ حسرتى
لالە دېك بغيرىمگە قۇيدى داغ، سلطان فرقتى
چاك-چاك اۋلدى گرىبان تا به دامان، الفراق

قىلمىس ابردى ەبىچ اېشنى حق رضاىىدن بۆلك
يۇق اېدى كۆنگلىدە عقبا مدعاسىدن بۆلك
تېلگە كېلتىرمىس اېدى تىنگرى ثناسىدن بۆلك
تا قىامت نادرە قىلمىس دعاسىدن بۆلك
مشفق ابردى مېنگە اول فرخنده سلطان، الفراق

مسلسل

محبت كونلرى، مهر درخشانيم نى ساغينديم
مصيبت تونلرى، شمع شبستانيم نى ساغينديم
قرادور رۇزگاريم، مهر تابانيم نى ساغينديم
ستملىر جانە يېتتى بسكە جانانيم نى ساغينديم
امير كچ كلاه، جمشيد دورانيم نى ساغينديم
ظرافت بايىدە ناياب سلطانيم نى ساغينديم

چمنلر خرم و يۇقتور مېنينگ سرو خرامانيم
سرير سلطنت پيدا و يۇقتور شاه تورانيم
خلايق سرخوش و پيدا اېمس اول بزم شاهانيم
جهان خندان و گريان دور مېنى بو چشم خونباريم
امير كچ كلاه، جمشيد دورانيهتى ساغينديم
ظرافت بايىدە ناياب سلطانيم نى ساغينديم
آلورديم كام عشرت محفل شيرين مذاقيدن
قىلرديم سىر جمعيت بهار اتقاقيدن
نە حسرتلر كە كۆردوم آنينگ اندوۋه فراقيدن
نە كلفتلر كە اۋتتى لحظه-لحظه اشتياقيدن
امير كچ كلاه، جمشيد دورانيم نى ساغينديم
ظرافت بايىدە ناياب سلطانيم نى ساغينديم
چمن رنگىنى كۆرسىم ياد اېترىمن گلەزارىم نى

بیابان سیریده یاد ایلهرم گردون شکاریم نی
سواره بؤلگچ، ایلرمن خیال، اول شهسواریم نی
آلورده جام، ایسترمن امیر غمگساریم نی
امیر کچ کلاه، جمشید دورانیم نی ساغیندیم
ظرافت بابیده نایاب سلطانیم نی ساغیندیم

مؤمن لار

فریاد، که عشق اہتتی مہنی یارگہ مفتون
جان والہ و تن خستہ، یورہک داغ و جگر خون
مجنون کبی شوق ایلہدی سرگشتہ هامون
آوارہ دہر اہتتی مہنی گردش گردون
دوران نہ عجب کؤز یاشیمی ایلہسہ جیحون
چون ایلہدی عالم نی بنا خالق بیچون
منشی قدر مہنگہ قلم چہکتی دگرگون
پیمانہ عیشیم نی قضا ایلہدی واژون

مہن حسرت ایلہ قالدیم و یاریم سفر اہتتی
قتلیم گہ غمی درد و بلانی خبر اہتتی
ہجرانده نصیبیم مہنی خون جگر اہتتی
القصہ، فراق ایچرہ مہنی دربدر اہتتی
تقدیر ازل دن مہنی بی پا و سر اہتتی
منشی قدر مہنگہ قلم چہکتی دگرگون
پیمانہ عیشیم نی قضا ایلہدی واژون

ہر لحظہ کہ ای یار، سہنی یاد قیلرمن
ہجر آفتیدن نالہ و فریاد قیلرمن
اؤز جانیمہ بہداد اوزہ بہداد قیلرمن
بختیم نی زبون طالعیدن، داد قیلرمن
منشی قدر مہنگہ قلم چہکتی دگرگون

پیمانه عیشیم نی قضا ایلله دی واژون

چرخ ایلنی گرفتار خم دایم غم ایلر
بسیار جفالر قیلیبان، رحم کم ایلر
مهن غمزده نی همدرد و الم ایلر
انداغ که اول آی عشقی بیله متهم ایلر
تا کی مہنگه بېداد ایلله جور و ستم ایلر؟
آخر مہنی آواره دشت عدم ایلر
منشی قدر مہنگه قلم چبکتی دگرگون
پیمانه عیشیم نی قضا ایلله دی واژون

ای گلشن غم، اہمدی بہار اولدی، خزان بؤل
ای دیدہ لریم، یار یوزیگہ نگران بؤل
ای آی، کؤنگول گلشنیدہ، سرو روان بؤل
ای ہوش و خرد، عشقیدہ رسوای جہان بؤل
ای عقل، جنون دشتیدہ بی نام و نشان بؤل
ای نادرہ، سہن عیش و طرب بیرلہ امان بؤل
منشی قدر مہنگه قلم چبکتی دگرگون
پیمانه عیشیم نی قضا ایلله دی واژون

نگاریم دن آيیردینگ ای اجل، فریاد دستینگدن
عجب ابرمسی گر ایتسم دم به دم یوز داد، دستینگدن
که بۇلدى صبر و طاقت خرمنى برباد، دستینگدن
اولوسنى خان و مانى بۇلمه دى آباد، دستینگدن
پريشانحال ابرورمن، خاطريم ناشاد، دستینگدن
قىلرمن ای سپهر بېهروت، داد دستینگدن
اسير خاک دور اول سرو حوريزاد، دستینگدن

مېنى ای چرخ کجرفتار، ياريم دن جدا قیلدینگ
خزاندور باغ عیشیم، نوبهاریم دن جدا قیلدینگ
آيیردینگ مهربانیم دن، نگاریم دن جدا قیلدینگ
چراغ نوربخش رۇزگاریم دن جدا قیلدینگ
نگار سروقامت، گلعداریم دن جدا قیلدینگ
تنیم خاک ره اولدى، شھسواریم دن جدا قیلدینگ
قىلرمن ای سپهر بېهروت، داد دستینگدن
اسير خاک دور اول سرو حوريزاد، دستینگدن

اسير دردمن، اول مونسي جانیم دن آيريلگچ
نشاطیم تیره دور، شمع شبستانیم دن آيريلگچ
بۇلوب من ذره دېک، خورشید تابانیم دن آيريلگچ
نگون دور قامتیم، سرو خرامانیم دن آيريلگچ

كۆير جان آتش حسرتده، جانانيم دن ايريلگچ
كۆزوم يۇللرده حيران قالدى، سلطانيم دن ايريلگچ
قىلرمن اي سپهر بېهروت، داد دستينگدن
اسير خاك دور اول سرو حوريزاد، دستينگدن

عجب اهرمس اگر اؤتسه فلكدن آه و فرياديم
فغان اېتمه ي مو؟ كېتتى بو چمندن سرو آزاديم
كۆنگول معمور اېدى اي چرخ، ويران اولدى آباديم
فلك ظلم اېتتى و فريادرس گه يېتمه دى داديم
فرح تايمس جهان بېوفادن طبع ناشاديم
بۇلوب دېوانه بيلمس من قه يان كېتتى پريزاديم
قىلرمن اي سپهر بېهروت، داد دستينگدن
اسير خاك دور اول سرو حوريزاد، دستينگدن

نېچه كوندور نظرده اول مه نامهربانيم يۇق
جميع همنشين لر بار و اول آرام جانيم يۇق
محبت درد و داغيدن بۇلك نام و نشانيم يۇق
بهار اولدى، گل آچيلدى، مېنينگ سرو روانيم يۇق
جهان اؤرتندى هجريدن، اول آشوب جهانيم يۇق
فراقيده غم و حسرت دن آرتيق داستانيم يۇق
قىلرمن اي سپهر بېهروت، داد دستينگدن
اسير خاك دور اول سرو حوريزاد، دستينگدن

فلک جسيمىنى تۇفراغ ايله دى ، جانىمنى تىندىردى
كۈنگۈل شىبازىنى اندوه دامىگه ايلىنتىردى
تجمل آفتابى نىنگ فلک تۇفراغه اېندىردى
تېگىپ سىنگ ملامت شىشە صبرىمنى سىندىردى
محبت اهلىگه جور و جفاسىنى بىلىندىردى
قىلرمن اې سپهر بېهروت ، داد دستىنگدن
اسىر خاك دور اول سرو حورىزاد ، دستىنگدن

جهان باغیده بلبل دېك فغانىم سود قىلمەيدور
گل تصوير ىنگلىغ غنچە بختىم آچىلمەيدور
نه دېرمن نادره ، پنهان غمىمنى يار بىلمەيدور
كۈنگۈل دردنى شرح اېتمەككە بىر همدىم تاپىلمەيدور
كۈنگۈل بېخود بۇلىب ڧغم بادە سىدن تا يىقىلمەيدور
فلک بېرحم دور ، فرياد قىلىسم كۈزگە اىلمەيدور
قىلرمن اې سپهر بېهروت ، داد دستىنگدن
اسىر خاك دور اول سرو حورىزاد ، دستىنگدن

ترجیع بند

خطینگ اشتیاقین سواد ایلهدیم
کۆزوم نینگ قراسین مداد ایلهدیم
مېنى بسکه دېوانه قیلدی غمینگ
جنون اھلیگه اتحاد ایلهدیم
کۆروب توشدی یوزینگنی بې اختیار
فغان چېکتیم انداغ که داد ایلهدیم
رفیقیم جگرخسته افکارلر
الر بیرله عهد و داد ایلهدیم
سېنى جود و احسانه ترغیب اېتیب
خطابینگنی خیرالجواد ایلهدیم
مرادیمنی سېندن تا پرمن مو دېب
خلاققه سعی مراد ایلهدیم
خیال ایچره کۆرگوز مېنگه چهره کیم
وصالینگى بسیار یاد ایلهدیم
وصالینگدن ای جان، تاپالمه ی سراغ
نې لر توشتی باشیمگه سېندن ییراغ

خوش اول کون سېنينگ بيرله دمساز اېديم

نياز ايچره سرمايه ناز اېديم

فلکدين بيبيک راق اېدى رفعتيم

که وصلينگ حريميده ممتاز اېديم

مهيا اېدى برچه صيد مراد

که سلطانيم اېلگيده شهباز اېديم

شب و رۇز يادينگده اېردى کؤنگول

خيالينگ ايله محرم راز اېديم

ايا غينگه باشيم قۇييب صبح و شام

سرافراز لرگه سرافراز اېديم

وصالينگنى بزميده شاداب اۇلوب

نوا اهلى بيرله نواساز اېديم

گل اېردى يوزينگ مېن انى شوقيده

سحر عندليبهم آواز اېديم

وصالينگدن اي جان، تاپالمه ي سراغ

نې لر توشتي باشيمگه سېندن ييراغ

رضاجومن ای دلستانیم، سېنگه
نه بولدی که یېتمس فغانیم سېنگه ؟
باشیم پایمالینگ دور، ای سروناز
فدادور بو آشفته جانیم سېنگه
فراقینگده اشکیم رواندور مدام
که تا وصل اؤلگه ی روانیم سېنگه
نه در کار سېن سیز جهان بیرله جان ؟
تصدق بو جان و جهانیم سېنگه
گر اؤلسم بو وادی ارا، ای همای
غذا بؤلغوسی استخوانیم سېنگه
قبران اېتتی غم لشکری جانیمه
قیله ی عرض، صاحبقرانیم سېنگه
خیال ایچره هریان نظر ایلهم
باقر دیده خون فشانیم سېنگه
وصالینگدن ای جان، تاپالمه ی سراغ
نې لر توشتی باشیمگه سېندن ییراغ

سېن اېردىنگ جهان ايچره دولت بيله

وصالينگده اېردىم سعادت بيله

قدىنگ سرو، خلد ايچره قىلدى خرام

كۆنگول قالدى شور قىامت بيله

چو مېن هجر وادى سىده قالمىشم

فراق اېلگىده يوز ندامت بيله

دعالر تىلب روح پاكىنگ اوچون

ايشىم بۇلدى خىر و سخاوت بيله

سخاوت ايشىم، خىردور عادىم

سېنى اىزلەرم اوشبو عادت بيله

سپاه و رعيتنى تحقيق ايتىب

جهان ايچره قالدىم مشقت بيله

مېنى سلطنت مسنديده كۆروب

گمان اېتمه عيش و فراغت بيله

وصالينگدن اې جان، تاپالمەى سراغ

نې لر توشتى باشىمگە سېندن يىراغ

دريغا كه جان جوانينگ سپنينگ
مېنگه جان كې اېردى جانينگ سپنينگ
قه يو مرغزار اولدى جولانگهينگ ؟
قه يو بوستاندور مكانينگ سپنينگ ؟
بۇلوب يوزمينگ افسانه شرح فراق
تمام اولمەدى داستانينگ سپنينگ
قه يان باردينگ ، اې مهري يۇق بېوفا ؟
مېن اېرديم اوشل مهربانينگ سپنينگ
دعالر بيله دم به دم ياد ابتر
فراق ايچره بو ناتوانينگ سپنينگ
اولوس حاجتيني روا ايله ديم
سويونگه ي مو روح و روانينگ سپنينگ ؟
جگرگوشه ، كۆز نوري فرزندلر
كه بو برچه سيدور نشانينگ سپنينگ
وصالينگ دن اې جان ، تاپالمە ي سراغ
نې لر توشتي باشيمگه سېندن ييراغ

قه‌پان باردینگ، ای شاه گردون سریر
فلک اپردی حکموننگه فرمان‌پذیر
دریغا که جان جوانینگ اوچون
مروت‌گه میل ایتمه‌دی چرخ‌پیر
یوزونگنی بیر آستیده پنهان ایتیپ
مهنی هجر دامیگه قیلدینگ اسیر
چیقیب روشن ایله جهان ملکینی
بیر آستیدن، ای آفتاب منیر
چو عدل ایله‌دینگ، رۆز محشر سېنگه
رسول خدا بؤلغوسی دستگیر
کهل ای مونسیم، صبر و عشقیگه باق
جهالینگ فداسی قلیل و کثیر
قاشینگ بیرله کیپریکلرینگ هجریده
بو یانیمده خنجر، بو یانیمده تیر
وصالینگ‌دن ای جان، تاپالمه‌ی سراغ
نې لر توشتی باشیمگه سېندن ییراغ

مېنى اي فلک ، بېنوا ايله دينگ
حزين جانيمه کوپ جفا ايله دينگ
ايردينگ مېنى ظلم ايله ياردن
فراق ايلگينه مبتلا ايله دينگ
کهن زال مکاره سن ، اي فلک
بو عالمده کيمگه وفا ايله دينگ ؟
خدایا ، بېريب خانگه اقبال و جاه
.....⁹

محمد امين خان جمالي بيله
مېنى دام غم دن رها ايله دينگ
ولينعمى درديگه درمان بېريب
لباس سلامت عطا ايله دينگ
الهي ، بولردن ايرمه مېنى
امير جهاندن جدا ايله دينگ
قيليب شکر صبر ايله ، اي نادره
بوسؤزلرنى ايتيب دعا ايله دينگ
وصالينگ دن اي جان ، تاپالمه ي سراغ
ني لر توشتي باشيمگه سېندن ييراغ

⁹ بير مصراع توشيب قالگن.

قەيان باردىنگ، اي سرو نازىم مېنىنگ ؟
سېنگە يېتمەس عرض و نيازىم مېنىنگ
وصالينگە مغرور اېدىم نېچە كۈن
نياز اۋلدى اول برچە نازىم مېنىنگ
فغان كيم تاپىلگندە صيد مراد
هوا ايله دى شاھبازىم مېنىنگ
فراق اېلگىدە تاپمەدىم چارەيى
كە وصلينگ اېدى چارە سازىم مېنىنگ
جمالينگ دن اېرو توشوب كېچە لر
خيالينگ اېرور دلنوازىم مېنىنگ
سېنگە اعتقادىم كۆپ و صبرىم آز
فدادور سېنگە كۆپ و آزىم مېنىنگ
كويوب، اۋرتە نيب، شمع سوو بۇلدى پاك
اثر قىلدى سۆز و گدازىم مېنىنگ
وصالينگ دن اي جان، تاپالمەي سراغ
نې لر توشتى باشىمگە سېندىن يىراغ

سېنگه قيسى غمى بىان ايله يىن ؟
نېچە آه تارتىب فغان ايله يىن ؟
مکانىنگ سېنىنگ قيسى منزلده دور ؟
كۆزوم ياشيدىن خط روان ايله يىن
خيالىنگنى كۆنگولده حاضر قىلىب
غمىمنى سېنگه داستان ايله يىن
اۋشل عهدى يلغان جفا پيشه سن
سېنى تا به كى امتحان ايله يىن ؟
جدالىك رموزىنى اظهارىگه
قلمنى تىلىن ترجمان ايله يىن
كۆنگولنى سرورى جگر گوشه لىر
بولر شكرىنى حرز جان ايله يىن
كۆزوم نورىنى روشن اېت، اې خدا
تماشاي امن و امان ايله يىن
وصالىنگدن اې جان، تاپالمه ي سراغ
نې لىر توشتى باشىمگه سېندن يىراغ

اېرورمن گهي بېخود و گاه لال
اوکوش ناله دن پيکريم بۇلدى نال
کۇنگول ملکينه اۋت ساليب اشتياق
باشيمنى قىليب خېل غم پايمال
بۇلوب ارغوانى يوزوم زعفران
الف قامتيم بۇلدى هجر ايچره دال
جهان دستگاهيگه مغرور اېمس
کۇنگول سېندن ايرودور، آشفته حال
بو فرزندلر کيم بېريب دور خدای
نصیب ايله گي هر بير يگه کمال
خصوصا که کۆز نوري خان شهربار
خدا ايله گي دولتين بي زوال
محمد امين خان نادرگه شکر
بۇلر بدر تابان، بو نورس هلال
شفا تاپدى والنعمى سلطان بخير
که بار اېردى کۇنگولده اندن ملال
وصالينگدن اي جان، تاپالمه ي سراغ
نېلر توشتي باشيمگه سېندن ييراغ

جهان شاهی ابردینگ فریدون کبی

خزاین زری گنج قارون کبی

صلابتده اسکندر روم دېک

فتانت یبریده فلاطون کبی

نهال قدینگ گلبن ناز ابدی

نسب باغیده سرو موزون کبی

یوزینگ حسرتیده روان دور مدام

کوزوم یاشی دریای جیحون کبی

یوزوم نقره سی ابردی کافورگون

ساریغ بۆلدی هجرینگده آلتون کبی

الف دېک قدینگی فراقین چبکیب

بوکولدی قدیم حلقه نون کبی

بو ابیاتلرنی یوزونگ هجریده

دېدی نادره دُر مکنون کبی

وصالینگدن ای جان، تاپالمه ی سراغ

نې لر توشتی باشیمگه سېندن ییراغ

ترکیب بند

عرضيم سېنگه، اي جهان اميري
جان بيرله كۈنگول غمىنگ اسيري
سېن سيز بو كۈنگولنى قىلدى مجروح
شمشير فراق و هجر تيري
هر گوشه ده قوللرېنگ پریشان
سېن اېردىنگ الرنى دستگيري
فرياد كه اېھدى بېنوامن
سېن دېك كيشى و صليدن جدامن

قىلديم عدم اختيار، سېن سيز
عالمده مېنگه نه بار سېن سيز؟
كۈنگولگه اېرور ملالت افزا
سېر چمن و بهار، سېن سيز
سېن قانده؟ كه بۇلدى فرقت ايچره
يوز جان عزيز، خوار سېن سيز
گر بۇلمسه و صلينگ اي مكرم
منظور اېمس كۈزومگه عالم

اي يار شكرلب و وفادار
اېردىنگ بو جهانده مېنگه غمخوار
سېندن مېنى عاقبت ائيردى
يوز مكر بيله سپهر غدار
بېدارليغيمده كۆرمه كيم يۇق
كېلگىن بو كېچە توشومگه ، اي يار
كېلسىنگ قدمنىڭ دن اۋرگولورمن
لطف و كرمىڭ دن اۋرگولورمن

بۇلدى ايكي يىل جداليغيگه
كۆز تېگدى بو آشناليغيگه
هجران الميده ببنوامن
رحم ايله بو ببنواليغيگه
بىردم سېنى قىلمه ديم فراموش
رحمت مېنى باوفاليغيگه
كۆنگومده هنوز اشتياقینگ
جان ايچره تلاطم فراقینگ

اقلیم عدم گه کبتی یاریم
یوزلندی خزانه نوبهاریم
تا خسرو ملک و دولت ابردینگ
وصل ایچره خوش ابردی رۇزگاریم
مہن صبر بیلہ تحمل ایتدیم
هر چند که کبتی شہسواریم
اہمدی بو جهان مطیع خان باد!
شہزادہ لر عمری جادوان باد!

10
.....

¹⁰ افسوس کہ بو مصرع توشیب قالگن. تاپالمہ دیم. تاپیلسمہ، البتہ کہ قوشہ من.

بیر لحظه کۆزومنی ایلە روشن
گل فرقتیده نېچوک که بلبل
هجرینگده ایشیم فغان و شیون
آشفته و زار سېندن اُیرو
ای تازه بهار باغ و گلشن
تا بار بو جهان، مېن و سراغینگ
جانده الھینگ، کۆنگولده داغینگ

بلبل صفت ايله رم ترانه
اول گل غزلى ابرور بهانه
عزم ايله دى كبريا جنانين
سلطان بلند آستانه
كويىنگ سارى ايله رم دمادم
كوز ياشينى نامه سين روانه
بار ابردى سبنگه مطيع و محكوم
خاقان ختا خليفه روم

اي دۋست، فراق اېلگيدن داد
قىلدى مېنى مستمند و ناشاد
البتە فرشتە، يا پرى سن
بو شىكل ايله بۇلمىس آدميزاد
تا كامله قالدى سېندىن ابرو
پيوستە قىلۇر دعا بيله ياد¹¹

¹¹ بو بۆلۈك نېنىگ تۈركىيە اېتە دېگان بېر بېتى يۇق. كاتىب دن يازىلمە ى قالگن بۇلىشى مېكىن.

فراقنامه (ترجیع بند)

آه كيم بېحد منكا جور و جفا ايلر فلک
فرقت ايچره قسمتيم درد و بلا ايلر فلک
ياردن ايلرو مېنگه كؤپ ماجرا ايلر فلک
غم بيله گل دېك يوزومنى كهريا ايلر فلک
بېوفادور، عاقبت كيمكه وفا ايلر فلک ؟
حسرت و درد و الم گه مبتلا ايلر فلک
يارنينگ، البته ياريدن جدا ايلر فلک
گل بيله بلبلى بې برگ و نوا ايلر فلک
هېچكيم يارب، جهانده ياريدن ايريلمه سون
جانندن آرتوق مهربان دلداريدن ايريلمه سون

صبر قىلىسم عشق دردى بېقرار ايلر مېنى
كسب هۇش اېتىسم جنون بې اختيار ايلر مېنى
دم به دم فريادىم ابلدين شرمسار ايلر مېنى
هجر اداغى دردمند و دلفگار ايلر مېنى
اويله كيم جور فلک زار و نزار ايلر مېنى
يارسيز هجران بلاسيگه دچار ايلر مېنى
عاقبت بو درد و غم مجنون شعار ايلر مېنى¹²
هېچكيم، يارب، جهانده ياريدن ايريلمسون
جانندن آرتوق مهربان دلداريدن ايريلمه سون

¹² بو فراقتنامه نېنگ ترجيع بيتى دن تشقري هر بند يا بولگى ۸ مصراعليك بولگن. فقط شونيسي ۷ مصراع دن عبارت.

ياردن اُيرو كۈنگۈل دور تيره و آشفته حال
آفتابيم نېچه كۈن بۇلدى كه كۈرگزمس جمال
فرقت ايچره بدر تابان ضعيفدن بۇلدى هلال
غم يوكى آخر الفدېك قامتيمنى قىلدى دال
اي خوش اۇل ساعت كه اېرديم محرم بزم وصال
درد هجران ابتلاسين ايله مس اېرديم خيال
اۇل زمان اېردى بو نقصانلر مېنگه عيني كمال
باردى اۇل سرو روان، مېن قالميشم بېهوش و لال
هېچكىم، يارب، جهانده ياريدن ايريلمەسون
جانندن آرتوق مهربان دلداريدن ايريلمەسون

قاندە سېن يارىم ؟ سراغىنگە كۈنگۈل آواره دور
كېچە لر تا صبح اشكىم كوكب سياره دور
سرو قدىنگە كۈزۈم مشتاق بىر نظاره دور
پىرە زال چرخ كىم عاشق كىش و مكاره دور
جور و ظلمىدن يوره كده بېنھایت ياره دور
اېمدى كىم صبر ايله مك دىن جيب طاقت پاره دور
يىغله مەي نىلەي ؟ كه غم جانىم نى اۇرتب باره دور
چاره تاپمەي درديگە بو ناتوان بىچاره دور
ھېچ كىم يارب ، جهانده يارىدن ايرىلمە سون
جانندن آرتوق مېربان دلدارىدن ايرىلمە سون

بىر كېلىپ حالىمنى سلطانىم تەشاشا قىلمەدى
بېدوا دردىمگە رەھىم ئېلىپ، مەدەۋا قىلمەدى
ئېرىلىپ اندەن كۈنگۈل تەرك تەمنا قىلمەدى
تاش بېغىرلىك يار، فەريادىمگە پەروا قىلمەدى
يوسف عشقىدە بۇ ئېشلىرىنى زەلىخا قىلمەدى
ئۆتتى ۋامق دەردەن، يەدىنى ئەزرا قىلمەدى
مەتم فەرھادنى شېرىن تەقەزۇا قىلمەدى
ئېلى ھەجرەنىدە مەجنۇن مېن كېي يەقىلمەدى
ھېچكىم يەرب، جەھەندە يەرىدەن ئېرىلمەسۇن
جەندەن ئرتۇق مەھربان دلدەرىدەن ئېرىلمەسۇن

بهنوامن، قانده سن؟ ای شهریارِ محترم
شربتِ وصلینگنی تاپمهی، قان یوترمن دم به دم
سرو ینگلیغ قامتیمنی بارِ محنت قیلدی خم
مېنگه سېن سیز درد اوزه درد و الم اوزره الم
سېندن ايریلگچ غزالِ هؤش مېندن قیلدی رم
درد یار و غصه همدم، غم فراوان، عیش کم
بیلمه گن بؤلسم وصالینگ دولتینی مغتنم
هجر اېتک اؤشلب، گریبانیمنی محکم توتتی غم
هېچکیم یارب، جهانده یاریدن ايريلمه سون
جانندن آرتوق مهربان دلداریدن يريلمسون

نالە قىلدىم يارنىڭغ وصى مىسر بۇلمەدى
طالعىم رهبرلىغ اىلب، بخت ياور بۇلمەدى
وصل سارى دولت و اقبال رهبر بۇلمەدى
كۆزلىم مهر جماليدن منور بۇلمەدى
مېنگە همدم بىر كون اول خورشيدمنظر بۇلمەدى
بىر نفس ديداريدن جان بهرەپرور بۇلمەدى
كىم دور اول كيم كېلدى دنياگە مكدىر بۇلمەدى؟
هجر درديدن پريشانحال و ابتر بۇلمەدى؟
هېچكىم يارب، جهانده ياريدن ايريلمەسون
جانندن آرتوق مهربان دلداريدن ايريلمەسون

مېنگه اول کون کیم وفاگه عهد و پیمان ایلهدی
نوشداروی لبی دردیگه در مان ایلهدی
سؤنگره قیلگن وعده لرنی برچه یلغان ایلهدی
یا مگر اول عهد و پیماندن پشیمان ایلهدی
وصل خوانیدن نصیبیم داغ هجران ایلهدی
لاله دېک بغریم نی داغ فرقتی قان ایلهدی
خاطر جمعیمنی بوحسرت پریشان ایلهدی
مېن قالب غریتده، شاهیم عزم جولان ایلهدی
هېچکیم یارب، جهانده یاریدن ایریلمه سون
جانندن آرتوق مهربان دلداریدن ایریلمه سون

سېن قېليب عزم سفر، مېن درد ايله رنجورمن
ياد ايلب لېلرېنگ صهباسيني مخمورمن
وصلېنگ ايستب عافيت سرمنزلېدن دورمن
اېل گمان ايلر كه بو دولت بيله مسرورمن
ايله مس من سلطنتنى يارسيز منظور، من
مغتنم بيلمه ي وصالينگنى اگر، مغرورمن
اېمدى كوزگه عكسى دېك حيرتده نامقدورمن
قيلمه نكيز منع فغانيم، ياردن مهجورمن
هېچكېم يارب، جهانده يارېدن ايريلمه سون
جانندن آرتوق مهربان دلدارېدن ايريلمه سون

اې مغنى، نغمه ساز اېت، نادره گفتارېدن
كېم كېلر بوي وفا عشاق ارا اشعارېدن
رشته جانيمگه پيوند ايله سازېنگ تارېدن
قيلمه سين مو ناله ؟ ايريلدى وفاليغ يارېدن
تاشنى سوو قىلدى تاثير فغان و زارېدن
ناگهان بير آه اگر چېكسه دل افگارېدن
چرخ بنيادىنى خاكستر قىلر آتارېدن
بؤلمه سون محروم عاشق، يارنېنگ ديدارېدن
هېچكېم يارب، جهانده يارېدن ايريلمه سون
جانندن آرتوق مهربان دلدارېدن ايريلمه سون

نادره و شعرهای او
شامل متن انتقادی دیوان اوزبیکي
شفیقه یارقین
کابل — 1368

- نادره و شعرهای او (شامل متن انتقادی دیوان (اوزبیکی)
- مقدمه و اهتمام: شفیقه یارقین
- نشر کردهٔ اکا دمی علوم ج.ا.
- تیراژ: 2000
- جای چاپ: مطبعه دولتی
- سال چاپ: 1368

پیشگفتار

وقتی گرهی از رقتِ احساس ، اشکِ اندوه ، و حسرت و تلخی ناکامیها در دل ایجاد میشود ؛ وقتی گرهی از عشق و آرزو ، اشکِ شادی و شهدِ کامیابی در اندیشه جوانه میزند ؛ نیاز شعر بر روان آدمی ، زاده میشود. اگر این حسها و درکها ژرفتر و تأثیرات آن بارزتر باشد ، گره دل بر روی لب شگوفه میبندد و با زبان شعر گشوده میشود. زن که طبیعتاً احساسی رقیقتر ، دلی نرمتر و روانی تأثیرپذیرتر دارد ، با شعر بیشتر نزدیکی مییابد و اگر خود شعری بگوید ، از نهایت صمیمیت سیال محبت سرچشمه میگیرد و با صدقتی پذیر فتنی به بیان میآید.

و اما ، زن را در درازنای زمانه‌ها و در گذر تند و ناشکیب سده‌ها کمتر مجال سرایش شعر بوده و در جوامعی که تبارز نیازهای روحی ، خواسته‌های طبیعی جسمی ، آرزوی دوست داشتن و دوست داشته شدن ، از موقف زن سخن گفتن و نیازهای روان زن را فریاد کردن ، گناهی نا بخشودنی شمرده میشده است ، کمتر زنی با این داوری جامعه جرأت ستیز و رویارویی داشته و از همپنرو کمتر زنی به شعر پرداخته است.

اگر رابعه‌یی در پشت دیوارهای کهن زمان ، زن بودن را با صدای رسای شعر فریاد کرده است ؛ اگر زیب النسایی احساس زن بودن را در پشت پرده شعر مخفی کرده است ؛ و اگر نادره‌یی با سوز دل ، نیاز زن بودن را در رمزهای شعر پیچیده است ؛ عرصه کوچکی برای پرواز از قفس تنگ جامعه و محیط را داشته است.

چه میدانیم ؟ اگر رابعه ، زیب النساء و نادره و چند تای دیگر ، دختر فرمانروایان جامعه نمیبودند ، رابعه ، زیب النساء و نادره میتوانستند شد ؟ آیا پروانه زیبای شعر شان پروازگاهی مییافت ؟ اگر نساخ ، مذهب و مدّونی شعرهای شان را نمینوشت ؛ نمی‌آراست ؛ و کتابخانه‌های دربار آن آثار را نگهداری نمیکرد ؛ آیا به دست نسل امروز میرسید ؟

چه میدانیم ؟ آیا رابعه‌ها ، زیب النساء‌ها و نادره‌های دیگری در جامعه وجود نداشته اند که بنابر نبودن عرصه پرواز ، شعرهای شان در قفسهای کوچک و تنگ دل شان زندانی گشته است و اگر مجالی میبود ، امروز از نام آوران عرصه سخن بودند و پاسداران گنج لایزال و بیش بهای شعر ؟

و اما ، اینک میدانیم که دیگر زن بودن در جامعه ما گناه نیست ؛ هیچ دیواری دور احساس زیبای زن کشیده نمیشود ؛ آسمان گسترده ، پاک و بیغبار کشور مان پرواز گاهیست ناکرانه‌ها ؛ که فرشته‌گان زرین بال شعر و سخن تا بی انتهاترین افق این بیکرانه‌گی ، میتوانند بال بکشایند ؛ رنگین کمانی از احساسها ، پندارها و آرمانهای زیبا و رنگین زن را بر این آسمان آبی و پاک بسازند و از آن بالاها سرود جاودانه و ماندگار همه مادران جهان را - که آزادی و صلح است و برابری و رفاه - زمزمه گر شوند.

به این آرزو و این باور که آسمان کشور مان را هزاران رنگین کمان ازینگونه آذین بندد و از هر کران آسمان بیکران کشور مان سرود صلح و آزادی سروده شود.

محقق شفیقه یارقین (کابل: اول عقرب سال ۱۳۶۵)

فهرست عناوین

بخش نخست

6	سخنهای آغازین
10	زیستنامه نادره
20	نسخه های خطی و چاپی دیوان نادره
23	محتوی و درونمایه شعرهای نادره
78	شکل و برونمایه شعرهای نادره
124	کاستیها و نارساییهای دیوان نادره
130	پایان سخن
135	بیلو گرافی

صفحه	سطر	نادرست	درست
16	اخیر	تقسیم میگردد	تقسیم میگردد. (14)
18	اخیر	کلیما گای	کیلما گای
28	7	دم نعلق	دام نعلق
29	9	کلیتور ما	کیلتور ما
39	14	جورا ایله	جورایله
39	26	برحد ذر	بر حذر
40	12	غنمت	غنیمت
41	16	نچه	نیچه
43	18	گویه	گوید
46	24	بیرو	بیرو
49	1	پیرو	پیری
49	2	یأجوبی	یأ جوجی
58	13	دستگاهیمینی	دستگاهیمینی
60	16	در آرده	در آورده
61	20	تمیکند	نمیکند
63	9	شمعی	شمع
70	9	قلیلور من	قیلور من
71	20	انینگ	انی
76	20	(آهوی نر)	(گردبار)
76	22	اوشل	اوشال

صاحبقران	صاحبقران	13	81
سن	سسن	19	83
اوزگا	اوزگار	آخر	83
یوق مینی	یوق مہنی مینی	2	84
صبوری	صبور	17	84
لبنینگ	لبنینگ	5	85
بولما	برلما	18	98
مشابہتہایی	مشابہتہایی	5	99
عرض اللبد	عرض اللبد	6	107
جمالی	جمال	12	111
ہمنیشینی	ہمنیشینی	9	112
ایردی	اپردی	6	112
مڑگانی	مڑگان نی	11	123
شی	شئی	2	124
بیردی	بپردی	16	124
شیء	شئی	9	126
برداشتی	بردشتی	12	126
یاغین	ییغین	12	126
خم	م	2	128
ایندورسہ	ایندورسہ	12	134
کیلیب اشکیم	کئلب اشکیم	اخیر	134
نجومیدین	نجومیدین	20	137

تشبیہات	تشبیہات	1	138
تخیل اورا	تخلیل ورا	1	144
(اوفار عزال)	(اومار غزال)	18	155
(صوت نوا)	(صوب نوا)		
پیشنهاد	پشنهاد	22	156

سخنهای آغازین

سالها میگذرند؛ سده‌ها و هزاره‌ها میگذرند؛ و درین گذشت زمانه‌ها، آنچه که گذرا نیست، در ذهن تأریخ میماند؛ با زمان و همپا با رشد لحظه‌ها زنده‌گی میکند؛ با سوده زمان صیقل مییابد و بر آئینه حیات باتالوئی بیشتر یا کمتر، میتابد. و آنچه که گذراست، با گذشت زمان چون بادی سبکپا، شتابنده از گذرگاه‌های ذهن تأریخ میگذرد و فقط برای مدتی بسیار اندک، گردی و غباری از آن بر آئینه حیات مینشیند که پس از مدتی بسیار اندک، آن گرد نیز از آئینه حیات زدوده میشود.

ادبیات و میراث‌های ادبی نیز یکی از آن پدیده‌هایست که در ذهن تأریخ مانده است؛ میماند و خواهد ماند. و اگر این میراث ادبی، اصیل باشد و گرانبها؛ با افزایش سالها ارزش آن فزونی مییابد و با عمر سده‌ها، اصالت آن بیشتر میشود. چه بسا که هر سال گوهری دیگر بر این گنج افزوده گردد و سوده زمان آن گوهر را باز هم تابنده‌گی و درخشش بیشتر بخشد.

همه خلق‌های جهان ادبیات و میراث‌های ادبی خود را دارند؛ بر این میراث‌های ادبی میبالند؛ از آن پاسداری و نگهداری میکنند؛ گوهرهای تازه بر آن میافزایند و هر روز بیشتر از روز پیش صیقلش میدهند که خلق اوزبیک نیز در دایرة بزرگ خلق‌های جهان ازین قاعده، مستثنی نیست.

یکی از میراث‌های گنج عظیم و بیش بهای ادبی خلق اوزبیک دیوان اشعار نادره بیگم (کشته شده در سال ۱۸۴۲ میلادی یا ۱۲۵۸ هجری) شاعربانوی نیمه نخستین سده نهم میلادی است که با اشعار زیبا، خیال انگیز، انسانی و پر محتوای خویش ثروتی بر ثروت‌های ادبی خلق اوزبیک افزوده و نام خود را بر برگ‌های دفتر زمان با خطی درشت ماندگاری داده است.

آموزش میراث ادبی نادره از زمان حیات او آغاز یافت، چنانکه شاعران معاصرش شعرهای او را به خوانش گرفتند و به اقتفای غزلیات او، غزلها و مخمسهایی بستند. آموزش میراث ادبی نادره در درازنای سالهای پس از مرگ او ادامه یافت. پس از پیروزی انقلاب کبیر سوسیالیستی اکتوبر همچون میراثی ماندگار، ارزشمند و انسانی نگهداری میشود و با هر مقاله تازه‌یی که پیرامون زنده‌گی، اندیشه و شعرهای او نوشته میشود، ارزش میراث ادبی او فزونی میگیرد و با هر پژوهش تازه‌یی که به انجام میآید، اندیشه‌های والای نادره برجسته‌گی و درخشش بیشتر مییابد و این سخن را بیان میدارد که شعرهای او از جوهر هنری پرباری برخوردار اند.

نخستین پژوهشها و مقاله‌ها در مورد نادره از سال ۱۹۲۲ میلادی آغاز یافت و تا کنون دهها مقاله و تعدادی رساله و کتب اندرین مورد چاپ و منتشر گردیده است که در بلیوگرافی رساله حاضر معرفی نموده ایم. ممکن است پرسشی به میان آید که با این همه مقاله، رساله و کتب چاپ شده، ضرورت نگارش این رساله چه بوده است؟

پاسخ به این پرسش را بدینگونه میتوان ارایه داشت:

1 - تمام مقاله‌ها ، رساله‌ها و کتبی که پیرامون زنده‌گی و ایجادیات نادره منتشر گردیده است ، همه با رسم الخط مروج امروز اوزبیکستان شوروی به چاپ رسیده اند که جز یک تعداد خیلی معدود از روشنفکران اوزبیک کشور ما ، دیگران قادر به خوانش آن نیستند.

2 - اکثر این مقاله‌ها توسط افراد و اشخاص مختلف در نشریه‌های مختلف و در سالهای مختلف نوشته و چاپ شده اند که امروز نسخه‌های آن را جز در کتابخانه‌های معتبر اتحاد شوروی ، در جاهای دیگر کمتر میتوان دستیاب نمود.

3 - اکثر این مقاله‌ها در برگیرنده مطالبی در باره زنده‌گی و مرگ ، رخدادها و ویژه‌گیهای زمان و جامعه ، چگونه‌گی دستیابی بر نسخه‌های خطی دیوان نادره و بازشناسی هریک ازین نسخه‌ها بوده ، در مورد شعر نادره و ویژه‌گیهای بدیعی و هنری آن ، اندیشه‌ها ، آرزوها ، پیامها ، برداشتها و در مجموع جهانبینی و دیدگاه‌های نادره معلوماتی مختصر و اندک به دست میدهند. حال آنکه نادره ، هستی و زنده‌گی معنوی خود را فقط از برکت شعرهایش تا امروز ادامه میدهد. پس اگر قرار باشد که پژوهشی در مورد نادره به انجام آید ، بهتر است آن پژوهش در شناخت اندیشه و هنر نادره -که در شعر او تبلور یافته است- بیشتر یاری رساند تا جنبه‌های دیگر زنده‌گی و زمان او.

4 - در این مقاله‌ها و رساله‌ها ، اگر بخشهایی به اندیشه و شعر نادره اختصاص یافته باشد ، سیستماتیک و جمع بندی شده نیست ؛ تفکیک میان شکل و محتوای ارزشهای هنری و ارزشهای اجتماعی شعر او صورت نگرفته است ؛ شعرها با دید نقادانه به بررسی گرفته نشده و کاستیها و نارساییهای شکلی و متنی آن برملا نگردیده است ؛ عنوانها با متن هماهنگی ندارد و فصلهای جداگانه با عناوین فرعی متناسب با متن ، مشخص نشده است ؛ یک موضوع در چند جا فقط با تغییر واژه‌گان و جمله‌ها تکرار گردیده است ؛ مباحث با هم متداخل اند ؛ استنتاجها به جای این که بر تمامت شعر یا دیوان نادره اتکا داشته باشند ، بیشتر بر یک یا چند غزل معدود اتکا دارند ؛ استنتاجها بر مثالهای متعدد شعری استوار نگردیده ، گاهی فقط بر یک بیت متکی اند و گاهی حتی یک مصرع برای مثال و اثبات ادعای مؤلف آورده نشده است. به گونه مثال: رساله (حیات و ایجادیات نادره) تألیف دکتور محبوبه قادروا را -که از سوی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی به سال ۱۹۶۵ میلادی در تاشکند به چاپ رسیده است و یکی از معتبرترین و مفصلترین مقاله‌ها و رساله‌ها در باره نادره و شعرهای او به شمار میرود- از نظر میگذاریم. این رساله دارای صد صفحه و نه فصل بوده ، عناوین زیر را داراست:

نادره دوران ، دیوانهای شاعره ، شعر ، محبت و زنده‌گی ، سالهای فاجعه آمیز ، همیشه زنده است ، خاتمه ، علاوه (موادی در باره بیوگرافی نادره) و ادبیات.

چنان که دیده میشود ، عناوین بخشهای مختلف رساله با هم هیچگونه پیوندی ندارند و یک نظر اجمالی بر این عنوانها خواننده را به این پندار -که هر یک از عناوین بالا جدا جدا و در فاصله‌های زمانی به صورت مقاله‌های

مستقل به نوشت آمده و بعد بی آنکه کدام تسلسل منطقی و پیوند سیستماتیک میان آنها ایجاد شود، در یک رساله جمع آورده شده اند- فرامیخواند.

این پروژه بنابر دلایل فوق از سوی دیپارتمنت زبان و ادبیات اوزبیک به حیث یک پروژه مبرم و ضروری برای غنابخشی و رشد افزونتر ادبیات ملیت اوزبیک شناخته شد و در پایان سال ۱۳۶۳ ه. ش. پس از تأیید انستیتوت ملیتهای برادر و بیوروی اجرایی مرکز زبانها و ادبیات، انجام آن به عهده من گذاشته شد.

از آنجایی که نسخه‌های خطی دیوان نادره بیگم در دسترس نبود، کار خود را بر روی دو نسخه چاپی -که اولی به سال ۱۹۶۳ میلادی از سوی بنگاه نشراتی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی در (۶۲۰ صفحه) و دومی به سال ۱۹۶۸ میلادی از سوی بنگاه نشرات ادبیات بدیعی به نام (غفور غلام.) در (۲۹۳ صفحه) به نامهای: دیوان نادره و آثار نادره به طبع رسیده است- اساس گذاشتم. این دو نسخه چاپی را با هم مقابله نموده، کمبودهای یک نسخه را از روی نسخه دیگر تکمیل و اشتباهاتی را که در هر دو نسخه یا از سوی کاتب و یا از سوی پژوهشگر اشعار نادره (محبوبه قادروا) به وجود آمده بود، از روی قرینه شعر و سیاق کلام تصحیح کرده، به رسم الخط مروج اوزبیکان افغانستان و املای زمان زنده‌گی شاعر برگردانیدم. پس از انجام این کار، با بهره‌گیری از پژوهشهایی که در مورد نادره و دیوان او در اوزبیکستان شوروی به انجام آمده است و با سود جستن از میتودهای نوین ادبیات‌شناسی، به بررسی اشعار نادره بیگم پرداختم و درین بررسی، تلاش من بیشتر در جهت رفع آن کاستیهایی بوده که در پژوهشهایی قبلی محققان اوزبیکستان شوروی دیده میشد و شرح و بسط مسایلی بوده که در پژوهشهای قبلی یا هیچ تماسی به آن گرفته نشده و یا بسیار فشرده و پراکنده در موردش حرفهایی گفته شده است.

اینک که کار پژوهشی من در مورد نادره و اشعار او به فرجام رسیده است، لازم میبینم تا از استاد رهنمایم محترم کاندید اکادمیسین دکتور محمد یعقوب واحدی -که همه مواد و کتب مورد نیازم را حتی المقدور تهیه نموده، در دسترسم قرار داده اند و در مواردی که با دشواری و پرسشی مواجه شده ام، رهنمایی لازم کرده اند- سپاسگزاری نمایم. به همینگونه از محترم محقق ناصر رهیاب -که مشوره‌های دانشورانه‌شان در بسا موارد موثر بوده است- تشکر میکنم.

زیستنا مه نادره

سده‌های هژدهم و نوزدهم ماوراءالنهر و آسیای میانه از سده‌های بسیار ناآرام و پر آشوبیست که آتشی درگیریهایی خانان و امرای متعدد از یکسو و بیداد جامعه فیودالی از سوی دیگر، فضای آن سده‌ها را با دود غلیظی انباشته است.

درین سده‌ها خان نشینیهای متعدد -که از جمله سه تایی آنها (خیوه، بخارا و سمرقند) عمده بودند- گاهی برای گسترش ساحة قلمرو خویش و زمانی برای تسلط جویی بیشتر و تبارز تواناییهای جنگی خویش با هم به ستیز میپرداختند و آرامش منطقه را برای مدتی برهم میزدند و گاهی که دشمنی نیرومند از خارج بر آنان هجوم میآورد، با هم سر سازگاری در پیش میگرفتند و برای مدتی اندک خوان اتفاق و اتحاد میگستردند؛ ولی دیری نمیگذشت که باز هم نزاع بر سر فرماندهی از سر گرفته میشد و هیچیک ازین سلاطین، فرماندهی آن دیگری را نمیپذیرفت. در نتیجه، داعیه سروری و فرماندهی بر دیگران، در ذهن هر یک جان میگرفت و اتحادی که میرفت آرامشی و رفاهی برای منطقه و جامعه و مردمانش به بار آورد، بار دیگر دستخوش درگیریهایی و نفاق میگردید و ستیزهای خونین و جنگهای تباهکن دوباره از سر گرفته میشد.⁽¹⁾

و بدینگونه، بلای گرسنه‌گی، فقر، ویرانی و فلاکت، بر مردم شدیدتر حمله میآورد و مردم فقیر و تهیدست جامعه بازهم بیشتر در گودال ژرف تهیدستی و ناتوانی فرو میرفت و در زیر بار مصارف سنگین نظامی -که خواهی نخواهی بر دوش او گذاشته شده بود- خم میگردید. این فقر و گرسنه‌گی وحشتناک را (تاریخ تورکستان) چه خوب تصویر کرده است:

(زمانی که عالم خان به تاشکند لشکر کشید و شهر را به محاصره گرفت، گرسنه‌گی و فقر چنان به شهر رو آورد که مردم بروی سرکها جان میدادند و از فرط گرسنه‌گی به خون گوسفندانی که در سلاخخانه ریخته میشد، حمله برده و حتی عده‌یی برای دست آوردن این خون، با هم میجنگیدند.)⁽²⁾

1. نادره، محبوبه قادروا، نشریات اکادمی علوم اوزبیکستان شوروی، تاشکند: 1965 ص 6 و 7.

2: تاریخ تورکستان، حاجی ملا عالم مخدوم، چاپ مطبعه تورکستان جنرال گوبیرنا تور، تاشکند: 1333 هـ. یا 1915 م، ص 45.

در چنین اوضاع و احوالی، فیودالان و اربابان بزرگ زمین از یکسو، خانان و امرای متعدد از سوی دیگر و روحانیون، مشایخ و علمای فریبکار از دیگر سو به غارت مردم بینوا میپرداختند و ازین آشوبها و جنگهای داخلی سود فراوان میبردند و بر ثروت و قدرت و نفوذ خود میافزوند.

مردم تهیدست جامعه و دهقانان و صنعتکاران که در زیر پاشنه‌های فیودالیزم و ضربات جنگها و درگیریهای داخلی، ظلم و بیعدالتی، غارت و چپاول فرمانروایان ظالم خورد و خمیر گشته بودند، گاهگاهی سر عصیان برمیداشتند و شورش برپا میکردند و قیامی را به راه میانداختند که بنا بر نداشتن سازماندهی خوب، رهبری آگاهانه، هوشیاری و کارآگاهی لازم، به شدت از سوی امرای و طبقات حاکم جامعه فیودالی سرکوب میگردد و باشکست و ناکامی این قیامها و عصیانها، باز هم بیداد و ستم بر بیچاره‌گان و غارت مظلومان اوج بیشتر میگرفت و دامنه کشتارها و شکنجه‌های مردم وسعت بیشتر مییافت، چنانکه خواجه قلندر به سال (۱۸۴۰ م.) هنرمندان، کاسبان، فقرا و دهقانان را گرد خود جمع آورد و چنان شورشی به راه انداخت و چنان مردم ازین شورش پشتیبانی نمودند که پایه‌های سلطنت قوقند لرزید؛ ولی خواجه قلندر به وسیله مکر و فریب به چنگ امیر افتاد و به قتل رسید. با این قتل و سرکوب شورش، مردم مایوس نشدند و زود زود و در وقت و زمانش دست به شورشهای مشابه دیگر زدند و این عصیانهای مردم با دشنه جبر و زور سلطنت خاموش نشده، همچنان شعله ور باقی ماند.^(۳)

طبیعیست که در چنین اوضاع و احوالی، تعصبات دینی نیز بر جامعه و محیط بیشتر دامن میگسترده و آزادیهای برحق مردم را زیر پا میکند و باز هم طبیعیست که در چنین جامعه نا برابر و عقب مانده فیودالی نقش زن و آزادیها و حقوق او بیشتر از نظرها اندخته میشود و حصارهای محکمتری از نابخردی و بیداد، به دور زن قد برمیاfrزد و ساحه پرواز اندیشه و احساس لطیف او را تنگتر میسازد.

نادره در چنین دورانی و در شرایط سنگین چنین جامعه پر آشوبی چشم به جهان هستی گشود. گاهی با خوشبختی و کامرانی و زمانی با غمها و بدبختیها زنده‌گی کرد؛ گاهگاهی به شعر پناه برد و از خشت زیبای شعر، بنای مستحکمی برای خود ساخت و در فرجام با مرگی سخت غم انگیز و رقت آور چشم از جهان فرو بست و از دار فانی رخت سفر برکشید.

بیابید، ورقهای زنده‌گی نادره را برگردانیم و از میان برگهای تاریخ آنچه را که به زنده‌گی مادی و معنوی او بسته‌گی دارد، انتخاب نموده، زیستنامه او را فراچشم مان تصویرسازی کنیم. در سالهای (۱۷۹۱ یا ۱۷۹۲ م.) در شبستان پرجلال و شکوه رحمانقلی بی (بیک) حاکم اندیجان، دختر زیبایی با گریه نخستین تولد، خنده بر لبان اطرافیانش کاشت و چراغ روشن شادیها را بر افروخت و نام زیبای (ماهلرآیم.) بر او نهاده شد. این دختر زیبا که بعدها ملکه یک سرزمین آباد و پر جلال و ملکه سرزمین شعر گشت، همین (نادره) است که من و شما شعر او را و زیستنامه او را به پژوهش و خوانش گرفته ایم.

^۳: نادره، محبوبه قادروا، ص ۷۶.

چنانکه گفتیم ، ماهرلایم (نادره) در خانواده‌یی مرفه ، بانفوذ و بافرهنگ پا به جهان هستی گذاشت ؛ با بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی خانواده اش به تحصیل دانش پرداخت ؛ در کمال رفاه و آسایش رشد کرد ؛ با دواوین شاعران بزرگ اوزبیک و تاجیک آشنایی یافت و با خوانش اشعار شان دریچه‌های رنگین شعر بر او گشوده شد و با دید وسیعتری بر جهان ، انسان ، طبیعت و هستی نگرستن آغازید.

از دوران کودکی نادره ، معلومات دقیقی در دست نیست ؛ ولی از خلال نسخه‌های خطی و اسناد دوران او و سالهای پس از وفاتش ، میتوان به این نکته پی برد که نادره از آوان خورد سالی ذهن قوی و طبیعت نازک و لطیف ، کردار نیکو ، زیبایی ملیح و کرکتری دوست داشتنی داشته است. او درسهای نخستین را از (آتین آی) فراگرفته و همین که سواد خط خوانی یافت ، ذوق مطالعه او را به سوی حافظ ، فضولی ، بیدل ، نوایی و دیگر شاعران بزرگ فراخواند و شعرهای این شاعران بزرگ رول مهمی را در بلاغت معنوی شاعر مان ایفا نمود.⁽⁴⁾ در مورد خصوصیات اخلاقی نادره ، تاجی عثمان چنین مینویسد:

شاعره‌یی که در خوقند تقریباً (۱۱۲) سال قبل ازین با تیز هوشی ، شاد روحی ، حاضر جوابی و شیرین سخنی شهرت یافته بود ، همین نادره فرغانه‌گی بود. غیر ازین ، توصیف حسن و جمال وی نیز به زبان همه اهالی مضافات فرغانه آن وقته انتشار یافته بود. نادره شاعره نیکبین و نیکوکار بوده ، سخنهایش مانند گلها لطیف و از رنگ و بوی معانی و شوخیها بینیاز بوده اند.⁽⁵⁾

در سالهای (۱۸۰۶-۱۸۰۷ م.) سلطان خواجه حاکم تاشکند ، خود را امیر میخواند و سر عصیان برمیدارد. طبیعتیست که امیر عالم خان امیر قوقند این عصیان را نمیتواند تحمل کند و برای سرکوب او ، برادر نزده سالد خود عمربیک را به همراهی قشونی گسیل میدارد. عمربیک که جوانی شجاع و کارآزموده است ، درین جنگ به پیروزی دست مییابد و شورش را سرکوب میکند. امیر عالم خان به پاداش این خدمت ، حکومت مرغینان را به عمربیک میبخشد و این جوان دلیر و با شهامت حکمدار ولایت بزرگی میشود.

درین آوان نادره در سنین چهارده - پانزده ساله‌گی قرار دارد و آواز زیبایی و حسن سلوک او دور نزدیک را فراگرفته است. عمربیک - که مفتون زیبایی صورت و پاکیزه‌گی سیرت نادره شده است- او را از مامای خود (رحمانقلی بی) حاکم فرغانه خواستگاری میکند. این واقعه را از خاطرات عبدالنبی هاتف شاعر دربار و همروزگار نادره چنین برمخوانیم:

(.....) مرد نیکونام و عالیمقام رحمانقلی بیک که خویشاوند او بود و توغدار و مسندنشین حکومت قلمرو فرغانه ، در حرم عصمت خود مستوره همایون طلعت و محجوبه زیبا هیئت داشت که در قلمرو خرد و فتانت ، حسن و لطافت ، جلوه برافروخته بود. گلهای چمن از رشک رخسار زیبای او شرمسار و یاقوت یمن از لعل روح افزای او

: تاریخ ادبیات اوزبیکی ، جلد چهارم ، نشریات اکادمی علوم اوزبیکستان
⁴ شوروی ، تاشکند ، 1978 ، ص 173.

: بیست و سه ادیبه ، تاجی عثمان ، نشریات دولتی
⁵ تاجیکستان ، استالین آباد ، 1957 ، ص 100.

بی اعتبار. سرو و شمشاد از قامت خرامان او سر پست و چشم نرگس از تماشای چشم سرمه‌گون او حیرت پرست بود.

بیر نادرهٔ زمان عفت
بیر غنچهٔ بوستان عصمت
اقلیم جمال کامیابی
عصمت فلکینی آفتابی
دانش ببله فهم‌غه یگانه
یعنی که یگانهٔ زمانه
گلشن ابدی منفعل کوزیدین
آی بیرله قویاش خجل یوزیدین
اپردی انگا شاهزاده عاشق
عذراغه نېچوک که زار وامق
یاد ایلاب اوшал نگار دلکش
عقل و خردی ابدی مشوش
هر لحظه خیال ایتیب کرشمه
اپردی کۆزی یاشی چشمه-چشمه

در عشق آن نادرهٔ دوران، این شهزاده بیقرار، شبها خلوت گزیده تا صبح به سان شمع میسوخت.⁽⁶⁾
عمرییک عده‌یی از بزرگان و موسفیدان دربار را به خواستگاری میفرستد و بالاخره ماهرلاییم – این دختر زیبای فرغانه را به عقد نکاح خویش در می‌آورد. ماهرلاییم به مرغینان -محل زنده‌گی و حکمروایی عمرییک- می‌آید و با شاعره‌های مرغینان آشنایی می‌یابد و با آنان کارهای ایجاد می‌شود که او یسی بیشتر از همهٔ آن شاعران در فعالیت‌های ادبی او همکاری‌های ثمربخشی داشته است و نادره برای آنکه همواره با او یسی بتواند محشور باشد، او را به دربار فرامیخواند و به حیث معلم کنیزه‌گان و کودکان دربارش به کار می‌گمارد.⁽⁷⁾
عمرییک – شوهر نادره – نیز که شاعری خوش قریحه بود و با تخلص امیر دیوانی ازو باقیمانده است، مشوق نادره در سرایش شعر میشد و بیشتر اوقات با او مشاعره‌ها و مناظره‌های فی البدیهه میکرد که در نازک اندیشی و زیبایی تخیل، پخته‌گی شعر، استواری سخن و شگوفایی هنر نادره بی تأثیر نبوده است.

⁶ نادره ، ص 12 - 13 .

دایره المعارف اوزبیکستان شوروی ، جلد هشتم ، تاشکند : 1979⁷ ، ص 44 .

در سالهای (۱۸۱۱ - ۱۸۱۲ میلادی) امیر عالم خان به تاشکند سفر میکند و حکام ناراضی او، عمر بیک را از مرغینان به قوقند آورده، به پادشاهی برمیگزینند و امیر عالم خان را به دست عده‌یی از نگهبانان او به قتل می‌رسانند و بدینگونه قلمرو وسیعی در زیر فرمان عمر بیک - که اکنون امیر عمرخان شده است - قرار میگیرد.^(۸) بعد ازین که عمر بیک به پادشاهی برگزیده شد، دامن ظلم را برچید؛ غلامانی را که امیر عالم خان به زور به خدمت عسکری واداشته بود، به خواجه‌گانشان بازگرداند؛ کسانی را که از ظلم امیر عالم خان فرار اختیار کرده، آواره دیاران دیگر شده بودند، به خدمت خویش فرا خواند و بنواخت.^(۹) شعرا را از گوشه و کنار سرزمینهای دور و نزدیک به قوقند جمع آورده، مجمع الشعرايي از شاعران ذکی و ظریف ایجاد نمود؛ غزلیات و اشعار آنان را فرمود تا تدوین کردند؛ علما، فضلا و صنعتکاران را بنواخت و ولایت فرغانه را به حد اعلای ترقی، آبادانی و شگوفایی علم و دانش رسانید.^(۱۰)

هنوز دو سال از آرامی نسبی آن ولا نگذشته بود که داعیه ملک‌گیری امیر عمرخان را نیز مغرور کرد و عساکر خویش را برای تصرف نواحی اوراتیپه، آق بؤلوق، سمرقند و غیره فرستاد که در نتیجه، آن نواحی تاراج گردید و اموال، چارپایان و اسیران بیشماری به غنیمت گرفته شد. به همینگونه به تورکستان حمله برد و تمام خزاین آن دیار را به تصرف خود درآورد و در حمله‌یی که بر (دیزخ) سامان داد، کشته‌ها و زخمیهای فراوانی برجای گذاشت و به قول مؤلف تاریخ تورکستان هنر دیگری جز تاراج، سرکوب و کشتار مردم نداشت.^(۱۱)

دوران آسایش و سعادت نادره و امیر عمرخان زیاد دوام نیاورد و در سال ۱۲۳۹ هجری، با مرگ نا به هنگام امیر عمرخان شیرازه خوشبختی نادره از هم پاشید و اندوهی گران بر روح و روان نادره مستولی گشت که غم انگیزی و شدت این بدبختی در اشعار نادره، به ویژه در فراقنامه‌هایش با هنرمندی تمام تصویر گردیده است و میتوان زبانه‌های آتش اندوه او را از میان ابیات غمنامه‌هایش دید و سوزنده‌گی این آتش را از حرف حرف سخن او و بیت بیت شعر او حس کرد.

پس از مرگ نابه‌هنگام امیر عمرخان، پسر بزرگ او محمدعلیخان - که تازه به چهارده ساله‌گی رسیده بود - بر کرسی سلطنت تکیه میزند و طبیعیست که نادره در اداره امور کشور با او اشتراک مساعی مینماید و کارها نه با دست و دماغ محمدعلیخان؛ بل بیشتر با دست و دماغ نادره سر و صورت مییابد؛ چنانچه کارهایی برای ترویج علم و هنر سامان داده میشود؛ شاعران، هنرمندان، مذهبیان، خطاطان، فاضلان، عالمان و نقاشان از شهرهای مختلف فراخوانده میشوند و با تشویق و ترغیب فراوان، برای آفرینش آثار تازه وادار میگردند. هاتقی شاعر دربار نادره درین مورد چنین نوشته است: (پس از وفات عمرخان، این مروارید صدف عفت، شاعران، فاضلان، عالمان،

دیوان نادره، به کوشش محبوبه قادروا، نشریات اکادمی علوم:

^۸ اوزبیکستان شوروی، تاشکند: ۱۹۶۳ م، ص ۲۱.

^۹ تاریخ تورکستان، ص ۵۳.

^{۱۰} همان اثر، ص ۶۵.

^{۱۱} همان اثر، ص ۵۵ - ۶۱.

خطاطان و نقاشان را از شهرهای فرغانه، تاشکند، خجند، اندیجان و شهرهای دیگر به خدمت خویش فراخواند.⁽¹²⁾

نادره در زمان حیات خود طرح بنای کتابخانه‌یی را ریخت و برای تذهیب و ترتیب و تدوین کتابها، عده‌یی از بهترین خطاطان، نقاشان و مذهبیان را به کار گماشت و برای تشویق آنان قلم طلایی، قلمدان نقره‌یی و لقب افتخاری (زرین قلم) بخشید و کتابخانه او نظم و نسقی در خور ستایش یافت و در آن بهترین کتابها با آراسته‌ترین شکل جمع و ترتیب گردید.

به همین‌گونه نادره برای آبادانی کشورش نیز تلاش پیگیر به خرج داد؛ چنانکه قسمت اعظم در آمد خزانه را برای اعمار بناهای خیریه؛ چون: کاروانسراها، رسته‌ها، مهمانخانه‌ها، حمامها، مدرسه‌ها، مساجد و بازارها به مصرف رسانید.⁽¹³⁾

نادره چنانکه از یک مادر بادلش و شاعر میتوان توقع کرد، در تربیت و پرورش فرزندانش همت گماشت و آنان را با اساسات دانش و شعر آشنا ساخت؛ چنانچه پسر بزرگش محمدعلیخان طبع شعری داشت و به شعر اشتیاق و محبتی از خود نشان میداد؛ پسر دومش سلطان محمود خان مردی بااراده بود و در کار دولرداری مهارست داشت و فرزند دیگرش حلیم خان تاریخدان بود و در تأریخ نویسی شهره دوران و روزگارش.

ولی غرور پادشاهی به زودی بر محمدعلیخان چیره گشت و در اداره کشور، خودکامه‌گی از خود نشان داد و با راه اندازی جنگها و لشکرکشیهای متداوم از یکسو و با ابراز بی‌لیاقتی در اداره امور و بی‌کفایتی در کار از سویی دیگر، اعتبار و شهرت خود را در نزد مردم از دست داد. شورشها علیه او آهسته آهسته شروع شد و به تدریج اوج گرفت، آتش این شورشها و عصیانهای مردم را ظلم و چپاول امیران و سرکرده‌گان لشکر محمدعلیخان بیشتر شعله ور ساخت که در نتیجه، امیران بلاد دیگر؛ چون امیر بخارا، فرصت حمله را بر سرزمین قوقند به دست آوردند.

مؤلف تاریخ تورکستان مینوسید: در سال بیست و یکم سلطنت محمدعلیخان، امیر بخارا با لشکری بیحد و حصر برای تصرف فرغانه می‌آید و پس از زدوخوردهای شدید داخل شهر قوقند میگردد. بزرگان شهر، محمدعلیخان و سلطان محمود خان را که که برای یاری برادرش با لشکر خود از تاشکند آمده، در قوقند به او پیوسته بودند، از شهر فرار میدهند و امیر بخارا به لشکر یان خود امر تاراج و کشتار شهر و مردم قوقند را صادر میکند. در نتیجه چنان تاراجی به راه می‌افتند که حتی کتابهای مدارس و جانمازهای مساجد و لباس تن مردم نیز مصوون نمی‌ماند. همه دارایی شهر و تمام ساز و برگ نظامی آن به بخارا انتقال داده میشود و ولایت فرغانه بین امرای بخارا تقسیم میگردد.⁽¹⁴⁾

امیر نصرالله پادشاه بخارا قساوت را به آخرین حد ممکن میرساند؛ دست خود را به خون بیگناهان می‌آلاید؛ به زنان، کودکان، هنرمندان، سادات، مشایخ و علما آزار و اذیت میرساند و آتش خشم و غرور پیروزی خود را با

¹² دایره المعارف اوزبیکستان جلد هشتم، ص 44

¹³ نادره، ص 20 - 21.

¹⁴ تاریخ تورکستان، ص 73 - 75.

کشتن محمدعلیخان، سلطان محمد خان پسر چهارده ساله محمدعلیخان و نادره و دو تن از ندیمه‌های او فرو مینشانند.

در باره مرگ فاجعه آمیز نادره و خانواده اش در کتاب «بیست و سه ادیبه» چنین نوشته شده است: «نظر به نشان داد و مؤلف ان (تأریخ آسیای میانه یا خود ماوراءالنهر) وامبیری، (تأریخ شاهرخ) ملا نیاز محمد عاشور محمد و کتاب (تأریخ قاری قندوزی) این شاعره در سال ۱۸۴۲ یا ۱۸۴۳ میلادی به طور فاجعه آمیزی کشته شده است. کتابهای مذکور چنین نقل کنند:

وقتی که امیر بخارا — نصرالله خان به فرغانه حمله آورده، پایتخت آن -خوقند را ضبط مینماید، خان آنجا محمدعلیخان به همراهی یکی از خدمتگاراناش که دیوانه حقگوی نام داشته است، به طرف کاشغر فرار میکند؛ اما او را آدمان نصرالله در اثنای راه دستگیر کرده، به نزد امیر خود برده، به زیر پای او سر میزنند. فرمانبرداران نصرالله سر همه اهل دربار محمد علی را -صرف نظر از سن و سال، منصب و احوال آنها- از دم شمشیر میگذرانند. در آخر نوبت به پسر ۱۴ ساله محمدعلی -که محمد امین نام داشته است، میرسد. وقتی که جلادی از دست خانزاده نوری داشته برای قتل بردنی میشود، در افغان باغ — یکی از باغهای تابستانی خان قوقند را اینطور مینامیدند — گشاده شده، از آن پیره زنی نورانی پا برهنه و گیسو پریشان برآمده به نصرالله مراجعت نموده، با فریاد و فغان میگوید:های امیر! اگر به محمد علی کینه داشتی انه جسد قربان کینه ات در پیش پایت افتاده است، این بچه نارسیده چه گناه دارد؟! بگذار زنده ماند! نصرالله زهر خنده‌یی میکند و فرمان دیگری میدهد (این گیسو نابریده اجل رسیده با پای خود آمد — گیرید با نبیره اش آهسته آهسته عذاب داده کشید! آن پیره زن نادره بود!

جلاد، اول یک گوش محمد امین را برید و بعد یک گوش نادره را.... پس از آن موهای سفید شاعره را با شمشیر خون آلود تراشیده و در پیش نظرش یک دست نبیره اش را از تن جدا کرد..... شاعره حتی در چنان حالت با زبان شدید جان داده ایستادن شعر گفته است که یک بیتش این است:

بو توپراقلار کؤزوم قانی ایله مینگ لاله زار اولسه

بابام دور بو، مامام دور بو، آتام دور بو، آنام دور بو

چطوری که صاحبان تألیف آن کتابها قید نموده اند، امیر نصرالله یک هفته برای گوراندن جسد شاعره اجازت نداده است.»^(۱۵)

و بدینگونه نادره با همه فضیلت‌هایش، با تمام محبوبیتش و با همه کاردانی و لیاقتش به صورتی بیرحمانه و غیرانسانی به شهادت رسانیده میشود و دفتر زنده گی او از اول ربیع الاول سال ۱۲۵۸ ه.ق. یا ۱۲ ماه می ۱۸۴۲ میلادی برای همیشه بسته میماند.

¹⁵: بیست و سه ادیبه، ص ۱۰۱ - ۱۰۲.

در مورد نادره ، چه در زمان حیات و چه پس از مرگ او ، شاعران و ادیبان معاصرش شعرها و حرفهایی سروده و گفته اند و در سروده‌ها و گفته‌های خویش او را به نکویی ستوده و متصف به صفات پسندیده دانسته اند ، که ما از میان آن همه سروده‌ها و گفته‌ها چند بیتی را از مثنوی هفت گلشن برمیگزینیم:

شرافتده اناسی ابردی نادر
انینگدېک بؤلماغای عالمده ظاهر
همه باشدین ایاغی ابردی ادراک
جهان ایچره انینگدېک کبلمای پاک
اگر هر ایشنی اول ایتسه اراده
کرم بابیده یوز ابردین زیاده
بیغیبان هرطرفدین نیچه خاتون
باریسی فضل و دانش ایچره آتون
همه فهم و فراست ایچره یکرنگ
همه زهد و عبادت بیرله همسنگ
بیری زیب النساءدېک ابردی شاعر
بیری مریم کبی زهد ایچره ماهر
بیری نینگ فهمی بیر-بیردین فزونراق
بیری نینگ ماسی (?) بیر-بیردین اوزونراق
الاردین ابردی آییم کؤنگلی خوشحال
اؤتار ابردی انینگ بیرله مه و سال
خصوصاً انده بیر عاقل کؤکلتنش
تون-آقشام انی بیرله ابردی یؤلداش
کیم انینگ جسمی ایچره جانی ابردی
دواسیز دردیغه درمانی ابردی
فراست ایچره انداغ چست و چالاک
کؤنگولده اؤتکان ایشنی ایلار ادراک⁽¹⁶⁾

ترجمه: مادرش (مادر محمدعلیخان یعنی نادره) در شرافت در تمام جهان بیهانند بود؛ سرپایش هوش و دانایی و زیبایی و پاکی بود؛ به هر کاری که اراده میکرد، با کرم و بخششها بهتر از صد مرد انجام میداد؛ از هر سو و هر کناری زنان دانشمند، فاضل، بافهم، بافراست و پاکدامن را به دربار خود فراخوانده بود و خاطرش از صحبت

نادر ، هفت گلشن ، نشرات اکادمی علوم اوزبیکستان شوروی،
¹⁶تاشکند: ص ص 13- 14.

آنان شاد گشته ، گذشت سالها و ماهها را احساس نمیکرد. در میان این زنان شاعر و دانشمند و پاکدامن که در سخنوری چون زیب النساء و در عصمت چون مریم بودند ، ندیمه‌یی داشت که همه ساعات روز و شب ، همه غمها و شادیها را با او میگذراند و.....

نسخه‌های خطی و چاپی دیوان نادره

۱ — یکی از نسخه‌های دیوان نادره - که در بخش انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی به نام (ابوریحان بیرونی) نگهداری میشود - (۱۰۹) غزل (۸۵۲ بیت) او را تا حرف (د) در بر دارد. ازین غزلها (۱۸) تای آن به زبان اوزبیکی و ۲۸ تای آن به زبان دری و با تخلص نادره نوشته شده است. درین دیوان علاوه از اشعار نادره ، یک غزل و دو رباعی شاعری دری زبان به نام (امین) گنجانیده شده است. به همینگونه مخمسهای (نادم) شاعر اواخر سده نهم و اوایل سده بیستم - که بر شعرهای دری و اوزبیکی نادره بسته است - موجود میباشد.

در مقدمه دیوان اوزبیکی نادره ، معلوماتی مهم پیرامون بیوگرافی او دیده میشود ؛ مثلاً: از این موضوع که نادره با تخلص (کامله) نیز شعر سروده است ، پرده برمیدارد.

۲ — نسخه دیگر دیوان نادره از کتابخانه شخصی مسلخ خان فرزند (نادم) شاعر اواخر سده نهم و اوایل سده بیستم در سال ۱۹۶۳ میلادی به دست آمد. این دیوان علاوه از غزلهای اوزبیکی نادره ، مخمس ، مسدس ، مثنی ، ترجیع بند ، ترکیب بند و فراقنامه‌های او را نیز در بر داشت.

فوتوکاپی این دیوان نادره در گنجینه انستیتوت زبان و ادبیات به نام (الکساندر پوشکین) تاشکند با نمره (۹۲۱) نگهداری میشود.

در دیوان (۱۸۰) شعر نادره گنجانیده شده است که (۱۳۶) پارچه اش به زبان اوزبیکی و (۴۴) پارچه آن به زبان دری و با تخلص نادره میباشد. ازین شعرها فقط دو غزل ، یک ترجیع بند و یک ترکیب بند به نام (کامله) ضبط گردیده است. به همینگونه از صفحه (۶۵) تا (۲۲۱) به قصاید و مرثیه‌هایی که خاتف ، فضلی ، ادا ، حاذق ، گلخنی ، بهجت ، مسکین ، دبیر و مشرف در مرگ امیر عمرخان سروده اند و یا تأریخها و قصایدی که در ستایش کارهای اجتماعی نادره ساخته شده اند ، اختصاص یافته است و غزلهایی از نادر — شاعر هم عصر نادره - نیز درین دیوان دیده میشود.

۳— نسخه دیگری از شعرهای دری و تاجیکی نادره که با تخلص مکنونه نوشته شده است، در انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی به نام (ابوریحان بیرونی) نگهداری میشود. این دیوان در اواخر سده نوزدهم هم نسخه برداری شد و (۳۳۳) غزل دری نادره - که بیشتر از دو هزار و پنجصد (۲۵۰۰) بیت میشود- را در بر میگیرد. دیباچه دیوان به قلم یکی از رجال دربار - که شاعر بوده و این دیوان را نسخه برداری کرده- به نوشت آمده است. از آن جایی که چند ورق آخر دیوان پاره و مفقود شده است، شناختن کاتب و تعیین سال کتابت دشوار میباشد؛ ولی از دیباچه چنین برمیآید که کاتب، این دیوان را بنابر دستور نادره و پس از وفات امیرعمرخان کتابت و تدوین کرده است.

دیباچه و متن دیوان با خط نستعلیق در کاغذ خوقندی نوشته شده؛ غزلها با ترتیب الفبایی در دو ستون جای گرفته؛ حاشیه‌های آن باطلا و لاجورد زینت یافته است و دارای (۱۳۲) ورق میباشد. علاوه از نسخه‌هایی که ذکر شد، یک نسخه دیگر نیز - که در اندیجان از روی نسخه‌های خطی در سال ۱۹۲۶ رونویس گردیده است- توسط دوکتور علوم فیلالوژی ص. ابراهیموف به موزیم ادبیات اوزبیکستان اهداء شد. این نسخه در حدود دوصد و پنجاه (۲۵۰) بیت شعر، شامل: غزل، مسدس، مثنی و ترجیع بند دارد.

به همینگونه غزلها و پارچه‌هایی از اشعار نادره در دیوان مهجور، در داستان منظوم (واقعات محمدعلیخان) تألیف اویسی و بعضی بیاضهای دیگر - که در انستیتوت شرقشناسی اوزبیکستان شوروی نگهداری میشود- وجود دارد که میتوان برای تکمیل، مقابله و تصحیح دیوان نادره از آنها سود فراوان برد. از تمام این نسخه‌های خطی، دو دیوان چاپی نادره به وجود آمده است که یکی حاوی شعرهای اوزبیکی و دومی در برگیرنده شعرهای دری و اوزبیکی نادره میباشد. هر دو دیوان به کوشش محبوبه قادروا از سوی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی در سالهای ۱۹۶۵ - ۱۹۶۸ به چاپ رسیده است.

محتوی و درونمایه شعرهای نادره

1. محتوی و دور نمایه:

گر ابرسه کعبه تعمیری مرادینگ

کونگول ویرانه سینی ایلہ آباد

با این بیت پر محتوای نادره، سخن خویش را اندر باب نکته‌های اجتماعی، اخلاقی، تربیتی و مترقی شعرهای او می‌آغازیم و برین باوریم که اگر بتوانیم این روی سکه شعر نادره را بخوانیم و به خواننده‌گان خویش در شناخت آن یاری رسانیم، خدمتی کرده ایم به این شاعرزن با احساس و توانا، تا شعر او، و از میان شعرهایش اندیشه، احساس، عاطفه، برداشت و در مجموع جهانیابی او شناخته شود و نادره با تمام جلوه و درک یک زن خوشبخت، فرمانروی قدرتمند، مادر داغدیده و شاعری بالادست در رواق منظر چشمهای مان متجلی گردد.

الف- برخی اندیشه‌های اجتماعی:

نادره با آنکه دختری از سلاله حکمروایان و خود حاکم و ملکه ولایتی بود، با داشتن ذهنی رسا و طبعی ظریف و شاعرانه، نابرابریها، ظلم و بیعدالتیها و حق تلفیهای حکمروایان و ماموران دولتی را درک کرده و برای رفع این نابسامانیهای اجتماعی به مبارزه برخاسته است.

نادره با تعلق که به دربار و آمیزشی که با درباریان حریص و طماع داشت، تلاش آنان را به خاطر کسب منصب و جمع آوری پول و ثروت از نزدیک میدید و نفرت و خشمش علیه آنان به طغیان می‌آمد. او میدید که بزرگان دولت

او با عبا و قبای زرین و ریش و بروت انبوه ، چگونه به خاطر مال و منصب چاپلوسی میکنند ؛ آستان میبوسند ؛ تملق میگویند ؛ سر فرود میآورند ؛ برای ادای احترام و نمایش خدمت گزاری خویش به زانو میافتند و بالاخره یکی برای راندن آن دیگری و آن دیگری برای غصب مقام و منصب این یکی دام حيله و تزویر ، توطئه و خیانت را پهن میکنند و خوان غرور و همت ، جوانمردی و عزت نفس را برمیچینند.

نادره از تماشای این بی‌همتان به تنگ میآمد و خطاب به آنان میگفت:

کیشیغه همت مردانه کبراک

نې که آرایش ايله ریش و بروت

استغنا و بینبازی ، مناعت طبع و عزت نفس از خصلتهای دوست داشتنی و قابل ستایش برای نادره بود و از همینرو در شعر او جای خود را بازیافته اند. نادره برای ارزش دادن به استغنا و برجسته ساختن آن ، سمبولهای آشنای هما ، عنقا ، قاف و مشت استخوان را به کاربرده ؛ انسانهای مستغنی و بینباز را به هما و عنقای قاف همانندی داده ؛ ثروت و جاه و جلال را به مشت استخوان بی‌ارزش تشبیه کرده و بدینگونه ارجحیت و برتری استغنا و بینبازی را بر پول ، ثروت و خواهشهای نفسانی نشان داده و از همه انسانهای جامعه اش خواسته است تا مناعت طبع و استغنای عنقا را الگو یی سازند ، برای خوب زیستن ، آزاده زیستن و انسانی زیستن خویش و با چشم پوشی از مشت استخوان ، به حشمت و بزرگی انسان مستغنی ، بلندطبع و باغرور دست یابند. این بیت پر محتوای نادره را به گونه مثال درینجا یادداشت میکنیم:

بؤلغیل عنقای قاف استغنا

ای هما ، مشت استخواندین کبچ!

ترجمه: ای هما! از مشت استخوان بگذر و عنقای قاف استغنا شو.

نادره همان قدر که بینبازی و استغنا را صفات پسندیده و مردانه دانسته و به آن ارزشی بیش و بهایی بلند داده است ، حرص و آز ، طمع و خواهش را نکوهیده ؛ به این صفات و انسانهای متصف به این صفات ، با دیده حقارت نگرسته و آنان را بی ارزش خوانده است. به این بیت توجه مبذول میداریم که نادره چگونه حریص را به تمسخر و استهزا میگیرد و معده او را به چنان مطبخ بزرگی تشبیه میکند که با خراج جهانی نیز پر و سیر نمیشود ؛ هر چه را که میبیند ، میبلعد و هر چه را که فرا راهش قرار میگیرد ، بی محابا داخل مطبخ بزرگ معده سیری ناپذیر خود میسازد:

حریص معدده سی تؤلها س جهان خراجی بیله

نه کیم یؤلوقتی انکا قیلدی داخل مطبخ

و درین بیت صراحت بیشتری به کلام خویش میدهد؛ حرص و آز را کمندی دست و پاگیر و دامی سخت به شمار می‌آرد که طالبان دنیا و حریصان را اسیر خویش می‌سازد؛ ولی آزادمردن - که سببول انسانهای مستغنی و سختی و بلند همت اند - هیچگاه خود را زندانی و اسیر این دام تعلق یعنی حرص و آز نمیکنند؛ با گسستن و پاره کردن دامهای حرص و کمندهای از، به آزاده‌گی و ستوده‌گی میرسند:

طالب دنیا گرفتار کمند حرص اوله

پای‌بند اولهاس تعلق دامیغه آزادمرد

غرور بیجا، خودبرتربینی و تکبر همچون خصلتهای زشت انسانی و منشهای ناپسندیده آدمی از دید موشکافانه و دقیق نادره پوشیده نماند. او که فراز و نشیب زنده‌گی را تجربه کرده و با گیر و دارهای زمانه دست و پنجه داده است؛ شربت شادکامیها و سرفرازیها را با شرنگ تلخکامیها و بربادیهای ناشی از مرگ شوهر، شهادت فرزندان، تاراج و چپاول دولت و ثروت خویش چشیده است؛ خوب میداند که دولت و دنیا چیزی نیست جز خوابی خوش و افسانه‌یی شیرین که با چشم به همزدنی ناپدید میگردد و بنابراین نباید به این خواب زودپرواز و افسانه دروغین زنده‌گی باور کرد و به دام غرور و خودپسندی افتاد که غرور و خودبرتربینی، صفت مرد عاقل نیست:

بؤلما گیر و داریغه مغرور اگر عاقل اہسانگ

دولت و دنیانی اویقو فرض قیل، افسانه توت

و درین بیت نیز غرور و لاف از بزرگی و سربلندی زدن، به گونه‌یی هنرمندانه، با تشبیهی زیبا، تمثیلی نیکو و بیانی شیوا به استهزا گرفته شده است، نادره زمانه را به بزمی تشبیه میکند که آدم مغرور و خودستا، شمع آن بزم است و هر قدر که سر خود را بلند تر میگیرد، زود تر می‌سوزد و زودتر آب میشود:

اول که زمانه بزمیدا ایلادی سربلند اوزین

باشدین ایاققه شمع‌دبک اورتادی، قصه مختصر

نادره به مسایل تربیتی و اخلاقی نیز توجه مبذول داشته و برای پاک نگهداشتن زبان و پاکیزه داشتن دل و ضمیر از آلوده‌گیها، توصیه کرده است. به پندار نادره زبان آدمی پاک و ملیح است و برای گفتار خوب و دلپسند آفریده شده است. پس نباید با کلمات قبیح و دور از ادب، آلوده ساخته شود:

بؤیله کیم نطق روانبخشینگ ابرور پاک و ملیح

تیلغه کبلتورما ادب بیرله عبارات قبیح

به همینگونه پاک نگه داشتن ضمیر و دل را از آلوده گیها ضروری پنداشته و به این باور رسیده است که میتوان با ریاضت کشیدن ، دل را صفا داد ؛ پاکیزه گردانید و صیقلی و درخشان ساخت- همانگونه که فولاد با صیقل شدن به آینه تبدیل میشود:

ریاضت بیرله کؤنگولگا صفا ببر

بؤلور آینه صیقل بیرله فولاد

نادره با خصلت ظریف شاعرانه و روح لطیف و با عاطفه مادرانه یی که دارد ، آرزومند است ، با همه کس خوبی کند ؛ دل هیچکس را میازارد ؛ با مردم -چه خوب باشند و چه بد- خود را مواجه و مقابل نسازد و بدینگونه از خیر و شر بگذرد و دل مردم را بدست آورد. او خطاب به مردم ، حرف دل خود را بدینگونه به زبان آورده است:

بؤلماغیل یخشی و یامانغه طرف

ببخود اول یخشی و یاماندین کبچ

و اما نادره به عنوان یک شاه ، یک ارباب دولت ، در مورد زمامداری و حکمرانی چگونه میاندیشد؟

او با آنکه یک ملکه است و یک سلطان تاجدار ؛ اما از فرمان راندن و حکومت کردن بیزار است ؛ سلطنت را وبال گردن ، تاج فرمانروایی را یکنوع دردسر به حساب میآورد و آرزومند است تا به جای داشتن تاج مرصع پادشاهی ، موی پریشان و خاطری آزاد چون مجنون میداشت و وزش بالهای هما ، موهای پریشانش را شانه میزد. این بیت تمام بیزاری و نفرت او را از قیودات دست و پاگیر و رسوم و آداب تشریفاتی سلطنت و آرمان و نیاز او را به آزادی بی قید و شرط انسانی نشان میدهد و ما را به این بارو رهنمونی میکند که نادره با آنکه ملکه یی تاجدار بوده است ، او سعادت و شادکامی خود را نه در تاج مرصع پادشاهی ؛ بل در آمیزش با مردم ، آزاد زیستن و با مردم زیستن دیده است. این بیت زیبا و پر مفهوم نادره گواه سخن ماست:

اېرور تاج مرصع باعث درد سر، اې مجنون

پریشان موی سردین شانه بال هما کبلتور

نادره با آنکه موی پریشان مجنون را بر تاج مرصع پادشاهی ترجیح میداد ؛ ولی با وصف آن هم ملکه و پادشاه بود ، باید دید که در عرصه مهلکت داری و پادشاهی ، خط مشی او و گفتار و کردار و چگونه است ؟

نادره برای پادشاه خوب ، عدالت را بیش از همه ضروری میداند و به این باور است که آبادانی کشور و رفاه و سعادت مردم به وسیله تأمین عدالت اجتماعی میسر شده میتواند و این را نیز به خوبی درک کرده است که سخن گفتن از عدالت آسان و عمل کردن به آن دشوار است و اگر پادشاه تصمیم قاطع و اراده استوار و همت بلند نداشته باشد. نمیتواند موازنه پله های ترازوی عدالت را میان توانمند و ناتوان ، ثروتمند و نادار ، قوی و ضعیف ،

متشخص و گمنام و بالاخره میان در باریان حاکم و توده‌های محکوم، استوار نگه دارد و خواهی نخواهی یکی ازین پله‌های که به سوی حاکمان، درباریان، ثروتمندان و طبقات بالایی جامعه است، سنگینی میکند، بیگناهی به کیفر میرسد و مظلومی به سر پنجه ظلم ظالمیاسیر میگردد. بنابراین برای تأمین عدالت بایست همت مردانه داشت و اراده‌یی خلل ناپذیری، چنانکه گوید:

ایلاگیل آباد توفیق و عدالت ملکینی

نادره مولا یولیده همت مردانه توت

و در جایی دیگر، تأمین عدالت را به خاطر کسب رضایت خداوند و عفو و بخشایش گناهان کرده و ثوابهای ناکرده، لازمیشمارد و در حالیکه (توبه ربنا) را بر لب می‌آورد و رضای خداوند را طلب مینماید، تصمیم میگیرد تا در حق مردم عادل باشد و برای تأمین عدالت و گسترش آن سعی و تلاش به خرج دهد:

اېمدی خدا رضاسینی نادره اختیار اېتیب

اېلگا عدالت ایلایان توبه رتْنا قیلور

ترحم و دلسوزی به حال مردم و تأمین امنیت و آسوده‌گی نیز از دیدگاه نادره یکی از خصایص و وجایب پادشاهان و حکمرایان است که بدون ترحم داشتن به رعیت و توده‌های مظلوم و بیپناه هیچگاه امن و امان در کشور مسلط نخواهد شد و اگر هم باشد، چیز بیهوده و به درد نخوری خواهد بود که مانند نو شداروی پس از مرگ سهراب زخم روح و قلب هیچکس از مردمان ظلم‌دیده و بلا کشیده را دوا نتواند کرد. درین بیت به همین نکته اشاره کرده و گفته است:

شاه اولدور که رعیتگا ترحم قیلسه

یوق اېسه قاعده امن و امان بارچه عبث

یکی از نکات برانزنده دیگری که میتوان به آن اشاره کرد، این است که نادره علاوه از عدالت اجتماعی و ترحم به مردم، مسأله بسیار مبرم دیگری را مطرح کرده و آن را جزو وظایف و وجایب ضروری پادشاهان عادل، باحشمت و مقتدر دانسته است که امروز نیز در بالاترین درجه اهمیت خود قرار دارد و آن مسأله اقتصاد و تأمین عدالت در توزیع نعم مادی و برخورداری همه مردم از آن نعمات است. البته مبرهن است که نادره پیرو مکتب مارکسیزم، لنینیسم نبوده و از اقتصاد سوسیالیستی و کمونیستی آگاهی نداشته و مسأله برابری اجتماعی و توزیع عادلانه نعم مادی برای مردم مطابق به قوانین و رهنمودهای تیوری علمی و مترقی مارکسیزم – لنینیسم مطرح ننموده است؛ ولی آنچه را که او مطرح میکند، نیز نمیتوان ارزش و بهای کم داد.

نادره مسأله فقر و ثروت را یکجا و درکنار هم به بررسی میگیرد؛ نابرابریهای اجتماعی و اقتصادی را در جامعه با چشم تیزبین خود میبیند و با ذهن رسای خود دلیل آن را درمییابد. او میداند که حشمت و جلال و رفعت و شأن

شاهان و سلاطین از خون دل ، اشک چشم و آبله دست زحمتکشان تأمین می‌گردد ؛ از کار و رنج پایان‌ناپذیر توده‌هاست که ثروت ثروتمندان ، حشمت و جلال پادشاهان فزونی مییابد و در مقابل ، قدرت و نیروی جسمی زحمتکشان کاستی.

او با درک رنج و کار و زحمت توانفرسای طبقات پایین جامعه به عنوان یک پادشاه و یک ملکه چه میتواند به آنان ارزانی دارد؟ طبیعیتست که درک او با خواست او نمیتواند همسان و هم‌رنگ باشد. اگر آنچه که میبیند ؛ درک میکند و میاندیشد را در عمل پیاده کند ، از سویی منافع طبقاتی خود را ازدست داده است و از حشمت و جلال ، نعمت و ناز ، آسایش و رفاه چشم پوشیده است و از سوی دیگر دشمنی و عداوت طبقه خود و طبقات هم‌پیمان خود را برانگیخته است. پس خود را تسلی میدهد و فاصله میان درک و عمل خود را با توجه به حال و زنده‌گی فقرا و زحمتکشان جامعه و تأمین زنده‌گی مادی آنان ، می‌خواهد مرفوع سازد و تلویحاً خطاب به شاهان زمانش می‌گوید:

اگر به حال فقرا و توده‌های زحمتکش مردم توجه مبذول ننمایید ، حشمت و سلطنت ، رفعت و شأن تان از دست خواهد رفت:

فقرا حالیغه گر باقها سا هر شاه، انگا

حشمت و سلطنت و رفعت و شأن بارچه عبث

نادره برای خود ، شوهرش امیرعمرخان -که سلطان قلمرو وسیع‌ست- فرزنداناش -که وارث سلطنت اند- و شاهان دیگر زمانش پند دیگری نیز دارد تا سلطنت و حشمت آنان زمان بیشتری دوام آورد و امن و امان و رفاه شان در قلمرو شان ماندگار گردد و آن عبارت از احسان و شفقت است بر مردمان و شاد ساختن دل آنان که بدینگونه به بیان آمده است:

بؤیله کیم ممتاز ابرورسن بارچه سلطانلار ارا

شاد قیلغیل بنده لارنینگ کؤنگلینی احسان ایتیب

و اما در مورد خویشتن به این باور و این پندار دست یافته است که گویی هیچگاهی به هیچ نوعی به هیچکسی زیانی نرسانده و همواره دل و ضمیر و تأیید مردمان را با خود همراه داشته است. او این پندار خویش را درین بیت ، بدینگونه به بیان آورده است:

شه ملک جنون دورمین ، سپاهیم بارچه وحشیلار

ولی یوقدور خصومت کیمسه غه خبل سپاهیمده

اندیشه‌های اجتماعی و اخلاقی نادره را با همان بیتی که در آغاز این بحث آوردیم ، به پایان می‌بریم که نه تنها شاه بیت پر حکمت ، بیش بها و جاودانه دیوان شعر نادره است ؛ بل این موضوع ، شاه بیت جاودانه همه دواوین همه شعرای مان بوده و خواهد بود.

اگر شاعر عارف ، شوریده کامل و عاشق از خود رفته مان مولانا جلال الدین بلخی فریاد بر می‌آورد که:

ای قوم به حج رفته ، کجایید ؟ کجایید ؟

معشوق همین جاست ، بیاید ! بیاید !¹⁷

او خدا و خانه خدا را نفی نکرده است ؛ بل خدا و خانه خدا را به مردمان گمراه شناسانده است. او مردمان را از جهان معنوی و روحی به جهان مادی و انسانی بر گردانیده ، تجلی رضای خدا را در لب‌خند سپاسگزارانه انسان ، آبادی کعبه را در آبادی خانه شکسته دل انسان دیده است و این مقوله را که خداشناسی چیزی نیست جز خودشناسی ، صراحت بخشیده است.

نادره نیز همچون مولانا جلال الدین بلخی و دیگر شاعران عارف و وارسته مان حس انسان‌پروری و بشردوستی را والاترین حسها و خدمت به انسان را بهترین خدمتها دانسته ، خطاب به انسانهای دیروز ، امروز و فردا چنین شاه بیتی را سروده و به یادگار مانده است:

گر ابرسه کعبه تعمیری مرادینگ

کؤنگول ویرانه سینی ایلله آباد

ترجمه: اگر مراد تو ، تعمیر کعبه است ، بیا و ویرانه دل مردم را آباد کن.

¹⁷ کلیات شمس تبریزی ، چاپ دهم ، چاپخانه سپهر تهران: فروردین ۱۳۶۳ ، غزل ۶۴۸ ، ص ۲۷۳ .

ب- هستی و جهان:

نادره همچون بسیاری از شاعران کلاسیک مان ، دنیا را با عینک سیاه بدبینی میبیند و آن را بیوفا و ظالم ، مکار و عاشق کش میخواند و این عجب است که نادره چگونه با وصف برخوردار بودن از همه نعمات مادی و معنوی و با آنکه از کودکی در رفاه و آرامش زیسته و در میان پرنیان غنوده و با جواهرات قیمتی بازی کرده و در جوانی نیز به عنوان یک ملکه مقتدر هر آنچه را که میخواست ، به دست آورده است ، دنیا را بیوفا و ظالم میگوید و از دست فلک شکوه سر میدهد؟

اگر ما حوادث ناخوشایند اواخر زنده گی نادره را -که همانا مرگ شوهر و تاراج و ویرانی خاننشینی خوقند و بربادی و کشتار جمعی خانواده اوست- در نظر بگیریم ، همه سالهای زنده گی نادره با آسایش ، آرامش و خوشبختی توأم بوده و هیچگونه ناراحتی و ناآرامی یا رنج و دردی آسایش خیال و زنده گی او را برهم زده است.

به هر حال ، اینک آن ایباتی را که بیانگر نظر و دید نادره در مورد زنده گی ، دنیا و فلک است ، درینجا می آوریم و حرفهایی به عنوان تبصره در باره آن میگوییم:

جهان ای نادره اهل مقتلی دور

ابهاستور جای آسایش بو مسلخ

نادره ، درین بیت فلک را قاتل و جهان را قتلگاه انسان مینامد و چنین میانگارد که این کشتارگاه ، جای آسایش و راحتی نیست. نادره با این بیت اعتراض خود را علیه مرگ و نیستی و علیه فلک قاتل ابراز میدارد.

به بیت دیگری توجه میکنیم که نادره چگونه چرخ را بیوفا میخواند و امتحان کردن فلک را کار بیهوده میانگارد:

وفا کورمادینگ چرخدین ، ای کونگول

فلکنی بسی امتحان ایلادینگ

و در این بیت دیگر نیز بی‌اعتمادی خویش را نسبت به دنیا ابراز میدارد:

نادره، دنیا گه هرگز اعتمادیم قالمادی

کبتی اقلیم عدم‌غه شاه داراشوکتیم

نادره، نه تنها چرخ و فلک کجرفتار را قاتل زنده‌گی و انسان میداند؛ بل آن را مکاره و پیرزالی عاشق کش -که هر لحظه جوری و ظلمی را بر عاشقان روا میدارد- میبیند و دلش ازین همه مکرو فریب و جور و ظلم، داغدار میشود:

پیره زال چرخ کیم عاشق کش و مکاره‌دور

جور و ظلمیدین یوراکده ببنهایت یاره‌دور

عاشق‌کشی و بیدادگری چرخ در بیت زیر نیز برجسته‌گی یافته است:

کۆنگول کامینی شیرین ایستادیم جام وصالیدین

فغان کیم چرخ هجران زهریدین تلخ اہتتی کامیمینی

ترجمه: کام خود را از جام وصل شیرین میخواستیم، اما افسوس که چرخ، باز هم با هجران، آن را تلخ ساخت. و درین بیت نیز با واژه‌های زیبا و دل‌انگیز، از عشق و وفا سخن میزند و سپس با تأسف این نکته را یادآوری میکند که بوستان دهر، رنگ وفا و نگهت عشق را هیچگاهی به کسی نمیدهد و اگر بدهد، باقی نمیگذارد:

وفا رنگی، محبت نگهتین کۆز توتماغیل، ای دل

بو رنگ و بؤی کۆرگوزماس کیشیگا دهر بستانی

نادره در یک مخمس خود از بیوفایی و بیبقایی دنیا زیاد سخن گفته است، که ما یک بند آن را درینجا به گونه مثال نقل میکنیم:

گر بؤلہاسا وصالی منگا جهانده نی بار

دوزخ اہرور کۆزومگا جنتده بؤلہاسا یار

سالدی مہنی فراقہ مکارہ چرخ غدار

دنیانی عشوہ سیغہ مغرور بؤلہا زنہار

کیم دهر بی‌بقا دور، عالہنی یوق وفاسی

ترجمه: اگر وصل او میسر نباشد ، برای من در جهان چه چیزی وجود خواهد داشت ؟ اگر یار من با من نباشد ، جنت در نظرم دوزخی بیش نیست . چرخ غدار و مکاره ، مرابه فراق یار مبتلا کرد . به عشوهای زیبا مغرور مشو که دهر بیقاست و عالم بیوفا .

و درین بیت آن قدر نسبت به جهان بیوفا بی اعتماد میگردد که حتی مردم جهان را نیز دور از وفا و مهر میخواند و دلش از همه خوب و بد جهان به درد میآید:

عالم اهلیده چون وفا یؤقتور

بیر یؤلی یخشی و یاماندین کبچ

و یا درین بیت که اندیشیدن در باره سود و زیان جهان بیوفا را کاری عبث و بیهوده انگاشته است:

بیوفادور بو جهان سود و زیان بارچه عبث

کیم غم عیش بهار ایله خزان بارچه عبث

آن اشعار نادره که پرخاش علیه مرگ و نیستی و انتقاد از حيله گری چرخ و بی ثباتی دنیا است ، در دفتر شعر او جای بیشتری دارد و نادره ، با عشق سرشاری که به زنده گی و غمی که از پری شدن گل شاداب آن در قلب احساس میکند ، مرگ زنده گی و پرپر شدن گل شاداب آن را با چنان حسرتی و چنان اندوهی به بیان میآرد ، که حس همدردی و همنوایی در دل هر خواننده بیدار میشود و یکرنگی و محبتی نسبت به او در دل خود احساس میکند .

ما از میان اینگونه اشعار نادره یکی از گیراترین سروده هایش را که با مطلع:

اجلنی دستیدین یوز داد و فریاد

که عمریم حاصلینی بهردی برباد

آغاز مییابد ، نام میریم و چند بیتی از شعر دیگر او را که با سوز و گدازی سوزاننده از بیوفایی دنیا و بیمهری آن به اهل محبت سخن زده است ، در فرجام این بحث فشرده ، نقل میکنیم:

قیلمه غرور ای کؤنگول ، کیمگا جهان وفا قیلور

کیمنی که صید ایلادی غصه بيله فنا قیلور

مهر و مروت اهلگا چرخ محبت ایلاماس

جور ایله ایکی یارنی بیر بیریدین جدا قیلور

بادۀ لاله رنگ ایچیب، چهره سین ارغوان ایتیپ
عاشق مستمندینی رنگینی کهریا قیلور
زال فلکنی ای کؤنگول مکریدین ایلایل حذر
یؤقسه سبنی فریب ایله دامیغه مبتلا قیلور

ترجمه:

ای دل مغرور مشو، که جهان به کسی وفا نمیکند
هر کسی را که صید کند، با غصه و اندوه فنا میسازد
چرخ به اهل محبت، مهر و مروت نمیورزد
با جور و ستم خود دو یار را از یکدیگر جدا میسازد
بادۀ لاله رنگ مینوشد و چهرۀ خود را ارغوانی میکند
ولی رنگ عاشق مستمند را کهربایی میسازد
ای دل، از مکر زال فلک برحذر باش!
ورنه، با فریب و حيله به دام خود مبتلایت میسازد

ج- ارزش زنده‌گی و غنیمت داشتن آن:

نادره با آنکه میداند ، دنیا بیوفاست و چرخ حيله گر و قاتل و با آنکه میداند ، گل‌های زیبا و عطراگین عمر انسان ، با باد سرد خزان مرگ ، به صورتی ناگهانی پرپر میشود و تلاش انسان برای زنده‌گی کردن و زنده ماندن به هدر میرود ، باز هم حس زنده‌گی و دوست داشتن لحظات عمر ، در دل او نمی‌میرد و با پیروی ازین فلسفه کلاسیک‌های ادبیات مان که:

ابر و باد است این جهان ، افسوس

باده پیش آر ، هرچه بادا باد!

رودکی سمرقندی

بایست از زنده‌گی استفاده کرد ؛ از نعمات زنده‌گی لذت برد ؛ و غم و اندوه را به دست فراموشی سپرد ؛ هر لحظه‌یی از لحظات زنده‌گی را غنیمت بشمارد و میگوید:

جهان عیشی غنیمت‌دور نبچه کون

وفا قیلماس کیشیغه ملک دنیا

بیشترین شاعران کلاسیک ادبیات دری و اوزبیکی ، به ویژه عارفان بیدار و نستوه ، برای فراموشی غم‌های جهان و لذت بردن از لحظات ناپایدار زنده‌گی ، سمبول شراب ارغوانی ؛ ولی بیغش را به حیث بهترین داروی مؤثر پیشنهاد کرده و آن را به گونه بهترین سلاح کاری و برنده مبارزه علیه غم و اندوه جهان فانی و ظالم ، به کار برده اند. نادره به حیث شاگرد مکتب کهنسال ادبیات دری و اوزبیکی تعالیم این آموزگاران برجسته را از نظر و عمل دور نمیدارد و با پیروی از این مکتب ، بیت زیر را در فراموشی از غم‌های جهان و پناه جستن به می و شراب ناب ، چنین میسراید:

قیل فراموش بو عالم غمینی

باده ایچ، می بیله کؤنگلونگنی آووت

نادره درین بیت نیز به تبعیت از خیام و حافظ و دیگر شاعران بزرگ مان برای دورانی که رفته ، تأسف میخورد و برای فراموشی این غم ، به شراب روی میآورد و از ساقی میخواهد تا جامی پرکند و بزم عشرت به راه اندازد که این دم حاضر ، غنیمت‌یست بزرگ که اگر از دست برود ، به هدر رفته است:

ساقیا، توتقیل غنیمت ساغر عشرت بیلن

کیم نهچه دور اؤتتی و بیر نهچه دوران قالمادی

و ازین مخمس نیز سرود دوست داشتن زنده‌گی و بی‌پروا بودن در برابر غم و اندوه فلک ، برمیخیزد. نادره درین شعر خود با خوشبینی و امیدواری ، لحظه‌ی حال را غنیمتی بزرگ میدانند و میخواهد این لحظه‌ها را با معیشت و خوشی ، عیش و کامرانی پذیرا شود ؛ به رنج و غمی که فلک همواره در سر راه آدمی قرار میدهد ، نیندیشد و بی‌پروا به این غصه‌ها ، شادمانه زنده‌گی کند ؛ زیرا که ماجراهای این جهان به اندیشیدن و غصه خوردن نیارزد.

بندی ازین مخمس او را به عنوان مثال درینجا میآوریم:

ای خسرو زمانه ، دولت بیله امان بؤل

اقبال مسندیده کیخسرو زمان بؤل

عشرت مبینی نؤش ایت ، عیش ایله کامران بؤل

باقمه فلک ایشیگا ، غم چبکمه ، شادمان بؤل

ایتورغه اریزمایدور عالمنی ماجراسی

و بدینگونه میبینیم که نادره با اشعار خود نه تنها زنده‌گی را و انسان را به ستایش نشسته و فضیلت‌های انسانی را ستوده است ؛ بل با شعرهایی که در دوست داشتن زنده‌گی و انسان سروده است ، دریچه‌های امید و خوشبینی را گشوده و گستره‌ی روشن ، بیغبار و زیبا را فراچشم خواننده‌گان شعر خود گسترده و آنان را برای خوب زیستن ، امیدوار بودن و از لحظه‌های زنده‌گی به نحوی شایسته سود بردن ، فراخوانده است.

نادره باورمند است که زنده‌گی و مناسبات آن به سود مردم تغییر میخورد و روزهای خوش و سعادت‌بار فرامیرسد. او تجسم این باور خود را با شعرهایی ازینگونه به زمین ذهن و قلب خواننده شعرهایش میکارد و آنان را به زیستن ازینگونه فرامیخواند. از همین روست که شعر او در درازنای سالها و سده‌ها کهنه نشده و در دل و روان مردم زیسته است و از همین روست که شاعران همروگارش و شاعران پس از او شعرهایش را استقبال کرده اند ؛ از

شعرهای او پیروی نموده اند و بر غزلیهای مخمسها بسته اند که دلشاد شاعره همروزگار نادره ازین جمله است. او غزلیهای نادره را مخمس ساخته و او را لقبهایی چون: (ستاره آسمان نظم و آداب و علم، غزلخوان عشاق و بلبل شکرشان) ستوده و از او پیروی کرده است.⁽¹⁸⁾

دایره المعارف اوزبیکستان شوروی ، جلد هشتم ، تاشکند: 1979 ،
¹⁸ص 45.

د- نکوهش زاهدان ریایی:

نادره در چنان روزگاری میزیست که دین و مذهب با قدرتی عظیم در جامعه حکم میراند و زاهدان ریایی و عالم نمایان با جان و مال مردم بازی میکردند و همواره با در نظر داشت منافع خود و طبقات حاکم جامعه، آزادی، برابری و رفاه مردم رنجیده و از جمله زنان را زیر پا مینهادند و با بهانه قرار دادن احکام شریعت، مانع و سدی در جلو هر نوع پیشرفت، ترقی و پدیده‌های پیشرونده جامعه ایجاد مینمودند.

نادره با آنکه فرمانروا، ملکه تاجدار و از طبقات اعیان، اشراف و ممتاز جامعه بود و خواهی نخواهی فتوای علمای دین به سود او داده میشد و با آنکه عده‌یی از اینگونه اشخاص و افراد را در دربار خود استخدام کرده و از آنان مواظبت مینمود و از هیچگونه احترام دریغ نمیورزید، با آن هم با روح حساس یک شاعر، ظلم و ستم طبقه روحانی جامعه را درک کرده، بینوایی و بیچاره‌گی مردم را در مقابل آنان دیده و بدینگونه علیه این طبقه برخاسته و فریاد عصیانگرانه اش در تک تک بیت‌های دفتر شعرش بازتاب یافته است؛ مثلاً: درین بیت خویش، مکر و تزویر زاهد ریایی را آشکار ساخته میگوید که زاهد هیچگاه بدون روی و ریا به طاعتی سر فرود نمی‌آورد:

زاهد ایشی مکر ایله تزویر دور

طاعت بی‌روی و ریا ایلاماس

به همینگونه در بیت زیر ظاهر و باطن زاهد را مقایسه کرده، در این مقایسه به این نتیجه بسیار منطقی خود میرسد که زاهد روی نامبارک یا اندیشه نامیهون دارد؛ اما جبه و دستار خود را زیبا میسازد تا با ظاهری آراسته، باطن ناپاک و زشت خود را از دید مردم پوشیده نگهدارد و به زنده‌گی پر از تزویر و فریب خویش ادامه دهد. نادره نه تنها به این نتیجه میرسد؛ بل موضع خویش را در رد یا قبول چنین زاهدی نیز مشخص میسازد و به صراحت روی زاهد را نامبارک میخواند:

منگا زاهد یوزی دور نامبارک

ولبکن جبه و دستاری فرخ

نفرت نادره در برابر کردار و شخصیت زاهدان ریایی تا به آن پایه زیاد است که همه وجود زاهد را ملوث و ناپاک میانگارد و به این باور میرسد که اگر عکس روی زاهد در جام می افتد ، جام و می هر دو ملوث میگردد و یا اگر دست او به دریا برسد ، تمام آب دریا را ناپاک میسازد. به این دو بیت -که در همین زمینه سروده شده است- توجه میکنیم:

قاچان زاهدنی عکسی توشتی می غه

که جام آلوده دور صهبا ملوث ؟

آل اورسه نادره ، دریاغه زاهد

بؤلور باشدین ایاغ دریا ملوث

و اما ، معامله زاهد و برخورد وی با عشق چگونه است ؟ نادره با بدبینی و نفرتی که از زاهد ریاکار در دل دارد ، او را دشمن عشق و قاتل محبت — این احساس لطیف و پاک انسانی- میداند و بدین باور میرسد که زاهد همواره در مقابل عشق و دوستی سدی بزرگ و مانعی مستحکم است و نمیگذارد که این احساس لطیف انسانی در دل پاکان ریشه دواند و سرزمین مهر و محبت شاداب گردد. نادره با ارائه ابیاتی در این زمینه ها چنان تصویری از زاهد به دست میدهد که خواننده شعرهایش در مقابل هرچه زاهد است ، نفرت و انزجاری در دل خود احساس میکند. این بیت نادره در همین مورد است:

ترک عشق ایت دبدی منگا زاهد

دبهادی هبج تبله مونچه قبیح

اگر زاهد مانع عشق است و منکر آن ، پس چگونه میتواند لاف عشق و محبت زند ؟ نادره این موضوع را نیز به مکر و ریای زاهد مربوط میداند و به این باور خویش استوار میماند که زاهدان مانع و مخالف عشق و محبت اند و اگر هم گاهی لاف محبت زنند ، نباید به آنان باور داشت ؛ زیرا میان عشق و زاهد ، فاصله یی دور و بیشتر از صد فرسخ موجود است:

اینانما لاف محبتدین ابلگا اورسه زرخ

که باردور عشق ایله زاهد اراسی یوز فرسخ

و درین بیت ، ناشیگری زاهد را در عشق و رسوا شدنش را چنین به بیان میآرد:

مېن کبی لاف عشق اوریب زاهد

اېلغه رسوالیغینی قیلدی صریح

و درین بیت عاشق و زاهد را آنچنان از هم دور و آشتی ناپذیر میداند که آب و آتش با هم آشتی ناپذیرند:

بلی، بیر بیرگا عاشق بیرله زاهد

مخالف دور نهچوک کیم اؤت بیله یخ

و از همینرو از عاشقان و پاکبازان محبت میخواهد تا اسرار عشق و دلدادگی را از زاهد چنان پوشیده نگه دارند که شیشه می را از محتسب:

قیلمانگیز قانلی کؤنگول اسرارینی زاهدغه فاش

محتسب فهم اېتماسون، می شیشه سین پنهان اېتینگ

در تمام اشعار نادره فقط یکی دو مورد را میتوان یافت که در آن زاهد را با عشق و محبت تا حدی آشتی داده است و آن هم نه برای این که سیمای زاهد را مثبت و پذیرفتنی ساخته باشد؛ بل برای این که افضلیت و ستوده گی عشق و محبت را ستوده باشد و یکبار دیگر تأکید کند که عشق میتواند روح آلوده را پاک، شفاف و صیقلی بسازد و انسان را به تعالی شخصیت و انسانیت برساند؛ چنانچه درین بیت میگوید: زاهد مغرور بود که تسبیح ریایی را در دست میگردداند؛ ولی توفیق بدو روی آورد و تسبیح را دور افکنده، زنا را محبت را بر بست. به این بیت که در همین زمینه است، توجه میکنیم:

تسبیح ریایی بیله مغرور اېدی زاهد

توفیق تاپیب باغلادی زنا را محبت

نادره نه تنها زهد ریایی زاهدان را به نکوهش و انتقاد گرفته است؛ بل شیخهای مزور و ریاکار نیز از تیغ تیز قلم نادره در امان نمانده و سیمای شان با عریان ترین شکل ممکن شناسانده شده است؛ به گونه مثال این غزل نادره را میخوانیم که از مطلع تا مقطع به شیخ و اعمال و کردار او بخشیده شده است:

ریا و حرص و طمع صوتی دور ترانه شیخ

اېشیتما کیم همه افسون ابرور فسانه شیخ

صنملار عشقینه طاقت قیلالهایین ناچار

یاشوندی صومعه گا زهد اولیب بهانه شیخ

ریا و زرق طریقیده تشنه کام اؤلور
 سراب بحر خیالات بیکرانه شیخ
 خموش ایتارمن انی بیر شرار آه بيله
 اگر چه تیز ابرور اؤت کبی زبانه شیخ
 کؤنگوللار اؤلدی ساووق صحبتیدین افسرده
 ابرور چو باد خزان آه عاشقانه شیخ
 ببرور غرور ايله آرایش فش و دستار
 که خودنمالیغ ابرور زیب کارخانه شیخ
 تاپیلسه، نادره، بیر شیخ کامل عارف
 باشیم هواسین ایتای نذر آستانه شیخ

ترجمه: ترانه شیخ، صوت ریا و حرص و طمع است و فسانه او را مشنو که در صومعه پنهان شد و زهد را بهانه خویش قرار داد. سراب بحر خیالات بیکرانه شیخ به طریق ریا و زرق تشنه کام است، اما من با یک شرار آه خموشش میسازم، اگر چه زبانه آتش شیخ تیز است. دلها از صحبت سرد شیخ افسرده شد. آه عاشقانه شیخ چون باد خزان است. با غرور فش و دستار خویش را آرایش میدهد که خودنمایی زیب کارخانه شیخ است. نادره! اگر یک شیخ کامل عارف پیدا شود، هوای سرم را نذر آستانه اش میسازم.

بدینگونه میبینیم که نادره با افشای اعمال پر از مکر و ریای زاهدان و شیوخ ریایی، عرفان عاشقانه مشرقزمین را به پاسداری مینشیند و به عنوان شاعر زمان و شاعر رسالتمند جامعه اش، دین خود را نسبت به مردم، جامعه و زمانش ادا میکند. از همینرو شعر نادره را میتوان شعر پرخاش و عصیان علیه نابرابریهای جامعه آن روزگار دانست و شعر روشنگرانه‌یی که میتوانست خشم و نفرت مردم را در برابر خرافات، جهل و تعصبات خشک دینی برانگیزد و به دفاع و پشتیبانی از حق و عدالت، راستی، آزادی، دانش و هر آنچه که خوب و پسندیده است، دعوت کند.

ه - ستایش رندان پارسا:

اگر زاهدان ریایی و شیوخ فریگر سیماهای منفی و قابل نکوهش شعرهای نادره اند و مظهر ناراستیها، فتنه‌ها، دروغها و خیانتها؛ ولی پیر مغان، رند و ساقی سیماهای مثبت و قابل ستایش شعرهای نادره اند و مظهر راستیها، صداقتها، نجات و امیدها. اینک ما اندرین باره حرفهایی میگوییم و سیماهای مثبت شعرهای نادره را میشناسانیم.

(دیر) و (پیر مغان) نامهای آشنای شعرهای کلاسیک دری و اوزبیک اند و کمتر شاعر کلاسیک مان را میشناسیم که در شعرهای خود این واژه‌ها را نیاورده و از آن به نکویی یادی نکرده باشند. در ادبیات دیرین سال دری و اوزبیک (دیر) محلی بوده است پاک، محل تجمع پاکدلان و پاکنهادان. و در آنجا غم، نومیدی، حسرت، خودبینی، تکبر، ریا، کهتری و مهتری را راهی نبوده است و هر آنکه پا در این جا مینهاد است، از خود میگذشته و به دیگران میپیوسته است و ظاهر و باطن خود را از هر نوع آلوده‌گیها میشسته و پاک میساخته است. به همینگونه (پیر مغان) نیز مظهر همه پاکیها، ناجی غمزه‌گان و نومیدان، متصف به صفات نیک و پسندیده انسانی و آزادی و آزاده‌گی بوده است. از همینرو در شعرهای نادره نیز جایی رفیع دارد؛ چنانچه درین بیت خود میگوید:

دیر پیری قدح و مینادین

فتنه یا جوبی او چون باغلادی سد

یعنی: پیر دیر از قدح و مینا، سدی در مقابل فتنه یا جوج ساخته است. یا درین بیت که پیرمغان را صاحب کرامات دانسته و گفته است:

بو کون میخانه‌دا صهبا قیلور خوش

اېرور پير مغاندين بو كرامات

همچنان درين بيت پير مغان را بشارت دهنده ، رهبري كننده و اميد دهنده توصيف نموده ، خطاب به ساقی ميگويد: اي ساقی! جام لبالب را بردار و دعوای زاهد را باطل كن كه از پير مغان بشارت آمده است:

اېرور پير مغاندين بو بشارت ، تورغيل اي ساقی

لبالب جام ايله زاهدني دعواسيني بېكار اېت

اصطلاح (رند) نيز در ادبيات كلاسيك دری و اوزبيكي رواجی بسيار دارد و در شعر اكثر شاعران آنزمان به ويژه در شعر شاعر (عاشق و رند و نظرباز) خراباتي و متصوف سده هشتم هجري خواجه شمس الدين محمد حافظ برجسته گي خاص يافته است. از (رند) در ادبيات كلاسيك مان با دو چهره مثبت و منفي ديده ميشود: يكي مزور ، آزاررسان ، دارای خصلتهای ناشايسته و ديگري انسانی دارای همت بلند ، طبع سخن و دانش و تجربه وسیع كه آزادی روح را دوست میدارد ؛ همیشه بانشاط است و با غم و نومیدی میستيزد.

نادره نيز به پیروی از شاعران بزرگ سلفش چون حافظ ، اصطلاح رند را در همین موارد و مضامین به كار برده ؛ چنانچه در بيت زیر ، رند را مظهر اميد و همت دانسته و گفته است:

غم هجوم اېتسه ، ره میكده توت

رندلار همتيدین ایسته مدد

ترجمه: اگر غم بر تو هجوم آورد ، راه میكده را در پیش گیر و از همت رندان مدد بخواه.

همچنان درين بيت رند را چنان وارسته و بلند طبع و بزرگمنش دانسته و سفال شكسته او را چنان با ارزش تلقی نموده كه جمشید به او و جام جهاننمایش به سفال شكسته او برابری کرده نمیتواند:

جمشیدنی جامیدین زیاده

اي رند گدا ، سینوق سفالینگ

نادره همچنانكه در کاربرد واژهها و اصطلاحات رند ، پير مغان ، دیر وغيره از شاعران سلف خود پیروی کرده ، در کاربرد واژههای ساقی ، می ، شراب ، میكده ، میخانه ، صهبا وغيره نيز شعرهای شاعران پیش از خود را در نظر داشته و شعر خود را با این اصطلاحات و واژهها آراسته و از نظر محتوی و شکل ، غنآمدی بیشتری به آن بخشیده است.

بیابید ببینیم كه سیمای ساقی ، می و میكده چگونه در شعر نادره توصیف گردیده است:

ساقی منگا قدح توت ، بو دیر ارا لبالب

زهد اهلیدین اوساندیم، توتدیم سنینگ له مشرب

ترجمه: ای ساقی قدحی لبالب از شراب به من ده ؛ زیرا از اهل زهد دوری گزیده ، با تو هم مشرب و هم صحبت گشته ام.

نادره (می) را درمان غمها و حسرتها میداند و براین گمان است که میتوان درد عشق و درد هجر را در میکده ها به فراموشی سپرد و با مددجویی از ساقی و پناه بردن به مینا ، به این دردها و حسرتها تسکین داد:

ساقیا، هجر دواسینی دهمیش لار می ناب

توتاگور میکده ده قایغولوق عاشقکه شراب

و درین بیت جام می به آفتابی روشن تشبیه شده است که شام ظلمانی هجر را پرده میدرد و صبح نشاط انگیز را از پس آن شام غم افزا مینمایاند:

تیره دور صبح نشاطیم ساقیا، کپلتور شراب

شام هجران ظلمتیده جام می دور آفتاب

به همینگونه درین ابیات ، رهایی از قید غم به وسیله می میسر شده میتواند و هر آنکه میخواهد با لشکر غم بستیزد ، میباید ره میخانه را در پیش گیرد و با نوشیدن می ناب و شراب ارغوانی از همه غمهای جهان وارهد:

دام غمدین ایستاسن آزادلیغ

ساغر می صبحدین تا شام توت

ترجمه:

اگر میخواهی از دام غم آزاد شوی ، از صبح تا شام ساغر می را بر کف داشته باش.

اگر غمدین خلاص اولماق تیلارسبن

صراحی دپک شراب ارغوان ایچ

ترجمه: اگر میخواهی از غم خلاصی یابی ، مانند صراحی شراب ارغوانی بنوش.

ویا این بیت:

کیریب میخانه غه غمدین امان تاپ

دمادم جام توت، می هر زمان ایچ

ترجمه: اگر میخواهی از غم در امان بمانی ، به میخانه درآ و دم به دم جام را بر کف گیر و هر زمان شراب بنوش.
و درین دو بیت نیز برای رهایی از دام غم ، به شراب و ساقی پناه آورده شده و شادی و آزادی روح از آنان طلب گردیده است:

ساقیا مخمورمن ، چرخ اہتی ناکام و ذلیل

أیلاغیل بیر ساغر می بیرله شاد و کامران

ساقیا ، کؤپ خسته خاطرمن جفا دورانیده

بیر قدح می توتغیل آزاد ایلہ غم زندانیدین

نادره نه تنها می ناب و شراب ارغوانی را برای رهایی از غم و حسرت جهان لازمی میداند؛ بل یکی از شرایط و وجایب عاشقی به شمار میآرد و میگوید: ای دل! اگر عاشق شدی ، برو ره میخانه گیر و سرشار و مست از می ناب ، پای ساقی و لب جام را ببوس:

عاشق اولدینگ ای کؤنگول ، اہمدی ره میخانه توت

مست اولوب ، ساقی ایاغینی اوییب ، پیمانه توت

و درین بیت ، مستی را برای عاشقان لازمی دانسته است:

عشق فتواسیده عشاقلاره

مستلیغ الزم اہرور ، باده مباح

نادره نه تنها می و شراب را وسیله رهایی از غمهای جهان میداند؛ بل معنی و مضمون بلندتری به آن میدهد و میگوید:

راحت روح اہرور نشئه راح

باده ایچماک کبراک ، ای اهل صلاح

ترجمه: نشئه شراب ، راحتی روح را فراهم میآورد ، ازینرو باده نوشی به اهل صلاح لازمست.

و درین بیت ، معنی فلسفی عمیقی نهفته است:

بودور مضمون موج باده ناب

که صهبا پیرنی ایلار جوان، ایچ

یعنی: اگر کسی باده ناب مینوشد، روحش روشن میشود؛ با دیدی تازه به جهان مینگرد؛ درونش از آلاشها پاک میگردد؛ زنجیرهای تعصب خشک را میدرد؛ به ژرفای حقیقت و واقعینی راه میابد و خلاصه کلام اینکه به انسانی تازه با جهانبینی نو مبدل میگردد.

(میکده) و (میخانه) در شعر نادره محلیست پرفیض و بابرکت که با پناه بردن به آنجا درهای پیروزی و شادکامی و بخت و سعادت به روی آدمی گشوده میگردد و کلید خوشبختیها بر دست انسان قرار میگیرد. دو بیت زیرین در همین مورد سروده شده است:

کامله، میکده غه عزم ایتیم

فتح باب ایله منگا یا فتاح

اېرور میخانه فیضی میمنت لیغ

لبالب ساغر سرشاری فرخ

و بدینگونه میبینیم که نادره با ستایش از می بیغش به جنگ هرچه که غش دارد، میرود. او با تصویر نکویی که از رند، پیر مغان و ساقی به دست میدهد و با ستایشی که از اوصاف پسندیده آنان مینماید، سیاهی، زشتی و یلشتی زاهدان و شیوخ ریایی را هرچه برجسته تر و نفرت انگیزتر به تماشا میگذارد و با سرودن شعرهایی اندرین باب، به جنگ تعصبات خشک دینی و مذهبی میرود و رسالت خویش را به عنوان شاعر پیشگام زمانش به خوبی و نکویی ادا میکند؛ زیرا صحبت از می و میخانه در چنان شرایطی که در خم هر کوچه یی و در جوار هر میکده یی محتسبی کمین کرده باشد و با سلاح بران دین، بر سر هر آنکه سرکشی میداند، بکوبد؛ کار آدمهای ساده نیست و از همینروست که همه شاعران پیشگام کلاسیک مان به پنهانکاری در شرابنوشی تأکید ورزیده اند. از همینروست که حافظ گفته است:

(پنهان خورید باده که تعزیر میکنند)

و از همین روست که نادره گفته است:

می ایچسانگ ای کؤنگول، ابلدین نهان ایچ

با در نظر داشت شرایط ذهنی و اندیشه های حاکم و مسلط بر جامعه آن روزگار است که میتوانیم این اشعار نادره را شعرهایی بدانیم روشنگر واقعیتهای زمان و سمبولهای شعرهایش: می، ساقی، پیرمغان، دیر وغیره را وسیله یی بدانیم برای مبارزه با خشکمغزان و زاهدنمایان جامعه و روزگارش؛ همچنانکه همه شاعران عارف مان

این سمبولها را به خاطر مبارزه با زاهدان ریایی و سبک‌مغزان جامعه خود وضع کرده و شعرهای عرفانی خود را سلاح مبارزه با جهل و تعصب خشک سالوسان ساخته و به جنگ سیاهیها رفته بودند.

و- عشق و وفا:

محبت سبز کیشی آدم ابهاستور

گر آدم سن، محبت اختیار ایت

عشق سردفتر همه دیوانها و قصه ناتمام و نامکرر زیستنامه انسان بوده است. چه بسا شاعرانی که در عشق سوخته و به جاودانه گی رسیده اند؛ چه بسا عارفانی که از خویش گسسته و به عشق پیوسته اند؛ چه بسا انسانهایی که خود را و جهان را به یاری عشق شناخته و به نیروی عشق، ناممکنها را ممکن ساخته و تسخیر ناپذیرها را تسخیر کرده اند.

نادره نیز همچون همه شاعران گذشته مان، عشق را تجربه کرده، همچون همه شاعران امروز مان عشق را لمس میکند و همچون همه شاعران فردای مان عشق را خواهد سرود؛ در توالی و تداوم زمان دفتر شعر او ورق خواهد خورد و سخنان آشنای عاشقانه او همچو رودباری از ترانه و صدا، در گوش جان انسانهای عاشق جاری بیپایان و نایستا خواهد شد.

نادره یکدم بدون عشق زیستن را بیهوده و عبث میانگارد و آرزومند است تا همواره با عشق و دوست داشتن زنده گی را به سر برد:

جهانده نادره عشق اختیار ایت

محبت سبز کبچورگان حیف اوقات

به همینگونه اوسایه دیوار محبت را بهترین پناهگاه راحت به حساب میآورد و میگوید: اگر راحتی میخواهی ، در پناه عمارت عشق قرار گیر که سایه دیوار محبت برای تو آسوده گی به بار میآورد:

راحت تیلانسانگ عشق بناسینی پناه ایت

آسوده ابرور سایه دیوار محبت

نادره در عشق از غرور و عار میگذرد و از طعنه اغیار نمیهراسد و چنین میاندیشد که اگر کسی عاشق صادق باشد ، طعنه اغیار و غرور و عار خویشتن را نادیده میانگارد و سردر راه عشق و معشوق میگذارد:

عار قبلهاس طعنه اغیاردین

عاشق صادق نی دهرلار عارسیز

به همینگونه بیماری را یکی از علایم عشق واقعی به شمار میآرد و بدین باور است که بیماری دلیل اثباتیه عشق است و آن کسی که بیمار نیست و دعوای عشق دارد ، دعوای او باطل و نادرست است:

عشق دعواسینی بیمارلیغ ایلار اثبات

اول که بیمار ایهاس ، یوق انی دعواسی صحیح

سوختن در عشق ؛ ولی فریاد نکردن ؛ آب شدن ؛ ولی متأسف نبودن نیز یکی از وجایب و اوصاف عشاق راستین است و نادره همچون همه زنان عاشق آرزو دارد تا در عشق بسوزد و شیوه محبت ورزیدن را به جهانیان بیاموزد:

کویب ای نادره ، عالم ابلیفه

محبت شیوه سینی آشکار ایت

عشق اگر آدمی را به خویشتن شناسی نمیرساند و ضمیر و دل را روشنایی و صیقل نمیدهد ، چگونه دل میتواند جایگاه مهر شود و آینه گیتی نما ؟

نادره آینه دل را با عشق شستشو میدهد و با داغ محبت آن آینه را جهان نما میسازد:

کؤنگول کؤزگوسینی ای نادره عشق ایچره روشن قیل

محبت داغیدین آینه گیتی نما کپلتور

و در جایی دیگر باز هم در ارتباط به سوختن در عشق اشاره بی دارد. او خطاب به محبوب خود میگوید: مرا مانند موج به دریا افکن و مانند شمع در آتش بسوزان! هر چه با من میکنی ، بکن! من بنده عشقم و بنده فرمان تو:

موج ینگلیغ سووغه سال ، یا شمع ینگلیغ اوئلاره

عشق ایچره هر نه بؤلسه، بنده فرمانینگم

نادره، در راه عشق چنان از خویشتن میگذرد و به معشوق میپیوندد که هر چه هست، اوست و نادره چیزی نیست جز غباری کوچک بر گوشه دامن او:

چبکمه اهلگیدین عتاب ایلاب ترحم دامنین

رحم قیلغیل کیم غبار گوشه دامانینگم

از خویشتن گذشتن و به معشوق پیوستن، هستی و زنده گی خویش را در قدم یار نثار کردن، سر را فرش رهگذار دلداری ساختن، برای عاشق واقعی باکی ندارد و نادره نیز همچون همه عشاق صادق رهگذار این راه دشوار از جان گذشتن است:

یولیده باشمینی فرش رهگذاری ایلادیم

باک ایهاس جان و تنیم بؤلسه ایاغ آستیده گرد

او نه تنها دل و جان خود را، هستی و زنده گی خود را فرش راه محبوب میسازد؛ بل به پیروی ازین مثل مشهوری که (به خاطر دوست، سگ کوی دوست نیز نکوست) سگ کوی یار را دوست میدارد و از لخت جگر خویش ماحضری حاضر میکند و سگ یار را که به پرسش دل او آمده است، به مهمانی فرامیخواند:

درد دلینگنی ای کؤنگول، سؤرغالی کبلسه یار ایتی

قوی جگرینگنی آلیغه خیر طعام ماحضر

و اما، دل نادره از دست بیدردان به خون نشسته است. او به این پندار است که به بیدردان نباید حدیث عشق را زمزمه کرد؛ زیرا آنان بی سر و پا اند و به اسرار نازک و نکته های دقیق عشق واقف نیستند:

نکته عشقنی هر بی سروپا فهم ایتهاس

دېها اغیارغه اسرار محبتنی صریح

نادره شهباز وفاست و او را جز با رشته های دام محبت نمیتوان صید کرد:

وفا شهبازیدورمن گر مبنی صید ایتهاک ایستارسن

محبت رشته سیدین قیلغاسین زنهار دامیمینی

نوای جانسوزنی همواره حدیث عشق و درد را باز گفته است و از همینرو نینامه های سوزناکی از چکامه شاعران بزرگ مان به روی دفترهای شعر نقش بسته و مثنوی معنوی — این بزرگترین دفتر شعری عشق و عرفان — با

حدیثی آغاز یافته است و نادره نیز همچون دیگر شاعران مان نوایی را زیباترین نوای بزم عشاق به شمار می‌آورد و خود به عنوان مرید عشق عالمسوز، ناله‌های غم انگیز عشق را چونی از دل بیرون میکشد و در بزم عاشقان مقامی مییابد:

مرید عشق عالمسوزمن عشاق بزمیده

نوای ناله ئی دېک بلند اېتتی مقامینی

اگر نادره آرزویی جز دیدن روی یار ندارد و بهترین خوشبختیها را بر روی یار نظاره میکند:

ای خوش اول یار که یاری بیرله هر شام و سحر

قیلسه لار بیر-بیری نینگ حسن و جمالیغه نظر

و اگر جنت را روی یار و دوزخ را هجران یار میپندارد:

گر بؤلهاسا وصالی، جنت ده منگا نی بار

دوزخ ابرور کؤزومگا، جنت ده بؤلهاسا یار

و اگر از دیدار یار محروم میماند و این خوشبختی را از دست میدهد، چه چاره‌یی جز پناه بردن به خیال یار و صبر کردن دارد؟

خیال یار ایله ای نادره، شوق اوئیده صبر اېت

جهاننی آیلادی آشفته بو حال پریشانی

ویا درین بیت:

نه حاجت ناله چېکماک، کؤز یاشینی ایلماک طوفان

فراق و محنت ایچره صبر اېتماک دور سزاواری

و اما نادره فراموش نمیکند که یک پادشاه است و ملکه، و به عده‌یی پناه میدهد و بر عده‌یی فرمان میراند. از همینرو از پشت کاخ شاهی و قدرت به سخن می‌آید و میگوید: از اقبال و جاه و جلال من کشور محبت آباد است و اهل عشق و جنون در امن و امان:

محبت کشوری آباد ابرور اقبال و جاهیمده

تانگ ابرماس بؤلسه لار عشق و جنون اهلی پناهیمده

نادره همانگونه که در زنده‌گی مادی خود دم و دستگاهی دارد، در عشق و زنده‌گی معنوی نیز بی دم و دستگاه زیسته نمیتواند. این بیتها از دم و دستگاه کشور محبت او به نیکویی آینداری میکنند:

محبت کشوریده دستگاهمینی تماشا قبل

فلکنی گردنی باغلیق کمند دود آهمیده

و اما شاه بیت اشعار عاشقانه نادره اینست:

ابرور عشق و محبت مدعا ایجاد عالم‌دین

غرض بو جذبۀ توفیق دور کون و مکان‌دین هم

یعنی: عشق و محبت مدعایی است برای ایجاد عالم و درکون و مکان جز جذبۀ شوق و تجلی عشق را نمیتوان دید. نادره با تمام شوریده‌گیهایی که در عشق از خود به یادگار گذاشته است و با وصف آنکه شعله‌های سرکش شوق از لابلای ابیات عاشقانه او زبانه میکشد، با تعجبی بسیار، از درد بی یاری ناله سر میدهد و میگوید:

یار کبراک عاشقه، مبنده سبور یار یوخ

درد و غمیم ببعدد، سؤرگالی غمخوار یوخ

که این غزل را میتوان نقصی و کاستیی در اندیشه و گفتار نادره دانست و این دوگانه‌گی اندیشه با بیت زیر نیز بیشتر متباز میگردد؛ زیرا او در بسیاری از ابیات خود به عشقهای افسانوی شیرین و فرهاد و لیلی و مجنون نظر داشته و آنانرا تأیید کرده است؛ ولی درین بیت آنان را به بدنامی متهم میکند و برای خودش و عشاق دیگر داشتن ننگ و نام را ضروری میانگارد:

بؤلماغیل فرهاد و مجنون دېک جهان افسانه‌سی

عشق ارا ای نادره، آیین ننگ و نام توت

باری، تاریخ ادبیات اوزبیکی مفهوم عشق را در شعرهای نادره ژرفتر و گسترده‌تر یافته است که ما با آوردن بخشی از آن، مقالت خویش را درین مورد به پایان میریم:

عشق برای نادره تنها پیوندهای عاطفی ایجاد شده در میان دو انسان نیست؛ بل از معنی و مفهوم وسیع اجتماعی برخوردار بوده، ریشه‌ها و مایه‌های ژرفتری دارد. عشق در شعرهای نادره از دایرۀ تنگ احساسات فردی پا فراتر نهاده، به معنی وسیع‌تر که وسیله درک و شناخت عمیق مفهوم انسانیت است، به کار گرفته میشود و دید اپتیمیستیک به انسان و طبیعت را نشان میدهد.⁽¹⁹⁾

ز- رقیب و اغیار:

همانگونه که میگویند: (گل بیخار در جهان نیست) ویا (گل بیخار میسر نشود در گلشن) وصل بدون اغیار و محبوب بدون رقیب در ادبیات دیرینسال مان میسر نمیشود و در هر برگ سروده‌های هر شاعری، یاری مییابی و اغیاری؛ سیمای حبیبی را مینگری و رقیبی را و بدینگونه خارخار حضور رقیب، دل و دیده مشتاق را میکاود و شهد وصل را در کام جانت به شرنگ هجر مبدل میگرداند.

شاید ذکر نام رقیب و شکوه و شکایت ازو در دفتر شاعران از واقعیتی سرچشمه گرفته باشد و یا شاید هم به عنوان یک عنعنۀ شعری در تداوم زمان از یک شاعر سده دور به شاعری دیگر در سده‌های پسین انتقال یافته و بی آنکه رقیبی در کار باشد، برای بیشتر گریستن، بیشتر نالیدن و بیشتر سوزناک ساختن شعر از او نامی به میان آورده شده باشد.

و اما، آنچه که درباره نادره و رقیب او میتوان گفت، این است که امیرعمرخان در اواخر زندگی اش دختر خورد سالی را به عقد نکاح خود درآورده بود؛ ولی از آنجاییکه آن دختر سن کمی داشت و به بلوغ نرسیده بود، در حرم شاه نگهداری میشد تا به بلوغ و جوانی برسد و از نظر قانون و شریعت دسترسی به او مانعی نداشته باشد.

هر چند که امیرعمرخان به مرگی نا به هنگام دیده از جهان فرو بست و نتوانست به زن منکوحۀ خود دسترسی یابد؛ ولی به هر حال در حرم او میزیست و چشم نادره بر او میافتاد و خارخار وجود او بر قلب و روح نادرۀ حساس و نادرۀ شاعر فرو میرفت و درد و داغ او را دو چندان میکرد.

نادره شعرهای بسیاری در گله و شکایت از رقیب سروده و تلخی شکست کامرانی و تلخی زوال خورشید وصل را درین شعرها ریخته و خود را با این وسیله اندکی تسلی داده است. بیایید به چند تا ازین بیتهای او که حضور دردآور رقیب از میان کلماتش دیده میشود، توجه کنیم و حال شاعر را در مجاورت رقیب واقعی دریابیم:

سبن قلیب اغیارنی بزمینی روشن، اشک دین

شمعدبک جانیمده دور داغ نمایان هرکچه

در بیت بالا میتوان درد و رنج نادره را از تحمل آن شبهایی که محبوب او در بزم رقیب مینشست و با جمال خود بزم شبانه رقیب او را روشنی میبخشید و نادره مانند شمعی که اشک ریزان بسوزد، میسخت و از آتش اشک و حسادت قطره قطره آب میشد، دریافت و بر حال دردانگیز و حسرتهای بیپایان او رقت آورد.

و درین بیت نه تنها نقش پای رقیب بر صفحه شعر او هویداست؛ بل جاهای پای زیادی دیده میشود و این میرساند که چندین رقیب ظالم قصد جان او را کرده اند و درین میان آنچه تأثرانگیز است، اینست که حبیب به یاری او برنمیخیزد و به خاطر نجات او هنگامه بر پا نمیکند:

رقیب‌لار جانیمه قصد ایتی‌لار، بیلمان گناهمینی

منگا امداد اوچون هنگامه بریا قیلمادی شاهیم

و اما این بیت را به گونه دیگری نیز میتوان تعبیر و تفسیرکرد که بیشتر مقرون به واقعیت است، طوری که از زنده‌گینامه نادره برمیآید، پس از وفات امیرعمرخان فتنه‌هایی برای از هم پاشی قلمرو فرمانروایی نادره و پسرانش، از سوی امرای ولایات دیگر از جمله امیر بخارا به راه انداخته شد که تعدادی ازین فتنه‌های با تدبیر و کاردانی و دوراندیشی نادره خنثی شد؛ ولی در پایان کار، امیر بخارا بر نادره و پسرانش غلبه حاصل کرد و او را با پسرانش، عروس و نوه اش و دو تن از ندیمه‌های وفادارش به قتل رسانید.

میتوان گفت که بیت بالا از روی یکی ازین وقایع پرده برمیدارد و نادره کلمه رقیبان را به معنی مخالفان خود و سلطنتش به کار برده است و اگر شاه او (امیرعمرخان) به امداد و یاری اش برنمیخیزد، جا دارد؛ زیرا که در زیر خروارها خاک سرد از سالهای دور تا آن زمانی که نادره فریاد استمداد سر میکشد، خفته است و طبیعیست اگر از مرده آوازی برنخیزد و یاری و مددی نرسد.

نادره با صبر و شکیبی که دارد، رنج دیدن رقیب را به پاس حرمت روی حبیب تحمل میکند و دم برنمیآورد و با تکرار این نکته به خود که -هیچ یاری بدون اغیار نیست- به تسلی خویشتن میپردازد و به خاطر یار، درد دیدار اغیار را پذیرا میشود:

یار اوچون اغیار دردین تارتامین

کؤرمادیم بیر یارنی اغیارسیز

و با آن هم رقیب، رقیب است و همانقدر که یار، دوست داشتنی و شیرین است، غیر، تلخ و کراهت آور. و نادره این دو متضاد را در کنار هم چنین به ذکر و بیان میآورد:

سبورمن یارنی، یوق کیم رقیبیم

نېچوک کیم یخشیدور شیرین، یامان تلخ

و درهمین قافیه بیت دیگری نیز در مورد رقیب سروده و حسرت خود را به خاطر وصل یابی اغیار چنین به بیان آورده است:

وای کیم جام وصالیدین فرح تاپتی رقیب

عشرتیم ای ساقی شیرین زبانیم بؤلدی تلخ

ترجمه: وای که رقیب از جام وصل فرحت یافت و عشت من ای ساقی شیرین زبان، به تلخی مبدل شد. سخنان نادره را و فریاد و شیون او را از حضور ناخوشایند رقیب با نقل این بیت زیبای او به انجام میآوریم و میگذاریم که اشکهای سرد؛ ولی سوزاننده اوسالهای سال بر روی اوراق دفتر شعر او بچکد و دل نازک و بیغش خواننده صاحب دل مان را به خاطر او و حسرتها و دردهایش به درد آورد.

نادره، درین بیت آرزو میبرد تا شمع جمال دوست در بزم او روشن نشود؛ زیرا ممکن است دودی ازین شمع بر جان رقیب روسیه برسد و بدینگونه رقیب از حضور حبیب حتی اگر به قدر دود نازکی هم باشد، بهره‌ور نگردد:

یار، عشاقینه شمعی جلوه روشن قیلماسون

کیم توشار اندین رقیب روسیه جانیغه دود

و بدینگونه، ورق رشک و حسادت یک زن عاشق و یک عاشق شاعر را برمیگردانیم و بر ورق هجر و فراق نظری میافکنیم تا ببینیم که این آتش سوزان از میان سطرهای دفتر شعر او چگونه زبانه کشیده است؟

ح- هجر و فراق:

هجر همواره همنشین عشق بوده و با درد و داغ خویش ، شادکامی وصال را زایل کرده است. درد هجر ، نادره را بیشتر از هر شاعر دیگری سوخته و گداخته است ؛ زیرا او از یکسو زن است و طبعاً دارای احساساتی رقیقتر از مردان و خود تأثیرپذیرتر از آنان و از سوی دیگر او نه تنها به هجران موقتی ؛ بل به هجران ابدی مبتلا گردیده و با مرگ نابه هنگام شوهرش حسرت جاودانه دیدار یار را همراه با جسد او به خاک سپرده و برای تسکین درد فراق چنان فراقنامه‌هایی سروده و چنان اشک و حسرتی در آن ریخته که دل خواننده را میسوزاند و آب میکند.

نادره ابیات بسیاری در شکوه از هجر و فراق به تحریر آورده که ما اینک یک غزل او را اندر این موضوع یادداشت میکنیم و سوزناکی سخن او را که نمودی از آتش حرمان و فراق اوست ، در مییابیم:

یاردین اُیرو کُوزومنی انتظار اِبتتی فراق

قالمادی صبر و قراریم، بقرار اِبتتی فراق

خاک پایینگنی کُوزومگا توتیا قیلماق اوچون

اختیاریم بار ابدی، بی اختیار اِبتتی فراق

یارسیز دِوانه‌مِبن معذور، ای اهل خرد

عاقل دوران ابدیم، مجنون شعار اِبتتی فراق

وصل ارا پنهان ابدی حال دلیم اغیاردین

خلق ارا رسوالیغیمنی آشکار اِبتتی فراق

ایلابان جور و ستم خاک تنیم توفراغینی

پایمال حادثات ایلاب، غبار اِبتتی فراق

وصل گلزاریده شاخ گلدپک ابردی عزتیم
 ییبلدی ایام خزان هجر، خار ایتتی فراق
 ییغلاماق بیرله بېرای صیقل کؤزوم آیینه‌سین
 آرزومند جمال شهریار ایتتی فراق
 ساقیا، کبلتور قدح کیم، یارسیز مخمورمېن
 نشئه اقبالیمی رنج خمار ایتتی فراق
 هجر شامیده سپهر انجملاریدین قیل قیاس
 نادره، داغ دلیمنی آشکار ایتتی فراق

ترجمه: فراق و جدایی یار، چشمانم را منتظر ساخت و صبر و قرارم را ربود، این اختیار را داشتم که خاک پایت را توتیای چشم خود سازم، اما فراق این اختیار مرا نیز گرفت. ای اهل خرد! اگر بدون یار دیوانه ام، معذورم دارید؛ زیرا روزی عاقل دوران بودم و فراق، مجنون شعارم کرد. حال دلم با وصل یار، پنهان از اغیار بود؛ اما فراق در نزد مردم رسوایی ام را آشکار ساخت و با جور و ستم بسیار، خاک وجودم را پایمال حادثات کرده، غبارم را به باد داد. در گلزار وصل، عزت و احترامم چون شاخ گل بود. اما خزان هجر او رسید و مرا چون خاری از نظرها افگند. حال با ریختن اشک، آیینۀ چشم را صیقل میدهم؛ زیرا فراق، چشمهایم را آرزومند جمال شهریار کرده است. ای ساقی! قدح بیاور که بدون یار مخمورم و فراق، نشئه اقبالم را به رنج خمار آلوده است. داغهای دلم را - که از فراق به وجود آمده - میتوانی از روی ستاره‌هایی که شامگاه در سپهر هویدا میشود، قیاس کنی.

گفتیم که نادره در هجران امیر عمرخان دست به آفرینش فراقنامه‌هایی زد که سوز و گدازی سخت غم‌انگیز در میان سطرهای آن پنهان است. نادره درین بیت از آن فراقنامه‌ها یاد میکند و گله دارد از اینکه شاه او در جواب آن فراقنامه‌ها، حتی نکته‌یی هم انشاء ننموده است:

فراقیده نه‌چه غمنامه‌لار تحریره کبلتوردیم

انینگ مضمونیده بیر نکته انشاء قیلمادی شاهیم

و اما، آنچه که در مورد فراقنامه‌های نادره میتوان گفت، فراقنامه نویسی و مرثیه سرایی یکی از عنعنه‌های بسیار مروج شعر کلاسیک دری و اوزبکی بوده و معمولاً شاعران بزرگ دربار، در سوگ وفات شهریاران و شهزاده‌گان، مرثیه‌هایی، غمنامه‌ها و فراقنامه‌هایی سوزناک میسروده اند و اکثراً در پایان این مرثیه‌ها ولیعهدان و شاهزاده‌گان را که به جای شاه متوفی بر اریکه قدرت و شاهی مینشستند، نیز مدح و ستایش میکردند.

نمونه‌های اینگونه اشعار در ادبیات کلاسیک مان به فراوان دیده شده که به گونه مثال میتوان از این مرثیه فرخی سیستانی که با مطلع:

شهر غزنین نه همان است که من دیدم پار
چه فتاده است که امسال دگرگون شده کار
آغاز مییابد ، یاد آوری کرد.

و حال بند اول فراقنامه ده بندی نادره را به عنوان (مشت نمونه خروار) درینجا یادداشت میکنم:

آه ، کیم بیهج منگا جور و جفا ایلار فلک
فرقت ایچره قسمتیم درد و بلا ایلار فلک
یاردین ابرو منگا کؤپ ماجرا ایلار فلک
غم بیله گلدبک یوزومنی کهربا ایلار فلک
بیوفادور ، عاقبت کیمنگا وفا ایلار فلک ؟
حسرت و درد و الم گا مبتلا ایلار فلک
یارنینگ البته یاریدین جدا ایلار فلک
گل بیله بلبلی بی برگ و نوا ایلار فلک
هچکیم یارب ، جهانده یاریدین ابریلهاسون
جاندین آرتوق مهربان دلداریدین ابریلهاسون

ترجمه: آه ، که فلک جور و جفای ییحد به من نمود و در فراق ، درد و بلاها را قسمت من ساخت. در هجر یار ، ماجراهای بسیاری نصیب من کرد و از غم ، روی چون گلم را مانند کهربا گردانید. فلک بیوفاست و عاقبت ، آدمی را به حسرت و درد و الم مبتلا میکند. یار را از یار جدا میسازد و گل را بی برگ و بلبل را بینوا میگذارد. یارب! در جهان هیچ یاری را از یار خود و از دلدار مهربان عزیزتر از جان خود جدا مکن.

و بدینگونه ، ورق هجر و فراق را با یادداشت کردن بیت ذیل میندیم:

نادره درین بیت ، شکست در برابر لشکر هجر را برای آدمی پسندیده نمیداند و توصیه میکند که باید با لشکر بیرحم غم و هجر به نبرد و ستیز برخاست و سنان آه را از کمان دل پرتاب کرده ، به جنگ هجر و فراق رفت:

بؤلما غافل کیم سنگا قصد اهتتی هجران لشکری

اې كۈنگۈل تارتىپ سنان آھنى قىلغىل نبرد

ط- دین و مذهب:

چنان که در مباحث آغازین به نوشت آمد، نادره در چنان دورانی و در چنان محیطی میزیست که دین و مذهب از سوی طبقات و اقشار استثمارگر جامعه؛ چون: شاهان، امیران، و درباریان آنان، روحانیون متنفذ، فیودالان و ثروتمندان به گونه وسیله اعمال فشار و زور بر طبقات محکوم و استثمارشونده به کار گرفته میشد و هر آن کسی که از نابرابری اجتماعی، بیداد و چپاولگری بیدادگران، جبر و زور زورمندان یا از شدت فقر و گرسنه گی، فریاد برمیکشید و سر عصیان و مخالفت برمیداشت، هم با ضربت شمشیرهای خون آلود جلا دان رژیم و هم با لبه تیز و بران تیغ زبان روحانیون منفعت طلب از پا میافتاد، و فریادهای خشم و کین در گلو خفه میشد.

طبیعیست که نادره نیز همچون همه مردم آن جامعه و آن روزگار تحت تأثیر معتقدات دینی قرار داشت و انعکاس این اعتقاد در همه کردار، گفتار، پندار و بالاخره در شعرهای او تبلور یافته بود.

ما، در شعر نادره از واژه های عربی - که زبان عرب را مقدس میشمردند- گرفته تا اصطلاحات خاص دینی و روایات آن را مییابیم که از سوی او برای بیان حالات درونی و سوز و گدازهای عاطفی اش به کار گرفته شده است.

نادره این واژه ها و اصطلاحات دینی را نه به خاطر بیان مفاهیم دینی؛ بل برای توجیه بهتر، نیکوتر و مسجل گردانیدن حالات عاطفی یا زیباییهای جسمانی و روانی معشوق شعرهایش، به بیان میگیرد؛ چنانچه درین بیت، جمال معشوق را به مصحف، نگاه خویش را به تلاوت و بسم الله ابرو را به طغرا شباهت داده و گفته است:

جمالینگ مصحفین قیلدیم تلاوت

قاشینگ بسم اللهی دور اندا طغرا

ویا درین بیت که کوی یار به سان کعبه و اشک چشمان نادره به زمزم تشبیه گردیده و زیبا به بیان آمده است:

کعبه کؤیینگ ابرور تکیه گهیم

کۆزباشیم زمزم اؤشال کعبه ارا

نادره نه تنها واژه‌ها و تعبیرهای دینی را برای مسجل گردانیدن اوصاف و زیباییهای معشوق ؛ بل برای رجحان صفات یار نیز به کار میبرد ؛ چنانچه در بیت زیر ، خم ابروی دلدار چنان سجده‌گاه مقدس تصویر گردیده که محراب کعبه از قدسیت و زیبایی آن به حیرت اندر گردیده است:

اېگمه قاشینگنی خمی بؤلغالی ، اې سجده گهیم

کعبه دیواریده حیرت ایله قالمیش محراب

در بیت زیر نیز روی یار فردوس عاشقان و حریم درگاه او جنت‌المأوی احباب خوانده شده و به گونه رمزی همچو خیام که میگفت: (این نقد بگیر و دست از آن نسیه بدار) دیدار میسر دلدار بر دیدار نسیه فردوس ترجیح داده شده است:

یوزینگ نظاره‌سی عشاقلرنی فردوسی

حریم درگهینگ احبابه جنت‌المأوا

و درین دو بیت دیگر از قربانی و عید قربان سخن به میان میآورد و منظور او این است تا از خودگذشته‌گی ، ایثار و قربانی دادن را به اهل عشق و محبت بیاموزد و از آنان بخواهد که برای محبوب سر را قربان کنند و به مرتبه رفیع اسماعیل برسند:

حق جنابیده تاپار مرتبه اسماعیل

عشق تیغی بيله هر کیسه اگر بولسه ذبیح

و:

خلق اگر هر ییلده بیر قربانلیغ ایلار ماه عید

مهن قیلورمن نهچه جان اول آی‌غه قربان هرکچه

مثال دیگری میآوریم در اثبات این مطلب که نادره با عشق به زنده‌گی و واقع بینی در مسایل زنده‌گی ، سرودگر زنده‌گی است و میخواهد از همه نعمات و فراورده‌های مادی و معنوی آن برخوردار گردد. او جهان فانی را بر جهان باقی ، لب لعل و رخسار ماه محبوب واقعی و موجود را بر لب کوثر و رخسار حور ترجیح میدهد و بیتی بدینگونه را میسراید:

باقماغای کوثر لبیده حورنینگ رخساریغه

کیم لب لعل و مه رخسارینگ ایلار آرزو

در یک بیت پرمحتوای دیگر ، عاطفه انساندوستی و اندیشه خدمت به انسان را متبارز میسازد. او به این باور است که خدمت به انسان ، خدمت به خدا و دین است و چه بهتر که نخست کعبه دلها و پس از آن خانه خدا زیارت شود. این اندیشه والا در مقال مردم مان با عبارت: (شمعی که در مسجد میسوزد ، بهتر است در خانه بسوزد) و در شعر شاعر شوریده و عارف از خودرسته مولانا جلال الدین بلخی به اینگونه:

ای قوم به حج رفته ، کجایید ؟ کجایید ؟

معشوق همینجاست ، بیایید ! بیایید !

معشوق تو همسایه دیوار به دیوار

در بادیه سرگشته شما در چه هوايید ؟⁽²⁰⁾

و در شعر عده‌یی از شاعران انسان پرورمان به بیان آمده است که نادره همین مطلب را در بیت زیر خلاصه میکند:

کونگولار کعبه سین بیر-بیر زیارت ایلادیم ، اهدی

طواف مکه و تخت سلیمان ایتماسام بؤلماس

نادره افزون بر آنچه که در بالا به نوشت آمد ، به روایات دینی و مذهبی نیز متوجه بود و سیمای پرقدرت مذهبی را در شعرهای خود توصیف مینمود که خضر ، مسیحا ، روح الامین ، سلیمان ، یوسف ، یعقوب ، نوح ، آدم و حوا از این شمارند و بار بار در شعرهای نادره بازتاب یافته اند که ما به ذکر مثالهای معدود بسنده میکنیم. خضر و مسیحا در ابیات زیر:

یوزینگ فرخ ، جمالینگ روح افزا

خطینگ خضر و لب لعلینگ مسیحا

لبلارینگدور مسیح و خضر خطینگ

سپندین ایستار حیات ، خضر و مسیح

اې خوشا شیشه ارا آب حیات حکما

²⁰: کلیات شمس تبریزی ، غزل 648 ، ص 274.

کیم انینگ هرکیشی نوش ایتسه بۇلور خضر نما

سلیمان در اییات زیر:

گرچه بار ابردی مسخر دبولار فرمانیده

پایمال خبل مور اۆلدى سلیمان عاقبت

■

بو بارچه عجز ایله اثبات ناتوانلیغ دور

که مورقیلدى سلیمانغه تحفه پای ملخ

■

وصل ارا سلطان ایدیم، ایدى جدالیق دردیدین

خسته مور ناتوان دورمن سلیمان قایده سن؟

■

کېلیب ای نادره، کلبه م ساری فیض قدومیدین

کۆنگول ویرانه سین تخت سلیمان ایلاسون شاهیم

یوسف مصرو یعقوب کنعان در اییات زیر:

آچیلمایدور کۆزوم یوسف عذاریمدین جدا بۇلغاچ

که دوران باشیمی بیر کلبه احزانه تاپشوردی

■

ایکی کۆز هجر کنعانیده چون یعقوب نابینا

نېدین کیم حسن مصری ایچره دورسېن یوسف ثانی

■

آقارغان کۆزلاریمدین بۆلدى اول یوسف لقا پنهان

اېرور کۆنگلوم اویى یعقوب کنعان بیت الاحزانى

عزیز مصر در بیت زیر:

غنچه گلشنده عزیز مصر استغنا ابدی

تا نشاط اظهار اهتیب گل بؤلدی، خار اهتتی فلک

نوح در بیت زیر:

سبن ای گردون حذر اهت، کشورینگنی ایلاغیل محکم

کؤزومنی اشکیدین خجلتغه باتتی نوح طوفانی

ی — بازتاب و عواطف زنانه:

شاعر زنان گذشته ادبی مان بنابر علل گوناگون اجتماعی، سیاسی و دینی، از ابراز احساسات، هیجانات، عواطف، خواستها و نیازهای روحی زنانه خود در شعر و آفرینشهای ادبی، خودداری میورزیدند و چنان میاندیشیدند که اگر در مورد عواطف و نیازهای دورنی خویش سخن گویند، با ملامت، سرزنش و تحقیر جامعه و مردم روبرو میگردند و جامعه و مردم به آنان به چشم یک زن عقیف، پاکدامن و نجیب نخواهد نگریست.

بنابراین دلیل و دلایل دیگر بود که در سیر شتابنده روزگار و سده‌های بیشمار، شاعرزنان مان، احساسات و نیازهای درونی خویش را پنهان نگه‌داشتند؛ در پنهان سوختند؛ گریه کردند؛ اشک ریختند؛ زن بودن، زنانه زیستن و زن ماندن را فریاد زدند و از جوشش هیجانات و احساسات لطیف زنانه، برخورد لرزیدند، اما تمام این هیجانات و احساسات را پوشیده نگه‌داشتند و درین راه چنان به پیش رفتند، که امروز اگر نام شاعران زن را از پای شعر برداریم، نمیتوانیم آنرا تراوش احساس یک زن بدانیم.

نادره نیز نتوانسته است ازین دایره پا فراتر گذارد و خویشتن خویش را در شعرهایش مسجل گرداند. او نیز همچون دیگر شاعرزنان گذشته ادبیات دری و اوزیکی از همان تشبیهات، استعارات، کنایات، سمبولها، نمادها و واژه‌های آشنای شعر در آفرینش ادبی خود سود جسته، که شاعران مرد در درازنای سده‌ها آنرا وسیله بیان خواستها، نیازها و عواطف خویش قرار داده بودند. به چند تایی ازینگونه ابیات نادره که ادامه دهنده عنعنۀ شعرهای مردانه است، توجه میداریم:

واژه (پری) همواره برای دوشیزه‌گان زیبارویی به کار گرفته میشده است که با جلوه‌ی، دل از کف دلداران و با کرشمه‌ی، دین از سر دینداران میربودند. نادره نیز همچون شاعران مرد، محبوب خود را به یک پری - که با جلوه‌هایش هوش از سر او گرفته و دیوانه اش ساخته است - همانندی میدهد:

ایلاسم دیوانه‌لیغ عیب اہتمانگیز کیم اول پری

غایب اولمیشدور نظردین جلوه‌سی پنهان بؤلوب

چادر نازک حریر که در زیبایی و لطافت چون برگ گل باشد و برای پوشاندن رخساره‌های گلگون ، به جای نقاب و روبند ، به کار گرفته شود و از فرط نازکی و لطافت از نسیم آه عاشق بیچاره‌یی بلرزد و صورت زیبای یار را بنمایاند ، چه تصویری به دست میدهد ، جز تصویر زیبای یک زن که زن زیبای دیگری به نام نادره آن را ساخته است ؟:

کاشکی آهیم نسیمیدین تحرک ایللاسا

یار کیم رخساریغه گل برگیدین سالمیش نقاب

نقاب بر چهره افکندن و جمال عالم آرا را از انظار نامحرمان پوشیده داشتن ، کاریست خاصه زنان سده‌های گذشته و شاعران مرد ، همواره ازین نقابها شکوه‌ها داشته اند و برای دیدن روی بی نقاب زنان بی شکیب بوده اند و حالا ، این نادره است که برای دیدن روی بی نقاب مرد ، ناشکیباست:

کۆزلاریم مشتاق دور دیدار اوچون رخساره آچ

پرده‌نی یوزدین کۆزیم قیلغونچه بیر نظاره ، آچ

و درین بیت نیز سخن از نقاب است که اگر معشوق آنرا از صورت خویش بر دارد و لبهای خویش را به خنده بگشاید ، گلهای چمن از زیبایی روی او و غنچه‌های نیم شگفته ، از ملاحظت دهان نیم باز او ، شرمسار میگردند:

گل چمنده شرم ایللاب ، غنچه منفعل بؤلسین

پرده‌نی کۆتار یوزدین ، لبلاړینگنی خندان ایت

گیسوان تافته و بلند که چون دو مار سیاه ، از مرمر شانه‌ها لغزیده و به روی دوش نگار خفته و گنج حسن یار را پاسداری کند ، نیز تصویری زیباست برای یک زن زیبا و اگر مردان این تصویر را برای معشوقه‌های خویش برگزینند ، پذیرفتنی است ؛ ولی اگر یک زن ، این تصویر را برای سیمای یار کشیده باشد ، چه ؟

عارضین کۆر ، بؤلما زلفیدین ملول

بو جهانده گنج یۇقتور مارسیز

و این بیت نیز در همین زمینه است:

ساچی اندیشه‌سی هر دم فرحبخش دماغیم دور

ختنلار سیر ایتارمن ایکی زلف عنبرآسادین

درین بیت نیز تشبیهات زنانه ؛ چون: روی گل ، قد شمشاد ، چشم نرگس و زیبایی بهارانه به کار گرفته شده است:

یوزی گل و قدی شمشاد و کؤزلاری نرگس

بهار و یاسمینینی توشومده کؤرسام ابدیم

مشاطه‌ها و آرایشگران بیشتر برای آراستن و پیراستن زنان خدمت میکردند و چهره پرداز دادن کاری بود و هست خاصه زنان و دوشیزه‌گان ، اینگونه اشعار ، همواره از زبان شاعران مرد شنیده شده و گاهی شاعرزنان مان نیز در سرایش چنین ابیاتی ، از مردان پیشی گرفته اند چنان که نادره در این بیت گفته است: عجیب نیست اگر زیبایی یار ، مشاطه را بیدست و پا سازد ؛ زیرا آینه نیز از دیدن صورت آراسته او آب شد:

تانگ ابھاس قیلسه یوزی مشاطه‌نی بیدست و پا

ایلادی آینه‌نی سو، چهره‌پرداز ایلاگاچ

و درین بیت نیز از اوصاف و آرایه‌های خاصه زنان به کار گرفته شده است. مثلاً: تشبیه روی به ماه شب چهارده و پوشیدن گوشواره‌هایی بار دانه‌های درخشان که بتواند در روشنی و جلابه خورشید طعنه زند:

کم‌دور تؤلین آی، بؤلسه جمالینگگا برابر

خورشیده قولاغینگده گی دردانه قیلور بحث

اگر بتوان بر استنتاج بالا خرده گرفت و گفت که: مردها نیز حلقه زرین در گوش میکردند ، براین دو بیت زیر به هیچ وجه نمیشود خرده گرفت ؛ زیرا نادره احساسات مردانه را درین دو بیت به حدی قوی و متباز به جلوه می‌آورد و چنان الگوهای را برای شیفته‌گی و عشق خویش به میدان میکشد ، که بی هیچ تردیدی میتوان بر مردانه بودن آن ابیات حکم کرد ؛ مثلاً: کاربرد الگوی لیلی برای معشوق و مجنون برای خویشان و به همینگونه به کارگیری استعاره غزال سیاه چشم برای معشوق و قویون (گردباد) برای خویشان ، به این دو بیت توجه کنید:

اؤشل لیلی‌ملاحت نازنین ماه‌رخساریم

مہنی مجنون کبی سرگشته دشت بلا قیلدی

شکر سؤزلوک، قراکؤزلوک غزالیم هجریده بیغلاب

قویون ینگلیغ کبزارمن آه ایلاب دشت و صحرانی

و اما ازینگونه ابیات و اشعار او که بگذریم ، گاهگاهی نادره بر حجب و امتناع خویش فایق می‌آید و چنان ابیاتی نیز میسراید ، که نمایانگر احساسات یک زن است و چنان تشبیهات ، استعارات ، کنایات ، اوصاف و واژه‌هایی را در شعر خویش به بیان می‌آورد که میتوان برای مرد به کار برد و ایکاش شماره این ابیات و شعرهای نادره فزونتر از

آن بود که هست و ایکاش نادره در عرصه تبارز دادن احساسات زنانه خویش ، سنت شکنتر و بیباکتر از آن بود که هست!

باری ازینگونه ابیات و نیز چندتایی را به گونه مثال و نمونه درین بحث خویش میآوریم ، تا باشد که خواننده گرامی مان شناختی از هر دو گونه شعر نادره حاصل کنند.

نادره درین دو بیت دود را -که شاید از چلم و قلیان ایجاد شده باشد- به سیاهی مو و خط ریحان او نسبت داده ، چنین میگوید:

شمع رخسارینگنی اطرافیده پیچ و تاب اورار

طرفه اوخشار یارنینگ زلف پریشانیه دود

شمعدبک اورتاب تنیمنی احتیاط ایت دودینی

کیم کبراکلیدور سواد خط ریحانیغه دود

و درین دو بیت نیز به سواد خط و سبزه خط اشاره رفته است:

چیقماسدی هنوز خط و سوادینگ

مصحفده مبارک اپردی فالینگ

گلزار حسن سبزه خطینگ بهار دور

فیض بهار و سیر گلستان تصدقینگ

شاید عده یی بر این داوری برسند ، که سخن گفتن در باره خط مشکین و سبزه خط نمیتواند نمودار شعر زنانه باشد ، چرا که اکثر شاعران مرد نیز در اشعار خویش به اینگونه تشبیهات نظر داشته و آن را در شعرهای خویش به کار گرفته اند و اگر نادره سخن از خط مشکین یا سواد خط و یا سبزه خط به میان میآرد ، دلیل بر این گپ نیست که او از سوی یک زن برای یک مرد شعر سروده است ؛ بل دلیل براین گپ است که او عنعنه شعرهای متقدمان خویش را ادامه داده و به پیروی از شعرهای آنان ، شعر سروده است.

البته نمیتوان این اعتراض را نیز نادیده و ناشنیده گرفت ؛ زیرا در شعر اکثر شاعران مرد از سبزه خط سخن رفته است ؛ ولی هیچیک از شاعران مرد از ریش و محاسن معشوق سخن نگفته اند و اگر به این بیت نادره که خط مشکین و ریش بلند یار را توصیف کرده است ، توجه کنیم ، به این باور میرسیم که او از پشت حصار احساس زن

برای مرد محبوب خویش شعر سروده است و احساس او تقلید احساس مردان نی ؛ بل تجلی راستین عواطف زنانه اوست:

مشکین خطینگ بهاریده سیمین عذارسبن

عنبر ساچر گل اورزه سقالینگدین اوږگولای

ویا کاربرد ترکیب شاه «کج کلاه» برای توصیف و ستایش محبوب به ویژه در آن شعرهایی که در فراق ابدی امیرعمرخان سروده شده است ، بیانگر احساس زنانه نادره است:

ای مصاحبلار تماشا وقتی شاهیم کبلمادی

موسم سیر اؤلدی شاه کج کلاهیم کبلمادی

ویا بیتی از یک مسدس او که در همین روال سروده شده است:

امیر کج کلاه جمشید دورانیمنی ساغیندیم

شرافت بابیده نایاب سلطانیمنی ساغیندیم

و درین شعر ، حوا را الگویی برای خویشتن و آدم را الگویی برای محبوب خویش ساخته و همچون حوا در هجران آدم خود ، بدینگونه ، فریاد از دل پردرد برآورده است:

مہندین آیردی دوران اول یار همدیمینی

قایدین تاپارمن اہمدی شاه مکرمیمینی

حوا صفت جهانده ایزلارمن آدمیمینی

یاریمدین آیریلیب من کیمگا دبین غمیمینی

دشوار اہکان جهانده تنہالیغ ابتلاسی

و درین بیت او زلیخایی است در مانده و عاشق که بر سر راه یوسف ، کازه دوخته و نگاه خویش را فرش راه مقدم یار کرده است:

گذرگاهیده تیکدیم کازه ، پروا قیلمادی شاهیم

غرور حسندین یاد زلیخا قیلمادی شاهیم

ویا در یکی از فراقنامه‌های او را در هئیت‌های زلیخا، عذرا و شیرین مینگریم که با شوریده‌گی یک زن عاشق، خود را عاشقتر، وفادار تر و درمانده‌تر ازین عشاق تأریخی و محبوب خود را برتر از یوسف، وامق و فرهاد دانسته و با این آرزوی نیک که هیچ یاری از یار خویش و هیچ دلداده‌یی از دلدادۀ خویش جدا نگردد، چنین شعر زیبا سروده است:

یوسف عشقیده بو ایشلارنی زلیخا قیلمادی

اؤتتی وامق دهر دین یادینی عذرا قیلمادی

ماتم فرهادنی شیرین تقاضا قیلمادی

...هیچکیم یارب جهانده یاریدین ایریلماسون

جان دین آرتیق مهربان دلداریدین ایریلماسون

و اما آنچه که درینجا به عنوان پرسشهایی میتواند مطرح گردد، اینست: چرا نادره، با آن که در سرایش شعرهای زنانه و آفرینش حالت‌های عاطفی مادرانه، دستی بالا دارد، به سرایش شعرهای مردانه، با همان الگوهای تقلیدی همه شاعران مرد و با همان تشبیهات و استعارات آشنا و همیشه به کار گرفته شده ادبیات کلاسیک مان، پرداخته است؟

چرا یک نوع دوگانه‌گی احساس و دوگانه‌گی بیان که نمایانگر تفاوت اندیشه و اختلاف سخن اوست، در شعرهایش دیده میشود؟

پاسخ به پرسشهای بالا ایجاب دقت، ژرف نگری و تأمل بیشتر را بر شعر او مینماید. زیرا همین دوگانه‌گی و اختلاف سخن نادره عده‌یی از شعردوستان و شعرشناسان را با پرسشهای بیجواب و عده‌یی را نیز با پاسخها و استنتاجهای غیر علمی مواجه ساخته و افواهات و شایعاتی را در مورد شعر او در حلقۀ روشنفکران ایجاد کرده است.

ما توجه دانشمندان و ادبیات‌شناسان اوزبیکستان و اوزبیکان کشور مان را به این نکته جلب کرده، برای تکمیل این رسالۀ خویش، داوریه‌ها و استنتاجهای آنان را چشم به راه میشویم، تا باشد که از میان نظر ها، یک نظر علمیت‌ر و از میان داوریه‌های یک دآوری واقعیت‌ر به دست آید.

ک - شعرهایی در شناخت نادره و خانواده اش:

نادره در دیوان اشعار خود، شعرها و ابیات زیادی دارد که روشنگر زنده‌گی خانواده‌گی اوست و با خوانش این اشعار و ابیات میتوان خصوصیات زنده‌گی خانواده‌گی او، خصوصیت اخلاقی و ملکه‌های ذاتی او، شوهرش امیرعمرخان، پسرانش محمدعلیخان و سلطان محمود خان، نواسه اش محمد امین خان و یا حالات دربار و محیط پیرامون او را دانست و راهی جست به حریم عواطف او و از آئینه شعرهایش سیمای عزیزان او و محبت او را به هر یک آنان دید.

شماری ازینگونه اشعار نادره، در توصیف ملکه‌ها، خصلتها و زیباییهای معنوی امیرعمرخان است، به گونه مثال: درین بیت به زیبایی و دل انگیزی اشعار امیرعمرخان اشاره رفته است:

نادره، قیلغاچ محبت نشئه سیدین گفتگو

لذت شعر عمر صاحبقراندین بپردی یاد

ویا این بیت که در مورد دانشمندی و فهم و فراست امیرعمرخان سروده شده است:

تیغ زبانینگ اولدی مفتاح گنج دانش

علامه زماندور آلینگده طفل مکتب

ترجمه: تیغ زبان تو کلید گنج دانشهاست و علامه زمان در پیش تو بیشتر از طفل مکتبی نیست.

درین بیت از حسن کردار و خوبیهای امیرعمرخان سخن رفته، چنین وانمود میگردد که او مردم را به خود چنان گرویده ساخته که همه‌گان تحسین و دعای او را بر لب جاری میدارند:

بارچه اهل کرداریغه تحسین ایتیب ایلار دعا

خوبلیغ کیم نادره جمشید دورانیمده دور

دین بیتها از شجاعت و چابکسواری شوهرش بدینگونه سخن میگوید:

قان تۆکار میدان ارا اول قیلسه جولان هرطرف

موج اورار دریا کبی میدان ارا قان هرطرف

هرقاچان کیم عزم میدان ایتسه اول چابکسوار

تیتراشورلار وحشتیدین اهل میدان هرطرف

ترجمه: او به هر سویی که جولان کند ، خون همچون دریا موج میزند و هر زمانیکه با چابکسواری به سوی رزمگاه روی آورد ، رزم‌آوران و گردان میدان از وحشت جنگاوری او بر خود می‌لرزند. و درین بیت نیز به جنگاوری وصف شکنی او اشاره‌یی رفته است:

فراقی نادره، کؤنگلومغه داغلار قؤیدی

امیر صف شکنیم‌نی توشومده کؤرسام ابدیم

نادره معتقد به این حرف است که با بودن امیرعمرخان ، وادی فرغانه و قلمرو آن به آبادانی و تجمل دست مییابد و ازین رو آبادی ملک را در سلامتی وجود او میبیند:

آباد اؤله ای نادره، اقلیم تجمل

جمشید زمان خسرو فرغانه سلامت

و بدینگونه دست به دعای او برمی‌دارد:

ایستارام یارب، بقای دولت سلطان عمر

أیله مقبول اجابت سبن دعالاردین بیری

و اما درد جدایی ابدی امیرعمرخانچنان زخم بزرگ و همیشه سوزانی در دل و روان نادره بر جای میگذارد که شب و روز را جز با گریه وزاری و جز با سرودن غمنامه‌ها و فراقنامه‌ها نمیتواند بگذراند ، به یکی دو تا ازین اییات پر از درد و زاری او توجه نمایید!

نادره درین دو بیت خود ، امیرعمرخان را به اسکندر مقدونی و یوسف مصری همانندی میدهد و به این باور است که شهرت و نیکنامی او از عرب تا عجم را فراگرفته و خودش زلیخایی است شوریده و عاشق که در سر راه محبوب کازه دوخته و چشم انتظار نشسته است:

عرب‌دین تا عجم مشهور ابدی اول شاه‌لارشاهی

سکندر سلطنت لیغ شاه تورانیمنی ساغیندیم

تیکارمن نادره، غم یولیده کازه زلیخادېک

که اول یوسف لقا سلطان عمرخانیمنی ساغیندیم

و درین بیت، از شهر خود فرغانه یاد میکند و چنان میپندارد که پس از مرگ امیرعمرخان، ملک دلها خراب شده و فرغانه آتش گرفته است:

هجر یغماسی کؤنگولنی ملکینی قیلدی خراب

سېندین آبرو اؤرتادی فرغانه، سلطان قایدەسن؟

نادره، فرغانه ملکیده سېنی آیلار سراغ

ملک توران خسروی، سیدعمرخان قایدەسن؟

آن شعرهای نادره که تماماً برای امیرعمرخان و در سوگ مرگ او سروده شده، بسیار زیاد است که ما فقط مطلعهای این اشعار را درینجا ذکر میکنیم تا اگر خواننده صاحب‌دل بخواهد به خوانش و بازیافت آن اشعار به آسانی موفق گردد:

گۆزەل یاریمغە ای باد صبا، یېتکۈر سلامیمنی؟

کیم اېلتار سېندین اۋزگا، یار کۈییگا سلامیمنی؟

آیلادینگ عزم سفر ای شهسواریم، یخشی بار

اېمدی سېنسيز یۇق مېنی صبر و قراریم، یخشی بار

بۆلدى اول فرصت که ترک صحبت عالم توتای

قان تۆکیب کۆز مردمیدین شیوه ماتم توتای

علاوه از اشعاریکه در بالا ذکر آن رفت همه مخمسها، ترجیع بندها، ترکیب بندها و فراقنامه‌های نادره در سوگ مرگ و فراق ابدی امیرعمرخان سروده شده و چنان غم آشنایی در زیر خاکستر مصراعها و ابیات آن خفته است که با هر ورق گردانی، این اخگرهای نهفته زبانه میکشند و دل خواننده را از این غم و درد میسوزانند.

نادره در بارهٔ پسرانش محمدعلیخان، سلطان محمودخان و نواسه اش محمد امین خان نیز اشعاری دارد که بیانگر خصلتها، منشها و کنشهای آنان است که اینک ابیاتی را اندرین مورد از دیوان او برمیگزینیم.

نادره در ابیات زیر در مورد فرزندانش چنین سخن میگوید:

یاربمدین ایکی گوهر قالدی کؤنگول سروری

دولتنی آبرویی، اقبالنی ظهوری

خوش دور کؤنگول الاردین جاندور الار صبوری

ایکی خجسته فرزند، ایکی کؤزومنی نوری

باردور کؤنگول سروری هرقایسی نینگ لقاسی

شعر دیگر او که با مطلع:

لله الحمد که از خاصیت دولت خان

عافیت تاپدی چېچک دین ولی نعمی سلطان²¹

آغاز میشود، بیانگر این مطلب است که محمدعلیخان فرزند ارشد او، به مرض چیچک مبتلا گردیده و عافیت یافته است، ملک در زمان سلطنت او در امن و امان، نرخها ارزان و مردم خوشنود و شادمان هستند.

به همینگونه در شعر دیگرش که با مطلع:

زمانه اهلیدین غم کپتی عیش جاودان کپلدی

عدم دین عالم ایجاد ارا ابن خان کپلدی

شروع میشود، از تولد فرزند ارشدش به مردمان دیارش مژده میدهد و او را شهزاده بی عالی گهر از نسل و تبار بابر شاه که ملک و دولت در پناه او به آبادانی و رفاه و آسایش و اقبال خواهد رسید، میداند و با دعای حیات او و بشارت به مردم، شعر خود را به پایان میبرد.

و اما او شعرهایی نیز در مورد کنشها و منشهای خودش، ثروت و اقتدار خودش و آرزوها و حسرتهاى خودش دارد که گوشه‌هایی از زنده‌گی او را بازمینمایاند؛ مثلاً: درین بیت:

بیر یؤل مہنی قاشمیغه کولیب کپل، که ایلایین

مال و منال و نعمت الوان تصدقینگ

اصل نامش ولی النعمی است که به خاطر وزن شعر، به این شکل نوشته شده است. ²¹

از ثروت و دارایی بیحساب و نعمتهای گوناگون دربار خویش سخن گفته و خواننده را یاری رسانیده است تا بداند که او به راستی هم از رفاه مادی برخوردار بود، در بستر نرم و راحت میخوابید و از نعمتهای الوان میچشید و با رنج فقر و گرسنه‌گی، آواره‌گی و بدبختی آشنا نبود و بر خلاف آنچه که گفته است:

سرو ینگلیغ قامتیمنی بار محنت قیلدی خم

درد یار و غصه همدم، غم فراوان، عیش کم

با عیش و عشرت و ناز و نعمت در آغوش خوشبختی و قدرت، رفاه و ثروت میزیست. او درین دو بیت نیز از فرمانروایی خود بر قطعه‌یی از اقلیم جهان و اینکه او هیچ فرمانی را جز فرمان عشق نمیپذیرد، سخن میگوید:

عرصه ملک جهان هرچند فرمانیمده دور

سپن سیز ای آرام جان، منظور اہماس بو دولیتم

و:

عرصه ملک جهان گرچه نگینیم‌ده دور

باش چپکا آلماس کؤنگول عشقنی فرمانیدین

و اما در کمال قدرتمندی و رفاه، خود را محزون حس میکند و تصمیم میگیرد تا خاطر بینوایان را شاد گرداند:

گرچه محزون من اؤزوم بیر نازنین هجرانیده

بینوا افتاده لارنی خاطرین شاد ایلارام

و درین بیت دیگر، آبادی کشور محبت را از اقبال و جاه و جلال خود پنداشته، ازین که اهل عشق و جنون را در پناه خود دارد، احساس خوشبختی میکند:

محبت کشوری آباد ابرور اقبال و جاهیمده

تانگ ابرماس بؤلسالار عشق و جنون اهلی پناهیمده

و در بند دوم ترجیع بند خود، زنده‌گی پر از ناز و نعمت و آسوده حالی و خوشبختی خویش را بدینگونه به بیان میگیرد:

خوش اول کون سنینگ بیرله دمساز ابدیم

نیاز ایچره سرمایہ ناز ابدیم

فلک‌دین بییک‌راق ابدی رفعتیم

که وصلینگ حریمیده مهتاز ابدیم
مهیا ابدی بارچه صید مراد
که سلطانیم ایلگیده شهباز ابدیم
ایاغینگه باشیم قویب صبح و شام
سرافرازلارغه سرافراز ابدیم

در مورد خیر و احسان خود به مردم و سیاستی که بر سپاه و رعیت مرعی میدارد ، چنین ادامه میدهد:

دعالار تیلاب روح پاکینگ اوچون
ایشیم بۆلدی خیر و سخاوت بيله
سخاوت ایشیم، خیردور عادتیم
سپنی ایزلارام اوشبو عادت بيله
سپاه و رعیتی تحقیق ایتیب
جهان ایچره قالدیم مشقت بيله

و باز هم از اینکه در مسند سلطنت باعیش و فراغت یار نیست و خوشبختی و فراغت بخاطر مرگ شوهر صدمه دیده است ، چنین با تأسف به سخن میآید:

مہنی سلطنت مسندیده کؤروب
گمان اہتمه عیش و فراغت بيله
وصالینگدین ای جان، تاپالهای سراغ
نبلار توشتی باشیمغه سبندین یراغ

و بدینگونه میبینیم که شعر او نه تنها بازگوینده عواطف ، احساسات ، آرزوها ، خواستها و نیازهای اوست ؛ بل آینه‌یی است که گوشه‌هایی از زاویای زنده‌گی شخصی و خانوادگی او و رخدادهای گوناگون آن را باز میتاباند ؛ شعرهاییست که از علایق و پیوندهای عاطفی مادرانه او سخن میگوید ؛ از کنشها و منشهای شوهر و فرزندان حرف میزند ؛ در مورد آبادانی و شکوه قلمرو او روشنی میاندازد ؛ دیدگاههای او را در باب کشورداری ، مردمداری و سیاست مشخص میسازد ؛ عدل و سخاوت ، خیر و احسان ، داد و دهش و بذل و بخشش او را به مردمان تحت فرمانش باز میگوید و خواننده را به این داوری فرامیخواند که نادره زنیست وفادار به شوهر که با عشقی بزرگ او را

دوست میدارد؛ با احترامی شایسته تقدیر از او یاد میکند و هر نیک و بد او را پسندیده و شایسته ستایش میانگارد؛ که نادره مادرست مهربان و با عاطفه که همه خوبیها و فضیلتها را در وجود فرزندان خود میبیند و همه خوبیها و خوشبختیها را برای آنان میخواهد؛ که نادره ملکه‌یی است با تدبیر که خیر و صلاح خود و خانواده خود را در خیر و صلاح مردم و رفاه و خوشی خود را در آبادانی کشور و تأمین عدالت و برابری رعیت جستجو میکند و با این خط مشی:

«ملک ویرانه‌لارین عدل ایله آباد قیلای»

و:

«مبن هم احسان ایله ابل خاطرینی شاد قیلای»

عمری را در نیکنامی و سرفرازی میگذارند و دعای خیر مردم را بدرقه راه خود میسازد.

شکل و برونمایه شعرهای نادره

شکل و برونمایه:

اگر بگوییم که شکل یا فورم یکی از عناصر لازمی و حتمی شعر و در مجموع بیان اندیشه و محتواست، به غلط نگفته ایم، چه اگر محتوای خوب، ارزنده و نو در شکلی نازیبا و کهنه ارایه گردد، نمیتواند در انتقال و القای سریع آن محتوای خوب یاری رساند و به همینگونه اگر محتوای ضعیف و کهنه در قالبی نو با عبارات و کلمات، استعارات و کنایات، تصویر و تخیل زیبا بیان گردد - هر چند که در وهله اول زیبا مینماید - اما خواننده به همان یک بار خوانش بسنده کرده، اشتیاق برای خوانش دوباره ویا تأمل و تفکر در آن باره را در خود نمییند و اما اگر محتوای خوب، نو و با ارزشی در فورمی پذیرفتنی با صنعتهای هنری و بدیعی آراسته گردد، کمال مطلوب خواهد بود و در این جاست که جوهر هنری در اثر ارایه شده، به کمال میرسد و در گذرگاه ذهن و احساس خواننده راه میپوید و در دل او جای میگیرد.

نادره به حیث پیرو مکتب عنعنی شعر کلاسیک دری و اوزبیکی این اصل را از نظر دور نداشته و با مطالعه و خوانش دواوین اشعار نمایندگان بزرگ ادبیات کلاسیک اوزبیک و دری؛ چون: نوایی، فرقت، بابر، مشرب، بیدل، حافظ، سعدی و دیگران، بینش گسترده در مورد شعر کسب کرده و تجارب غنی و ارزشمندی اندوخته است و درین راه شاعران معاصر او و به ویژه اوپسی - که شاعری خوش قریحه و ندیم صمیمی او بود - نادره را یاری رسانیده اند؛ چنانچه نادره دیوان اشعار خود را به تشویق همین ندیمان و شاعران دربارش جمع آوری و تدوین نموده است.²²

²²دایرة المعارف اوزبیکستان شوروی، جلد هشتم، ص ۱۰۰

کسب فیض از محضر شاعران و دانشمندان معاصر و بهره‌گیری از تجارب و ثروت‌های ادبی گذشته‌گان محتوی و شکل شعر نادره را از بار معنوی و هنری غنی ساخت و کلام او را به آن حدی از شکوه و زیبایی، بدیعیّت و استادی، غنا و پرباری رسانید که در درازنای سالها زیست و همپای زمان به رشد و بالنده‌گی رسید.

اینک که بیشتر از یک و نیم سده از زنده‌گی و مرگ نادره می‌گذرد، هنوز هم ایجادیات ارزنده‌ او برای زنده‌گی بهتر انسان و رشد فضیلت‌های انسانی خدمت میکنند. نادره نیز به برکت شعرهای انسانی و والایش در همه‌ این سالها زیسته و در دل توده‌های مردم جایی برای خویش ساخته و روان شعردوستان را تسخیر کرده است. ما در مباحث قبلی، حرف‌هایی گفتیم اندر ناب دورنمایه و ارزشهای محتوایی شعر نادره و اینک صحبت‌هایی را می‌آغازیم اندر باب ارزشهای شکلی یا برونمایه شعر او، تا باشد که آشنایی و شناخت بهتر و دقیق‌تری از او و ایجادیاتش حاصل گردد.

الف - زبان شعرهای نادره:

نادره سخنوری است توانا، که زبانی زیبا، گویا، آراسته و شفاف را برای افاده و بیان اندیشه‌هایش برگزیده و مفاهیم عالی انسانی و فضیلت‌های ارزشمند او را با زبانی اثربخش، در دل و دماغ خواننده، القا کرده است.

در شعر او تعقیدات لفظی و معنوی کمتر دیده میشود و مفاهیم، با رسایی و روشنی یا فصاحت و بلاغت چشمگیری به بیان می‌آید و این شیوایی بیان، پلی استوار مینماید، میان اندیشه‌ها و گفتنیهای نادره از یکسو و برداشتها و تأثرات خواننده شعرهای او از سوی دیگر و بدینگونه بیگانه‌گی و فضای عدم تفاهم از میان برداشته میشود و جای آن را هم‌زمانی و تفاهم میگیرد. در نتیجه، آنچه را که نادره میگوید، خواننده شعرهایش میفهمد و حسیاتی که از دل نادره برمیخیزد، از راه کلمات و زبان آشنای شعرهایش بر دل خواننده اثر میگذارد و درینجاست که فاصله زمانی و مکانی از میان برداشته میشود؛ سالها و سده‌ها به هم فشرده میشوند؛ جاهای دور از هم و جدا از هم به هم نزدیک میگردند و زبان مشترک، انگیزشهای مشترک و حسیاتی همگون را در میان دو انسانی که از نظر زمانی دهها سال و از نظر مکانی هزاران فرسنگ دور از هم قرار دارند، ایجاد میکند. بر زبان شعرهای نادره این زبانها تأثیر خود را بر جای مانده اند:

1 - تأثیر زبان دری:

نادره دختر فرغانه است جایی که مردمانش به دو زبان اوزبیکی و دری به یکسان سخن میگویند و به این دو زبان به یک اندازه عشق میورزند و نادره درین محیط و در میان این مردمان زاده میشود؛ رشد میکند؛ به جوانی میرسد و میمیرد و از زادن تا مردن، این دو زبان را به یکسان برای افهام و تفهیم به کار میبرد. از همین روست که نادره به سرودن دو دیوان شعر یکی به زبان اوزبیکی و دیگری به زبان تاجیکی - دری دست می‌آزد و در سرایش شعرهای دری و اوزبیکی به یکسان استادی و خبره‌گی از خود نشان میدهد.

باری سخن ما بر سر اشعار اوزبیکي اوست ، گر چه شعرهای دری او کمتر از اشعار اوزبیکي اش نیستند. از آنجایی که نادره به هر دو زبان اوزبیکي و دری به یکسان تکلم میکرده ؛ شعر میسروده و تسلط داشته است ، واژه‌ها ، عبارات و حتی جمله‌های دری در شعرهای اوزبیکي او راه یافته و یکی از ویژه‌گیهای زبان شعر او را ساخته اند که ما درینجا تعدادی از آن ابیات را برای اثبات مطلب خود میآوریم.

در بیت زیر ترکیبهای دلبر گلفام و گل بادام جالب توجه است:

هر نهچه کؤز سالور اول دلبر گلفام منگا

داغلار پنبه‌سی ابرمیش گل بادام منگا

باید گفت که جاهای مضاف الیه ، موصوف و صفت ، منسوب و نسبت در زبان اوزبیکي و دری از هم متفاوت است ؛ چنانچه در زبان دری همواره صفت پس از موصوف ، نسبت پس از منسوب و مضاف پس از مضاف الیه قرار میگیرد ؛ مانند: دختر زیبا ، دختر کابلی ، کتاب دختر ، در حالیکه در زبان اوزبیکي همواره صفت پیش از موصوف ، نسبت پیش از منسوب و مضاف پیش از مضاف الیه قرار میگیرد ؛ مانند:

گؤزه ل قیز ، کابل قیزی یا کابللیک قیز و قیزنینگ کتایی

وقتی ما درینجا ، کاربرد واژه‌ها و تراکیب دری را در شعر نادره میبینیم ، بیشتر هدف مان این است که بگوییم نادره نه تنها واژه‌ها و تراکیب دری را در شعر خود آورده است ؛ بل از نظر دستوری نیز تحت تأثیر دستور زبان دری قرار گرفته است ، ورنه بسیاری از واژه‌های زبان دری چنان در زبان اوزبیکي خود را جا کرده اند که هر اوزبیک زبانی معنی آنرا میداند و آنرا میداند و آنرا واژه اوزبیکي میپندارد ؛ به گونه مثال: در همان بیت یاد شده واژه‌های (گل) و (بادام) در هر دو زبان مشترک اند – گرچه گل اوزبیکي است و آن را در زبان اوزبیکي (چهچک) هم میگویند ؛ ولی امروز کار برد واژه (گل) به مراتب بیشتر از واژه (چهچک) در میان مردم معمول و مروج است ، اما اگر قرار باشد ازین دو واژه آشنا و مشترک زبان دری و اوزبیکي ترکیبی ساخته شود ، در زبان دری گل بادام و در زبان اوزبیکي بادام گلی خواهد بود که نادره ترکیب دری را به جای اوزبیکي در بیت یاد شده به کار برده است ، به همینگونه است ، ترکیبهای: (سرو موزون) و (طفل گل اندام). در بیت زیر:

قانلی گؤز یاشیم ایله آه ، جنون بزمیدا

سرو موزون ایله دور طفل گل اندام منگا

(دور جام طرب) ، (بس) ، (گرچه) و (گردش ایام) دراین بیت:

دور جام طرب اویرولماغی بس دور ساقی

گرچه اویرولمادی بو گردش ایام منگا

و در بیت زیر برعلاوه واژه‌های دری و عربی؛ چون: دشت، جنون، حاصل، لاله، سرشک، می و جام، واژه مرکب (سرخوش) با پسوند تصریفی شخص اول (م) آمده که کاملاً مغایر زبان اوزبیک است و اگر گاهی بتوان کلمه (سرخوش) دری را در زبان اوزبیک به کار برد، هیچگاهی نمیتوان آن را با پسوند شخص اول (م) پیوست؛ زیرا پسوند تصریفی شخص اول در زبان اوزبیک (من) یا (مین) گسسته و (یم) یا (وم) (پیوسته) است:

سرخوشم دشت جنون ایچره که بؤلیمیش حاصل

لاله لار اوزرا سرشکیم می ایله جام منگا

و در بیت زیر اگر از مصراع دوم، کلمه (بولدی) را برداریم و به جایش واژه‌های دری معادل آن را که (گشت) و (شد) است، بگذاریم با تغییر همین یک واژه، هر دری زبانی معنی آنرا خواهد دانست:

دوستلار عیش و فراغت بيله خوش

بؤلدی دشمن هدف تیر بلا

مصراع دوم بیت زیر نیز بی هیچ تغییری برای همه دری زبانان مفهوم است:

کهل ببری تا خاک پایینگنی قیلای

توتیای چشم گریان، مرحبا

در بیت زیر نیز با تغییر دادن فقط دو واژه، میتوان تمام مصراع نخستین را به دری ترجمه کرد:

ای سپهر بهمروت مهر و ماهینگنی نبتای؟

کپتی بیر آستیغه سلطان همایون طلعتیم

بدینگونه: ای سپهر بی مروت مهر و ماهت چون کنم؟

و درین بیت نیز با ترجمه لفظ به لفظ فقط دو واژه آغازین میتوان مفهوم تمام مصراع نخست را دریافت:

ابرور بو ناتوان جان حزین مشتاق دیداری

بوکون بزم وصالی ایچره مهمان ایلASON شاهیم

صورت ترجمه شده مصراع نخست چنین است:

(بود این نا توان جان حزین مشتاق دیدارش)

و در دو بیت زیر جز پسوندهای تصریفی شخص اول آخر ابیات، تمامی واژه‌های مصراعهای دوم این بیت برای دری زبانان مفهوم است:

شانه‌دبک چاک دل ابرماس رنگ ایجادیم مہنینگ

«خانه‌زاد خدمت زلف عبیرافشان» ینگم

بۆلدی کؤنگلوم غنچه ینگلیغ تا توگونلار مخزنی

«زیر دست منت احسان بی پایان» ینگم

در بیت زیر نیز اگر به جای واژه (دور) واژه (شد) را بگذاریم و پیکریم را (پیکرم) بسازیم ، هیچ چیزی از یک مصراع شیوا ، خوش آهنگ و زیبای دری کم نخواهد داشت:

گردباد دامن دشت جنون دور پیکریم

جستجو آیلاب سہنی کوه و بیابان آیلانای

و معنی مصراع دوم این بیت را بی هیچ تغییری میتوان دریافت:

ریا و زرق طریقیده تشنه‌کام اولور

«سراب بحر خیالات بیکرانہ شیخ»

و بدینگونه میبینیم که نادره نه تنها واژه‌ها ، عبارت‌ها و ترکیب‌های دری را در شعرهای اوزبیک‌ی خویش می‌آورد ؛ بل جمله‌ها و حتی مصراع‌های دری را نیز برای انتقال مفاهیم و اندیشه‌هایش به کار میگیرد که این روش ، یکی از ویژه‌گی‌های ایجادیات بدیعی نادره است و در کمتر شاعر دیگر اوزبیک میتوان چنین ویژه‌گی و تأثیر را دریافت.

2 - تأثیر زبان آذربایجانی:

در بحث پیشتر دیدیم که اختلاط و آمیزش دو خلق اوزبیک و تاجیک و زیست با همی آنان چه تأثیرزرفی بر زبان و ادبیات محیط خوقند گذاشته و شعر نادره به چه پیمانه از زبان و ادب دری تأثیرپذیرفته است. این تأثیرپذیریها و اثرگذاریها یکی از ویژه گیهای بسیار برازنده ادبیات حوزه خوقند و وادی فرغانه را میسازد که شعرهای نادره یکی از نمونه های آن محیط ادبی است ؛ ولی در شعرهای نادره نه فقط تأثیر زبان و ادب دری ؛ بل تأثیر زبان و ادب آذربایجانی نیز به وضاحت به مشاهده میرسد که ما درین بحث گفته هایی خواهیم داشت اندرین باب و نمونه هایی خواهیم آورد ازین اثرپذیری ، تا باشد که ویژه گیهای زبانی شعرهای نادره را بیشتر بشناسیم و بشناسانیم.

آنچنان که در مباحث نخستین گفته آمدیم. نادره آثار شاعران بزرگ زبان دری و اوزبیکی را به دقت خوانده و تجارب شعری را از آثار آن شاعران و نماینده گان برجسته ادبیات فراگرفته ، با تأثیرپذیری از آنان ، شعرهای خود را سروده است ، که ما این تأثیرپذیری را در مخمسهایی که نادره بر غزل شاعرانی ؛ چون: نوایی ، بیدل ، لطفی وغیره ساخته و یا غزلهایی که به اقتفاء یا استقبال غزلهای آنان سروده است ، متبارز میبینیم.

به همینگونه گفته آمدیم ، که نادره چه در زمان حیات شوهرش امیرعمرخان و چه پس از مردن او از حمایت ، غمخواری و مواظبت شاعران ، ادیبان ، دانشمندان ، و صنعتکاران کوتاهی نکرد و با فراخوانی آنان از هر شهر و دیاری به دربار خویش ، مجمع فضلا ، هنرمندان و شاعران را تشکیل داد و آنان را به آفرینشهای ادبی و هنری تشویق و ترغیب نمود.

طبیعیست ، که نادره ازین آمیزش ، نشستها و صحبتها کسب فیض بسیار نمود ؛ بر معاصرانش تأثیر گذاشت و از معاصرانش تأثیرپذیرفت ؛ با شاعران آذربایجانی نیز از طریق آثار شان آشنایی یافت ؛ به استقبال شعرهای فضولی شاعر نامدار آذربایجان شعرهایی سرود و بدینگونه ، شعر و زبان آذربایجانی نیز جای خود را در آفرینش ادبی نادره تثبیت کرد.

ما در آفرینش ادبی نادره واژه‌ها، اصطلاحات، عبارات، مصراعها، بیتها و حتی غزلهایی را میتوانیم یافت که تحت تأثیر زبان آذربایجانی سروده شده و ویژه‌گیهای دستوری این زبان به گونهٔ متبازل خود را نشان میدهد که نمونه و چندتایی ازینگونه تأثیرات زبان آذربایجانی را در شعر نادره نشان میدهیم.

کاربرد پیشینه²³ (نه) به جای (ده):

لبنینگ حدیثینی جان لوحینه سواد ایتیم

کوزیم قراسی کبی بؤلدی مشکبار حدیث

و یا درین بیت:

بیری لبنیگنی حدیثی دپک آبدار ایهاس

کونگول صحیفه‌سینه یازمیشام هزار حدیث

کاربرد پیشینه‌های (نه) و (یه) آذربایجانی به جای (غه) و (گه) اوزبیکی:

هرقاچان کیم دپسا اول لعل شکربار حدیث

تلخ اولور طوطیه گفتار ایله بسیار حدیث

■

کوزلاریم ایلار یوزینگی آرزو

کیم ابرور کوزگویه دیدار احتیاج

■

بؤلما مغرور مدعی سؤزینه

انی قولی سقیم دور، نه صحیح

■

صنملار عشقینه طاقت قیلالهایین ناچار

یاشوندی صومعه‌گا زهد اولیب ترانهٔ شیخ

²³معادل پیشینه‌های دری؛ چون: از، به، بر، در... در زبان اوزبیکی همیشه پس از اسمها و کلمه‌ها می‌آیند، از اینرو در زبان اوزبیکی نام بخصوص کپلیشیک را داراست و میتوان آن را پسینه خواند.

■
باغ سیرینه خرامان اوتتی

سرورفتار بت موزون قد

■
نونه اوخشاتدیم قاشینگ تصویرینی

نرگسینگ بادامینی صاد ایلادیم

کاربرد پسینه (ی) به جای (نی):

زلفونگی کورگاچ پریشانحال و بی سامانینگم

قاشینگ یاینه چون سالدیم نظر، قربانینگم

از آن جایکه زبان آذربایجانی یکی از ریشه‌های درخت تناور تورکی است، برخی واژه‌های آن با دیگر زبانهای هم‌ریشه این درخت تناور، مشترک بوده و یا با اندکی تغییر به کار گرفته میشود. اینک چند تایی ازینگونه واژه‌ها را از شعرهای نادره برگزیده برای روشنتر شدن موضوع می‌آوریم:

واژه (وپردی) در بیت زیر:

قالمادی مهن کورماگان ببداد دوران ابلگیدین

داغه وپردی کونکلومی اندوه بی‌پایانیدین

واژه (بؤلمامیشدیم) و (اېتمیشام) درین بیت:

اېمدی داغ فرفته یارب، نېچوک صبر اېتمیشام

بؤلمامیشدیم نادره، اندیشه‌ده هجرانیدین

و اما واژه‌گانی نیز در شعر نادره به کار گرفته شده اند که ویژه زبان آذربایجانی اند و در زبان اوزبکی موارد استعمال ندارند یا به ندرت در متون کلاسیک استفاده شده اند؛ چون:

واژه (قامو) در بیتهای زیر:

شاهلیغ لطفی قامودور شاهد حالیم مېنینگ

نادره، بو وجه بیرله شکر احسان ایلارام

طبیبیا، دردیمه ششهاد برگیدین دوا قیل کیم

قامو بهمارمن اول سروقد گلشن آرادین

واژه (چوخ) در ابیات زیر:

کیسه گر دشمن ابرور حالیم کوروب رحم ایلامیش

بسکه چوخ زار و اسیر حسرت هجرانینگم

تغافل بیرله ببداد ایتمه چوخ حالیمغه، ای طالع

که تلخ اؤلیمیش مذاقیم کامی اول لعل شکرخادین

واژه (اؤلدیغین) درین بیت:

کؤنگول تشویشینی زلف پریشانیده کؤرگانه

جگر قان اؤلدیغین اول لعل خندانین تماشا قیل

واژه (دؤندوردی) در بیت زیر:

کؤزوم یاشینی چرخ بهمرۆت خاکه دؤندوردی

نېچوک جرم اؤلدى پيدا اوشبو طفل بېگناهيمده

ازین نمونه‌ها که بگذریم، نادره غزلهای کامل را زیر تأثیر زبان آذربایجانی سروده که از خوانش آنها بو و رنگ شعرهای آذربایجانی حس میشود؛ به گونه‌ی مثال مطلعهای چند غزل او را که با این هوا و با تأثیرپذیری کامل از زبان آذربایجانی سروده شده است، انتخاب نموده، درینجاققل میکنیم:

هجر ابدی عشق ایچره مېن کؤرگان بلالاردین بیرى

درد وادی سیدا مېن چېککان جفالاردین بیرى

یار کبراک عاشقه، مېنده سېور یار یؤخ

درد و غمیم بی عدد، سؤرگالی غمخوار یؤخ

باغ سیر ایت، کرم داوره باخ

گلنی باشیداگی تاج زره باخ

و شماری غزلهای دیگر که به خاطر جلوگیری از تطویل کلام از آن صرف نظر کرده ، به همین نکته‌های مختصر که ذکر شد ، بسنده میکنیم.

3—تأثیر زبان عربی:

آنچنان که میدانیم ، وقتی کشوری بر کشور دیگر سیادت سیاسی مییابد و بر ملت دیگر حکومت میکند ، خواهی نخواهی زبان ، ادبیات ، هنر و دیگر پدیده‌های فرهنگی ، سیاسی ، اقتصادی ملت حاکم بر ملت محکوم تأثیر میگذارد که تأثیر زبان عربی بر زبان دری ، اوزبیکی و دیگر زبانهای ملل مسلمان و تأثیرگذاری هنر اسلامی و کلتور اسلامی بر هنر و کلتور این مردمان ، یکی از این نمونه‌هاست.

دین اسلام از اواخر سده نخستین هـ.ق. بر سرزمینهای خراسان و ماوراءالنهر که هنر و فرهنگ و زبان شگوفان و دیرینسال داشت ، پخش گردید و همراه با خود ، زبان عربی ، فرهنگ اسلامی ، هنر و ادبیات عرب را نیز انتقال داد و آهسته آهسته این زبان مهمان چنان در خانه جا گرفت که زبان میزبان را از خانه بیرون کرد چنانچه نوشتن ، خواندن ، و آفرینش آثار ادبی به زبان عربی یکی از مفاخر شاعران ، ادیبان و دانشمندان ما قرار گرفت و به غلط چنین انگاشتند که هر که بیشتر عربی بداند و هر که بیشتر به عربی بیافریند ، دانشمندتر و هنرمندتر است ، که در نتیجه بزرگترین دانشمندان ، ادیبان و شاعران ما بزرگترین آثار خویش را به زبان عربی نوشتند و حتی مراسلات دربار نیز به زبان عرب مرسوم گشت. البته یکی از علتهای تألیف به زبان عربی میتواند این باشد که زبان عربی زبان علمی آن زمانه‌ها و در عین حال زبان مقدس دینی محسوب گردیده بود.

پسانها که تلاش به خرچ داده شد تا زبان اصلی و پر بار این سرزمینها احیاء گردد ، زبان عربی چنان تأثیر عظیمی برجای گذاشته بود که اینک پس از هزار و اند سال هنوز هم خود را به چشم میکشد.

زبان و ادبیات اوزبیکی و به ویژه شعرهای نادره از تأثیر زبان عربی و ادبیات عرب به دور نمانده است. در شعرهای نادره واژه‌های عربی را که هم در زبان اوزبیکی و هم در زبان دری به کثرت به کار گرفته میشود ، فراوان میابیم و این واژه‌ها چنان جزء زبان شده و مَهر زبان اوزبیکی و دری بر آنها خورده است که نمیتوان آنها را به هیچوجه از زبان جدا کرد و به دور افکند. به ویژه آن واژه‌هایی را که واژه‌گان ادبی یا واژه‌گان شعری اند و به شعر لطف ، نزاکت ، نرمی و شیوایی میبخشند.

شعرهای نادره پر است از واژه‌گان عربی، که اکثر آن واژه‌گان نه از تأثیر مستقیم زبان و ادبیات عرب؛ بل از تأثیر غیرمستقیم به وسیله زبان و ادبیات دری وارد زبان و ادبیات اوزبیک شده اند و چنان درین زبان جا گرفته اند که حالا دیگر نمیتوان آنها را بیگانه دانست. افزون بر آن واژه‌هایی که کاربردشان در زبان اوزبیک عام شده و جزء زبان گشته اند، چنان واژه‌های عربی که واژه‌گان معادل خود را در زبان اوزبیک دارند و حتی کاربرد آن زیاد هم نیستند، در شعر نادره فراوان دیده میشوند، به گونه نمونه واژه‌های (سمک) و (سماء) در بیت زیر که با معادل اوزبیک خود یکجا به کار گرفته شده است:

سمک‌دین تا سماء عرض ابدتی لار بار امانت‌نی

جوابی بؤلهادی معقول، یبردین، آسماندین هم

نادره نه تنها واژه‌های ساده عربی را در شعر خود می‌آورد؛ بل واژه‌های مرکب و عبارات عربی نیز در شعر او راهی برای خود باز کرده اند که چندتایی را به گونه نمونه درینجا می‌آوریم:

مبن سبنی مستمندینگم، آری خدای لم‌یزل

قیلسه بیراونی پادشاه، بیرنی انگا گدا قیلور

هر زمان یاد ایلابان کونگلومغه سلطانیم کبلور

لطف بیرله بیت‌الاحزانیمغه مهمانیم کبلور

سوادالوجه فی الدارین ابکن دوریش صاحب‌دل

علم‌دور ایککی عالم سایه بخت سیاهیمده

علاوه از زبان عربی، فرهنگ اسلامی نیز تأثیر خود را بر شعرهای نادره باقی گذاشته اند؛ چنانچه از سیماهای پر آوازه این فرهنگ؛ چون: یوسف، زلیخا، یعقوب، لیلی، مجنون و دیگران را بار بار در شعرهای خویش تصویر کرده است که برای جلوگیری از تکرار موضوع، دراین جا از ذکر مثالهای آن خود داری میکنیم و در فرجام این بحث، به ذکر نکته‌هایی می‌پردازیم به عنوان استنتاج سخن مان و آن این که، هیچ زبانی را نمیتوان یافت که کاملاً خالص باشد و تأثیر زبانهای دیگر بر آن دیده نشود. پس کاربرد واژه‌های عربی در شعر نادره، نه از محسنات و نه از معایب آفرینش ادبی او؛ بل ویژه‌گی و ساخت زبان اوزبیک آن محیط ادبی است. دیگر این که کاربرد واژه‌های بیگانه در ادبیات هم میتواند حسن باشد و هم عیب و این به آفرینشگر اثر ادبی بسته‌گی دارد و قدرت سخنوری، تجربه ادبی و چیره‌گی او بر زبان. اگر شاعر و نویسنده با روح زبان آشنا باشد؛ استعداد و

توانایی سخنوری داشته باشد؛ از میراث‌های ادبی گذشته آگاهی داشته باشد و بتواند واژه‌ها را در کارگاه تخیل هنرمندانه خویش بفشرد؛ شکل بدهد؛ بیاراید؛ صیقلی سازد و در جای مناسب بگذارد، واژه‌های بیگانه نیز نرم میشوند و با زبان انس میگیرند. به قول (الیوت) یکی از وظایف شاعر سپردن زبان نیرومندتر و غنی‌تر به آینده‌گان است. اگر شاعر نکته‌های بالا را رعایت کرده باشد، مسؤولیت خویش نسبت به نسل‌های آینده را به شایسته‌گی به انجام میرساند.

نادره، جز در برخی موارد؛ مثلاً: آنگاهی که ناگزیر از سرایش شعرهایی با قافیه‌های مختوم به حروف عربی بوده، واژه‌های بیگانه از جمله عربی را با استادی تراش میدهد و در چنان جاهای مناسبی میگذارد که آن واژه‌های بیگانه، سیمایی آشنا مییابند و نه تنها از لطف و زیبایی کلام چیزی کم نمیکند؛ بل به زیبایی و لطف آن چیزی هم میافزایند. به عنوان حسن ختام بیتی را درینجا شاهد مدعای خویش میسازیم:

دانش و فهم و خرد، صبر و سکون و عقل و هوش

بارچه‌نی پروانه شمع رخ جانانه توت

ب - ضرب المثلها و کنایات:

ایجادیات بدیعی نادره که از چشمه پاک و زلال ادبیات کلاسیک اوزبیک منشاء میگیرد و با رودبارهای شفاف ادبیات کلاسیک دری میپیوند و در بحر آرام و بیکرانه ادبیات جهانی میریزد، از آبهای شیرین و گوارای ادبیات عامیانه و فرهنگ عامیانه جدا نمیاند و از آمیزش این آبهاست که شعر او طعمی نشاط‌آور و لذتی مستی‌بخش دارد.

نادره، با آن که در پس دیوارهای بلند دربار و دژهای استوار طبقاتی جدا از مردم ساده و دور از توده‌ها میزیست و زنجیرهای نامرئی سلطنت پاهای ظریف او را به بند کشیده بود و با آن که او با بالهای شکسته شده در قفس زرین فرمانروایی، رنج اسارت را تحمل میکرد، با آن هم از توده‌ها جدا نماند؛ با عبور از دیوارهای بلند دربار، با کشیدن زنجیرهای نامرئی سلطنت دریا و با پرواز بیبال از قفس زرین فرمانروایی، خود را به میان مردم کشید؛ از دانش، تجربه و حکمت‌های بی‌زوال آنان گنجخانه شعر خود را انباشت و آنگاه همه آنها را بر سر مردمان ریخت تا ثروت مردم را با سود آن یکجا، دوباره به خود مردم، یعنی وارثان حقیقی آن ثروتها، برگردانده باشد.

بازتاب فرهنگ عامیانه در شعرهای نادره فراوان دیده میشود و این گنج بی‌بدیل ارزش شعرهای او را دوچندان کرده است که ما درینجا از میان نمونه‌های بسیار، چند تایی را برمگزینیم.

از آن جایی که مردم تاجیک و اوزبیک در درازنای سده‌ها باهم و در جوار هم زنده‌گی کرده اند، در عرف و عادات، سنن و عنعنات، فرهنگ و تمدن و حتی ادبیات شفاهی آنان مشابتهایی به وجود آمده و یا فرهنگ و ادبیات یکی بر دیگری تأثیر خود را گذاشته و یک نوع همگونی را ایجاد کرده است. ما میتوانیم مثالهای زیادی ازینگونه شباهتها و همگونیها را از اشعار شاعران متعدد اوزبیک زبان و دری زبان درینجا بیاوریم؛ ولی از آن جایی که سخن در مورد شعر نادره و اثرگذاری ادبیات و فرهنگ مردم به ویژه کنایات، ضرب المثلها و باورها در آفرینش اوست، با آوردن مثالهایی از اشعار نادره و معادل دری آن بسنده میکنیم.

در فضیلت صبر و پیامد آن ضرب المثلی در میان مردم اوزبیک رواج دارد و آن اینست:

صبر قیلسنگ غوره دن حلوا پیشر

یعنی:

اگر صبر کنی ، از غوره حلوا پخته میشود

که معادل دری آن چنین است:

صبر تلخست ، ولیکن بر شیرین دارد

ضرب المثل بالا در یک بیت نادره با اندکی تغییر بدینگونه بازتاب یافته است:

تحميل ايله کيم بي صيرليغ تلخ ايتي کامينگني

بؤلور صبر ايتسانگ اچيق غوره دين شهد و شکر پيدا

که ترجمه دری آن چنین است:

تحميل کن که بیصبری کامت را تلخ گردانید. اگر صبر کنی ، از غوره تلخ ، شهد و شکر پیدا میشود.

در میان دری زبانان اصطلاح (ابجدخوان) از روی کنایه و تمسخر به کسی گفته میشود که در کاری ، علمی و هنری ناوارد و خام بوده ، درسهای نخستین آن کار ، علم و هنر را که همانا (ابجد) آن است ، تازه شروع کرده باشد. این اصطلاح در ادبیات دری فراوان نمونه دارد که ما یک نمونه اوزبیکی آن را درین بیت نادره میابیم:

عشق درسینی نه بیلسون زاهد؟

اېمدي آغاز قیلیب دور ابجد

ترجمه: زاهد درس عشق را چه میداند؟ او ابجدخوانی را تازه آغاز کرده است.

در فولکلور مردم ، اصطلاح (انگشت به دندان گزیدن) به گوناگون معانی به کار رفته است که حیرت و تعجب ، افسوس و ندامت ، از آن جمله است. بازتاب اصطلاح بالا را دریک بیت نادره بدینگونه میبینیم:

کۆردی دردیمنی طبیب و تیشلادی برماغینی

أیدی کیم: یؤقدور دواسی ، عشق دردی دور بو درد

ترجمه: طبیب درد مرا دید و انگشت خود را به دندان گزیده ، گفت: این درد ، درد عشق است و دوايي ندارد.

به همینگونه در فرهنگ عامیانه مردم اوزبیک و تاجیک خرافات نیز جایی برای خود دارد که یکی از نمونه‌های آن اعتقاد به (زخم چشم) یا (چشم شور) یا (نظر بد) است. مردم ما بر این عقیده بودند و عده‌یی نیز تا حال به این باور اند که چشم بد یا زخم چشم حاسدان، بر افراد و اشخاص اثر میکند و در نتیجه خوشبختی به بدبختی، سلامتی به مریضی، دارایی به فقر، خوش شانسی به بد اقبالی و امثال آن مبدل میگردد و برای دفع آن نیز دود کردن یا به آتش افکندن اسپند (سپند)، بستن تکه سرخ به خود یا آن چیزی که احتمال دارد از زخم چشم آسیب ببیند و آویختن چشم مهره در گوش، یا دوختن آن به لباس، میتواند مؤثر باشد.

بازتاب این باور در سروده‌های شاعران اوزبیک و تاجیک نیز فراوان دیده شده است. چنانچه شاعر شیرین سخن شیراز، خواجه شمس الدین محمد حافظ ملقب به لسان الغیب، گفته است:

زخوف هجرم ایمن کن اگر امید آن داری

که از چشم بداندیشان خدایت در امان دارد²⁴

و نادره این باور را بدینگونه در شعر خود گنجانیده است:

طالع‌مه ناگهان قیلدی یامان کؤز اثر

قالدی فراق ایچره جان، ایریله جانانیدین

ترجمه: بر طالع من ناگهان چشم بد اثر کرد و جانم از جانان جدا گردیده، به فراق مبتلا گشت. در میان مردم (روسیاهی) معادل با دشنامی تند است و این کنایه به کسی اطلاق میشود که دروغگو، مفتن، حيله‌گر، بدخواه، بدکش، بدکردار، حسود و بخیل باشد. این کنایه نیز در ادبیات شفاهی و کتبی راه یافته که از شعرهای نادره دو تا نمونه برمیگزینیم و درینجا برای مصداق قول خود می‌آوریم:

قاش و کؤز و زلف و خال ایله مدارا ایلانسانگ

ایلاماز رسوا سبنی یوزی قرالاردین بیری

ترجمه: اگر با چشم و ابرو و زلف و خال مدارا کنی، هیچ یک از آن روسیاهان، رسوایت نمیکند.

نمونه دیگر:

یوزینگ اولسون قرا کیم ای فلک ظلم ایله دینگ ببجد

ایردینگ یاردین بو نادره مجنون شیدانی

²⁴: دیوان خواجه شمس الدین محمد حافظ، چاپ دهم، تهران: 2537، ص 97.

ترجمه: رویت سیاه باد ای فلک! که ظلم بیحد روا داشته ، نادره مجنون و شیدا را از یارش جدا کردی .
شدت ناتوانی و فرسوده گی ، رنج و ضعف تن در میان مردمان ما با عبارت: (جانیمه جان قاله‌دی) افاده میگردد
و در شعر نادره نیز به همین معنی به کار رفته است:

بیر نفس بیهوش قیلغیل ، منگا ساقی می توتوب

کیم خیال آیلارغه ایه‌دی جانیمه جان قاله‌دی

ترجمه: ای ساقی ، می بده و یک نفس بیهوشم کن! چرا که برای تخیل کردن جان در جانم نهانده است .
علاوه از ضرب المثلها و اصطلاحات عامیانه ، برخی از اصطلاحات خاص بازیها یا فنون نیز در شعر نادره دیده
میشود که اصطلاحات بساط ، کعب و نرد در بیت زیر از آن جمله است:

ناتوان جسمیمده هر یاندین نمایان داغلار

کیم بساط عشق‌ده بو استخوانده کعب و نرد

ترجمه: در جسم ناتوانم از هر سو داغها چنان نمایان است که در بساط عشق درین استخوان ، کعب و نرد .
و اما نادره را نمیتوان شاعری خرقانی و ناآگاه از علم و دستاوردهای دانش آن روزگاران جامعه خواند و او را چنان
متحجر دانست گویا فقط به دامان خرافات و پندارهای غیرعلمی چنگ زده و به کشفیات علمی باورمند نیست . نه!
او نه تنها خرافات پسند نیست ؛ بل دوستدار دانش و پیرو اندیشه‌های فلسفی و علمی زمان خود است . او دیگر
این باور مردمان عامی را که زمین مسطح و هموار است و بر شاخ گاوی عظیم الجثه استوار ، نمیپذیرد و با اتکاء
به علم و مطالعه علمی میداند که زمین گرد است ؛ متحرک است ؛ آب و هوا ، پستی و بلندی ، پیداوار و
محصولات ، زبان و خصلتهای مردم آن از روی موقعیتهای جغرافیایی که معیار آن را عرض البلد و طول البلد
مینامند ، تعیین میگردد خط استواء خط آغازین عرض البلدها و کمرگاه زمین کروی است . نادره حتی میداند که
خصوصیات و ویژه گیهای مناطق استوایی چگونه است . او خط غم را در نامه اقبال خود همچون خط استواء پر
از ادبار و دشواریها میداند و بیت زیر را اندرین مضمون بدینگونه میسراید:

چبکتی غم ادبار خطین نامه اقبالیمه

دفتر چرخه قضا کلکی چو خط استواء

ترجمه: غم و اندوه ، خط ادبار را در نامه اقبال من نوشت ، همانگونه که کلک قضا استواء را درد دفتر چرخ
کشیده است .

و نادره باز هم به اتکای علم و دستاوردهای نوین دانش بشری ، نیک میداند که ماهتاب — این عروس سپید جامه و سیمین تن شبهای تار- که تاجی درخشانتر از الماس را بر سر نهاده است ، خاک کدر و بیمقداری بیش نیست که روشنی و تابنده گی خویش را فقط از نور لایزال و زنده گی بخش خورشید میگیرد و هر شب ، فانوس پرنور خویش را بر کنگره ایوان بلند آسمان میآویزد. نادره مفهوم بالا را در یک بیت زیبا چنان هنرمندانه به بیان آورده که سزاوار ستایشهاست:

نبچوک کیم آی شعاعی روشن اولمیش مهر تابیدین

جمالی پرتوین خورشید تاباندین تماشا قیل

ترجمه: آنچنان که شعاع ماه از تابش مهر روشن میگردد ، پرتو جمال او را در خورشید تابان تماشاکن.

دیده میشود که نادره با آموزش دانشهای عصرش و همیشینی با شاعران ، فاضلان و دانشمندان روزگارش به بینش گسترده تری دست یافت و این دانش و بینش را در شعرهای پر محتوا و زیبای خود بازتاب داد و بدینگونه برای گسترش ، ترویج و ترغیب علم ، ابتکار عمل را در دست گرفته ، شعر را تا حدی وسیله یی برای اشاعه دانشهای روز ساخت.

ج- تلمیحات و سیماهای ادبی – تأریخی:

اگر بگوییم که افسانه‌ها و داستانهای دلداده‌گان در ادبیات منظوم دری و اوزبکی جایی ویژه و رفیع دارد، به خطا نرفته ایم؛ زیرا یک نگاه گذرا بر ادبیات کلاسیک مان موجودیت آثار عظیم و فناپذیری را درین زمینه به چشم میکشد و یک رده از نفیس‌ترین، زیباترین و گرانبهاترین آثار از جلو چشمان حیرت‌زده مان رژه میرود و دل و دماغ مان از شکوه و نفاست آن، غرق لذت و نشاط میگردد.

خمسه‌های فناپذیر شاعران کلاسیک مان؛ چون: نظامی گنجه‌یی، امیر خسرو بلخی، امیر علیشیر نوایی، هفت اورنگ جامی، شاهنامه فردوسی و آثار شاعران دیگر مان یا به طور کامل و یا بخشی از آن به داستان عشق و زنده‌گی دلداده‌گان نامدار افسانه و تأریخ ادبیات شفاهی و کتبی اختصاص داده شده است؛ چنانچه: لیلی و مجنون، شیرین و فرهاد، خسرو و شیرین، بیژن و منیژه، یوسف و زلیخا، وامق و عذرا، بهرام و گل‌اندام، بلقیس و سلیمان، ویس و رامین، ورقه و گلشاه، زال و رودابه، یازی و زیبا در مثنویهای ماندگار شاعران و هنرمندان ماندگاری یافته و در هر بیت و غزل هر شاعر شیواییان مان یکبار دیگر زنده شده اند و میشوند.

نادره که از یکسو پاسدار عنعنۀ ادبی گذشته مان است و از سویی یک عاشق شوریده و سوخته دل، به همه عاشقان پا کباخته و از جان گذشته مهر میورزد و آنان را با محبت و توجه بسیار در شعرهای خود هستی و ماندگاری میدهد که ما چند نمونه ازین سیماهای داستانی را در شعر نادره به بررسی میگیریم.

در بیت زیر از شیرین و فرهاد و یوسف و زلیخا سخن به میان می‌آید و ازین که دنیای بیوفا این عشاق پاکباخته و صادق را از هم جدا و اسیر دست خاک کرده است، حسرت و تأسف ابراز میگردد:

نه شیرین قالدی عالهدا، نه فرهاد

قانی یوسف؟ قایان کبتدی زلیخا؟

و به پیروی از اشعار عمر خیام میگوید:

هر سبزه و سنبل که بوگلشندا چبکار باش

موی سر مجنون دور و یا طره لایلا

ترجمه: هر سبزه و سنبلی که درین گلشن سر از خاک برمیگشدد ، یا موی سر مجنون است و یا طره لایلاست.
و درین بیت وفاداری زلیخا را به یوسف ، دلیلی میداند برای وفادارای مجنون به لیلی و میگوید: وقتی زلیخا محبت یوسف را به فراموشی نمی سپارد ، چرا باید مجنون محبت لیلی را فراموش کند؟

مجنون نبگا لیلی ترکیب ایتسون؟

یوسفنی اونوتمادی زلیخا

درین بیت نیز یوسف و زلیخا این دو سیمای پر عصمت تاریخ عشق و دلدادگی ستایش شده است:

فرقت ایچره توشتی سودای زلیخا باشیمه

قیمت یوسف بها تاپتی خریداریمغه آیت

شیرین و فرهاد نیز از سیماهای دوست داشتنی نادره اند و باربار در شعر او زیسته ، عشق ورزیده ، به درد و داغ هجران سوخته و بدینگونه محبت خواننده گان را به سوی خویش جلب کرده اند:

چبکمایوب غم چبکیتی شیرین صورتین فرهاد، لپک

عشق آیینی ده دهرلار ببحیالاردین بیری

سلیمان و بلقیس نیز در شعر دری و اوزبکی با عشق و دلدادگی شهرتی تمام یافته اند و نادره بیتهای زیبایی برای آنان سروده که بیت زیر از آن جمله است:

سبا ساریغه گر توشسه گذارینگ ناگه ، ای هدهد

سلیمان ساری بلقیس کؤییدین بیر مرحبا کبلتور

ترجمه: ای هدهد! اگر گذرت به سوی سبا افتد ، از کوی بلقیس مرحبایی برای سلیمان بیاور.

وامق و عذرا عشاق جاودان ادبیات اند و نادره از قصه دلدادگی آنان دفتر شعر خود را رنگین ساخته و نام آنان را در کنار نام خود یکجا آورده است:

وامق و فرهاد و مجنون دین مقدم بیلدی یار

نادره عشقینی عاشق لیکده ممتاز آیلگاچ

از آوردن مثالهای دیگر چشم میپوشیم و با یادداشت یک غزل او که مشهورترین دلداده‌گان تأریخ ادبیات در آن جای تبارز یافته اند، بسنده میکنیم و از ذکر این نکته ناگزیریم که نادره کار و زحمتکشی را ارجی بلند میگذاشت؛ کار و زحمت را تقدیس مینمود؛ قدر انسان را در ترازوی ایثار، شهامت، پایداری، کار خسته‌گی ناپذیر، پاکیزه‌گی روان، استواری اراده، قوت ایمان و بالاخره مبارزه و پیکار دوامدار به خاطر رسیدن به هدف میسنجید؛ هر آن کسی را که پایدارتر، کوشاتر و هدفمندتر بود، بیشتر دوست میداشت و او را نمونه و الگوی انسان کامل، انسان بافضلیت و باتقوا میدانست؛ چنانچه در میان همه دلداده‌گان و سیمای نامدار عشق و وفاداری، فرهاد -این مرد بارآده، استوار، تسلیم‌ناپذیر، باتقوی و هدفمند را مظهر انسان والا و شخصیت ستودنی میدانند و سیمای او را با زیورهای گرانبهای کار، تلاش، پیگیری، استواری، مبارزه و ایثار برای دیگران، می‌آراید و الگوی قابل پیروی و سزاوار ستایش و احترام می‌سازد.

به بیتی از نادره در همین زمینه توجه کنید:

تاغنی بیر آه ایله هاموند ایلاب استوار

عشق صحراسیده گی مجنون نی فرهاد ایلارام

و اینک آن غزلی که در بالا از آن سخن گفتیم، با ترجمه دری آن. باید بگوییم که این غزل فخریه‌گونه سروده شده و نادره از ردیف کردن نام عاشقان تأریخ، منظوری دارد و آن اینکه خویشان را عاشقتر، وفادارتر، فداکارتر، بیمارتر، شیداتر، شکیباتر از همه آنان میداند و بدینگونه، باب سخن را باز میکند:

فرهاد اگر اورسا منگا لاف محبت

بیر آه ایله ایلارمن انی داغ خجالت

هرچند که بیمار غم عشق ابدی مجنون

دردیمنی کؤریب تیشلادی انگشت ندامت

فرهادده بؤلسا ابدی مہنینگ غیرت عشقیم

بیر آه ایله ایلار ابدی اول تاغنی غارت

مجنونده اگر بؤلسه ابدی صبر و تحمل

قیلماسمو ابدی مہن کبی شهر ایچره اقامت؟

گر بؤلسه زلیخاده مہنینگ ذره‌چه عشقیم

قالماس ابدی یوسفنی فراقیده سلامت

عشق آفتیغه تاغ تحمل قیلاآلهاس
 مېن من که قیلورمن بو غم و دردگا طاقت
 درد و الم و غصه که هجریده چېکارمن
 بو محنت و غم کیمده دور، ای اهل محبت؟
 یوزدین بیری مجنون ده اگر بؤلسه غمیمنی
 بیر آه ایله عالمغه سالور شور قیامت
 هر حالده، ای نادره، شکر ایله خداغه
 کیم بهردی سنگا عشق و محبت بیله دولت

ترجمه: اگر فرهاد در پیش من لاف محبت زند، با یک آه خود او را غرق عرق خجالت میگردانم. هر چند که مجنون بیمار غم عشق بود؛ اما وقتی درد مرادید، انگشت ندامت به دندان گزید. اگر فرهاد غیرت عشق مرا داشت، با یک آه خود آن کوه را با خاک یکسان میکرد. اگر مجنون صبر و تحمل مرا میداشت، آیا همچون من در شهر رخت اقامت نمی‌افگند؟ اگر زلیخا ذره‌یی از عشق مرا میداشت، در فراق یوسف به سلامت نمی‌ماند. کوه هم تاب تحمل آفت عشق را ندارد. فقط من هستم که به این درد و غم طاقت میکنم. ای اهل محبت! درد و الم، غصه و محنتی که من در هجر او میکشم را هیچکس نمیکشد. اگر مجنون یک صدم غمهای مرا داشت، با یک آه، شور قیامت در جهان بر پا میکرد. ای نادره! در هر حال شکر خدای را بجا آور که به تو عشق، محبت و دولت ارزانی فرموده است.

نادره نه تنها به داستانهای دلداده‌گان تأریخ نظر دارد و آنان را در شعر خویش ماندگاری میدهد؛ بل سیماهای حماسی – تأریخی را نیز برای غنای بیشتر شعرهایش بازمی‌آفریند و برای توجیه بیشتر یا به کرسی نشاندن مطلب خود به یاری می‌طلبد.

اگر بپذیریم که غنای شخصیت‌های داستانی، تأریخی، حماسی، ادبی، هنری، مذهبی و غیره غنای معلومات و آگاهی‌های نویسنده یا شاعر را میرساند، میتوانیم به این نتیجه برسیم که درخت عمر نادره از بار دانش و آگاهی پر بار است و او ژرفنگریهایی بر همه کتب ادبی گذشته و معاصر خود داشته و خوشه‌چین معرفت هم‌مسلمان خود بوده است. چه، بسیاری از آن سیماهای ذکر شده در بالا با ویژه‌گیها و برانزده‌گیهای خاص خود شان در شعر نادره نقش خویش را ایفا میکنند؛ به گونه‌ی مثال: اگر منصور حلاج به صحنه می‌آید، طناب آویخته دار و صدای فن‌ناپذیر (انا الحق) او فضای صحنه را می‌سازد. اگر از رستم سخن به میان می‌آید، کارزاری وسیع با شیئه اسپان و هیاهوی جنگاوران ترسیم میگردد. اگر مانی و بهزاد در میان مصراعهای شعر او جان میگیرند، آثار سحرانگیز و هنر پراعجاز آنان نیز زنده میشوند. اگر شیخ صنعان، سکندر، سلطان حسین میرزا بایقرا،

انوشیروان ، جمشید ، بهرام ، دارا ، حاتم ، کسری و دیگران نقشی را در شعر او ایفاء میکنند ، صفات و ممیزات خاص هر یک آنان به بیان میآید.

سخنان بالا تأکید بر این نکته است که نادره با مطالعه و خوانش آثار ادبی ، تاریخی ، دینی و غیره ، آگاهی و شناخت گسترده‌تری از سیمای ادبی ، تاریخی ، دینی و غیره کسب کرده و متکی به آن آگاهیها و شناختهاست که شعر خویش را پی میگذارد ؛ اصالت ، جزالت ، فصاحت و بلاغت میدهد.

به چند نمونه ازین تلمیحات توجه بدارید.

جمشید و جام جهان نمای او:

باده مشتاقی غه لطف ایله ، قدح توت ساقی

یؤقسه جمشیدغه هم ایلامادی جام وفا

ترجمه: ای ساقی از روی لطف برای مشتاقان باده ، قدحی پیش کن ، زیرا که جام به جمشید هم وفا نکرد.

حاتم و نوشیروان:

رشک عدل و همتینگ دین حاتم و نوشیروان

اؤلدیلار یوز حسرت ایله عازم ملک فنا

ترجمه: حاتم و نوشیروان از رشک همت و عدل تو ، با صد حسرت عازم ملک فنا گردیدند.

شیخ صنعان:

زاهدا ، عشق و محبت اهلینی معذور توت

یار کؤییده نه بؤلدی شیخ صنعان عاقبت ؟

ترجمه: زاهدا ، اهل عشق و محبت را معذور دار. ندیدی که عاقبت شیخ صنعان در کوی یار چه شد؟

منصور حلاج:

اناالحق ماجراسین ایلادینگ فاش

کهل ای منصور ، استقبال دار ایت!

ترجمه: ماجرای اناالحق را فاش کردی. ای منصور ، بیا و دار را استقبال کن!

بدینگونه دیده میشود که نادره با به کارگیری تلمیحات ، به شعر خود ملاحظت و نزاکت میبخشد و با اشاراتی که به سیماهای تاریخی و ادبی یا افسانه‌ها و روایات ، حوادث و رخداد‌های گذشته میکند ، ما را به این داوری میرساند که او زنیست با مطالعه و فاضل ، ژرف‌اندیش و باریک‌بین که از تجربه‌های مثبت شاعران سلف و هم‌روزگارش بسیار آموخته است و آن اندوخته‌های گرانبها را برای غنای بیشتر آفریده‌های بدیعی اش به کار گرفته و شعرش را هم از دیدگاه درونمایه و محتوا غنی ساخته و هم از دیدگاه زیبا بیهای شکلی و آرایشهای ظاهری در خور قبول و پذیرش گردانیده است.

د - تصویر، تخیل و صنعت‌های ادبی:

نادره شاعریست که شعر را با همه ظرافتها و نزاکتها، لطافتها و جزالت‌هایش می‌شناسد؛ با مکتب‌های ادبی و ویژه‌گی‌های بدیعی آن مکتب‌ها آشناست؛ شفافیت، تصاویر، دقت معانی، رقت احساس و صلابت الفاظ را ارزشهای شعر میداند و با سیری که در کوچه‌باغهای پر از بهار دواوین شاعران سلفش داشته است، زیباییها، رنگینیا و خوشبوییهای شعر را در همیانی جمع آورده و از آن تلفیقی دلپذیر ساخته است.

شعرهای نادره آمیزه‌یست از روانی، شیوایی و استواری مکتب خراسانی و زیبایی، ژرف اندیشی و پخته‌گی مکتب هندی. از شعرهای نادره عطر لطیف غزل‌های شاعران مکتب خراسانی، نفس ملایم و ابریشمین غزل‌های شاعران مکتب عراقی و جذابیت رمزهای غزل‌های شاعران مکتب هندی برمیخیزد.

نادره گاهی دست به دست حافظ شیراز، مست از می زنده‌گی، درب میخانه را میگشاید و با رندان پارسا، ساقیان آراسته و مغان وارسته، می صاف و بیغش مینوشد و گاهی سایه به سایه بیدل، با شهر عناق به سوی شهر آینه‌ها پرواز میکند.

او درین سیر و گشت، بهترینهای اندیشه و بیان را برمیگزیند و به عنوان ره‌آورد سفر، تقدیم خواننده‌گان شعرش میکند که اینک ما از آن راه‌آورد سفر، چند تایی را -برمیگزینیم و تقدیم شما میکنیم.

در شعر نادره، صنایع بدیعی، چه لفظی و چه معنوی، فراوان به کار گرفته شده و شعر او را زیبایی و شکوه بخشیده است؛ مانند: تسجیع، تجنیس، تلمیح، حسن تعلیل، مدعا و مثل، ارسال المثل، تعمیم، سوال و جواب، تجاهل عارف، لف و نشر، مقابله، تضاد، ایهام، مبالغه، غلو، اغراق، مراعات النظیر، مجاز، کنایه، تشبیه، استعاره، سمبول، اسطوره و غیره که به خاطر جلوگیری از اطناب و اطلال کلام از ذکر همه آنها چشم می‌پوشیم و بر آن صنعت‌های بدیعی که به قول (رضا براهنی) ارکان اصلی و جوهرهای جاودانی شعر اند⁽²⁵⁾ و به

: طلا در مس، رضا براهنی، از انتشارات کتاب زمان، چاپ
²⁵ دوم، تهران: 1347، ص ص 6 و 7.

تصویر و تخیل و تجسم ارتباط میگیرند، بیشتر درنگ نموده، از صنعتهای دیگر با آوردن مثالهایی چند میگذریم.

تشبیه:

نادره برای زیبایی و لطافت، شیوایی و نزاکت شعرهایش، از صنعت تشبیه فراوان سود جسته و همه انواع تشبیه؛ چون: حسی، غیر حسی، خیالی، مفرد، مرکب، مقلوب، بلیغ و غیره را در شعرهای خود آورده است که اینک مثالهایی چند درینجا آورده میشود.

تشبیه اشک به دُر و عقیق به خون دل که حسیست:

دُر اشک و عقیق خون دل نی

کپلور یارینگ، ایاغیگا نثار ایت

تشبیه رخسار به شمع که باز هم حسیست:

کپلغیل ای یار، وفا رسمینی توت

شمع رخسار ایله کلبه م نی یاروت

تشبیه شعله مد آه به مصراع بر جسته و حسن به دبیرستان که باز هم حسیست:

مد آهیم شعله سی حسنینگ دبیرستانیده

مصراع بر جسته دور ای سرو آزادیم، ایشیت

تشبیه روی به گل، قد به شمشاد، چشم به نرگس و استعاره بهار و یاسمن برای معشوقه درین بیت که از نوع تشبیه بلیغ است:

یوزی گل و قدی شمشاد، کؤزلاری نرگی

بهار و یاسمنیم نی تو شومده کؤرسام ایدیم

تشبیه یار به پری و لب به شهد و شکر در بیت زیر که هم تشبیه بلیغ است و هم حسی — عقلی (یار- حسی و پری- عقلی):

منینگ یاریم پریلار شاهی اپردی

لبی شهد و شکر، گفتاری فرخ

تشبیه قامت به نهال و سرو خرامان و روی به گل که از نوع تشبیه بلیغ و حسیست:

نهال قامتی سرو خرامان

یوزی گل، لعل شکرباری فرخ

تشبیه آه به نسیم و روبنده به برگ گل از نوع تشبیه حسی بلیغ است:

کاشکی آهیم نسیمیدین تحرک ایلاسا

یار کیم رخساریغه گل برگیدین سالمیش نقاب

تشبیه چشم به ساحر، برو به کمان و مژگان به ناوک که از نوع بلیغ و حسیست:

کوزلاری دور ساحر، اوؤشال قاشی یا

ناوک مژگاننی خطا ایلاماس

تشبیه می به آفتاب و سرخی گونه‌ها به گل که از نوع حسیست و تشبیه روی به دستگاه نزاکت که عقلیست:

عارضینگ می تابیدین بؤلدی نزاکت دستگاه

طرفه گلار ظاهر ابتدی نوبهار آفتاب

و مثالهای متعدد دیگر

استعاره:

رضا براهنی، استعاره را یکی از عناصر لازمی تصویر و تخیل و جوهر شعر دانسته و چنین تعریفهایی از استعاره به دست داده است:

«در استعاره، تشارک و تشابه هم درونیست و هم ظاهری و به همین دلیل تصویر، هم شفاف است و هم مبهم، و این روشنی و ابهام مثل لبخندیست که هم پیداست و هم ناپیدا. استعاره روح شعر است؛ انتقال مفهوم

کلمه‌یست به کلمه دیگر ؛ یا انتقال معنی یک شیء است به شیء دیگر ؛ حذف یکی از طرفین استعاره است در ذهن و ارائه طرف دیگر است در کلمه»⁽²³⁾

نادره در شعرهای خویش استعاره‌های مختلف ؛ چون: استعاره بالتصریح یا تحقیقیه ، استعاره بالکنایه یا مکنیه ، استعاره تخیله و استعاره مرشحه را برای تصویری ساختن و آفریدن فضای ابهام‌آمیز پر از تخیل شاعرانه ، به کار گرفته است که اینک از دو نوع مشهور آن که استعاره بالتصریح و استعاره بالکنایه است ، مثالهایی می‌آوریم:

استعاره لعل آبدار برای لب که از نوع بالتصریح یا تحقیقیه بوده ، با قرینه حدیث یا سخن گفتن آمده است:

گهر اوزینی صدف ایچره ایلادی پنهان

چو ظاهر ایلادی اول لعل آبدار حدیث

استعاره نرگس برای چشم که با قرینه مستی آمده است و از نوع تحقیقیه است:

شوخلیک بیرله ختن دشتیده ماچین کییکی

بؤلدی رسوا، قیلیب اول نرگس مستانه گا بحث

استعاره باغبان صنع برای آفریدگار ، گلزار برای جهان هستی و سرو سرافراز برای قامت یار که قرینه سبزی و خرمی را به همراه دارد و از نوع بالکنایه است:

ناز بیرله باغبان صنع بو گلزار ارا

سبز و خرم قیلدی سروینگنی سرافراز ایلانگاچ

استعاره برگ گل و لعل خاموش که با قرینه گفتار و ناز و حیا برای لبها به کار گرفته شده و از نوع تحقیقیه میباشد:

پرده ناز و حیا خاموش لعلینگدین کوتار

ایکی گل برگینی بیر-بیردین گهی گفتاره آچ

و درین بیت ، اشک خونین به صورت کنایی به نقاش تشبیه شده و برای توضیح مطلب ، قرینه‌های لازم -که صورت و مصوری میباشد- آورده شده است. این استعاره را از نوع مکنیه میتوان شمرد:

²³: طلا در مس ، ص ص 80 و 81

قان یاشیم تصویر ابتار هر لحظه اول گل صورتین

کؤزگا کیم مژگانلریمنی کلک بهزاد ایلارام

یک مثال دیگر از استعاره بالکنایه. درین بیت قضا و قدر به انسان تشبیه شده و لازمه آن -که کلک و خط نویسی ست- آورده شده است:

چبکتی غم ادبار خطین نامه اقبالیمه

دفتر چرخه قضا کلکی چو خط استواء

و درین بیت دیگر نیز، اجل به آدمیزاده بدکنش تشبیه شده و لازمه آن -که دست است- آورده شده و استعاره مکنیه را ساخته است:

اجلنی دستیدین یوز داد و فریاد

که عمریم حاصلینی بپردی بر باد

و مثالهایی دیگر ازین دست.

اسطوره:

«اسطوره استحاله انسان است درشئی طبیعی و در واقع برداشتی است با بینشی بدوی از اشیای طبیعت. اسطوره سازی، انتقال روح آدمیست به محیط و دادن تمام خصوصیات بشر ذیروح به اشیای غیر ذیروح. اسطوره سازی یک فعالیت انیمیسیتیک است:

پری افریدن از آب چشمه، راه بردن درختها در جنگل و در پرنده گان روح معشوق را مضمر دیدن.»⁽²⁶⁾

با تعریفی که در بالا از اسطوره دادیم، مثالهایی چند از این عنصر تصویری و تخیلی شعر را در کلام نادره جستجو میکنیم و برای بازنمایی قدرت تصویر سازی و تلفیق دهی نادره، میآوریم:

در بیت زیر، خورشید به انسان تشبیه گردیده و خصلتهای انسانی؛ چون: بیمار شدن و عاشق شدن به او داده شده است.

بالینی اوزه باردی عیادت غه مسیحا

²⁶: طلا در مس، ص 83.

خورشید ابدی چرخده بهمار محبت

در بیت زیر نیز برای فلک ، خصلت انسانی داده شده و روح انسان در کالبد بیجان فلک دمیده شده است ، چرا که او (فلک) اسیر است که در گردشش کمند اسارت افتاده است:

محبت کشوریده دستگاهمینی تماشا قیل

فلکنی گردنی باغلیق کمند دود آهیمنده

شرم و خجالت نیز از خصلتهای انسانیست که نادره با اسطوره‌سازی خویش ، این خصلتها را بر گل و غنچه چون پیراهنی پوشانیده و به آنها ویژه‌گی انسانی داده است:

گل چمنده شرم آیلاب ، غنچه منفعل بؤلسین

پردہ‌نی کؤتار یوزدین ، لبلاړینگنی خندان اہت

و در بیت زیر ، چرخ و دنیا به پیره زال مکاری تشبیه شده که با حیلہ‌های خود ، عاشقان را میکشد و با جور و ظلم بینهایت خویش ، دلها را زخمی میسازد:

پیره زال چرخ کیم عاشق کش و مکارہ‌دور

جور و ظلمیدین یوراکده بینهایت یارہ‌دور

مدعا مثل:

هر چند مدعا مثل را یک صنعت جداگانه بدیعی به شمار می‌آورند ، با آن هم این صنعت را میتوان نوعی تشبیه مرکب خواند ، چه یک فکر با فکر دیگر به صورت کلی تشبیه میگردد. این صنعت در مکتب هندی رواج فراوانی یافت و نادره -که در بسیاری موارد ، پیروی از مکتب هندی و سبک بیدل دارد- این صنعت را نیز در شعرهای خود به کار میبرد که اینک چند مثالی را در اینجا نقل میکنیم:

کؤزلاریم ییغلادی زلفینگنی کؤروب

که ییغین باغی دور تیره بؤلوت

ترجمه: زمانی که چشم‌هایم ، زلفانت را دید ، به گریستن آغازید. چرا که ابرهای تیره همواره بارنده‌گی را سبب میشوند.

تن بوزولدی اِهمدی راحت قالهادی

سایه پیدا بؤلماغای دِوارسِیز

ترجمه: پیکرم فروریخت و راحتی و آسایش برایم باقی نماند. اگر دیواری موجود نباشد ، سایه‌یی نمیتواند وجود داشته باشد.

فغانیم یېتماکی اول آسمانِ حسنه مشکل دور

که یېتماس گرد پرواز ایله دامانِ ثریاغه

ترجمه: فغان من به آن آسمان حسن و زیبایی رسیده نمیتواند همچنانی که گرد ، هر قدر پرواز گیرد ، به دامان ثریا نرسد.

و نمونه‌های متعدد دیگر ازینگونه.

حسن تعلیل:

«حسن تعلیل عبارت از آنست که برای صفتی یا مطلبی که در سخن آورده اند ، علتی ذکر کنند که با آن مطلب ، مناسبت لطیف داشته باشد و بیشتر ادبا شرط کرده اند که این علت ادعایی باشد نه حقیقی» (24).

نادره نیز با در نظر داشت نکته‌های بالا حسن تعلیل را برای افزایش نزاکت و لطافت ، زیبایی و رنگینی کلامش ، فراوان به کار میبرد و ابیاتی پذیرفتنی و رنگین می‌آفریند. اینک چند بیت زیبای او -که در همین صنعت شعری سروده شده است- به گونه نمونه آورده میشود.

هنگامیکه ماهتاب بر فراز آسمان به درخشش و تابنده‌گی می‌آغازد ، طبیعتاً خورشید غروب کرده و تیره‌گی بر روز چیره‌گی یافته است ؛ اما نادره با به کارگیری صنعت حسن تعلیل ، موجبی ادعایی ارایه میدارد و میگوید: تا ماه رویت بر افلاک حسن نمایان گردید ، روزگار خورشید از رشک تیره شد:

: فنون بلاغت و صناعات ادبی ، استاد جلال همایی، انتشارات دانشگاه
24سپاهیان انقلاب ایران، تهران: 1354، جلد دوم ص 260

تا یوزینگ آیی نمایان بؤلدی حسن افلاکیده

رشک اؤتیدین تیره بؤلدی روزگار آفتاب

و درین بیت دیگر نیز علتی ادعایی ؛ ولی زیبا و مناسب موضوع آورده شده است:

چرخ اوزره سانمه کوکب کیم چراغان تونلاری

دود آهیم شعله سی اوچقونلاریدین دور نشان

ترجمه: ستاره گان روشن آسمان را - که در شبهای تاریک چون چراغی میدرخشد- ستاره مپندار. اینها ستاره گان نیستند ؛ بل اخگرهایی اند که از شعله های دود آه من جهیده اند.

و این بیت دیگر در عین موضوع و با همان واژه ها و همان علتها سروده شده است:

ابماس دور هجر شامی چرخ اوزه هریان کواکبلار

ابرور بیر نهچه اوچقونلار شرار دود آهمیده

ترجمه: در شام هجر ، این ستاره گان نیستند که بر فراز چرخ هرسو چشمک میزنند ؛ بل چند تا اخگری اند که از شرار دود آهم جهیده اند.

بیتی دیگر میآوریم به عنوان حسن ختام این عنوان. نادره درین بیت خویش ، پنهان شدن گهر را در میان صدف به علتی غیر واقعی توجیه کرده ، میگوید: وقتی لعل آبدار تو به سخن باز شد ، گهر از شرم دندانهای سپید زیباتر از گهرت ، خود را در میان صدف پنهان ساخت:

گهر اؤزینی صدف ایچره ایلادی پنهان

چو ظاهر ایلادی اول لعل آبدار، حدیث

تجاهل عارف:

«آنست که گوینده سخن با وجود اینکه چیزی را میداند ، تجاهل کند و خود را نادان وانمود نماید. و این صنعت چون با لطایف ادبی همراه شد ، موجب تزیین و آرایش کلام میشود.»⁽²⁵⁾

نادره این صنعت را با لطایف ادبی همراه کرده و کلام خویش را آرایش داده است ؛ چنانچه در ابیات زیر ازین صنعت ، با مهارت و استادی کامل سود جسته و در کمال هوشیاری خود را به نادانی زده و گفته است:

مگر کیم نادره کؤرگوزدی رخسار عرقناکین ؟

قیزاردی گل یوزی باغ ایچره شبنم انفعالیدین

ترجمه: آیا یار من رخسار عرقناک خویش را آشکار کرده است که روی گل از انفعال شبنم سرخ گشت ؟

و این بیت دیگر که در کمال زیبایی و تناسب ، با بهره گیری از صنعت تجاهل عارف سروده شده ، در خور توجه و دقت است:

دهان و لعل و خطینگ دور مو، یا ای حسن سلطانی

بیغیب سن گوشه کؤثرغه خضر ایله مسیحانی ؟

ترجمه: ای سلطان حسن! این دهان و لعل و خط توست یا این که خضر و مسیحا را در گوشه کؤثر جمع آورده ای ؟

و مثالهای متعدد دیگر.

تناسب و مراعات النظیر:

«آنست که در سخن ، اموری را بیاورند که در معنی با یکدیگر مناسب باشند ، خواه تناسب آنها از جهت همجنس بودن باشد ؛ مانند: (گل و لاله) ، (ریحان و ارغوان) ، (آفتاب و ماه و ستاره و کیوان و بهرام) و خواه تناسب آنها از جهت مشابَهت یا تضمین و ملازمت باشد ؛ مانند: (شمع و پروانه) ، (تیر و کمان) ، (خسرو و شیرین) ، (دهن و غنچه) و امثال آنها⁽²⁶⁾.

²⁵: فنون بلاغت ، ص ص 285 - 286

²⁶: فنون بلاغت ، ص 257

این صنعت را نادره ، بیشتر از هر صنعت دیگر ، در شعرهای خود به کار میبرد و حتی میتوان ادعا کرد که در هر غزل بیشتر از دو یاسه بیت با بهره‌گیری از این صنعت بدیعی آفریده شده است ، که اینک چند نمونه اندک را درینجا نقل میکنیم:

صید ، قوش (پرنده) ، دانه ، حلقه و دام درین بیت:

بؤلسه گر مقصد کؤنگوللار قوشلارین صید ایلماک

دانه قیل خالینگنی ، زلفینک حلقه سیدین دام توت

قمیش (ئی) ، ناله ، فغان و نیستان در بیت زیر:

قمیش دېک بند-بندیم آشیان ناله بؤلمیش دور

فغانیم دستگاهینی نیستاندین تماشای قیل

سرو نازیم! سبندین آبرو نخل اهیم بؤلدی خم

قامتینگ هجریده سیندی شاخ شمشادیم ایشیت

با این بیت که یکی از دهها بیت زیبا ، هنرمندانه و شیوای نادره است ، سخن خویش را در مورد کاربرد صنعت تناسب و یا مراعات النظیر در شعرهای نادره ، به پایان میبریم.

درین بیت واژه‌های: (چمن و سرو و گل و سبزه و ریحان) با هنرمندی تلفیق یافته و اتمسفر دلنشینی آفریده اند:

چمنده جلوه قیلدی سرو و گل ، هم سبزه باش چبکتی

قدی سرو و یوزی گل ، خطی ریحانیمنی ساغیندیم

و مثالهای دیگری ازینگونه.

تضاد یا طباق:

مثال این صنعت بدیعی ، در اشعار نادره چنان فراوان است که در هر غزل چندین نمونه از این صنعت را میتوان یافت و ما از میان این همه مثالها و نمونه ها ، به ذکر چند مثال اندک بسنده میکنیم:

سود و زیان ، غم و عیش ، بهار و خزان درین بیت:

بیوفادور بو جهان سود و زیان بارچه عبث

کیم غم و عیش بهار ایله خزان بارچه عبث

درد و درمان ، وصل و هجر درین بیت:

لعلیدین دردیمگا درمان ایلار اپردی وصل ارا

چاره قیلماس مبتلای درد هجران ایلانگاچ

وصل و فراق ، پنهان و آشکار درین بیت:

وصل ارا پنهان ابدی حال دلیم اغیاردین

خلق ارار سوالیغیمنی آشکار ابتتی فراق

و آخرین بیت اندرین صنعت که کلمات دیوانه و عاقل ، اهل خرد و اهل جنون در آن به کار رفته است:

یارسیز دېوانه مېن ، معذور ، ای اهل خرد

عاقل دوران ابدیم ، مجنون شعار ابتتی فراق

تجنیس:

«آنست که گوینده و نویسنده در سخن خود کلمات همجنس بیاورد که در ظاهر به یکدیگر شبیه و در معنی مختلف باشند.»⁽²⁷⁾

: فنون بلاغت ، ص

نادره با در نظرگیری این موضوع که آوردن ارکان جناس به آهنگ شعر و زیبایی آن کمک میکند، شعرهای خویش را با تجنیسه‌های مختلف؛ چون: جناس تام، ناقص، زاید، مرکب، مکرر و غیره می‌آراید و به شعرهای خود لطف و گیرایی می‌بخشد. اینک ما چند نمونه اندک را از مثالهای متعدد تجنیس انتخاب نموده می‌آوریم:

اختیاریم بار ابدی هرايشنی قیلسام اختیار

یاردین ایلاب جدا بی اختیار اہتتی فلک

هر کیشینی بیر مناسب یاری بار

مہن اوشال آوارہ دورمن یارسیز

قاچان باد صبا تکلیف گلگشت چمن قیلدی

چبکیب قامت، قیامت آشکارا قیلہادی شاهیم

و با این تجنیس تام، نمونه‌های این صنعت شعری را درینجا به پایان می‌بریم:

زلفین ایستاب رشته جانیمغه توشتی تابلار

کہتتی طاقت دَوری اہمدی تاب ہجران قالہادی

مبالغه و اغراق:

«آنست که در صفت کردن و ستایش و نکوهش کسی یا چیزی افراط و زیاده‌روی کنند، چندانکه از حد عادت معمول بگذرد و برای شنونده شگفتی انگیز باشد.»⁽²⁹⁾

نادره درین صنعت شعری نیز ابیات بسیاری دارد که از میان بسیار، نمونه‌هایی به شمار را درینجا ذکر می‌کنیم:

غمیمنی شرحینی یوزمینگیدین بیرینی دہدیم

²⁹ فنون بلاغت، ص 262:

فلک انی کۆتارورده، خم ایلادی قامت

یوزونگ هجریده طوفاندور سرشکیم، توتتی دنیانی
عجب اهرماس انینگ بیر قطره سی غرق ایتسه دریانی

ای کۆنگول دود فغانینگدین کواکب تیره دور

آه کۆب چبکما، حجاب ثابت و سیاره آچ

و با این بیت دیگر، نمونه های صنعت مبالغه و اغراق را درینجا به پایان میبریم:

کۆنگول بیر آفتاب عشقه حیران دور که تانک اهرماس

لبی شوقی فلکدین بیرگه ایندورسه مسیحانی

نادره صنایع بدیعی و لفظی دیگر را که در آغاز همین بحث ذکر شده، نیز در شعرهای خود به کار گرفته و بنای شعر خود را آذین بسته است که از آوردن مثالهای آنها چشم میپوشم و از دو صنعت شعری که فقط تنها یک مثال در دیوان نادره یافته ایم، ذکری به عمل میآوریم. آن صنعتها، تعمیه و سوال و جواب است:

مثال تعمیه:

خرد سالاریدین تاریخ میلادین سوال ابدی

دبدی کیم نور چشم احکم صاحبقران کبلدی

مثال سوال و جواب:

آیدیم که قاچان بؤلغوسی کؤیینگه مکانیم؟

عاشقکه دبدی حاجت اهرماس منزل و ماوا

آنچنانکه گفته آمدیم، نادره در آفرینش تصویرهای بدیع و زیبا دستی دارد و با کاربرد هنرمندانه واژه گان و تلفیق آنها چنان فضای تصویری و تجسمی را در برابر دیده گان خواننده گان شعرهایش ایجاد میکند و چنان در انتقال

حسیات ، عواطف و هیجانهایش استاد است که خواننده ، آن فضا ، آن حسیات ، عاطفه‌ها ، هیجانات را نه تنها بیگانه نمی‌انگارد. بل چشم دلش از دیدن آن تصاویر بدیع روشن میشود و روحش با روح آفریننده آن شعرها میپیوندد.

نادره با بهره‌گیری از ترکیبات تصویری و واژه‌گان ناب دری و اوزبکی -که شاعران پیش از او نیز آنها را در شعرهای شان به کار برده اند- و تلفیق استادانه آن واژه‌گان و ترکیبها چنان تصاویر زیبایی به وجود می‌آورد که میپنداری آنها همه تازه و ساخته کارگاه ذهن و اندیشه نادره است ، نه شاعران پیش از او و بیشتر از او.

اینک تعدادی ازین ترکیبهای زیبا و واژه‌گان ناب که تصویرهای بدیعی را در کارگاه شعر نادره آفریده و فضای رنگینی رابه وجود آورده اند. نادره برای (آه) ترکیبهای تصویری و تشبیهی زیبایی ؛ چون: سنان آه ، نخل آه ، کمند دود آه و شعله آه را بکار برده و آنها را در چنان جایی و در کنار چنان واژه‌گانی قرار داده است که فضای شعر را به تصویری خیال انگیز مبدل کرده است:

نادره ، آهیم سناندین توهم تارتیبان

چرخ میدانیده دور چابکسوار آفتاب

ترجمه: نادره! چابکسوار آفتاب ، در میدان چرخ ، از سنان آهم به توهم و ترس اندر شده است.
باز هم سنان آه:

بؤلما غافل کیم سنگا قصد اہتی ہجران لشکری

ای کؤنگول تارتیب سنان آہنی قیلغیل نبرد

ترجمه: غافل منشین که لشکر هجران به قصد تو برخاسته است. ای دل سنان آه را بکش و نبرد کن.
نخل آه درین بیت:

سرو نازیم ، سبندین آبرو نخل آہیم بؤلدی خم

قامتینگ ہجریده سیندی شاخ شمشادیم ، اہشیت

ترجمه: ای سرونازم! جدا از تو ، نخل آهم خم گشت و در هجران قامت بلندت ، شاخ شمشاد شکست.
باز هم نخل آه:

کؤنگول باغیده آہیم نخلیدین توزدیم خیابانلار

زمانی اندہ گلگشت تماشا قیلماہی شاہیم

ترجمه: در باغ دل ، از نخل آه خویش خیابانها ساختم ؛ ولی افسوس که شهریارم هیچ به گلگشت تماشا نیامد.
کمند دود آه:

محبت کشوریده دستگاہیمنی تماشا قیل

فلکنی گردنی باغیلق کمند دود آہیمہ

ترجمه: در کشور محبت ، دستگاہم را تماشا کن ، گردن فلک به کمند دود آهم بسته است.

اوشک را در درخشنده گی و زیبایی به ستاره و چراغ تشبیه میکند و در یک زمینه تصویری ، ترکیبهای خیال انگیز ستاره اشک و چراغ اشک را با استادی به کار میبرد. چراغ اشک را درین دو بیت به گونه مثال آورده ایم.

یار یادی بو آقشام، کؤنگلوم ایچره مهماندور

ای کؤزوم دمی انده، یاش تۆکوب چراغان قیل

ترجمه: امشب یاد یار در خانه دلم مهمان است. ای چشمان من ، چراغ اشک را در آنجا فروزان کن.

بو آقشام سالدی ظلمت عالم هجران قرا شامی

کېلیب یادینگنی اشکیم دین چراغان اېتماسام بؤلماس

ترجمه: امشب ظلمت هجران در عالم من تیره گی و سیاهی پخش کرده است. تا یاد ترا با چراغ شکم روشنی نبخشم ، نمیشود.

ستاره اشک درین بیت:

شبستان دور کؤزومنی منظری اول آی فراقیده

کېلیب اشکیم نجومیدین چراغان ایلانسون شاهیم

ترجمه: منظر چشمم در فراق آن ماه شبستان است ، کاش شاه من بیاید و با ستاره های اشکم ، شبستان مرا چراغان کند.

نادره ترکیب های: (نرگستان) ، (خمستان) و (شبستان) را با واژه گانی ؛ چون: چراغ گل ، چهره گلفام ، چشمان سرمه گون ، زلف مشکین ، نافه چین ، نرگس مست ، کاکل شبرنگ ، نرگس بدمست وغیره -که همه تشبیهات زیبای شعر اند- یک جا بکار میبرد و تصاویری زیبا و پرشکوه از آنها میآفریند.

خمستان درین بیت:

زلف مشکین بیرله قیلغان نافه چین آشکار

نرگس مست ایله محفلنی خمستان ایلان

ترجمه: با زلف مشکین خود ، نافه چین را آشکار کرده و با نرگس مست خویش محفل را خمستان ساخته است. نرگستان و چراغ گل در بیت زیر:

چهره گلفام بیرله گل چراغین یاندیروب

سرمه گون کؤزلارنی آجیب نرگستان ایلان

ترجمه: با نمایاندن چهره گلفام خود چراغ گل را برافروختی و با گشودن چشمان سرمه گونت ، نرگستان آفریدی. به (خر من کواکب) درین بیت توجه کنید که چگونه با واژه گان آه سحر ، آتش و شراره تلفیق یافته و منظری تماشایی را فراچشم مان گسترده است:

یوزونگ یادیده قیلدیم بوکیچه آه سحر پیدا

کواکب خرمنیغه بۆلدى اول اؤتدين شرر پيدا

ترجمه: امشب به یاد رویت از دل چنان آه سحرى بیرون کردم که از آتش آهم بر خومن ستاره گان شررها افتاد.
نادره ترکیبهای تصویری و زیبای دیگری ؛ چون: رشته تار نگاه ، پرده ناز و حیا ، تعمیر صبر ، دل آتش نوا ، دشت فنا ، پرده جان ، نور خیال و غیره را نیز در زمینه های تصویری با نازکخیالیهای شاعرانه آمیخته و شعر خود را از مرز سده ها و روز گاران عبور داده ، در ذهن نسل امروز و فردا کاشته است.
اینک دو تابلوی زیبا از نازک خیالیهای نادره که به خاطر حسن ختام آورده میشود:

پاره لار بۆلدى خیالینگ نوری دین جان پرده سی

ماه تابان شعله سیدین اویلا کیم بیر کهکشان

ترجمه: پرده جانم از نور خیال تو پاره پاره شد ، همچنانکه شعله ماه تابان پرده کهکشان را پاره پاره میکند.

فغانیم سرو و آهیم سنبل اؤلدى ، غنچه دور کؤنگلوم

چمنلار اؤلدى پيدا حسرتیم نشو و نهاسیدین

ترجمه: فغان من سروا ست ، آهم سنبل و دلم غنچه سرخ. بنگر که از نشو و نمای حسرتهایم چگونه چمنهایی پدید آمده است !

هـ- وزن، قافیه و ردیف:

در دیوان نادره (155) غزل، (8) مخمس (1) مسدس (2) مثنی (2) ترجیع بند و یک ترکیب بند به نام اوقید شده است و چنین مینماید که او طبع خویش را در رباعی، مثنوی و قطعه که همچون غزل از جمله معمولترین اشکال و انواع شعر دری و اوزبیکی اند- نیازموده است. طوریکه از بررسی دیوان فارسی او معلوم شد، نادره در شعرهای دری اش نیز ازین اشکال مروج و معمول شعر برای افاده حسیات و اندیشه‌هایش استفاده نکرده است و این سوالی است در نزد من و شاید در نزد بسیار کسان دیگر نیز که او چرا یکی- دو مسدس، مثنی، ترجیع بند و ترکیب بند و چند تایی مخمس سروده؛ ولی حتی یک رباعی، قطعه، مثنوی و دیگر اشکال و انواع شعری نسروده است؟²⁷

گرچه ما میتوانیم به زعم خویش جوابهایی به این پرسشها بدهیم و بگوییم که ظاهراً نادره بیشتر به غزل و غزلسرایی تمایل داشته و قدرت و توانایی خویش را درین قالب و فورم شعری بیشتر میدیده و یا گفتنیهایش در قالب غزل روانتر، آسانتر و مطابق حالات درونی اش افاده میشده است، به غزلسرایی بیشتر روی آورده و طبع خویش را در قالبهای دیگر شعری کمتر آزموده و یا هیچ نیازموده است. اما البته که دلیل و دلایل دیگر ازینگونه فقط میتواند حدس و گمان باشد و بس.

به هر حال، نادره اکثریت قریب به کل شعرهای خود را در قالب غزل ارایه داده و اکثر آن غزلها را در بحر رمل و هزج و اوزان و زحافات این بحر سروده است که اینک به ترتیب ذیل مهمترین آنها را ارایه میداریم:

در بحر رمل مثنی، مخبون یا مقصور (ده غزل)

در بحر هزج مسدس مقصور (یازده غزل)

در بحر مجتث مخبون محذوف یا مقصور (هفت غزل)

در بحر رمل مسدس محذوف یا مقصور (هفت غزل)

در بحر رمل مثنی محذوف یا مقصور (چهل و هشت غزل)

²⁷ : گرچه نادره در دیباجه دیوانش (ص 52 چاپ 1963) به داشتن رباعی اشاره میکند، اما در دیوانش هیچ رباعی داخل نشده است.

در بحر متقارب مثنی سالم (یک غزل)
 در بحر هزج مثنی سالم یا مسبغ (بیست و نه غزل)
 در بحر متقارب چهارده رکنی (یک غزل)
 در بحر متقارب مثنی محذوف (چهار غزل)
 در بحر رجز مسدس مطوی (محذوف) (دو غزل)
 در بحر مضارع مثنی اخرب (دو غزل)
 در بحر هزج مسدس اخرب مقبوض محذوف (شش غزل)
 در بحر رمل مسدس مخبون یا مشکول (چهار غزل)
 در بحر هزج مثنی اخرب مکفوف مقصور یا محذوب (هفت غزل)
 در بحر هزج مثنی اشتر (دو غزل)
 در بحر خفیف مسدس مخبون محذوف (سه غزل)
 در بحر منسرح مطوی مکشوف (دو غزل)
 در بحر مضارع اخرب مکفوف مقصور یا محذوف (سه غزل)
 در بحر رجز مثنی مطوی مخبون (دو غزل)
 در بحر رجز مثنی سالم (یک غزل)
 در بحر رمل مثنی مشکول (یک غزل)

به همینگونه مخمسها، ترکیب بند، ترجیع بند، مسدس، و فراقنامه‌های نادره در بحور رمل، هزج، مضارع، متقارب و زحافات آنها سروده شده است که با یک نظر در بحور شعرهای نادره میتوان به رنگینی شعر او از حیث وزن پی برد. نادره در بحرهای کامل، وافر، متدارک، مقتضب، طویل، بسیط، مدید، سریع، قریب، جدید، مشاکل و اوزان یا زحافات مختلف آنها شعر نسروده و این بحور را یکسره به دست فراموشی سپرده است. هر چند که او با استفاده از زحافات متنوع و گوناگون فقط هشت بحر عروضی - که عبارت از رمل، رجز، متقارب، مضارع، منسرح، خفیف و مجتث است - آهنگهای مختلف و متنوع را به شعر خود داده است. کاربرد زحافات بحور عروضی، تبحر و آزموده‌گی او را درین فن (عروض) مبرهن میسازد و مطالعه دقیق اوزان شعرهایش خواننده را به این باور میرساند که جز در برخی موارد خیلی محدود و اندک، شعرهای او از روانی، سلاست و شیوایی لازم برخوردار بوده، از معایب و نواقص عروضی مبرا است. این سلاست و روانی شعر و تنوع و رنگینی اوزان، کلام نادره را در سطح عالی هنری بالا میکشد و زیبایی و گیرایی آنرا دوچندان میسازد.

قافیه و ردیف نیز در شعر نادره از معیارهای لازم این فن برخوردار است. میتوان گفت که نادره مطابق رسم و سنت شاعران کلاسیک اوزبیک و تاجیک بیشترین حروف الفباء را در قافیه و ردیف شعرهایش به کار برده است که اینک به شرح زیر قافیه و ردیف شعرهای او را فهرست میکنیم:

در حروف (الف) - (هفده غزل)

در حروف (ب) - (پانزده غزل)
 در حروف (ت) - (نزدۀ غزل)
 در حروف (ث) - (شش غزل)
 در حروف (س) - (سه غزل)
 در حروف (ج) - (یک غزل)
 در حروف (چ) - (شش غزل)
 در حرف (ح) - (سه غزل)
 در حرف (خ) - (هشت غزل)
 در حرف (د) - (نه غزل)
 در حرف (ر) - (هفت غزل)
 در حرف (ز) - (یک غزل)
 در حرف (ص) - (یک غزل)
 در حرف (ف) - (یک غزل)
 در حرف (ق) - (یک غزل)
 در حرف (گ) - (پنج غزل)
 در حرف (ل) - (یک غزل)
 در حرف (م) - (شانزۀ غزل)
 در حرف (ن) - (چهارده غزل)
 در حرف (واو) - (دو غزل)
 در حرف (ه) - (سه غزل)
 در حرف (ی) - (پانزده غزل)

طوریکه دیدیم، نادره جز حروف: پ، ذ، ژ، ش، ض، ط، ظ، ع دیگر حروف الفبا را در قافیه و ردیف شعرهایش آورده است که بیشترین این غزلها در حروف (ت) و (الف) و کمترین آن در حروف (ز)، (س)، (ف)، (ق)، (ک) و (ل) میباشد. آنچه را که به عنوان تبصره درین مورد میتوان گفت، این است که نادره حروف (خ)، (ح)، (چ) و (ص) را فقط برای اینکه قافیه خالی نماند، در شعر خود گنجانیده است، چه اکثر آن شعرهایی که با این قوافی سروده شده اند، نسبت به دیگر شعرهای نادره از نظر زیباییهای بدیعی و هنری، طراوت واژه‌گان، دلاویزی وزن و رنگینی تصویر و تخیل، فرودتر اند و حتی او را چنان در تنگنای قوافی قرار داده اند که شهباز بلندپرواز اندیشه، تخیل و هنر او مجال جولان و او جگیری نیافته است؛ چنانچه او که اکثر شعرهایش هفت و بیشتر از هفت بیت است، به خاطر تنگنای قافیه در حرف (ص) به چهار بیت و در حرف (خ) به پنج بیت بسنده کرده و نتوانسته حتی یک بیت دیگر بر آن بیفزاید. اگر همین اجبار در گزینش قوافی در میان نمیبود،

مسلماً شعرهایش قویتر ، هنریتر و زیباتر ازین میبود که هست. با آنهم جز در یکی دو مورد جزیی -که در بخش مربوط به «نارساییهای شعر نادره» بر آن اشاره خواهیم کرد ، اشتباه و کاستیی در قافیه شعرهای او به مشاهده نمیرسد و این نشاندهنده مهارست و توانایی او در شعر و فنون مربوط به شعر است.

باید گفت که نادره گاهی یک کلمه ، زمانی یک عبارت ، جایی نیم یک مصراع و در جایی دیگر حتی دو ثلث یک مصراع را ردیف قرار داده و بدینگونه خواسته است ، تنوعی را در ردیف شعرهایش ایجاد کند که گاهی سخت به جا و بسیار زیبا افتاده است.

اگر بخواهیم حرفهای گفته شده را جمع بندی کنیم ، میتوانیم گفت که نادره هم با خوانش شعرهای گذشته گان و شاعران پیش از خودش و هم با بهره گیری از تجربه و دانش شاعران معاصرش ، هم با خوانش فنون و علوم شعری و هم با تمرین و مهارست دایمی توانسته است فنون شعر را بیاموزد ؛ بر غموض شعر دست یابد و هنرهای ظریف و نکته های لطیف باریکتر از مو را در شعر خود به کار بندد و با این همه پیرایه ها ، عروس شعرهای خود را آراسته ، به حجله خلوت و رنگین ذهن خواننده گان و دوستداران هنرش رهنمون شود.

کاستیها و نارساییهای دیوان نادره

گر چه معمول این است که در پژوهش آثار کلاسیک ادبی بر محاسن و مزایای متن تأکید صورت میگیرد و از کاستیها یا نارساییهای شاعران یا نویسندگان کلاسیک صرف نظر میشود؛ ولی ما هنگام خوانش دیوان نادره، به چنان نارساییهایی دست یافتیم که چشم پوشی از آن، کار مان را نارسا میسازد. ازین رو به کاستیهای کلی که موارد بسیار دارد و یا وزن و معنی شعر را خراب و ناقص کرده است، انگشت میگذاریم. در گام نخست به نارساییهای شکلی شعر نادره میپردازیم.

در کاربرد پسوند ها، پیشینه ها، اسم فعلها و صورت نوشتاری آنها دوگانه گیهایی در شعرهای نادره دیده میشود که هر چند وزن، آهنگ و معنی شعر را بر هم نمیزند؛ ولی تردد و دودلی را در خواننده ایجاد میکند و او را به این پرسش که کدام یک درست تراست؟ مواجه میسازد. به گونه مثال چند تا ازین ناهمگونیها را درینجا نقل میکنیم: (لیغ و لیق) پسوندهایی اند که در ادبیات کلاسیک اوزیکی هر دو صورت نوشتاری آنها دیده شده است؛ ولی آنچه نادرست است اینست که یک شاعر و نویسنده در اثر خود نه یک صورت نوشتاری، بل هر دو صورت را به کار گیرد. دو بیت نادره را از میان ابیات بسیاری اندرین مورد برمیگزینیم و چنین نقل میکنیم:

باده نوش اہت، قیلہ بی آرا ملیغ
عیش وحشی دور زمانی رام توت

مستمند اہتی مہنی محتاج لیق

قیلدی حاجتمندینگ ای یار، احتیاج

به همینگونه است، واژه (اوزره) به معنی بالا که به خاطر رعایت وزن به شکل (اوزه) نیز در شعرهای نادره آمده و بیشتر به جهت تأثیر پذیری از زبان آذربایجانیست:

ای فلک، جانیمغه بیداد اوزره بیداد اہتما، کیم
بو بیتار کیم خسته حال و زار و سرگردانینگم

تیره خاطرلارنی روشن حال ایلارسپن مدام

آسمان جاه اوزه خورشید تابان دور موسپن؟

به همینگونه است ، ساختن مصدرها با پسوند (ک) و (ق) چون: ایتماک و ایتماق (کردن) ، ایلاماک و ایلماق (کردن) ، قیلماق و یازماق و بېرماق و کویماق و آچماق وغیره به معنیهای: کردن ، نوشتن ، دادن ، سوختن و گشودن وغیره.

باز هم به آوردن دو نمونه از میان نمونه‌های بسیار بسنده میکنیم:

شرح ایتیب یازماق اوچون لعل لبینگنی صفتین

کامله ایلادی چون گوهر شهوار حدیث

هلاک ایتماک اوچون دشمنلاریغه

غم و حسرت بیلده درد درون بس

نادره برخی از فعلهای زمان حال را نیز به دو صورت به کار میبرد ، یعنی گاهی با پسوند (سین) و زمانی با پسوند (سون) مانند: بؤلسین و بؤلسون (شود) ، توشماسین و توشماسون (نیفتد) ، آچماسین و آچماسون (نگشاید) وغیره.

گل چمنده شرم ایلاب ، غنچه منفعل بؤلسین

پرده‌نی کؤتار یوزدین لبلارینگنی خندان ایت

غنچه لار گلشن ارا آچیلماسون اول یارسیز

غنچه ینگلیغ تا منینگ کؤنگلوم داغی قان اؤلماسون

گر چه اختلافهایی را میتوان اشتباه نسخه بردار یا کاتب تحریر دیوان نادره نیز دانست.

نادره ، پسینه نینگ را که به همین شکل درست است و در شعر شاعران کلاسیک اوزبیک نیز به همین صورت به کار گرفته شده است ، به شکل (نی) که شکل گفتاری و عامیانه (نینگ) است و نقش پسینه (را) در زبان دری را در زبان ادبی اوزبیکی دارد ، در شعرهای خود میآورد که بازهم با ذکر دو نمونه بسنده میکنیم:

تحمل حددین آشتی اېمدی افغان ایتماسام بؤلماس

اولوسنی خاطر جمعین پریشان ایتماسام بؤلماس

صید ایتار بیر دمده عالم اهلینی مرغ دلین

قاشلارین شاهین ایتیب ، کبزلارنی شهباز ایلگاچ

و گاهی نیز فقط (ی) به جای (نینگ) به کار میرود که البته بیشتر به تأثیرپذیری نادره از زبان آذربایجانی دلالت میکند ؛ به گونه مثال درین بیت:

هر تاووش کیم کبلسه دهرمان یاریمی آوازی دور
 سایه کیرگاچ ساغینورمین اوی گا جانانیم کپلور
 در شعرهای نادره برخی نارساییهای وزن و معنی نیز دیده میشود که به چند مثال اندک بسنده میکنیم:
 در مصراع نخست این بیت جمع الجمع (مجانینها) به مشاهده میرسد:
 منگا خبل و سپه دپوانه لار بیرله مجانینلار
 نپچونکیم تازه داغی جسمیمه مهر سلیمانی
 در بیت زیر اشتباهی از نظر معنی و دستور وجود دارد و آن اینکه نادره واژه (هم) را در یک ناگزیری در ردیف
 شعرش بی آنکه ضرور باشد- میآورد و در نتیجه به خاطر رعایت ردیف شعر، اشتباه دستوری از او سر میزند:
 حریم کعبه اقبالینه ییتسام بودور مقصد
 که قیلسام ناله داغ هجر یار مهرباندین هم
 درین بیت نیز اشتباهی در تصویرسازی وجود دارد و آن اینکه نادره چمن را با کاکل شبرنگ همگون
 میسازد، حال آنکه این تشبیه، با شب بیشتر متناسب و بجا بود:
 کاکل شبرنگ دین قیلدینگ چمنلار آشکار
 نرگی بدمست دین قیلدینگ خمستانلاریان
 گرچه بیت بالا را میتوان به گونه‌یی دیگر نیز تعبیر کرد و گفت که با پس زدن کاکل شبرنگ، چمنها (صورت
 دلدار) آشکار گردیده است.
 در بیت زیر، به خاطر رعایت وزن، اضافه (تا) حذف گردیده و ارتباط میان دو مصراع از هم گسسته است:
 ابر نیسان لحظه-لحظه یاغماسون گلزارغه
 ابر نیسان دپک کوزوم هر لحظه گریان اولماسون
 یا در ابیات زیر که از نظر معنی اشتباهاتی دیده میشود:
 تغافل بیرله ببداد ایتمه چوخ حالمیغه ای طالع
 که تلخ اولمیش مذاقیم کامی اول لعل شکرخادین
 ■
 هوای سنبل سوداسیدین فرهاد و مجنون دپک
 نه غوغالار که سالدی تبلیه باشیم کوه و صحراغه
 ■
 ایلابان جور و ستم خاک تنیم توفراغینی
 پایمال حادثات ایلاب، غبار ایتتی فراق
 درین بیت کواکب -که جمع کوکب است- با (لار) -که علامت جمع اوزییکی است- بار دیگر جمع شده و از آن
 جمع الجمع (کواکبها) ساخته شده است:

اېماس دور هجر شامی چرخ اوزه هریان کواکبلار
اېرور بیر نهجه اوچقونلار شرار دود آهیمده
درین ابیات ، مصرعهای نخستین و دومین از نظر معنی ، با هم ارتباطی ندارند:
پری دېک اوزنی نې دین ایلادینگ کؤز شخصیدین پنهان ؟
کیشیکا بؤلهادی معلوم آغزینگ رمز و اسراری

نې دین جان و تنیمغه منت اېرماس پای بوسینگ دین
کیم اېرمیش شحنه شوقینگ گؤنگول ملکی ارا جانی
درین بیت اشتباه قافیه وجود دارد یعنی واژه (گردون) با (ساماندين) قافیه شده است:

مېنی اېتگیل دردلیغ کؤنگلوم دین اې گردون ، خلاص
یا کؤنگولنی قیل مېنی بی صبر و ساماندين خلاص
به همینگونه در یک غزل نادره که با مطلع:

فرهاد اگر اورسه منگا لاف محبت

بیر آه ایله ایلارمن انی داغ خجالت

آغاز میشود ، اشتباه قافیه رخ داده است ، به این معنی که واژه‌های: محبت ، خجالت ، ندامت ، غارت ، اقامت ، سلامت ، طاقت ، قیامت و دولت با هم قافیه ساخته شده اند در حالی که فقط واژه‌های ندامت ، اقامت ، سلامت و قیامت میتوانند همقافیه باشند.

و اما ، برخی نارساییها را میتوان به نسخه بردار یا مدون و مصحح دیوان نادره - که از روی نسخه‌های خطی دیوان او ، نسخه‌های چاپی را آماده کرده است - مربوط دانست. ما این داوری را باز روی نسخه‌های چاپی دیوان نادره - که به کوشش محبوبه قادروا به چاپ رسیده است - میکنیم. اگر نسخه‌های خطی نادره در دست میبود ، شاید داوری مان صابیتر ، عینیتر و مستندتر ازین بود ، که هست.

اینک چند تا از اشتباهات عمده چاپی که با صورت اصلاح شده آن یکجا نقل میگردد:

اې نادره ، سؤزومنی گر کؤرسه ابر نیسان

گوهرلارینی ایلار مانند ژاله تسلیم

که بایست به جای واژه (سوز) به معنی سخن ، واژه (کؤز) به معنی چشم به کار گرفته میشد تا با واژه گان دیگر ؛ چون: دیدن ، ابرنیسان ، گوهر و ژاله تناسب میداشت و معنی آن نیز کامل میشد:

اې فلک ، جانیمغه بېداد اوزره بېداد اېتما ، کیم

بو بیتار کیم خسته حال و زار و سرگردانینگم

در بیت بالا نیز به جای (اېتماکیم) باید (اېتماگیل) آورده شود تا از تکرار نا به جای (کیم) - که وظیفه (که) را در زبان دری دارد - جلوگیری گردد.

بهار ایامی قان بؤلغونچه ای شمشاد، باش چبکمه
 که یبتتی جانہ سرو و گلعداریم سیز، تماشادین
 درین بیت نیز واژه (یبتتی) به معنی (رسید) باید با واژه (یبتتیم) به معنی (رسیدم) تعویض گردد تا معنی جمله
 تکمیل شود. همچنان (واو) بعد از سرو زاید است.
 در مصراع اخیر این بند مخمس:

وصل بزمی ارا جام می سرشار قنی ؟
 ظلم ایله مہندین آیردی فلک سفلہ سنی
 پاره دور گل کبی اہکنیمده جنون پیرہنی
 آتشی درد و فراق و شرر ہجر منی
 اورتادی قایسی بیرینی سنگا بنیاد قیلای ؟
 به جای واژه (بنیاد) باید واژه (ایراد) یا (انشاد) آورده شود تا نادرستی معنی از میان رود.

فغان کیم یار عشقی، صبر و کؤنگلوم دین جدا قیلدی
 غم ایلگی صفحہ احوالیمہ ثبت جفا قیلدی
 به خاطر رعایت وزن و معنی باید حرف (واو) از میان دو واژه (صبر) و (کؤنگلوم) برداشته شود.

بادہ سیز مینا و جام آخر نشاطفا اہماس
 اہمدی باد غنچہ گل بو چمنده کم توتای
 کہ مسلماً واژه (باد) در اصل (یاد) بوده است و به خاطر ناخوانا بودن یک نقطه در نسخہ خطی، این اشتباه در
 چاپ دیوان نادرہ رخدادہ است.
 در بیت زیر ہر چند حرف نفی (نہ) غلط نیست ؛ ولی اگر (نہ) دوم و سوم به شکل (نی) در آورده شود، آہنگ
 بیت را کاملتر میکند و به روانی آن میافزاید:

نہ صبر و ہوش قالدی، نہ قرار و طاقتیم، یا رب!
 کؤنگول ایچرہ ہوای عشق بیلہام، نہ بلا قیلدی
 درین بیت ہر چند واژه (باریب) بیمعنی نیست ؛ ولی واژه (یارب) ہم از نظر معنی، ہم از نظر وزن و آہنگ،
 شعر را کاملتر میسازد و آہنگ ندایی نیز اثر بخشی بیت را بیشتر میکند، کہ ممکن است در اصل نیز چنین بوده
 باشد:

وہ، نی واقع بؤلدی باریب شہسواریم کبلہادی
 بارچہ یخشیلار سفردین کبلدی، یاریم کبلہادی
 اگر نسخہ های خطی دیوان نادرہ در دسترس مان میبود، شاید با مقابلہ آن نسخہ ها، تفاوتہای دیگر نیز
 درمی یافتیم و شاید ہم برخی از تفاوتہایی - کہ در شعر نادرہ دیدہ شد و از نظر خوانندہ صاحب دل مان گذشت - بر
 طرف میگردید.

پایان سخن

ماهر آیم که با تخلصهای نادره، مکنونه و کامله، در نیمه اول سده نهم میلادی دست به آفرینش شعر زد، یکی از آن شاعرانیست که با تسلط داشتن به دو زبان اوزبیکی و دری (تاجیکی) و با کسب تجربه‌هایی از استادان پیشین شعر، به این دو زبان شعر گفت. شعرهای استادانه، هنرمندانه و پرمحتوی!

شعرهای اوزبیکی نادره را از نظر مضمون و محتوی به شعرهای اجتماعی، عشقی، اخلاقی، تربیتی و شعرهایی - که زنده‌گی خانواده‌گی و ویژه‌گیهای روحی و جسمی اعضای خانواده نادره را باز میگوید - میتوان تقسیم نمود و از نظر شکل یا فورم، به غزل، مخمس، ترجیع بند، ترکیب بند، مسدس و مثنی‌بخش بندی کرد.

نادره در شعرهای خود هم سبک و ویژه‌گیهای بدیعی و هنری خود را و هم برخی ویژه‌گیهای مکتب هندی را به تماشا میگذارد. او هم از تجربیات گذشته‌گانش؛ چون: امیر علیشیر نوایی فانی، میرزا عبدالقادر بیدل، فضولی و بابر و هم از ویژه‌گیهای شعر دورانش و تجربه‌های شاعران هم‌روزگارش: چون: امیر عمر بیک (شوه‌رش)، اوویسی، حاذق، نادر و دیگران سود میجوید و شعر خود را به تکامل و تعالی اندیشه و هنر میرساند.

شعرهای نادره بازتابگر رخدادهای زمان اوست و از این رو میتوان نادره را شاعر زمانش و فرزند همان دوران دانست، چه او با فراست ذاتی و ژرفنگری شاعرانه اش، پرابلمهای زمانش را درک کرد؛ خواسته‌های هم‌روزگارانش را دریافت و با پشتیبانی از خواست مردمان جامعه و زنان دورانش، آوای رسای خویش را از خنجره شعر بیرون کشید و با آنکه از توده‌ها نبود، از توده‌ها شد؛ با آنکه درد و رنج، فقر و گرسنه‌گی، ظلم و حقارت را ندیده و طعم بدبختی و بنده‌گی را نچشیده بود، با قلب احساس یک شاعر، یک زن و یک مادر، همه را درک کرد و با مظلومان، تهیدستان، زحمتکشان و بنده‌گان همنوا گشته، علیه ظلم، بیعدالتی فقر و نابرابریهای اجتماعی برخاست و با شعر انسان‌پرورانه خود، در خدمت انسان زمانش قرار گرفت. چنانکه آن شعرهای او که در نکوهش زاهدان، شیوخ و علمای ریاکار دینی، در تقبیح ظلم، بیعدالتی، نابرابری، جنگ و گرسنه‌گی، در ستایش انسان، تأیید رندان پارسا و پشتیبانی از صلح، عدالت و آزادی سروده شده است، نه تنها او را فرزند پیشرو زمانش میسازد؛ بل ارزش محتوایی شعر او را در عبور از مرز سالها، دهه‌ها و سده‌ها افزایش داده تا نسلهای امروز چند برابر میگردانند.

شعر او نه تنها از نظر محتوی و مضمون ، ارزشمند و کهنه‌گی ناپذیر است ، بل از نظر مهارت‌های بدیعی ، زیبایی‌های هنری و پرداخت‌های شعری نیز با ارزش و جاودانه است ، چه او ، با تسلط بر ویژه‌گی‌های زبان و فنون ادبی ، با قریحه و استعداد سرشار ذاتی ، با کسب دانش‌ها و تجربیات اسلافش شعر خود را به آن حد والای هنری بالا میکشد که نه تنها خواننده‌گان ، شعردوستان و صاحب‌نظران زمانه‌اش ؛ بل خواننده‌گان ، شعردوستان و صاحب‌نظران زمانه‌های پسین نیز شعر او را میستایند و از خوانش آن لذت می‌برند .

شعر او پر است از تصاویر زنده ، تخیل نیرومند ، استعارات بدیع ، تشبیهات رنگین و واژه‌گان آهنگین که در هر بیت و غزل او ، فضا و حالتی مناسب ایجاد میکند و خواننده شعرهایش از هر بیت و غزل او ، لذت برده ، چشم و دل خود را از تماشای آن مناظر بدیع هنری سیراب میگرداند ، چنانکه بنابر همین آهنگینی ، بدیعی ، زیبایی و اثرمندی غزل‌های اوست که شعرهایش را نه تنها نسل امروز در خلوت دل خود میخوانند ؛ بل آواز خوانان و استادان موسیقی کلاسیک اوزبیک آن غزل‌ها را در دستگاه‌های مختلف موسیقی هماهنگ میابند و در آن دستگاه‌ها زمزمه میکنند . بسیاری از غزل‌های نادره در مقام‌های موسیقی کلاسیک اوزبیک چون : (بشینچی بیات) یا بیات پنجم ، (نثر عشاق) ، (اوفار اوزال) ، (صوت نوا) ، (ساقینامه مغولچه بزرگ) ، (صوت سروناز) ⁽³⁰⁾ و غیره هماهنگی یافته و درین مقام‌ها خوانده شده است .

نادره نه تنها با شعرهای زیبای خود ثروت ادبی خلق اوزبیک را فزونی میدهد و سهم خویش را برای شکوهمندی و غنای هرچه بیشتر زبان ادبی اوزبیک ادا مینماید ؛ بل با به کارگیری زبان گفتاری اصطلاحات و ضرب المثله ، ادبیات شفاهی و فولکلور مردم را نیز با امانت داری به نسل‌های پسین انتقال میدهد که ازین دیدگاه نیز شعر او از ارزش بسیاری برخوردار است .

افزون بر اینها ، شعر نادره را به جهتی دیگر نیز میتوان ارج و بهایی بلند داد که آن ، بازتاب عواطف ، احساسها ، آرزوها و نیازهای زنان همروزگار اوست . نادره که طعم نابرابری میان زن و مرد را چشیده و پایمال شدن حقوق و آزادیهای زنان جامعه اش را با چشم دل دیده است ، شعر خود را در خدمت زنان دورانش قرار داده ، آرزوها ، نیازها ، عواطف ، احساسها و دردهای آنان را که طبعاً از آن خود او نیز هست ، به روشنی بازتاب داده است ، چنانکه با خوانش شعرهای او ، میتوان پژواک فریادهای زنان آن روزگار را از پشت دیوارهای سنگی سالها شنید و تصویر آن نابرابریها ، بدبختیها ، حقارتها و اسارتها را دید .

با در نظر داشت آنچه گفته آمدیم ، شعر نادره ، شعر زمان او و شعر زمان ماست که با گذشت سالها رنگ کهنه‌گی نیافته و نمیابد . ازین رو پژوهش در مورد زنده‌گی ، آثار ، اندیشه و هنر نادره نیز به فرجام نخواهد آمد ، با گذشت سالیان و سده‌های دیگر ، باز هم تداوم و تسلسل منطقی خواهد یافت و مطابق به مقتضیات و خصوصیات هر دهه و هر سده بررسی و شرح خواهد شد .

و اما ، آنچه را که ما پس ازین پژوهش و بررسی شعرهای اوزبیک نادره ، برای بررسی و پژوهش آینده‌گان پیشنهاد میکنیم ، اینهاست :

30 : نادره - ص (90) .

1- نادره نصف بیشتر شعرهای خود را به زبان دری و برخی از شعرهای خود را به زبان آذربایجانی سروده است که میتوان نکته‌های تازه بسیاری را در میان آنها یافت. ازین رو پژوهش درین زمینه‌ها را به عهده دانشمندان تاجیک و آذربایجانی میگذاریم تا با بررسی و تحقیق خود شعرهای دری و آذربایجانی نادره را نیز برای نسل امروز بشناسانند و نکته‌های سودمند شعر او را برای تعالی زبان ، ادبیات ، اخلاق و دانش امروز به کار بندند.

2- در شعرهای نادره دوگانه‌گیهایی در شیوه پرداخت و بیان اندیشه دیده میشود که همین دوگانه‌گیها عده‌یی را با پرسشها و عده‌یی دیگر را با داوریهایی ناهمگون و گاهی نادرست مواجه کرده است. ما در پژوهش خود ، تعدادی ازین دوگانه‌گیها را نشان داده ایم که برای پژوهش بیشتر و دریافت یک نتیجه درست ، پایمردی و تلاش ادبیاتشناسان اوزبیک را امید میبریم و چشم به راه گشایش این گره‌ها مینشینیم.

3- نادره برخی از شعرهای خود را با تخلصهای مکنونه و کامله نیز سروده است که این نکته را نیز در خور تأمل بیشتر میدانیم. اگر یک غزل نادره در همه جا با همین تخلص و یک غزل دیگرش در همه نسخه‌ها با تخلص دیگر ضبط میگردد ، پرسش چندانی باقی نمیماند. برای این که بسیاری از شاعران گذشته مان ؛ چون: نوایی ، انوری ، کاتبی وغیره با دو تخلص و بیشتر از آن شعرهای خود را سروده اند. پرسش درینجاست که یک غزل نادره در یک نسخه با تخلص نادره و همان غزل در نسخه دیگر با تخلص مکنونه یا کامله ضبط گردیده و چون این هر سه تخلص از نظر وزن و ارکان عروضی اختلافی ندارند ، این شبهه را ایجاد میکند که آن غزلها از اشخاص مختلف باشند.

ما پژوهش درین مورد را نیز به پژوهشگران و ادبیاتشناسانی که پس ازین میخواهند درمورد ایجادیات نادره تحقیق کنند ، میگذاریم تا این نکته قابل بحث نیز به بحث گرفته شود و این گره نگشوده نیز گشوده گردد.

مقبره نادره بیگم در شهر خوقند

ببليوگرافی

- 1- انسباب السلاطين و تواریخ الخواقین ، میرزا عالم. نسخه خطی شماره (1314) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 2- اوزبیک پیزیه سی انتولوگیه سی (مجموعه اشعار اوزبیک)، تاشکند: 1948 میلادی.
- 3- اوچ مشهور شاعره ، اوتکیر رشید. مجله شرق یولدوزی (ستاره شرق) شماره (4) ، سال 1957 میلادی.
- 4- اوزبیک ادبیاتی تاریخی خریستو ماتیه سی (منتخبات تاریخ ادبیات اوزبیک) تاشکند: 1954 میلادی.
- 5- اوزبیک ادبیاتی ، 3 نچی جلد ، تاشکند: 1959 میلادی.
- 6- اوچ شاعره (اوویسی ، نادره و محزونه) ، توزوچی اوتکیر رشید. (اوز ادبی نشر) تاشکند: 1958 میلادی.
- 7- اوزبیک ادبیاتی خریستو ماتیه سی (منتخبات ادبیات اوزبیک) ، جلد دوم ، تاشکند: 1948 میلادی.
- 8- اون سکیزینچی عصر و اون توقوزینچی عصر اولیده گی ادبی محیط گه بیر نظر (اوزبیک ادبیاتی تاریخیدن) ، واحد زاهدوف. اوزبیکستان یدعی ادبیات نشریاتی ، تاشکند: 1961 میلادی.
- 9- اوزبیک ادبیاتی تاریخی ، پروفیسور واحد عبدالله یف. اوقیتوچی نشریاتی ، تاشکند: 1980 میلادی.
- 10- اوزبیک سویت انسیکلوپیدیه سی ، 8 نچی جلد ، تاشکند: 1976 میلادی.
- 11- اوزبیک شاعره لری ، توخته سین جلالوف ، (غفور غلام نامیده گی ادبیات و صنعت نشریاتی) ، تاشکند: 1980 میلادی.
- 12- بیست و سه ادیبه ، تاجی عثمان. دوشنبه: 1958 میلادی.
- 13- تاریخ فرغانه ، اسحاق خان. نسخه خطی شماره (10117) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 14- تاریخ عزیزى ، عزیزى. نسخه خطی شماره (11108) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 15- تأثیر بیدل و ایجادیات نادره ، محبوبه قادروا. جریده حقیقت اوزبیکستان ، شماره (4) ، اپریل 1956 میلادی.
- 16- تاریخ شهرخى ، نیاز محمد بن عاشور محمد. طبع قازان: 1883 میلادی.

- 17- تاریخ احوال قازان و بلغار ، نسخه خطی شماره (931) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اتحاد شوروی.
- 18- تحفه التواریخ ، عطار. نسخه خطی شماره (440) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اتحاد شوروی.
- 19- تحفه الاحباب فی تذکره الاصحاب ، قاری رحمت الله واضح. نشریات دانش ، دوشنبه: 1977 میلادی.
- 20- تواریخ خمسہ شرقی ، امامقلی قربانعلی. نسخه خطی شماره (1200) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی. (این کتاب در سال 1910 میلادی در قازان مرکز تاتارستان شوروی چاپ شده است.)
- 21- تواریخ منظومه ، قاری قندوزی. نسخه خطی شماره (597) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 22- تورکیات مجموعه سی ، ایکینچی جلد ، استانبول: 1928 میلادی.
- 23- خلاصه الاحوال ، عبیدالله محمد. نسخه خطی شماره (1838) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 24- شاعره نادره (به زبان روسی) ، محبوبه قادروا. مجله (زویزدو استوکا) شماره (5) ، سال 1962 میلادی.
- 25- شاعره نادره ، محبوبه قادروا. مجله گلخن (مشعل) ، شماره (3) ، سال 1360 میلادی.
- 26- شاعره نادره خانم ، ه. ذوالنون. جریده اوقیتووچی (معلم) ، شماره (17) ، ماه می ، سال 1936 میلادی.
- 27- غرایب سپاه خوقند ، نسخه خطی شماره (5408) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 28- قوقان ادبی محیطی ، عزیز قیوموف. اوزبیکستان فنلراکادیمیہ سی نشریاتی ، تاشکند: 1961 میلادی.
- 29- قوقان تاریخی و ادبیاتی ، پولادخان قیوموف. نسخه خطی شماره (5968) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 30- لطف الله عالم ، مجله بیلیم اوچاغی ، شماره های (2 و 3) ، تاشکند: سال 1923 میلادی.
- 31- معرفت پرور شاعره ، محبوبه قادروا. روزنامه سویت اوزبیکستانی ، شماره (30) ، دسامبر 1966 میلادی.
- 32- مکمل تاریخ فرغانه ، آته بیک. نسخه خطی شماره (5976) ، کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 33- منتخب التواریخ ، محمد حکیم خان. جلد 1 و 2 ، دوشنبه: 1980 میلادی.
- 34- نادره ، عزیز قیوموف. مجله (اوزبیک تیلی و ادبیاتی مسأله لری) ، (مسایل زبان و ادبیات اوزبیک) ، شماره نخست: سال 1958 میلادی.
- 35- نادره ، غزل ، نشرگه تیارلاوچی: عزیز قیوموف. (اوز اد بی نشر) ، تاشکند: 1958 میلادی.

- 36- نادره بیوگرافیه‌سی‌نینگ بعضی مسأله‌لریگه دایر (در باره بعضی مسایل زنده‌گینامه نادره)، محبوبه قادروا. جریده اوزبیکستان مدنیتی، 17 جون، 1959 میلادی.
- 37- نادره‌نینگ ینگ تاپیلگن تاجیکچه دیوانی، محبوبه قادروا. جریده اوزبیکستان سرخ، 18 مارچ، 1959 میلادی.
- 38- نادره (حیاتی و ایجادی)، محبوبه قادروا. فن نشریاتی، تاشکند: 1965 میلادی.
- 39- نادره، او تکیر رشید. مجله یارقین حیات، شماره (4)، سال 1940 میلادی.
- 40- نادره‌نینگ تاجیک تیلیده‌گی شعرلری (اشعار تاجیکی نادره)، محبوبه قادروا. مجله اوزبیک تیلی و ادبیاتی مسأله لری (مسایل زبان و ادبیات اوزبیکی)، شماره (5)، سال 1960 میلادی.
- 41- نادره ایجادی و حیاتی، محبوبه قادروا. مجله شرق یولدوزی، شماره (1)، سال 1959 میلادی.
- 42- نادره‌نینگ اوزبیکچه دیوانی تاپیلدی (دیوان جدید اوزبیکی نادره پیدا شد)، محبوبه قادروا. مجله اوزبیک تیلی و ادبیاتی، شماره (4)، سال 1963 میلادی.
- 43- نادره حیاتی و ایجادی (به زبان روسی) محبوبه قادروا، تاشکند: 1959 میلادی.
- 44- نادره، محبوبه قادروا. مجله اوزبیکستان خاتین-قیزلری، شماره (3)، سال 1964 میلادی.
- 45- نادره، مزینه علویه. مجله اوزبیکستان خاتین-قیز لری، شماره (4)، سال 1957 میلادی.
- 46- نادره دیوان (اوزبیک و فارسی-تاجیکی تیلیده‌گی غزللری)، نشرگه تیارلاوچی: محبوبه قادروا. اوزبیکستان فنلراکادیمیسی (فن) نشریاتی، تاشکند: 1963 میلادی.
- 47- نادره، دیوان اشعار، نسخه خطی شماره (4182) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی به نام ابوریحان البیرونی اکادمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 48- نادره، دیوان اشعار، نسخه خطی شماره (7766) کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 49- نادره، دیوان اشعار، نسخه خطی شماره (921) کتابخانه انستیتوت نسخه‌های خطی به نام پروفیسور حمید سلیمان، اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 50- نمونه ادبیات تاجیک، صدرالدین عینی، مسکو: 1926 میلادی.
- 51- نوایی و نادره، محبوبه قادروا. مجله اوزبیک تیلی و ادبیاتی، شماره (5)، سال 1964 میلادی.
- 52- واقعات محمدعلیخان، اوویسی. نسخه خطی شماره (1837)، کتابخانه انستیتوت شرقشناسی اکا دمی علوم اوزبیکستان شوروی.
- 53- هفت گلشن، نادر. اوزبیکستان فنلراکادیمیسی نشریاتی، تاشکند: 1961 میلادی.